

International Taraz
Innovative Institute

II-ТОМ

**«ЖОҒАРЫ БІЛІМ САПАСЫН АРТТЫРУ
МӘСЕЛЕЛЕРІ МЕН ТЕНДЕНЦИЯЛАРЫ»**

*Халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференциясының
ЕҢБЕКТЕР ЖИНАҒЫ*

Қазақстан, Тараз, 21-22 сәуір, 2022 ж.

СБОРНИК ТРУДОВ

**Международной научно-практической конференции
«ПРОБЛЕМЫ И ТЕНДЕНЦИИ ПОВЫШЕНИЯ
КАЧЕСТВА ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ»**

Казахстан, Тараз, 21-22 апреля, 2022 г.

*Works of the International scientific- practical conference
«PROBLEMS AND TRENDS IN IMPROVING
THE QUALITY OF HIGHER EDUCATION»*

Kazakhstan, Taraz, 11-12 April, 2022

**МИНИСТЕРСТВО ОБРАЗОВАНИЯ И НАУКИ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН
МЕЖДУНАРОДНЫЙ ТАРАЗСКИЙ ИННОВАЦИОННЫЙ ИНСТИТУТ**

«ЖОҒАРЫ БІЛІМ САПАСЫН АРТТЫРУ МӘСЕЛЕЛЕРІ МЕН ТЕНДЕНЦИЯЛАРЫ»

Халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференциясының

ЕҢБЕКТЕР ЖИНАҒЫ

Қазақстан, Тараз, 21-22 сәуір, 2022 ж.

СБОРНИК ТРУДОВ

Международной научно-практической конференции

**«ПРОБЛЕМЫ И ТЕНДЕНЦИИ ПОВЫШЕНИЯ КАЧЕСТВА ВЫСШЕГО
ОБРАЗОВАНИЯ»**

Казахстан, Тараз, 21-22 апреля, 2022 г.

Works of the International scientific- practical conference

**«PROBLEMS AND TRENDS IN IMPROVING THE QUALITY OF HIGHER
EDUCATION»**

Kazakhstan, Taraz, 11-12 April, 2022

II-ТОМ

Тараз – 2022

ӘОЖ 378.6
КБЖ 74.58

Редакция алқасы/Редакционная коллегия

Саурыков Е.Б. (төраға), Буюклиев Н., Тажибаев С.Д., Онгарбаева М.Б., Елубаева Р.С., Маликтаева П.М., Айтекова К., Ешмаханов М.К., Арыстанғалиева В., Асқарбекқызы Н., Газаев А.И., Саткей Т.Б., Исаков Ғ.Ж., Есперов Е.И., Джекенов П.С., Сихаев А.А., Беркенова Р.А., Саурыкова Ж.М., Шырақбаев А.Б., Мусаева А.Я., Ниязова П.Р.

«Жоғары білім сапасын арттыру мәселелері мен тенденциялары» атты Халықаралық ғылыми - тәжірибелік конференция жинағы. Қазақстан, Тараз, 21-22 сәуір, 2022 ж. – 161 бет.

«Проблемы и тенденции повышения качества высшего образования», сборник трудов Международной научно-практической конференции – Казахстан, Тараз, 21-22 апреля, 2022 г. – 161 стр.

ISBN 978-601-7320-81-03

Жинаққа алыс және жақын шетелдерден, Қазақстан Республикасының жоғары, орта және кәсіптік оқу орындарынан келген ғалымдардың келесі бағыттар бойынша мақалалары енеді: гуманитарлық ғылымдар және жаратылыстану: мәселелер, идеялар, инновациялар; білім берудегі сандық технология: мәселелер мен болашақ; жаңа Қазақстанды қалыптастырудағы қазіргі заманғы экономикалық ғылымның дамуы; жаңа кезеңдегі білім беру жүйесін жаңғыртудың құқықтық аспектілері.

Материалдар жинағы ғалымдарға, мамандарға, оқытушыларға, магистранттар мен студенттерге арналған.

Жинақ материалдарының электрондық нұсқасы сайтта орналастырылған <https://htii.edu.kz/>

Конференцияға қатысушылардың ғылыми мақалаларының жинағы материалдар бойынша дайындалған, электронды түрде ұсынылған. Материалдардың мазмұны үшін жауапкершілік мақала авторлары.

В сборнике представлены материалы участников международной научно – практической конференции, посвященные проблемам и тенденциям повышения качества высшего образования.

Будут опубликованы доклады ученых дальнего и ближнего зарубежья, высших, средних и профессиональных учебных заведений по следующим направлениям: гуманитарные науки и естествознание: проблемы, идеи, инновации; цифровые технологии в образовании: проблемы и перспективы; развитие современной экономической науки в формировании нового Казахстана; правовые аспекты модернизации системы образования на новом этапе.

Сборник материалов предназначен для ученых, специалистов, преподавателей, магистрантов и студентов

Электронная версия материалов сборника размещается на сайте <https://htii.edu.kz/>

Сборник научных статей участников конференции подготовлен по материалам, представленным в электронном виде, ответственность за содержание материалов несут авторы статей, статьи представлены в авторской редакции.

ӘОЖ 378.6
КБЖ 74.58

ISBN 978-601-7320-81-03

© Халықаралық Тараз инновациялық институты, 2022
© Международный Таразский инновационный институт, 2022

3 – СЕКЦИЯ
ЖАҢА ҚАЗАҚСТАНДЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУДАҒЫ ҚАЗІРГІ ЗАМАНҒЫ
ЭКОНОМИКАЛЫҚ ҒЫЛЫМНЫҢ ДАМУЫ
РАЗВИТИЕ СОВРЕМЕННОЙ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ НАУКИ В
ФОРМИРОВАНИИ НОВОГО КАЗАХСТАНА
DEVELOPMENT OF MODERN ECONOMIC SCIENCE IN THE FORMATION OF
A NEW KAZAKHSTAN

УДК 338.43

КЛЮЧЕВЫЕ ФАКТОРЫ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ
СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННОЙ ПРОДУКЦИИ

Байтиленова Е.С., доцент кафедры «Менеджмент», кандидат экономических наук
Канатова Д.К., магистрант
НАО Университет Дулати (г. Тараз, ул. Сулейменова, 7)

Аннотация В статье рассматривается конкурентоспособность страны, которая обеспечивается конкурентоспособностью отдельных отраслей, итоги реализации государственной экономической политики Республики Казахстан, приоритетные отрасли и факторы, влияющие на конкурентные преимущества: быстрорастущий объем рынка, эффективность использования факторов производства, уровень рентабельности бизнеса, способность создавать возрастающий объем добавленной стоимости на основе повышения эффективности использования факторов производства, обеспечения инвестиционной привлекательности и освоения новых рынков.

Ключевые слова: конкуренция, переработка, сельское хозяйство, технологическая цепочка, эффективность производства, импортозамещение, диверсификация, темпы роста.

Аннотация Мақалада жекелеген салалардың бәсекеге қабілеттілігімен қамтамасыз етілетін елдің бәсекеге қабілеттілігі, Қазақстан Республикасының мемлекеттік экономикалық саясатын іске асырудың қорытындылары, бәсекелестік артықшылықтарға әсер ететін басым салалар мен факторлар: нарықтың тез өсіп келе жатқан көлемі, өндіріс факторларын пайдаланудың тиімділігі, бизнестің рентабельділік деңгейі, өндіріс факторларын пайдалану тиімділігін арттыру, инвестициялық тартымдылықты және игеруді қамтамасыз ету негізінде қосылған құнның өсіп отырған көлемін жасау қабілеттілігі қаралады..

Түйінді сөздер: бәсекелестік, қайта өңдеу, ауыл шаруашылығы, технологиялық тізбек, өндіріс тиімділігі, импортты алмастыру, әртараптандыру, өсу қарқыны.

Annotation The article discusses the competitiveness of the country, which is ensured by the competitiveness of certain industries, the results of the implementation of the state economic policy of the Republic of Kazakhstan, priority sectors and factors affecting competitive advantages: fast-growing market volume, efficiency of using factors of production, the level of profitability of business, the ability to create an increasing volume of added value based on increasing efficiency of using factors of production, ensuring investment attractiveness and development of new markets

Key words: competition, processing, agriculture, technological chain, production efficiency, import substitution, diversification, growth rates.

В современной экономике конкурентоспособность является одной из самых популярных и применяемых категорий. Конкурентоспособность рассматривается как в теоретической, так и практической плоскости. В теоретическом плане конкурентоспособность является многоплановой и разносторонней категорией, включающей

разные уровни и критерии. В практическом смысле конкурентоспособность служит инструментом измерения эффективности реальной экономической политики государства.

Важно знать форму конкуренции, поскольку она определяет тип рыночной ситуации. При этом ее совершенная форма создает рынок чистой конкуренции, а несовершенная – рынки чистой монополии, олигополии и монополистической конкуренции. Общие теоретические представления об этих ситуациях сформировались в середине XX века и в настоящее время составляют основу классических экономических моделей конкуренции. Модель рыночной ситуации зависит от количества участников, типа продукта, контроля над ценой и возможности межотраслевого перелива капиталов (наличия входных и выходных барьеров на рынке). В условиях рыночной экономики предприятия, обеспечивая выпуск продукции требуемого потребителю качества, действуют в конкурентной среде, являющейся неотъемлемой чертой рынка. Для обеспечения эффективной деятельности предприятия, ориентированной на выпуск продукции, обладающей необходимым потребителю качеством и конкурентоспособностью, необходимо целенаправленно и профессионально изучать и анализировать конкурентную среду, реализуя один из принципов маркетинга: «Кто забывает о конкурентах, того завтра забудет рынок».

Рыночная экономика обуславливает усиление конкуренции и необходимость поиска механизмов и инструментов роста конкурентоспособности отечественных производителей. Состояние экономики страны свидетельствует об ее уязвимости в целом перед влиянием внешних вызовов и неустойчивости факторов развития. Особенно остро вопрос усиления конкурентоспособности актуален для ряда секторов экономики республики, в частности обрабатывающих отраслей, сельского хозяйства. Конкуренция в сельском хозяйстве страны сдерживается медленной адаптацией большинства хозяйств к условиям открытой конкурентной экономики, сильной монополизацией, низкой результативностью механизмов государственной поддержки сельского хозяйства, неэффективностью отечественного сельскохозяйственного производства и др.

Принимая во внимание проводившиеся рыночные преобразования в сельскохозяйственном секторе республики, возникает необходимость оценки их результатов и степени влияния на конкурентоспособность отечественной сельскохозяйственной продукции, выявления наиболее узких мест в развитии этого сектора экономики и разработки комплекса мер по повышению уровня конкурентоспособности сельскохозяйственной продукции.

Конкурентоспособность является основным источником стабильного экономического роста, базирующегося на инновациях и модернизации техники и технологий. Экономическое развитие страны в условиях глобализации зависит во многом от так называемых «мягких» факторов конкурентоспособности - потенциала человеческих ресурсов, их квалификации, создания и накопления новых знаний, информационных и телекоммуникационных технологий, деловой культуры и среды бизнеса.

Сельское хозяйство является стратегически значимой отраслью в экономике страны, поскольку вместе с пищевой индустрией формирует рынок продовольственных товаров и обеспечивает государственные резервы продовольствия. От уровня и качества развития сельскохозяйственного сектора зависит продовольственная безопасность страны, на которую в последние годы оказало влияние сокращение производства отечественных пищевых продуктов и рост объемов импорта продовольствия. Состояние развития сельскохозяйственного производства также является индикатором здоровья нации.

На снижение объемов производства сельхозпродукции оказали влияние слабая материально-техническая оснащенность производства новой техникой и технологиями, высокая степень износа основных фондов, низкое качество продукции, непривлекательность упаковки и слабая ассортиментная политика, высокие цены, недостаток управленческих и маркетинговых навыков, непродуманная приватизация, отсутствие эффективных механизмов регулирования тарифов естественных монополистов, слабая защищенность внутреннего

рынка продовольственных товаров и другие.

Принимая во внимание, что значительная часть населения страны имеет низкие доходы, большое значение имеет ценовая политика на основные виды продовольствия. Низкая ценовая конкурентоспособность многих видов отечественных продовольственных товаров на внутреннем и внешнем рынках, снижение объемов внутреннего производства и увеличение импорта обусловили необходимость разработки ряда государственных программ, в том числе программы импортозамещения. Сельское хозяйство и пищевая промышленность республики относятся к числу приоритетных отраслей.

Главным механизмом эффективного функционирования и развития рыночной экономики является конкуренция. Поэтому рыночную экономику, где нет конкуренции и конкурентоспособности производимой продукции, нельзя называть эффективной, а ее рост устойчивым. Это азбука экономической теории и практики [1, с. 47-49]. Не секрет, что отечественные товаропроизводители выпускают продукцию неконкурентоспособную на международном рынке.

У Казахстана нет более приоритетной задачи, чем повышение конкурентоспособности своей национальной экономики. А это означает производство и потребление конкурентоспособной не только на внутреннем, но и на внешних рынках продукции. Только в этом случае мы будем иметь эффективную и устойчиво развивающуюся экономику. В рыночной экономике неэффективного производства не должно быть, по закону рынка такие производства должны обанкротиться. Производство неконкурентоспособной продукции, защита тех, кто это делает - это бесполезная трата материальных, финансовых и трудовых ресурсов. Учитывая географические условия, технико-технологическое состояние, качество рабочей силы и другие факторы, следует отметить, что задача повышения конкурентоспособности казахстанской экономики очень трудная. Для вхождения в число пятидесяти наиболее конкурентоспособных стран мира нам необходимо производить не просто конкурентоспособную, но и высокотехнологичную, экспортоориентированную готовую продукцию с высокой добавленной стоимостью [2].

Казахстану необходимо создать условия для устойчивых темпов роста экономики на основе диверсификации и развития конкурентоспособных производств [3, с. 13-16.]. Необходимо обеспечить построение полных технологических цепочек в отраслях промышленности и создаваемых отечественных кластеров с выпуском конкурентоспособной продукции. Необходимо также обеспечить развитие агропромышленного комплекса на основе роста производительности, конкурентоспособности аграрно-индустриальных отраслей за счет развития конкурентных преимуществ отечественной продукции, диверсификации ее производства, наукоемких отраслей.

Необходимо создать условия для массированного притока инвестиций в несырьевые отрасли экономики, особенно в развитие высокотехнологичных и наукоемких производств, модернизацию мощностей отечественных перерабатывающих предприятий, развитие машиностроения и сервисной сферы. Нельзя допускать снижения доли обрабатывающей промышленности в структуре ВВП ниже 10%. Принимая во внимание проблему энергоемкости казахстанской экономики, необходимо провести исследования, в результате которых должен быть разработан перспективный долгосрочный план по повышению энергоэффективности отечественного производства, которая, прежде всего, должна базироваться на повышении ответственности потребителя.

Следует обеспечить создание и развитие основ для рациональной территориальной организации экономического потенциала за счет эффективного использования природных, экономических, человеческих ресурсов в регионах. Нельзя забывать и о том, что сырьевые ресурсы истощаются, поэтому необходимо создать условия для сохранения достигнутых экономических показателей в области использования недропользования и металлургии. Этому должно способствовать использование ресурсосберегающих технологий и комплексная переработка сырья. Также необходимо проведение мероприятий на

восполнение истощаемых ресурсов и разведку новых месторождений полезных ископаемых [4]. Эти мероприятия должны обеспечивать показатели добычи и переработки сырья, определяемыми индикативными прогнозами.

Отрасль как совокупность предприятий и производств, обладающих общностью производимой продукции, технологии и удовлетворяемых потребностей выступает субъектом конкуренции, поскольку существует понятие «межотраслевой перелив капитала», т.е. отрасли конкурируют между собой, прежде всего, за капитал и за экономические льготы или организационное содействие государства. Это связано с тем, что государство вынуждено определять приоритетные отрасли в зависимости от конкретных экономических условий и оказывать им поддержку. Следует отметить, что только научное обеспечение деятельности конкретной отрасли экономики создает конкурентные преимущества с высокой степенью устойчивости, увеличивает потенциал конкурентоспособности отрасли. Источники конкурентных преимуществ страны и отрасли в конечном итоге зависят от деятельности первичного звена – предприятий или фирм.

За январь-декабрь 2021 года объем валовой продукции сельского хозяйства снизился на 2,4% и составил 7,4 трлн тг. Причиной снижения является аномальная засуха прошлого года, из-за чего объем производства продукции растениеводства уменьшился на 6,7% (4,2 трлн тг), хотя в животноводстве достигнут рост на 3,6% (3,1 трлн тг). Производство продуктов питания за указанный период выросло на 1,9% и составило 2,2 трлн тг. Сохраняется устойчивая тенденция притока инвестиций в основной капитал сельского хозяйства. Так, объем инвестиций в основной капитал сельского хозяйства увеличился на 33,3% и составил 773,2 млрд тг, в производство продуктов питания выросло на 3,1% и составил 114,4 млрд тг. Производительность труда на одного занятого в сельском хозяйстве за 9 месяцев 2021 года составила 2 153,5 тыс. тг (за 9 месяцев 2020 года – 1 823,5 тыс. тг). Развитие растениеводства по итогам 2021 года В 2021 году посевные площади всех сельскохозяйственных культур составили 22,9 млн га, что на 343,3 тыс. га больше уровня 2020 года. Из них зерновых и зернобобовых – 16,0 млн га (больше на 236,9 тыс. га), в том числе пшеницы – 12,9 млн га (больше на 749,9 тыс. га).

Масличные культуры размещены на площади 3,1 млн га (больше на 197,3 тыс. га), кормовые – на 3,1 млн га (меньше на 82,8 тыс. га), хлопчатник – на 109,9 тыс. га (меньше на 16,0 тыс. га), рис – на 96,8 тыс. га (меньше на 7,3 тыс. га), сахарная свекла – на 21,7 тыс. га (больше на 0,9 тыс. га), картофель – на 195,8 тыс. га (больше на 1,4 тыс. га) и овощные культуры – на 168,6 тыс. га (больше на 5,0 тыс. га) и бахчевые культуры – на 110,0 тыс. га (больше на 8,1 тыс. га).

В соответствии с данными Бюро национальной статистики Агентства по стратегическому планированию и реформам РК в 2021г. индикативные показатели меморандумов по диверсификации структуры посевных площадей достигнуты по общей посевной площади сельскохозяйственных культур по республике (на 831,9 тыс. га превышает показатели меморандумов) по зерновым и зернобобовым (больше на 2,0 млн га), масличным (больше на 143,0 тыс. га), овощным (больше на 8,6 тыс. га) и бахчевым (больше на 10,6 тыс. га) культурам. Не достигнуты индикативные показатели по картофелю на 6,7 тыс. га и кормовым культурам – на 1,3 млн га. При этом вместо сокращения площадь пшеницы против показателя меморандума превышена на 2,8 млн га. Площадь посева риса против показателя меморандума превышена на 11,5 тыс. га. Площадь хлопчатника на уровне индикативного показателя меморандума.

Согласно данным БНС АСПиР РК в 2021г. намолочено 16,4 млн тонн зерновых и зернобобовых культур в весе после доработки (на 3,6 млн тонн меньше уровня 2020г.) при средней урожайности 10,4 ц/га (меньше на 2,4 ц/га). Из них пшеницы намолочено 11,8 млн тонн (меньше на 2,4 млн. тонн) при урожайности 9,3 ц/га (меньше на 2,5 ц/га). В 2021г. собрано 2,4 млн тонн масличных культур (меньше на 126,4 тыс. тонн) при урожайности 8,3 ц/га (меньше на 1,2 ц/га), 332,2 тыс. тонн сахарной свеклы (меньше на 134,2 тыс. тонн) при

урожайности 275,5 ц/га меньше на 47,7 ц/га), 290,4 тыс. тонн хлопчатника (меньше на 36,2 тыс. тонн) при урожайности 26,4 ц/га (больше на 0,5 ц/га), 503,8 тыс. тонн риса (меньше на 53,0 тыс. тонн) при урожайности 52,1 ц/га (меньше на 2,3 ц/га меньше), 4,0 млн тонн картофеля (больше на 24,8 тыс. тонн) при урожайности 207,4 ц/га (больше на 0,7ц/га), 4,5 млн тонн овощей (больше на 171,2 тыс. тонн) при урожайности 268,0 ц/га (больше на 2,1 ц/га), 2,8 млн. тонн бахчевых культур (больше на 353,5 тыс. тонн). По данным управлений сельского хозяйства областей в 2022г. посевные площади всех сельскохозяйственных культур составят более 22,9 млн га, что на 13,5 тыс. га больше уровня 2021г. Из них зерновых и зернобобовых – 15,8 млн га (меньше на 272,9 тыс. га), в том числе пшеницы – 12,5 млн га (меньше на 357,6 тыс. га). Масличные культуры планируются разместить на площади более 2,9 млн га (меньше на 160,1 тыс. га), кормовые – на 3,7 млн га (больше на 446,9 тыс. га), хлопчатник – на 115,2 тыс. га (больше на 5,5 тыс. га), сахарная свекла – на 26,3 тыс. га (больше на 4,6 тыс. га), картофель – на 200,2 тыс. га (больше на 5,0 тыс. га), овощные культуры – на 168,1 тыс. га (на уровне 2021 года) и бахчевые культуры – на 107,2 тыс. га (меньше на 3,3 тыс. га) [8].

Министерством сельского хозяйства РК разработана концепция Национального проекта по развитию АПК РК на 2022-2026гг., основной целью которого является устойчивое развитие АПК, направленное на обеспечение продовольственной безопасности и увеличение экспорта продукции. Среди основных целевых индикаторов Национального проекта можно выделить: повышение производительности труда в 2,5 раза, насыщение внутреннего рынка социально значимыми продовольственными товарами на уровне 80%, увеличение экспорта переработанной продукции АПК в 2 раза, стабильное повышение доходов 1 млн сельских жителей. По данным Бюро национальной статистики, валовый выпуск продукции (оказания услуг) сельского, лесного и рыбного хозяйства в 2020 г. в целом по республике составил 6 271 млрд тенге, что выше уровня 2019 г. на 5,6%. Рост объема производства продукции сельского, лесного и рыбного хозяйства в 2020г. обусловлен увеличением производства продукции растениеводства на 7,8%, объемов забоя скота и птицы в живом весе на 4,1%, надоев сырого коровьего молока – на 3,2% [5].

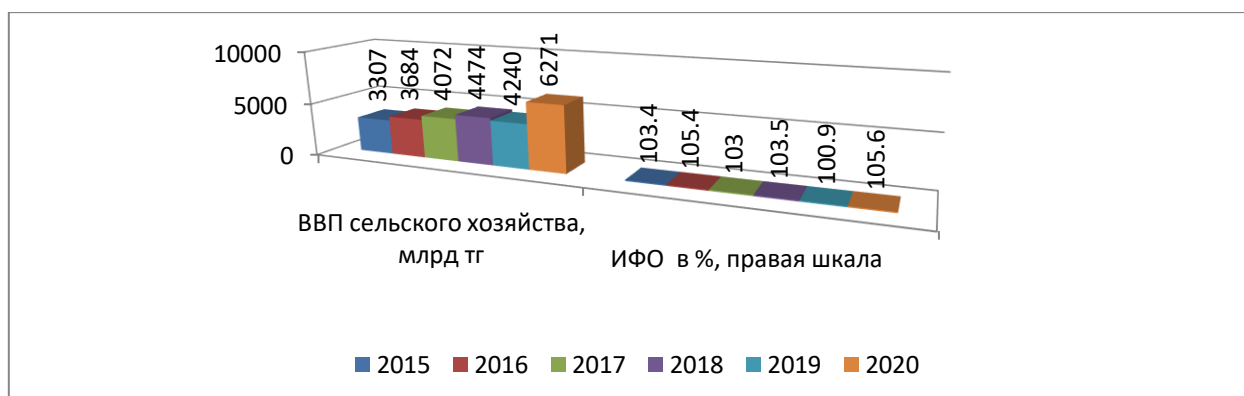

Рисунок 1. Динамика выпуска продукции сельского хозяйства

Успешное функционирование и развитие субъектов рыночных отношений требуют обоснованного подхода к формированию конкурентной стратегии. Системный подход к проблеме конкурентоспособности предполагает разработку стратегии ее достижения на всех уровнях экономики: государства, отрасли, региона, предприятия. Определяя экономическую стратегию государство должно определиться с подъема каких отраслей начинать экономическую реформу [6, с. 384]. Раньше позиция в этом вопросе была однозначной - ведущая преобразующая роль промышленности при ведомом сельском хозяйстве. В результате отрасли производящие продовольствие и товары народного потребления, при

недостатке или отсутствии которых и возрастает социальное напряжение в обществе, были отодвинуты на второй план. Необходимо начать с интенсивного развития агропромышленного сектора, поскольку от состояния сельского хозяйства и смежных с ним отраслей зависят возможности реализации рыночных программ в других секторах экономики.

Проблема конкурентоспособности государства, отрасли, компании является одной из наиболее актуальных и динамичных в мировой экономике, ибо на ее анализ влияют многие факторы, прежде всего изменения темпов экономического роста стран, уровень безработицы, место страны или фирмы в мировой экономике и т.п. [7 с. 88-93].

Список литературы:

1. Чан Н. Проблемы создания кластеров в Казахстане // Саясат-Policy. - 2006. - № 10. - С. 47-49
2. Стратегия индустриально-инновационного развития Республики Казахстан на 2003-2015 гг.
3. Наренова А.Н. О конкурентоспособности национальной экономики // Вестник КазНУ им. аль-Фараби. - Алматы. - 2004. - №5 (45). - С. 13-16.
4. Казахстан меняет ориентацию экономики с сырьевой на индустриальную // Казахстанская правда. - 2000. - 5 октября
5. <https://primeminister.kz/ru/news/reviews/itogi-razvitiya-sfery-selskogo-hozyaystva-za-2021-god-i-plan-ya-na-predstoyashchiy-period-22422>
6. Рыночная экономика Казахстана: проблемы становления и развития: в 2 томах / под ред. Кенжегузина М.Б. Том 1. - Алматы. - 2001. - С. 384
7. Широканов Д. Факторы повышения конкурентоспособности экономики Беларуси в современных условиях: теоретико-методологические подходы в программных документах - Журнал международного права и международных отношений №2 - 2006 - с. 88-93 - https://elib.bsu.by/bitstream/123456789/22666/1/2006_2_JILIR_shirokanov_r.pdf

УДК 658.8.012.12

МЕТОДОЛОГИЯ ПРОДВИЖЕНИЯ И ВЫСТРАИВАНИЯ КАЗАХСТАНСКИХ БРЕНДОВ

Наренова А.Н., доцент кафедры «Менеджмент», кандидат экономических наук
Магистрант Жағдаев Е.Б.,
НАО Университет Дулати (г. Тараз, ул. Сулейменова, 7)

Аннотация В статье рассматриваются вопросы расширения товарного ассортимента потребительского рынка и состава его субъектов, различия организаций в ряду конкурентов, реализующих идентичные по потребительским характеристикам и функциональному назначению товары (работы, услуги), необходимость использования таких маркетинговых инструментов, как брендинг, для идентификации потребителями организаций и формирования потребительской приверженности к ним

Ключевые слова: бренд, товаропроизводители, рынок, доверие покупателей, каналы распределения, выгода, стереотипы восприятия, формирование лояльности, конкуренция

Аннотация Мақалада тұтыну нарығының тауар ассортиментін және оның субъектілерінің құрамын кеңейту мәселелері, тұтынушылық сипаттамалары мен функционалдық мақсаты бойынша бірдей тауарларды (жұмыстарды, көрсетілетін қызметтерді) өткізетін бәсекелестердің қатарындағы ұйымдардың айырмашылықтары, брендинг сияқты маркетингтік құралдарды тұтынушылардың ұйымдарды сәйкестендіруі

және оларға тұтынушылық адалдықты қалыптастыру үшін пайдалану қажеттілігі қарастырылады

Түйінді сөздер: бренд, тауар өндірушілері, нарық, тұтынушылардың сенімі, сату арналары, пайда, қабылдау стереотиптері, адалдықты қалыптастыру, бәсекелестік

AnnotationThe article discusses the issues of expanding the product range of the consumer market and the composition of its subjects, the differences between organizations in a number of competitors that sell goods (works, services) identical in consumer characteristics and functional purpose, the need to use marketing tools such as branding to identify organizations by consumers and form a consumer commitment to them

Key words: brand, commodity producers, market, customer confidence, distribution channels, benefit, perception stereotypes, loyalty formation, competition

В настоящее время в Казахстане обостряется борьба за покупателя товаров с национальным брендом. Местные производители стремятся обеспечить лояльность потребителя к своим национальным брендам с целью получения возможности диктовать свои условия всем партнерам и, в конечном итоге, увеличения прибыли [1, с. 68-69].

На казахстанском рынке товары под национальными казахстанскими брендами появились не так уж давно. Однако в Казахстане оборот товаров под казахстанскими брендами не большой, по исследованиям компании «BISAM Central Asia», доля казахстанских брендов составляет в денежном выражении 2%. Компанией установлено, что большая часть покупателей в нашей стране пока не доверяет казахстанским брендам. Были определены особенности казахстанского рынка товаров под национальными брендами, к которым относятся:

- отставание оборота товаров казахстанских брендов от мирового уровня;
- доминирование дешевых товарных предложений среди казахстанских брендов;
- недостаточная информированность потребителей о казахстанских брендах;
- значительные региональные различия в продажах товаров под казахстанскими брендами; концентрация продаж в нескольких крупных городах.

Розничная торговля далеко не всегда способна обеспечить достаточно широкий выбор товаров постоянного качества при конкурентоспособных ценах, в то время как казахстанские бренды должны гарантировать примерно одинаковый уровень качества товаров, реализуемых в магазинах.

Основным фактором является нехватка современных производственных мощностей. В настоящий момент из-за того, что торговля не может обеспечить существенные объемы сбыта товаров под казахстанскими брендами, такие заказы со стороны торговли зачастую не рассматриваются производителями в качестве выгодных. Многие производители видят будущее исключительно в создании собственных магазинов и розничных сетей. Незаинтересованность производителей может привести к проблемам в качестве товаров, продаваемых под казахстанскими брендами. Основные проблемы развития казахстанских брендов представлены на рис. 1.

Рисунок 1. Причины, сдерживающие процесс внедрения казахстанских брендов

Внедрение казахстанских брендов приносит определенные выгоды всем участникам канала распределения. Потребители получают возможность покупки качественного товара по более низкой цене. Существенной является и экономия времени на поиск и выбор товара, поскольку важнейшей ценностью бренда является гарантия качества и выгодная цена [2, с. 113-118]. Розничные сети с помощью брендов формируют свой имидж, укрепляют лояльность покупателей, приобретают контроль над качеством и экономическими характеристиками продаваемых брендов. Производители, в свою очередь, увеличивают загруженность своих мощностей, улучшают взаимодействие с розничной сетью, снижают расходы на маркетинговую деятельность.

В этих условиях перед казахстанскими розничными сетями стоит задача развития казахстанских брендов, которые позволят повысить прибыльность торговли, снизить зависимость от зарубежных производителей и повысить лояльность потребителей к казахстанскому бренду. Формирование и осуществление эффективной стратегии внедрения товаров под казахстанскими брендами приобретает большое значение для розничных сетей. Отсюда вытекает необходимость глубокого изучения научно-методических аспектов эффективного внедрения на рынок продукции под казахстанскими брендами в целях разработки действенного алгоритма выбора стратегии их внедрения.

Актуально исследование причин предубежденности потребителей против казахстанских брендов и формирования стратегий вывода казахстанских брендов на рынок, преодолевающих эти негативные стереотипы восприятия. Под стереотипом понимается способ воспринимать и реагировать на ситуации, относительно устойчивый и упрощенный образ бренда, складывающийся в условиях дефицита информации как результат обобщения личного опыта потребления и нередко предвзятых представлений, принятых в обществе [3, с. 278-279]. Возникая в условиях ограниченной информации о воспринимаемом объекте, стереотип может оказаться ложным и выполнять консервативную роль, формируя ошибочное знание людей.

Стереотипы восприятия казахстанских брендов складываются в условиях недостатка информации, т.к. явление это относительно новое, а местные производители не уделяют достаточного внимания их продвижению и объяснению их преимуществ. На основе анализа результатов исследований отношения потребителей к казахстанским брендам выделим следующие основные стереотипы восприятия, действующие в отношении их: самые дешевые, некачественные, не выгодны магазинам, не полностью обеспечивают лояльность потребителей.

Далее рассмотрим характеристику каждого из стереотипов, и приведем доказательства их неэффективности и мероприятия, осуществление которых будет способствовать преодолению этих стереотипов восприятия. Рассмотрим основные меры по опровержению стереотипов восприятия казахстанских брендов как исключительно дешевых и не способствующих формированию лояльности покупателей.

Рисунок 2. Основные мероприятия по изменению стереотипа восприятия казахстанских

брендов как исключительно дешевых

В случае активной деятельности местных производителей, направленной на изменение данных стереотипов, все участники рыночного процесса получают выгоду – и потребитель, и производственные местные компании.

Характер взаимодействия потребителя и производителя во многом определяется видом бренда [4, с. 18]. Интенсификацию конкуренции между розничной сетью и производителями вызывают, в первую очередь, монокатегорийные товары, название которых не связано с брендом сети, копирующие или превосходящие имеющиеся товары по качеству.

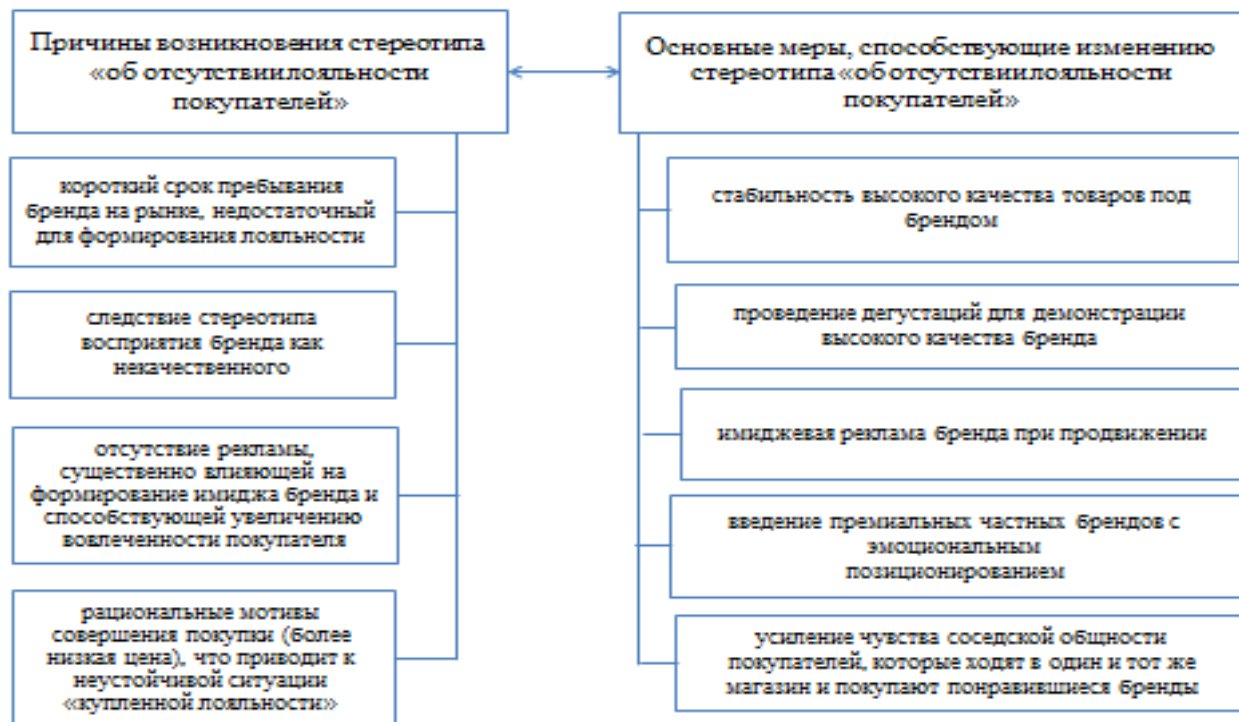

Рисунок 3. Основные мероприятия по изменению стереотипа восприятия частных марок как не способствующих формированию лояльности покупателей

Ослаблению конкуренции между потребителем и производителем способствуют те виды брендов, которые обеспечивают дифференцированное позиционирование внедряемого бренда по отношению к существующим брендам производителя [5, 6, с. 47-54]. Говоря об ослаблении конкуренции, следует учитывать и льготные условия размещения своих брендов на полках магазинов, которые получает производитель, взаимодействующий с сетью в производстве и реализации товаров под казахстанским брендом. С целью определения востребованности казахстанских брендов необходимо провести трехуровневый анализ товара, т.е. рассмотреть такие компоненты, как сущность товара, фактический и добавленный товар. Сущность товара отражает то, что удовлетворяет запросы, потребности покупателя. В этом смысле организация продает не товар/услугу, а решения проблем потребителя. Фактический товар характеризуется его свойствами, качеством, надежностью, дизайном, названием и упаковкой. Часто речь идет о пакете товаров/услуг. Важно иметь детальное описание товара или пакета товаров/услуг в терминах, понятных потребителю.

Добавленный товар включает в себя все, что предлагается покупателю помимо основного товара: поставку и кредитование, монтаж и послепродажное обслуживание, гарантии, страховку, консультации. Дополнительными услугами можно повысить ценность предлагаемого потребителю товара.

Правильное определение своих потребителей и их нужд является решающим фактором в достижении успеха в бизнесе. Однако немногие компании начинают с этого. Обычно основой становится наличие хорошей идеи товара, в результате многие компании ставят товар (услугу) во главу маркетинговой деятельности. Однако необходимо учитывать, что

рынок и запросы потребителей меняются со временем и что товары должны изменяться соответственно.

При выведении казахстанских брендов на рынок розничной сети следует уделить особое внимание организации взаимодействия с производителем с тем, чтобы, с одной стороны, обеспечить рентабельность проекта, а, с другой стороны, урегулировать отношения конкуренции и сотрудничества.

Процесс взаимодействия при создании и развитии казахстанских брендов, рассматриваемый с точки зрения маркетинга, означает упорядоченную совокупность последовательных стадий и действий, связанных с поиском и отбором партнеров-производителей, выявлением и развитием их качеств и способностей, согласованием взаимных интересов с целью достижения максимального удовлетворения потребностей покупателей и обоих партнеров за счет совместной работы над казахстанскими брендами [7, с. 78-79]. При производстве и реализации товаров под казахстанскими брендами следует придерживаться следующих принципов организации взаимодействия между производителем и розничной сетью: приоритета решения проблем потребителя, динамизма управления, оптимизации управления взаимодействием, партнерства и соблюдения баланса интересов, открытости единого информационного пространства, со конкуренции, адаптивной реконфигурации, выбора лидирующей компетентности.

При этом предлагаются четыре концептуальных варианта стратегии выведения брендов на рынок: стратегия замены лидера, стратегия лояльности, стратегия замещения, стратегия демпинга.

При применении стратегии замены лидера, бренд заменяет в сознании потребителей товар производителя, и это возможно в том случае, если, имеется в наличии сильный бренд. При использовании стратегии лояльности розничная сеть активизирует продажу товаров под брендом, как разнообразными методами стимулирования сбыта, так и за счет акцентирования внимания на конкретных личностных ценностях. Стратегия замещения подразумевает, что бренд заменяет все или большинство конкурирующих брендов. Стратегия демпинга означает предложение под брендом продукцию, представляющей собой самую дешевую альтернативу в товарной категории.

По данным исследования агентства MPP Consulting (Украина), самые дорогие бренды в Казахстане - «Рахат» (кондитерские изделия), «Айналайын» (молочные продукты), «Хаома» (ликероводочная отрасль), Magnum (ритейл), «Карагандинское» (пивобезалкогольная отрасль) [8]. K'Cell (телекоммуникации), FoodMaster (молочная промышленность), и др. В последние годы на рынке появилось очень много товаров под казахстанскими брендами, среди которых можно отметить Shoqan (бренд по производству костюмов), Argumaq (бренд презентабельных кожаных портмоне и визитниц, украшенных художественной символикой, галстуков в национальном стиле), Компания QLP (крупное высокотехнологичное предприятие по производству швейной и обувной продукции), MSQ (крупная сеть магазинов мужской одежды), HOWE (бренд мужской одежды, с непривычными вариациями костюмов), ZIBROO (казахстанский разработчик и производитель высокотехнологичной спортивной одежды, соответствующей современным стандартам), DARTON (бренд мужских акцентных аксессуаров из итальянской кожи ручной работы), Lotus Organics (производство органических бактерий), Vino Vike (марка велопродукции, основанная легендарным велогонщиком, олимпийским чемпионом Александром Винокуров), SAUMAL (производство кобыльего молока в порошке), Marino Madi (бренд одежды в морском стиле), Shoes Republic (производство мужской обуви), Bite Me Lingerie (первый бренд нижнего белья), «Брадобрей» (барбершоп, с собственной линейкой продукции по уходу за бородой), ADELFI (фабрика по производству мебели), Smart Satu, B2B платформа, которая впервые в Казахстане позволила оптимизировать работу торговых точек и поставщиков продукции и др. [9]. Создателями этих брендов являются молодые и креативные, любящие свое дело, желающие заявить не только о себе, но и Казахстане. Постепенно казахстанские бренды занимают те ниши,

которые в течение долгого времени принадлежали зарубежным компаниям и маркам, и могут в достаточной мере удовлетворить спрос покупателей.

Работа казахстанских производителей по формированию брендов - это способ реализации общегосударственных программ, инструмент сохранения стабильности в экономике страны, метод противостояния глобальному финансовому кризису, способному нарушить ее устойчивое развитие.

Значение бренда, как способ сохранения предпринимательской конкурентоспособности и обеспечения стабильных доходов, которые дают возможность преодолеть любой экономический кризис, в последнее время возросло. Наличие бренда всегда привлекает потребителей к конкретному рыночному продукту даже в условиях, когда покупатели снижают объем покупок. Полноценный бренд гарантирует покупателю определенный уровень качества и сохранности потребительских средств. Кризис усиливает конкуренцию, и покупатель среди конкурентных товаров выбирает тот, который ему больше известен. Бренд формирует у потребителя гордость и особое чувство статусной принадлежности, если он в состоянии приобрести наиболее известный товар определенной товарной марки.

Опыт зарубежных стран показывает, что на рынке идет борьба брендов за их места в сознании покупателей. Товары без марок уступают свои позиции на рынке в самых разных товарных категориях, причем, среди казахстанских потребителей большинства товарных групп также увеличивается количество покупателей, готовых приобретать марочные товары. Актуальность проблемы развития брендинга в Казахстане определяется и тем, что сегодня, по сути, потребительский рынок - это конкуренция товарных знаков, марок и рекламных образов за их место в сознании покупателей. Это заставляет отечественные предприятия осознать необходимость разработки и применения методов управления брендами.

Казахстанские предприятия достигли определенного опыта в разработке позиционирования и оригинальной упаковки, в перспективе внедрение мерчендайзинга, работа над созданием каналов распределения и формирование отношений с ними. Брендинг на казахстанском потребительском рынке постепенно развивается. Последние годы ознаменовались укреплением позиций национальных марок потребительских товаров, которые успешно конкурируют с зарубежными брендами. Внедрение брендинга казахстанскими производителями позволит повысить эффективность маркетинговой деятельности, будет способствовать повышению конкурентоспособности отечественной продукции, как на внутреннем, так и на внешних рынках.

Список литературы:

1. Годин А.М. Брендинг: Учебное пособие. - 3-е изд., перераб. и доп. - М.: Дашков и К, 2013. - 184 с.
2. Бейжанова А.Т., Турлыбекова Н.М. Брендинг: Оқу құралы. - Алматы: Қазак университеті, 2016. - 266 б.
3. Рамазанов А.А., Кажмуратова А.К., Зейнолдина Г.Ш. Брендинг экономического развития Казахстана. // Вестник Национальной Академии Наук Республики Казахстан. - 2017. - № 2. - С. 272 – 280
4. Токабаев Н.А., Сартова, Р.Б. Зарубежный опыт формирования брендов. // Саясат POLICY. - 2015. - № 11. - С.16-22.
5. Рамазанов А.А. Проектирование национального брендинга. // Маркетинг РК: страновой бренд/ Сборник научного семинара. , 2014
6. Баранова Н.А. Бренд-менеджмент: Учебное пособие. - Костанай: КГУ им. А. Байтұрсынова, 2018. - 163с.
7. Нигматуллина, О.Ю. Стратегии управления брендами. // Вестник Башкирского государственного аграрного университета: научный журнал. – 2012. – №4(24) – С. 75-78
8. Названы 50 самых дорогих брендов Казахстана
[//https://forbes.kz/leader/50_samyih_dorogih_brendov_kazahstana/](https://forbes.kz/leader/50_samyih_dorogih_brendov_kazahstana/)

9. Знай наших: 7 отечественных мужских брендов, которые ни в чем не уступают зарубежным // <https://esquire.kz/znaj-nashih-7-otechestvennyh-muzhskih-brendov-kotorye-ni-v-chem-ne-ustupajut-zarubezhnym/>

ӘОЖ 342(156)

ШАҒЫН КӘСІПКЕРЛІКТІ МЕМЛЕКЕТТІК ҚОЛДАУ БАҒЫТТАРЫ

Аймен А.Т., Калдығозова М.А.

Э.ғ.д., профессор, э.ғ.магистрі, аға оқытушы

М.Х. Дулати атындағы Тараз өңірлік университеті

Түйін: Даму бағдарламалары мен жобаларын құру кезінде, біздің пікірімізше, аталған параметрлерге, сондай-ақ ҚР жетістіктері мен артта қалуларына назар аудару қажет. ҚР-да мемлекеттік реттеу бақылаудың жаңа құралдарын және олардың негізінде бизнесті дамытудың тиімді тетіктерін жасауды талап етеді. Қазіргі заманғы экономикадағы шағын кәсіпкерлікті мемлекеттік қолдау жүйелерінің даму үрдістерін талдау ғылыми-техникалық және инновациялық қызметті жүзеге асыратын кәсіпорындарды мемлекеттік қолдау шараларының өсіп келе жатқан рөлінің куәсі.

Кілт сөздер: аймақ, кәсіпкерлік, бәсекелестік, өңір, шағын, бизнес, реурс, мемлекеттік қолдау, тиімділік, инновация

Аннотация: При создании программ и проектов развития, на наш взгляд, необходимо обратить внимание на указанные параметры, а также достижения и отставания РК. Государственное регулирование в РК требует создания новых инструментов контроля и на их основе эффективных механизмов развития бизнеса. Анализ тенденций развития систем государственной поддержки малого предпринимательства в современной экономике свидетельствует о возрастающей роли мер государственной поддержки предприятий, осуществляющих научно-техническую и инновационную деятельность.

Ключевые слова: регион, предпринимательство, конкуренция, регион, малый, бизнес, реурс, государственная поддержка, эффективность, инновации

Abstract: When creating development programs and projects, in our opinion, it is necessary to pay attention to these parameters, as well as achievements and backlogs of the Republic of Kazakhstan. State regulation in the Republic of Kazakhstan requires the creation of new control tools and effective business development mechanisms based on them. The analysis of trends in the development of state support systems for small businesses in the modern economy indicates the increasing role of state support measures for enterprises engaged in scientific, technical and innovative activities.

Keywords: region, entrepreneurship, competition, region, small business, resource, state support, efficiency, innovation

Аймақтық экономиканың тұрақты дамуының негізгі элементтерінің бірі "салауатты" бәсекелестік органы қалыптастыруға, халықты жұмыспен қамтуды қамтамасыз етуге, жалпы өңірлік өнім өндірісін ұлғайтуға, халықтың нақты табысын арттыруға, өмір сүру сапасын арттыруға, жергілікті және өңірлік бюджеттердің кірістерін толықтыруға қабілетті шағын кәсіпкерлікті дамыту болып табылады.

Шағын бизнес қызмет ауқымының шектеулігіне, ресурстар мен сату нарықтарының, сондай-ақ басқа да ерекшеліктердің салыстырмалы төмендігіне байланысты, негізінен тауарлар мен қызметтерге жергілікті қажеттіліктерді

қанағаттандыруға бағытталған, демек, басым түрде өңірлік бағытқа ие.

Соңғы жылдары шағын кәсіпкерліктің дамуына айтарлықтай қызығушылық әртүрлі жағдайларға байланысты. Бір жағынан, шағын фирмалар өңірлердің өндірістік әлеуетін пайдалану үшін тиімді экономикалық база құруға, барлық нарықтық тауашаларда кәсіпкерлікті дамыту үшін жағдай жасауға мүмкіндік береді, жаңа жұмыс орындарының едәуір санын, халықтың қажеттіліктерін қанағаттандыруды қамтамасыз етеді, белгілі бір дәрежеде біздің қоғамның экономикалық қайта құрылуымен байланысты әлеуметтік күйзелістердің салдарын төмендетеді.

Екінші жағынан, шағын фирмаларды іске қосу үшін әлдеқайда аз капиталды талап етеді, үлкен табыс алу үшін тәуекелдік шараларды қатаң қабылдайды және жиі реттеуші түзетулерге өте сезімтал, сондықтан аз реформа оларға күшті әсер етуі мүмкін.

Шағын бизнес елдегі әлеуметтік тұрақтылық пен экономикалық өсімге айтарлықтай әсер етеді. Жалпы алғанда, шағын кәсіпкерлік нарықтық экономиканың тиімділігін айтарлықтай арттыратын жағдайлар жасауға белсенді қатысады. Экономикалық өсуге әсер етудің схемалық процесі схемада көрсетілген. [2]

Шағын бизнес кәсіпорындары, әрине, қызметтің тиімділігін көрсететін көптеген экономикалық артықшылықтарға ие.:

- жоғары ұтқырлық;
- қарапайым ұйымдастырушылық және басқарушылық қатынастар;
- бизнес түрлері бойынша тар бағыт пен мамандану;
- ірі кәсіпорындар үшін шығынды және тиімсіз болып табылатын қызмет

бағыттары;

- өзгермелі нарықтық жағдайларға бейімделу;
- инновациялық технологияларды жүзеге асыруға бейімділік;
- еркін бәсекелестікті қолдау;
- әр түрлі өңірлердің инновациялық дамуына арналған бастапқы алаңдар

және жалпы ел.

Шағын бизнестің тиімділігі бірқатар стратегиялық міндеттерді шешуге мүмкіндік береді:

- ел мен өңірлердің экономикалық өсуін арттыру;
- инновациялық дамуға жәрдемдесу;
- жаңа жұмыс орындарын құру;
- елдің жалпы ішкі өнімін ұлғайту және т. б.

Алайда шағын бизнес қызметінде белгілі бір кемшіліктер бар:

- шектеулі ресурстық база (қаржылық, материалдық және еңбек ресурстары);
- әлсіз несие мүмкіндіктері;
- ірі кәсіпорындарға қарағанда қызметкерлердің еңбек жағдайы және

әлеуметтік қамтамасыз етілуі нашар;

- жалақының салыстырмалы төмен деңгейі және т. б.

Шағын бизнесті қолдау қызметтің осы кемшіліктерінің әсерін жоюға немесе азайтуға баса назар аударылуы тиіс. Қазіргі уақытта мемлекеттік органдардың шағын бизнесті қолдаудың тиімді тетіктерін әзірлеуі мемлекеттік саясатты жетілдірудің ажырамас тетігі болып табылады. [1]

Қазақстанда кәсіпкерлікті мемлекеттік реттеу мен ынталандырудың институционалдық жүйесі былайша көрінеді (1-сурет): оған бизнестің қызметін бақылайтын құрылымдар; кәсіпкерлікті дамытуға жауапты органдар және билікте бизнес мүдделерін білдіру институттары кіреді.

Кәсіпкерлікті дамыту жөніндегі мемлекеттік саясатты іске асыруды жүзеге асыратын институттар, егер тікелей болмаса, онда президенттік билікке бағынатын болады.

Оларға мыналар жатады: кедендік және қаржылық бақылау комитеті; Салық комитеті; Қаржы рыногын реттеу және қадағалау жөніндегі агенттік; табиғи монополияларды реттеу, бәсекелестікті және тұтынушылардың құқықтарын қорғау жөніндегі агенттік; Экономикалық қылмысқа қарсы күрес жөніндегі агенттік.

Мемлекеттік билікте жеке бизнесті дамытуға жауапты органдар да бар. Қызметтің осы сегментіндегі биліктің орталық атқарушы органы ҚР Ұлттық экономика министрлігі болып табылады, оның құрылымына кәсіпкерлікті дамыту және қолдау саласындағы мемлекеттік саясатты қалыптастыру және нормативтік құқықтық реттеу жөніндегі функцияларды іске асыратын кәсіпкерлікті дамыту департаменті кіреді. Департаменттің негізгі міндеттері: кәсіпкерлікті дамыту үшін жағдай жасау, инвестицияларды тарту бойынша іс-шаралар әзірлеу, сондай-ақ шенеуніктердің құқыққа қарсы әрекеттеріне кәсіпкерлердің өтініштері мен шағымдары бойынша шаралар қабылдау болып табылады. Республикадағы өңірлік деңгейде әкімдіктер жанындағы (орыс. Кәсіпкерлік және өнеркәсіп департаменттері құрылды.

Орталық атқарушы органдар деңгейінде кері байланысты ұйымдастыру үшін "Атамекен" ҚР Ұлттық Кәсіпкерлер Палатасы құрылды.

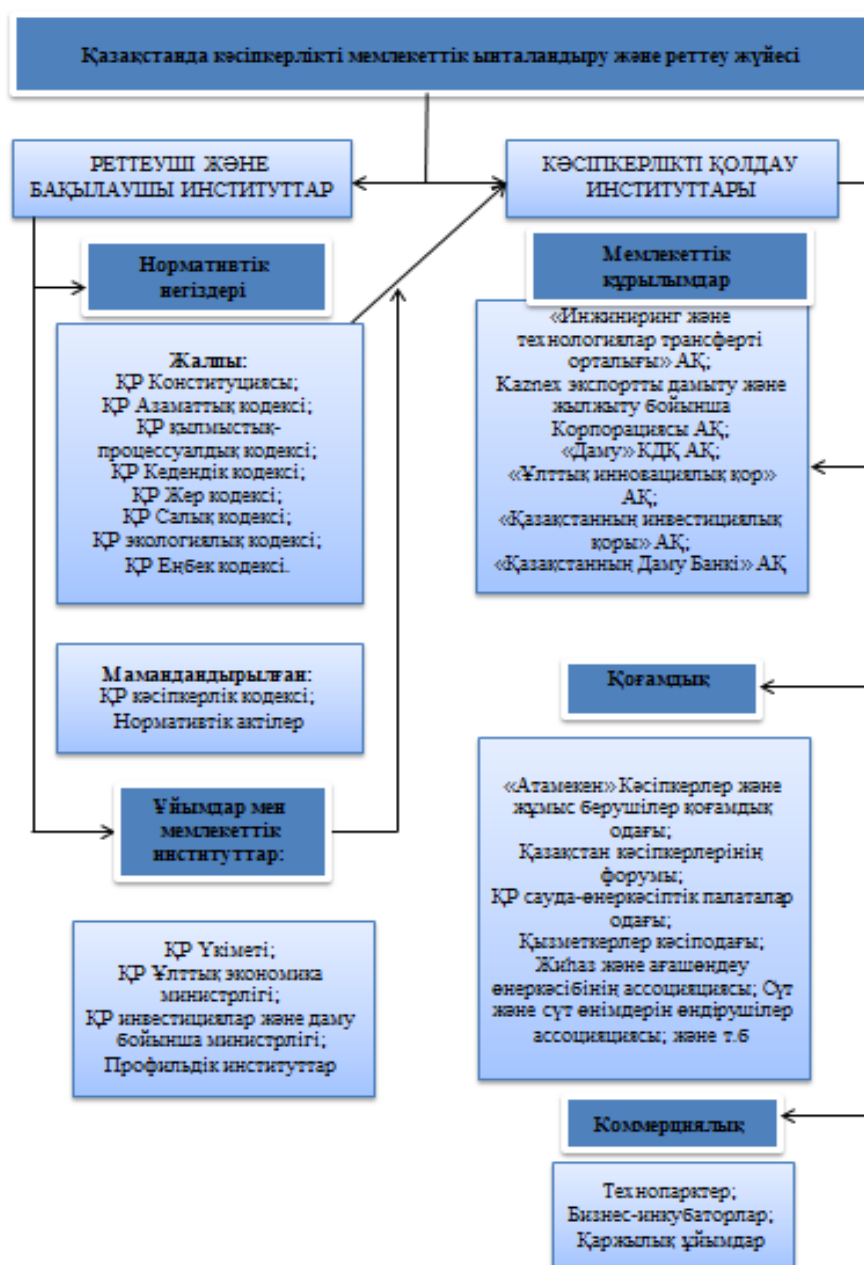
Жиі атқарушы билік құру бастамасы, сондай-ақ бизнес мүдделерін білдіруге арналған институттарды (30-дан астам оқылатын бизнес ассоциациялар) қалыптастыруды бақылау функциясы бар.

Мұндай құрылымдарға жатқызуға болады Президентінің жанындағы шетелдік инвесторлар Кеңесі (Кеңес шеңберінде жұмыс істейді 4 бірлескен жұмыс тобының мүшелері болып табылатын мемлекеттік органдардың өкілдері, сондай-ақ халықаралық ұйымдар мен шетелдік компаниялардың) – консультативтік-кеңесші органды басқаратын ҚР Президенті бастамасы бойынша құрылған. Осы Кеңес жұмысының мақсаты ҚР-да қызметін жүзеге асыратын шетелдік инвесторлармен биліктің тікелей диалогын қамтамасыз ету болып табылады.

Бұдан басқа, Қазақстанда орталық мемлекеттік және жергілікті атқарушы билік органдары (Министрліктер мен әкімдіктер) жанынан кәсіпкерлік мәселелері жөніндегі сараптамалық кеңестер желісі құрылды.

Кеңестердің құрамына атқарушы билік органдарының өкілдері де, салалық кәсіпкерлік құрылымдардың мүшелері де кіреді.

Кәсіпкерлік қызметті реттеу кез келген кәсіпорынның немесе кәсіпкерлік құрылымның ішкі әлеуметтік-экономикалық табиғатын есепке алуды болжайды [2], алайда мемлекеттің реттеуші қызметінде кәсіпкерліктің институционалдық ортасын қалыптастыру және жетілдіру мәселелері маңызды орын алады.

Сурет 1. ҚР кәсіпкерлікті мемлекеттік реттеу және ынталандыру жүйесінің құрылымы

Кәсіпкерлік саласындағы қазіргі заманғы зерттеулердің нәтижелерін қорыту институционалдық ортаның сапасы шаруашылық жүргізу субъектілерінің бәсекеге қабілеттілігіне елеулі әсер ететінін, инвестициялық шешімдерге және өндірісті ұйымдастыруға әсер ететінін, сондай-ақ экономикалық өсуге әсер ететінін көрсетеді. Жалпы түрдегі ықпал ету салалары бойынша кәсіпкерлікті мемлекеттік ынталандыру құралдары 2 суретте көрсетілген.

Сурет 2. Әсер ету сферасы бойынша кәсіпкерлікті мемлекеттік ынталандыруды іске асыру құралдары

Сонымен қатар, Қазақстан Республикасы үшін шағын және орта бизнесті тиімді дамыту параметрлерін анықтау керек (сурет 3).

Сурет 3. ҚР шағын және орта кәсіпкерлікті дамытудың нысаналы критерийлері

Даму бағдарламалары мен жобаларын құру кезінде, біздің пікірімізше, аталған параметрлерге, сондай-ақ ҚР жетістіктері мен артта қалуларына назар аудару қажет, өйткені олар халықаралық даму индекстеріне бағдарланып, қазіргі экономика мен бизнеске үлкен дәрежеде әсер етеді.

Келтірілген нысаналы критерийлер бірнеше жалпылама көрінеді, бірақ шын мәнінде олардың сақталуы кәсіпкерліктің тиімді дамуын қамтамасыз етеді. Олардың кейбіреулері ҚР-да толық қамтамасыз етіледі (мәселен, инвесторлардың құқықтары мен меншік құқықтарын қорғау, сыртқы экономикалық қызметті қолдау, өзін-өзі жұмыспен қамтуды ынталандыру және мемлекеттің әлеуметтік функцияларды

орындауы елдегі кәсіпкерлік бастаманы дамыту бағытында мемлекеттің күшті жақтары болып табылады). [3]

ҚР-да мемлекеттік реттеу бақылаудың жаңа құралдарын және олардың негізінде бизнесті дамытудың тиімді тетіктерін жасауды талап етеді.

Қазіргі заманғы экономикадағы шағын кәсіпкерлікті мемлекеттік қолдау жүйелерінің даму үрдістерін талдау ғылыми-техникалық және инновациялық қызметті жүзеге асыратын кәсіпорындарды мемлекеттік қолдау шараларының өсіп келе жатқан рөлінің куәсі. Өнеркәсіптік дамыған елдерде шағын инновациялық кәсіпорындар осындай мемлекеттік қолдаудың негізгі объектісі болып табылатынын атап өткен жөн.

Әдебиеттер тізімі:

1. Аль-Саббаг Нур Файез Саид, Карлик А.Е. Малый и средний бизнес в системе промышленного производства// Вопросы экономики и права. – М.- 2016. – №3. – С. 89-94.
2. Калмагамбет З. Актуальные проблемы развития предпринимательства и пути их решения // Основы экономики: преподавание в школах, колледжах и университетах.- 2016.-№ 2-3 (51).
3. Фазылбаева А.Ф. Шағын бизнесті мемлекеттік қолдаудағы негізгі бағыттары мен проблемалары //ҚазҰУ хабаршысы. Экономика сериясы.- 2017.- №3 (97).- 193 б.

ӘОЖ 274: 18

ЖАҢА ФОРМАТТАҒЫ «ЦИФРЛЫ ҚАЗАҚСТАН», ЗАМАНАУИ ТЕХНОЛОГИЯЛАР ЖӘНЕ ЖАСТАР

Калдыгозова М.А.

э.ғ.магистрі, аға оқытушы

М.Х. Дулати атындағы Тараз өңірлік университеті, Тараз

Аннотация: Ғылыми мақала Қазақстанның мемлекеттік басқару жүйесіндегі жаңаша ойлайтын, өзгерістерге бейім болатын кадрлар дайындау сұрақтарына арналған. Зерттеу жұмысында студенттік «Мансап» мектебі, президенттік жастар кадрлық резерві жобаларының кадрлар іріктеу және дайындаудағы орны мен ролі және олардың қазіргі заманғы талаптарға сай кадр мәселесін шешу мүмкіндіктері қарастырылады. Зерттеу барысында ғылыми талдау әдісі қолданылған.

Түйін сөздер: Адами капитал, кадр саясаты, студенттік мемлекеттік қызметшілер мектебі, кадр резерві, дағдылар, құзыреттіліктер, меритократия, клиентке бағдарлану.

Аннотация: В системе государственного управления, по-новому мыслящих Научных статей, подготовка кадров по вопросам, которые подвержены изменениям. В исследовательской работе рассматриваются роль и место в подборе и подготовке кадров проектов студенческой школы «карьера», президентского молодежного кадрового резерва и возможности их решения кадровых проблем в соответствии с современными требованиями. В ходе исследования использовался метод научного анализа.

Ключевые слова: Человеческий капитал, кадровая политика, школа студенческих государственных служащих, кадровый резерв, навыки, компетенции, меритократия, клиентоориентированность.

Annotation: In the system of public administration, new-thinking Scientific articles,

training on issues that are subject to change. The research paper examines the role and place in the selection and training of projects of the student school "career", the presidential youth personnel reserve and the possibility of their solution of personnel problems in accordance with modern requirements. The research used the method of scientific analysis.

Keywords: Human capital, personnel policy, school of student civil servants, personnel reserve, skills, competencies, meritocracy, client orientation

XXI ғасырдың жоғары сапалы және қажетті дағдыларға ие адами капиталды дамыту Қазақстан экономикасының одан әрі өсуі тәуелді болатын басым міндет болып табылады. Ол кезегінде «Қазақстан-2050» Стратегиясының маңызды басымдықтарының бірі болып табылады, оның жүзеге асырылуының басты мақсаты 21 ғасырдың ортасында әлемнің ең 30 бәсекеге қабілетті елдерінің қатарына кіру болып табылады[1]. Қазіргі заманғы, кәсіби, ықшам және тәуелсіз мемлекеттік аппаратты қалыптастыру және тұрақты дамыту Қазақстанның әлемдік нарықта одан әрі орнықты және қарқынды дамуының жаһандық сын-қатерлеріне жауап болып табылады.

Жаңа уақыттың құзыреттері қажетті дағдыларды тұрақты түрде үйрену мен игеруге дайын болуды талап етеді. Технологиялық жаңару мен цифрландыру өз жұмыс уақытын тиімді пайдаланатын, технология мен білімді қолдануға, бизнес процестерді жетілдіруге және инновацияларды жүзеге асыруға қабілетті персоналмен жүзеге асырылады.

Ал мемлекеттік билік жүйесіндегі мықты менеджерлер заманауи сын-қатерлерге (ғаламдық дағдарыс, тәжтажал пандемиясы, т.б.) жедел жауап беруге, өзгерістерді тиімді басқаруға, әртүрлі мемлекеттік және жергілікті міндеттерді шешу үшін ресурстардың бар болуын басшылыққа ала отырып, халыққа алуан түрлі сапалы, тез қызмет көрсетуі тиіс. "Тиімді мемлекеттік басқару" реформасын табысты жүзеге асыру үшін Қазақстан Республикасы Президенті Қ.К.Тоқаев "Игілік баршаға! Сабақтастық. Әділдік. Өрлеу» сайлауалды бағдарламасын және «Бірге» жалпыұлттық акциясы барысында алынған ұсыныстар бойынша шаралардың маңызды кешені меритократия, үздік қызметкерлерді мансаптық ілгерілету қағидаты негізінде мемлекеттік басқару жүйесінде кадрлық өсу жүйесі болып табылады[2]

Адами капиталды дамытудың негізгі шарттары болашақ қызметкерлерді жоғары сапалы және талап етілетін дағдылар мен құзыреттілікке оқыту болып табылады. Бұл үшін жаңа экономиканың кадрларға сұранысы мен кадрларды даярлау жүйесімен үндестіру, сонымен қатар қазірдің өзінде жұмыс істейтін жұмыскерлерді қайта оқыту мен біліктілігін арттыруға қол жеткізуін қамтамасыз ету қажет. Бұл процестің басталу нүктесі жаңа экономиканың кадрлық қажеттілігін айқындайтын ұлттық болжамдау жүйесі мен ұлттық біліктілік жүйесін дамыту болады.

Қазірдің өзінде бар еңбек ресурстарының әлеуеті барынша тиімді пайдаланылуы тиіс. Экономиканың жаңғыруы мен кәсіпорындар, салалар мен елді мекендер арасындағы жұмыс күшінің ілеспе қозғалысы неғұрлым өнімді жұмыс орындарына біртіндеп және икемді орын ауыстыру үшін жағдайлар

жасауды талап етеді, бұл еңбек ұтқырлығы мен еңбек нарығы инфрақұрылымын дамыту есебінен іске асырылатын болады. Қазақстандықтардың белсенді жұмыспен қамтылуына жәрдемдесу бойынша белсенді шаралар мен шекараның арғы жағынан жоғары білікті мамандар тарту экономиканы қажетті кадрлармен қамтамасыз етуге де ықпал ететін болады.

Қазақстан Республикасының орта мерзімді кезеңге арналған 2025 жылға дейінгі Стратегиялық даму жоспарының 7-реформасы «Мемлекеттік сектор өзгерістер көшбасшысы ретінде» айқындалған[3]. Реформаның мақсаты өзінің үлгісінде өзгерістердің жүзеге асырылуын көрсететін, елдегі өзгерістердің бастамашысы және

көшбасшысы ретінде мемлекеттік органдардың рөлін арттыру болып табылады. Меритократия, тиімділік, нәтижелілік, транспаренттік және қоғамға есептілік қағидаттарына негізделген мемлекеттік қызмет жүйесін кәсібилендіру мемлекеттік басқару жүйесінің бәсекеге қабілеттілігін және халыққа сапалы қызмет көрсетуді қамтамасыз етудің аса маңызды факторы болып табылады.

Мемлекеттік органдардың қызметі өнімділігін, технологиялылығын, бейімділігін, клиентке бағдарлануын және ұйымдастыру мәдениетін арттыру олардың жұмысының сапасын жеке корпорациялардың үздік үлгілері деңгейіне көтеруді қамтамасыз етеді. Реформаны жүзеге асыруда бағдарламалар мен саясатты әзірлеуге, олардың орындалуын бақылауға қоғам өкілдерін тарту арқылы «Назар аударатын мемлекет» тұжырымдамасын іске асырудың рөлірекше болмақ.

Мемлекеттік басқару жүйесіне жаңаша ойлайтын мамандарды даярлау мақсатында Ақтөбе облысында 2016 жылдан бастап «Мансап» студенттік мемлекеттік қызметшілер мектебі әрекет етеді. Осы уақыттан бастап 70 мамандар дайындалды, оның 80% мемлекеттік қызметте қызметін жалғастырып жатыр. Ағымдағы жылы студенттік мектептің бесінші кезеңі ашылды.

«Мансап» мектебінің студенттері теориялық және тәжірибелік дағдыларға ие болады. Мемлекеттік органдар басшыларынан, Қазақстан Республикасы Президентінің жанындағы мемлекеттік басқару академиясының Ақтөбе облысы бойынша филиалы профессор-оқытушыларынан теориялық курстардан өтеді. Одан соң тікелей мемлекеттік органдарда тәжірибеден өтеді.

«Мансап» мектебіне студенттерді қабылдау екі кезеңнен тұрады. Бірінші кезең – жеті заңды білу бойынша тестілеу. Екінші кезеңі әңгімелесу болып табылады. Студенттік мемлекеттік қызметшілер мектебі президенттік кадрлық резервте оқыту мектебінің үлгісі болып табылады. Мектепті тәмамдағаннан кейін түлектер арнайы сертификат алып, жаңа форматтағы: тез шешім қабылдайтын, стресске төзімді, стратегиялық, сыни және жүйелі ойлайтын, көшбасшылық қасиеті бар мамандар ретінде еңбек нарығына шығады.

«Мансап», «Президенттік кадрлық резерв» сияқты жедел шешім қабылдауға қабілетті, құбылмалы жұмыс жағдайларына жылдам икемделе алатын “жаңа формация” мамандары мен басшылары бола алатын мемлекеттің жоғары басқарушылық қызметтеріне әлеуетті үміткерлерді дайындайтын мектептер елімізде жүргізіліп отырған реформаларды табысты жүзеге асыруға

өз үлестерін қосады. Өзгерістердің қозғаушысы рөлін атқара отырып, мемлекеттік сектор басқару әдістерінің бейімділігі мен қазіргі заманғылығын арттырады, шешімдер қабылдауды жеделдетеді және көрсетілетін қызметтердің тиімділігін арттыру және неғұрлым ықшам аппаратты қалыптастыру есебінен мемлекеттік шығындарды үнемдеуді жүзеге асыра алады[4].

Азаматтарды мемлекет қызметіне тарту мемлекеттің күш-жігерін нақты өмір сүру сапасын жақсартуға неғұрлым тиімді трансляциялауға мүмкіндік береді. Клиентке бағдарлану халық пен бизнестің мемлекеттік көрсетілетін қызметтерге қанағаттанушылығын арттырады, халықтың билікке сенімін арттырады.

Әдебиеттер

1. Мемлекет басшысының 2012 жылғы 14 желтоқсандағы «Қазақстан- 2050» стратегиясы: қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» атты Қазақстан халқына Жолдауы
2. Қазақстан Республикасы Президентінің «Игілік баршаға! Сабақтастық. Әділдік. Өрлеу» сайлауалды бағдарламасын және «Бірге» жалпыұлттық акциясы барысында алынған ұсыныстарын іске асыру жөніндегі шаралар 20.06.2019 ж.
3. Қазақстан Республикасының 2025 жылға дейінгі Стратегиялық даму жоспары

«Қазақстан-2025» 2018 жылғы 15 ақпандағы № 636 Жарлығы. // <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/P1700000799>

4. Мемлекеттік қызметшілерді даярлау, қайта даярлау және оладың біліктілігін арттыру қағидаларын бекіту туралы ҚР Үкіметінің 2018 жылғы 15 наурыздағы №125 қаулысы

ӘОЖ 339.13

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ЦИФРЛЫҚ МАРКЕТИНГ: ҚАЗІРГІ КЕЗЕҢДЕГІ ЖАҒДАЙЫ, АРТЫҚШЫЛЫҚТАРЫ МЕН МӘСЕЛЕЛЕРІ

Калдыгозова М.А., Балтабай А.О.

э.ғ. магистрі, аға оқытушы, Мемлекеттік және жергілікті басқару мамандығы 3 курс
М.Х. Дулати атындағы Тараз өңірлік университеті, Тараз

Аннотация: Бұл мақалада цифрлы маркетинг ұғымы маркетингтің құрамдас бөліктерінің бірі ретінде қарастырылады. Оның артықшылықтары мен проблемаларына ерекше көңіл бөлінеді. Желіні пайдаланушылар арасында іздеу жүйелерін пайдалану статистикасы және олардың жас санаты жеке қаралады. Бұл мақаланың өзектілігі цифрлық технологиялар біздің өмірімізге белсенді енгізілуіне байланысты. Халықтың және бизнестің мемлекеттік қызметтерге қол жеткізуін оңайлату, ақпарат алмасуды жеделдету, бизнесті жүргізу үшін жаңа мүмкіндіктердің пайда болуы, жаңа сандық өнімдер құру және басқалар.

Түйін сөздер: цифрлық маркетинг, цифрлық Қазақстан, интернет, цифрлық арналар, жарнама, медиа, диджитал-агенттіктер.

Аннотация: В данной статье понятие цифрового маркетинга рассматривается как одна из составляющих маркетинга. Особое внимание уделяется его преимуществам и проблемам. Среди пользователей сети отдельно рассматриваются статистика использования поисковых систем и их возрастная категория. Актуальность данной статьи обусловлена тем, что цифровые технологии активно внедряются в нашу жизнь. Упрощение доступа населения и бизнеса к государственным услугам, ускорение обмена информацией, появление новых возможностей для ведения бизнеса, создание новых цифровых продуктов и др.

Ключевые слова: цифровой маркетинг, Цифровой Казахстан, интернет, цифровые каналы, реклама, медиа, диджитал-агентства.

Annotation: in this article, the concept of digital marketing is considered as one of the components of marketing. Special attention is paid to its advantages and problems. Search engine usage statistics and their age category are considered separately among web users. The relevance of this article is due to the fact that digital technologies are actively being introduced into our lives. Simplifying public and business access to government services, speeding up information exchange, creating new business opportunities, creating new digital products, etc.

Keywords: digital marketing, Digital Kazakhstan, Internet, digital channels, advertising, media, digital agencies.

Әлемдік заманауи технологиялар трендінде болу үшін Елбасы Нұрсұлтан Назарбаев "Цифрлық Қазақстан" мемлекеттік бағдарламасына бастама жасады. Оның басты мақсаты – цифрлық экожүйені прогрессивті дамыту және Қазақстан экономикасының бәсекеге қабілеттілігін арттыру арқылы халықтың өмір сүру сапасын

арттыру.

Сандық немесе digital-маркетинг-смартфондар, компьютерлер, планшеттер, теледидар, радио, цифрлық экрандар сияқты ерекше цифрлық арналар арқылы жүзеге асырылатын тұтынушымен байланыс құралдары. Сонымен қатар, цифрлық маркетинг электрондық ресурстар мен QR-кодтардың сілтемелері түрінде офлайн каналдарында да іске асып жатыр.

Цифрлық маркетинг дербестендірілген тәсілді білдіреді, бұл дегеніміз әлеуетті клиенттің қажеттіліктері, қалауы, мүдделері және басқа да деректері туралы түсінікке ие болу.

Сонымен қатар, сандық маркетинг, тарату арналарының алуан түрлілігіне қарамастан, интернеттің белсенді пайдаланушыларын тарту үшін қолайлы.

Жиі бұл ұғымды интернет-маркетингпен шатастырады — бірақ оларда елеулі айырмашылық бар. Нақтырақ айтқанда, диджитал-маркетинг өзіне де интернет-маркетинг кіреді, бірақ интернетпен шектелмейді. Салыстырып көрейік: интернет-маркетинг деген SEO-сайтын ілгерілету, контекст, вебинарлар т. б. барлық арналар пайдаланушыға тек интернетте қол жетімді. Ал digital-маркетинг бұл жоғарыда аталған барлығы, сонымен қатар жарнама және желіден тыс кез келген сандық тасымалдауыштарды жылжыту. Яғни, ол онлайн және офлайн болатын сандық коммуникацияны білдіреді[1].

Әрине, диджитал-маркетингке газеттердегі хабарландыру, флаер, теледидардағы жарнама, билбордтар сияқты дәстүрлі арналар арқылы жылжыту жатпайды. Егер билбордте QR-код көрсетілсе, оның көмегімен сайтқа өтуге болады — бұл диджитал-маркетинг.

Өз уақытында диджитал интернет-маркетингсіз мүмкін болды. Бұған мысал-осы бағыттағы пионерлер, SoftAd Group компаниясы (қазір ChannelNet). 80-ші жылдардың ортасында бірнеше автоөндірушілер үшін ерекше жарнамалық компанияны әзірледі.

Идея мынадай болды: журнал оқырмандары журналдан арнайы қосымша бетті кесіп алып, оны пошта арқылы жіберу керек болды. Ал жауап ретінде олар тегін тест-драйв және дискетаны ұсынды, онда түрлі автомобиль маркалары жарнамаланды. Осылайша, компания офлайн-жылжыту құралдарымен кешенді сандық тасымалдаушыны пайдаланды. Ал "диджитал-маркетинг" (немесе "сандық маркетинг") термині 90-шы жылдары қолданыла бастады.

Сандық маркетинг құралдары мен арналарының әрқайсысына мақалаарнауға болады. Сондықтан біз олардың ең көп таралғанын атап өтеміз:

- сандық теледидар және онлайн радио;
- жарнама бағдарламалар, мессенджерлер, онлайн ойындар;
- SMS және MMS-жіберу;
- интерактивті және көше жарықдиодты экрандар, өзіне-өзі қызметкөрсету терминалдарындағы жарнама;
- SEO және SEM-желідегі іздеу маркетингі;
- контекстік жарнама, баннерлер және тизерлік жарнама;
- Әлеуметтік желілердегі SMM — маркетинг;
- email-маркетинг;
- вебмастер әрбір келушіні немесе сатып алушыны тарту үшін төлемалатын серіктестік маркетинг[3].

"Диджитал-маркетингі 3 негізгі топқа бөлуге болатын көптеген құралдар бар:

- 1) ақылы ресурстар: компания төлейтін диджиталдағы барлық көріністер;
- 2) өз ресурстары: бизнес иеленетін және билік ете алатын әлеуметтік желілердегі сайттар, беттер;

3) тапқан ресурстар: сарафан радиосы немесе earned media — тегін немесе сатып алынған коммуникациялық арналар.

Егер жалпылама айтатын болсақ, диджитал-агенттіктер сандық ортада брендтің қатысуын және ілгерілеуін қамтамасыз етеді. Команда құрамына: маркетинг маманы, талдаушы, жоба менеджері, дизайнер, бағдарламашы, контент-менеджер және копирайтер кіруі мүмкін. Тұрақты емес жұмыс үшін мұндай агенттік фрилансерлерді, мысалы, видеооператорлар немесе фотографтарды жалдауы мүмкін.

Диджитал-агенттіктер мынадай қызметтерді көрсетеді:

- өнімді жылжытудың кешенді стратегиясын әзірлеу;
- сайттарды жасау және айналдыру, дизайн, медиа және контекстік жылжыту;
- онлайн-қауымдастықтармен жұмыс;
- офлайн-іс-шараларды ұйымдастыру;
- сандық теледидар немесе онлайн радио үшін жарнама жасау және т.
- б.

Сандық орта деректерді оңай жинауға мүмкіндік береді. Маркетологтар пайдаланушылар мен олардың мінез-құлықтары туралы ақпаратты талдайды: демографиялық мәліметтер, мүдделер, онлайн-белсенділік, сайтқа көшудің жарнамалық көздері және т. б.[4].

Көптеген компаниялар 2020 жылды бүкіл әлем 2000 жылды күткендей күтті. Стратегиялардың негізгі бөлігі 2020 жылға бағытталған, ал біздің SMM маркетинг мамандары, бейне және таргетингке сіз үшін ең танымал және қызықты үрдістер туралы білу үшін барлық мүмкіндіктерді жасады. Ақыр соңында, тұтынушылар да 2020 жылды күтті.

2020 жылғы цифрлық маркетингтің ең танымал үрдістері:

- ИИ маркетингке енгізу
- Дауыстық іздеу
- Онлайн карталар
- Эмоцияларды талдау
- Чат-боттар
- Бейне мазмұнға фокус
- Youtube жеке құрал ретінде
- Әлеуметтік желілер
- Мазмұнды жекелендіру
- Спам-бақылау

Маркетинг индустриясы тез өседі, бірақ блокчейн одан да тезірек өсуде. Ол керемет динамикалы, себебі тұтынушылардың үміттері мен тілектеріне сәйкес келуі керек. Жоғары конверсия және клиенттердің үнемі назары жарнама қозғалысына байланысты. 2020 жылға қарай ол басқа түрді қабылдайды, өйткені желіде пайдаланушылардың әрекеттері айтарлықтай өзгерді.

2-3 жыл бұрын жарнамалық науқанды өткізу үшін жалпы үрдіс ТВ және радио бойынша жарнамаға назар аударылды. Бірақ технологиялар мүлдем басқа деңгейге жетті.

30 жасқа дейінгі адамдар теледидар емес, смартфондарға көп уақыт жұмсайды. Радио жарнама тәсілі ретінде қарастырылмайды, жақын жылдары теледидар өзінің өзектілігін жоғалтады. Сондықтан барлық интернет-маркетинг:

- Смартфондар мен мобильді қосымшалар;
- Интернет-қызметтер;
- Бейне;
- Әлеуметтік желілерге бағытталады.

Бұл қазіргі уақытта біліне бастады, өйткені теледидардағы жарнама сапасы

айтарлықтай төмендеді. Оның үстіне, жарнама басталған кезде көрермендер жай ғана арнаны ауыстырып жібереді, соның себебінен тиімділігі төмендеді.

Samsonite Worldwide мысалында жарнамаға кететін шығындар жыл сайын айтарлықтай ұлғаятынын көруге болады. Бұл кең аудиторияны қамту қажеттілігімен, әлемдік экономикадағы жалпы өзгерістермен және басқа да себептермен байланысты. Цифрлық маркетинг қаржы тұрғысынан дәстүрліден айтарлықтай басым, мысалы, жарнама қалқандары мен газеттер сияқты. Алайда, жарнама науқанының құны 2020 жылы қайтадан өседі.

2018 жылы АҚШ сандық маркетингке 203 миллиард доллар жұмсады. Олардың артынан 195 миллиард көрсеткішпен Қытай және Жапония (183 миллиард) келеді. 2020 жылға қарай үрдістер бұрынғыдай қалады. Бірақ Шығыс секторы тез қарқын алуда. Соңғы жылдары Үндістан мен Индонезия рейтингтерде бірнеше жолға көтерілді[1].

Бүгінде бүкіл интернет-маркетинг ұялы телефондар мен қосымшаларға бағытталған. Болашақта бұл үрдіс қалып, жасанды интеллектті пайдалануға көп көңіл бөлінеді. Бұл сұрауларды, негізгі мүдделерді және тіпті нақты өніммен эмоционалдық қарым-қатынасты талдауды білдіреді. Цифрлық маркетинг қазіргі заманғы нарықтың ең жылдам өсіп келе жатқан сегменттерінің бірі болып табылады.

Қазақстан Республикасы Статистика комитетінің мәліметтері бойынша, 2018 жылы 6-74 жастағы адамдар арасында Интернетті пайдаланушылар үлесі 78,8% - ды құрады. Салыстыру үшін: 2017 жылы халықтың 73% - ы интернетке қолжетімділік болды (халықтың жалпы саны 17,96 млн. адам болса, бұл шамамен 13 млн. пайдаланушы). 16-74 жастағы халық арасында Интернетті енгізу бойынша көшбасшылар – Нұр-сұлтан (Астана) (90,1%), Алматы (87,1%) және Алматы облысы (88,9%).

Қазақстандағы Интернеттің орташа пайдаланушысы-бұл жеке немесе мемлекеттік секторда жұмыс істейтін және компьютерден желіге шығатын, мобильді Интернетке қол жеткізе алатын 23-35 жастағы адамдар. Сонымен қатар интернетті әйелдер белсенді пайдаланады (52,2% пайдаланушылар).

Қазақстандағы іздеу жүйелері арасында абсолютті көшбасшы-Google. 2018 жылдың шілде айында Google үлесі 85% құрады, ал Яндекс іздеу трафигінің 11,2%, ал Mail.Ru – 3,7%.

2018 жылдың сәуір айында TNS Web Index деректері бойынша 2018 жылдың қаңтар айында Қазақстан қалаларындағы интернет пайдаланушылардың үлесі сенімді артып, халықтың 82% - ын құрайды (2017 жылмен салыстырғанда+9%)[2].

Сандық маркетингтің үлкен артықшылықтары бар:

1. Неғұрлым кең мақсатты аудиториямен өзара іс-қимыл жасау.
2. Маркетингтік хабарламаны аз уақыт кезеңінде мүдделі адамдарға жеткізу мүмкіндігі.
3. Клиенттермен олардың қажеттіліктерін анықтау және жедел кері байланыс алу мүмкіндігімен екіжақты қарым-қатынас жасау.
4. Пайдаланушылардың көп тартылуы және оларға күшті әсер ету.
5. Пайдалы контентті тегін ұсыну есебінен брендтің беделін және сатып алушылардың адалдығын арттыру.

Алайда сандық маркетинг өзінің жеткізушілеріне ерекше проблемалар жасайды. Сандық маркетингтің бірінші проблемасы-үлкен деректер.

"Үлкен мәліметтерді" жиі ақпаратты жарылыс деп атайды, ол компьютерлердің есептеуіш қуатының бұрын-соңды болмаған өсуімен қатар олардың өз құнының күрт төмендеуімен және ақпаратты сақтаумен байланысты.

Екінші мәселе-электрондық коммерция. Тауарлардың арзан әрі кең таңдауы, сондай-ақ онлайн-шопинг ыңғайлылығы арқасында интернетте тұтыну шығындары бұрын-соңды

болмаған биіктіктерге дейін көтерілді. Amazon және eBay сияқты тек қана онлайн-ритейлмен айналысатын компаниялар электрондық коммерцияның арқасында нағыз бизнес-империяны құра алды. Тауарлардың әр түрлі санаттары әртүрлі жылдамдықпен онлайн өтеді, бұл ритейлерлер үшін жаңа қиындықтар туғызады. Мысалы, интернет арқылы бүгінде барлық тұтыну электроникасының 30% - ы және күнделікті сұраныстағы тауарлардың тек 1% - ы сатылады. Бұл әр түрлі арналар бойынша жұмыс істейтін ритейлерлер үшін жаһандық желіде еруі мүмкін олардың бизнесіне бәсекелестік қатердің табиғатын түсіну үшін осы арналардың әрқайсысы бойынша және әрбір тауар санаты бойынша өзінің нарықтық үлесінің ауытқуын қадағалау өте маңызды екенін білдіреді.

Үшінші мәселе-әлеуметтік медиа болып табылады.

Интернетте пайдаланушылар өткізетін уақыт бойынша әлеуметтік медиа үлесі веб-порталдардың үлесінен асып түсті. Әлеуметтік желілердегі пайдаланушылардың белсенділігін көтеру нарық қатысушыларына жаңа мақсатты алдына қойды: бұл жаңа арналарды тұтынушымен байланыс үшін қалай пайдалануға болады?

Төртінші мәселе сандық медиапанның орындалу және тиімділік көрсеткіштері болып табылады.

Бүкіл әлем бойынша сандық жарнаманың қандай дәрежеде көрсетілгенін білуге бағытталған көптеген зерттеулер аудиториямен бұл мағынада көп нәрсені жақсартуға болатынын көрсетеді. Миллиардтаған қаралым алған роликтермен жүргізілген зерттеулерден ондаған ірі жарнама берушілерден орташа алғанда барлық хабарландырулардың 30% соңғы пайдаланушыға көрінбейтіні анықталды. Негізінен бұл пайдаланушы веб-бетті жарнаманың соңына дейін айналдырмайды немесе жарнама жүктегенге дейін оны өте тез жауып тастауға тырысады. Әлбетте, мұндай көрінбейтін жарнама тұтынушылық мінез-құлыққа әсер етпейді. Нәтижесінде кейбір баспагерлер өз алаңдарында жарнаманың "көрінуіне", өз клиенттерінің қуанышына кепілдік бере бастайды[2].

Сандық маркетингтің көптеген проблемаларының себебі – сирек контент, талдамалық деректердің жеткіліксіздігі және шешімдерді ұйымдастыруда саралап іздестірудің қанағаттанарлықсыз нәтижелері, ал веб-әзірлеудің сапасын арттыру арасындағы табыс пен маркетингтік компанияның құлдырауының айырмашылықтарын білдіреді. Сондықтан алға қойылған мәселелер мен оларды шешу үшін сандық жылжыту маркетингті қазіргі уақытта интернет кеңістігінде тауарлар мен қызметтерді үшін маркетингтің ең тиімді механизмі деп санауға мүмкіндік береді.

Әдебиеттер

1. Біздің уақытта Digital маркетинг қалай жұмыс істейді/URL:<https://reklamaplanet.ru/marketing/didzhital>
2. Қазақстандағы Интернет-маркетинг: нарыққа шолу.
3. URL:<https://www.seonews.ru/analytics/internet-marketing-v-kazakhstane-obzor-rynka/>
4. Сандық маркетингтің 10 басты мәселесі. URL: <http://rocket-center.ru/blog/Reklama/196/10-glavnykh-problem-tsifrovogo-marketinga.html>
5. Котлер Филип, Армстронг Гари Маркетинг негіздері.–Алматы: «Ұлттық аударма бюросы» қоғамдық қоры, 2019 жыл.

УДК 338(574)

ПРОБЛЕМЫ РАЗВИТИЯ ЭКОНОМИКИ ЖАМБЫЛСКОЙ ОБЛАСТИ

Тенизбаева Д.С.-старший преподаватель кафедры «Экономика», магистр,
Таразский региональный университет им.М.Х.Дулати

Баймырзаева Г.Ж.- старший преподаватель кафедры «Информационные
системы», магистр, Таразский региональный университет им.М.Х.Дулати

Аннотация Проблемы развития экономики Жамбылской области, рассмотрены обоснованы авторские подходы к выявлению проблемы экономики Жамбылской области. Авторские подходы к исследованию проблем развития экономики лежат в воспроизводстве экономики региона, в котором в полной мере проявляется мультипликативный подход к ее развитию.

Ключевые слова: промышленный сектор, уровень производительных сил, безопасность, конкурентоспособность отечественной сельхозпродукции и продуктов

Аннотация Жамбыл облысы экономикасының даму мәселелері, Жамбыл облысы экономикасының проблемаларын анықтауға авторлық тәсілдер қарастырылды. Экономиканың даму мәселелерін зерттеудің авторлық тәсілдері аймақтың экономикасын жаңғыртуда жатыр, онда оның дамуына мультипликативті көзқарас толық көрінеді.

Түйін сөз: өнеркәсіп секторы, өндіріс күштер деңгейі, отандық ауыл шаруашылығы өнімдері мен өнімдерінің қауіпсіздігі, бәсекеге қабілеттілігі

Annotation Problems of economic development of the Zhambyl region, the author's approaches to identifying the problems of the economy of the Zhambyl region are considered. The author's approaches to the study of the problems of economic development lies in the reproduction of the economy of the region, in which the multiplicative approach to its development is fully manifested.

Keywords: industrial sector, level of productive forces, safety, competitiveness of domestic agricultural products and products

Состояние экономики страны зависит от уровня развития её производительных сил. Уровень производительных сил определяет динамику роста национального богатства и производительности общественного труда. На современном этапе научно-технического прогресса существенно снижается роль природных ресурсов в экономическом развитии, постепенно уменьшается зависимость обрабатывающей промышленности от минерального и сельскохозяйственного сырья. Под влиянием научно-технического прогресса происходят изменения в средствах труда. Развитие микроэлектроники, робототехники и биотехники привело к созданию гибких промышленных систем, в которых все операции по механической обработке изделия выполняются последовательно и непрерывно. Это расширяет возможности автоматизации, позволяет увеличить производительность труда в результате повышения коэффициента использования оборудования и сокращения затрат времени на вспомогательные операции. Развитие научно-технического прогресса привело к сокращению временного разрыва между разработкой технологии и ее применением на практике, а это в свою очередь сократило цикл жизни промышленных изделий.

Ведущей движущей силой, определяющей направления и характер развития производительных сил, является экономическая роль государства, которая, используя свои институты власти, прежде всего законодательной, формирует организационно - и социально-экономические отношения в обществе, основанные на многообразии структуры форм собственности и соответствующих типов хозяйств в рамках определенного способа производства.

Производительные силы выражают активное отношение людей к природе, заключающееся в материальном и духовном освоении, видоизменению и присвоении ее богатств. Центральное место в производительных силах принадлежит человеку с его способностью работать и создавать блага. Знание и производственный опыт людей, их работоспособность, активность и трудолюбие определяют возможности и могущество общественного производства. Определяющую роль людей в производительных силах проявляется в том, что только живой труд способен создавать блага. Материально-вещественные факторы производства являются порождением ума, опыта и труда людей. Любой элемент материально-вещественных производительных сил всегда выступает в производстве непосредственным продолжением природных сил людей, их энергетических способностей. На основе анализа национального богатства 192 стран мира эксперты Всемирного банка определили, что доля производственных фондов в их национальном богатстве составляет 16%, природных ресурсов - 20%, а человеческого капитала - 64%. [3, 59стр.]

Итак, производительные силы выражают отношение людей к природе. Уровень их развития определяется степенью воздействия людей на природу, возможностями создания определенного объема материальных и нематериальных благ и услуг. Он характеризуется тем, какими средствами и способами производства люди добывают блага, каким является их производственный опыт, что, в конце концов, и определяет степень овладения человеком силами природы. Развитие производительных сил предопределяет все полное подчинения человеку стихийных сил природы и роста производительности человеческого труда, что ведет к увеличению богатства общества и составляет основу общественного прогресса.

Развитие производительных сил происходит под влиянием ряда факторов. Это, во-первых, уровень материально-вещественных элементов производительных сил. Чем мощнее технические средства производства, чем совершенные технологии, тем больший объем создаваемых с их помощью благ. Эволюционное развитие человеческого общества обусловлено прежде изменениями в средствах и методах производства. Переход от ручного к машинному производству, научно-технический прогресс - вот основные предпосылки развития производительных сил и их подъем до нынешнего уровня. Именно устарелость технических средств и технологических процессов в Казахстане является одним из факторов, сдерживающих развитие производительных сил. Важным фактором развития производительных сил - уровень прогрессирования человека как главной производительной силы. От уровня знаний человека, его трудоспособности, производственного опыта в значительной степени зависит, как использование объективных факторов производства, так и его результативность. Особое значение приобретает человеческий фактор в современных условиях, когда резко повышается уровень технической оснащенности производства в результате научно-технической революции. Новаии в технологическом базисе производства под воздействием НТР приводят и к изменению роли человека в производстве, в частности, усиливается роль умственного труда. Инвестиции в человека (человеческий фактор) являются одними из самых выгодных вложений. [2, 59стр.]

Как показывает структура электропотребления Жамбылского региона, 52% приходится на промышленный сектор, в том числе энергетика, 1% - на транспортный сектор, 40% - население, 7% - другие отрасли экономики. Из 52% электропотребления промышленного сектора 2-мя крупными промышленными предприятиями Жамбылского региона (ТОО «Казфосфат» и ТОО «Таразский металлургический завод») потребляется 35% энергетических ресурсов. Таким образом, анализ структуры энергопотребления Жамбылского региона показывает, что основными потребителями энергетических ресурсов является сектор промышленности, в том числе производство электро- и теплоэнергии.

Проблемы отрасли:

В горнодобывающей промышленности и разработке карьеров – низкий уровень извлечения и недостаточная переработка сырья, недостаточные вложения государственных

средств в геологоразведочные работы, высокая ресурсо - и энергоемкость большинства продукции.

В обрабатывающей промышленности:

- химическая промышленность – высокая доля в себестоимости продукции затрат на энергоресурсы и затрат на магистральные железнодорожные сети, что негативно влияет на конкурентоспособность продукции; зависимость от поставок серной кислоты, аммиака, низкая доля отрасли в инновационной составляющей;
- машиностроение – высокий уровень изношенности оборудования; низкая конкурентоспособность выпускаемой продукции;
- металлургическая промышленность – высокая ресурсоемкость и трудоемкость производства; высокзатратность энергетической и транспортной инфраструктуры; высокая цена заемных средств;
- производство продуктов нефтепереработки – зависимость от поставок нефти, неразвитость транспортной инфраструктуры нефтепроводов;
- лёгкая промышленность – значительный износ основных фондов, технологическое отставание; низкая конкурентоспособность производимой продукции; на получение кредитных ресурсов, высокие ставки кредитования в банках второго уровня.

В области переработкой сельхозпродукции в основном занимаются малые предприятия, которые размещены в приспособленных помещениях и оснащены производственным, технологическим оборудованием, бывшем в эксплуатации, которое физически изношено и морально устарело или используются не полностью, что связано с дефицитом сельскохозяйственного сырья. Слабая материально-техническая база и неразвитая инфраструктура хранения, транспортировки, холодильной обработки скоропортящегося сырья и продовольствия не позволяют комплексно перерабатывать исходное сырье и создавать оптимальные условия для хранения, что приводит к дополнительным потерям, снижению безопасности и качества.

Проблемы отрасли:

- основной причиной сдерживающей развитие роста сельского хозяйства Жамбылской области является мелкотоварность хозяйств. Процентное соотношение мелких хозяйствующих субъектов, которые имеют лишь до 50 гектаров земельных угодий составляет 64,4%. Мелкие хозяйства не в состоянии внедрить в производство агротехнологии, соблюдать севообороты, применять системы защиты растений, не говоря о внедрении достижений научно-технического прогресса, например капельного орошения, дождевания и других влагоресурсосберегающих технологий;
- недостаток основных и оборотных средств у большинства сельхозтоваропроизводителей;
- концентрация поголовья животных в личных подсобных хозяйствах;
- у потенциальных участников программ «Сыбага», «Кулан», «Алтын асык» существует проблема обеспечения кредитов залоговым имуществом. Заявленное для обеспечения залога имущество преимущественно расположено в сельской местности, поэтому оцениваются очень низко;
- недостаточный уровень технической оснащенности машино-тракторного парка, слабое внедрение новых прогрессивных технологий;
- недостаток квалифицированных кадров на селе;
- слабая механизация трудоемких процессов, высокий уровень износа сельскохозяйственной техники, низкая доля высокопродуктивного генетического материала в животноводстве и элитных семян в растениеводстве, отсутствие инфраструктуры по заготовке, хранению и первичной переработке животноводческого сырья и хранению овощей;
- недостаток поливной воды в вегетационные периоды;
- низкое качество и дефицит сырья, а также неразвитость логистики по заготовке, транспортировке и хранению сырья, что приводит к неполной загруженности перерабатывающих мощностей;

- неразвитость торгово-логистической инфраструктуры, что способствует функционированию на продовольственном рынке множества мелких игроков и необоснованному удорожанию продукции;
- низкая конкурентоспособность отечественной сельхозпродукции и продуктов ее переработки на внутреннем и внешнем рынках.

Инновации.

В Жамбылской области разработана программа развития региона, а реализация данной программы способствовала росту объемов выпуска продукции, количества работников, экспорта продукции, а также повышению производительности труда. Проводится поддержка местных товаропроизводителей путем содействия увеличению казахстанского содержания в производстве товаров, услуг. Реализация ряда крупных инвестиционных проектов позволила обеспечить рост экономики региона. Так, в металлургической промышленности с реализацией новых проектов объем производства растет в 15 раз, а в химической промышленности - в 8 раз. В строительной индустрии и производстве строительных материалов объем производства увеличился в 8 раз. Успешная реализация инвестпроектов в рамках программы по форсированному индустриально-инновационному развитию будет способствовать обеспечению устойчивого и сбалансированного роста экономики области и позволит увеличить объем валового регионального продукта в два раза. [1, 62стр.]

Регион имеет следующие преимущества:

- Выгодное географическое расположение: приграничные районы, транзитный коридор;
- наличие собственной минерально-сырьевой базы, разнообразие природно-хозяйственных зон;
- мощная производственная база для организации производств по глубокой и комплексной переработке сырья, позволяющих получать продукцию, имеющую высокую добавленную стоимость;
- тенденция развития смежных отраслей;
- значительный энергетический потенциал для использования возобновляемых источников энергии.

Анализ производительности труда играет важную роль в планировании, оценке развития экономики, поиске резервов, определении их размеров и путей мобилизации. Все изменения в развитии экономики отражаются на изменениях уровня производительности труда. Повышение производительности труда выступает как интегрированный результат действия многих взаимосвязанных между собой факторов. Эти факторы весьма разнообразны по характеру и степени их влияния на уровень развития экономики региона. [3, 87стр.]

Рост производительности труда выступает как главный фактор прироста валового регионального продукта, а темпы его роста предопределяют темпы развития экономики региона. Однако, спад, происходящий в последние годы, отрицательно сказывается на развитии экономики региона. Преодоление спада остается первоочередной проблемой экономики Жамбылской области.

Результаты выполнения научной работы следующие:

- непрерывно увеличивается валовой региональный продукт, что показывает экономический рост в экономике региона;
- наибольшее влияние на изменение валового регионального продукта, оказало результаты действия интенсивных факторов, а наименьшее – изменение результаты действия экстенсивных факторов;
- существуют значительные резервы по рациональному использованию трудовых ресурсов, которые связаны из-за несбалансированности стимулирования работников к труду.

Считаем, что для реализации резервов необходимо разработать и реализовать меры по обеспечению сбалансированного и динамического развития экономики региона.

Список использованной литературы

- 1 Куатова Д.Я. Экономика предприятия. Учебное пособие Алматы Экономика 2011 г.
- 2 Филатов О.К. и др Экономика предприятий (организаций) Учебник М., Финансы и статистика, 2008 г.
- 3 Савицкая Г.В. Анализ хозяйственной деятельности предприятия. Минск. ООО «Новое знание» 1999г

ӘОЖ 338.4

АЙМАҚТАҒЫ ШАҒЫН КӘСІПКЕРЛІКТІҢ ҚАЗІРГІ ЖАҒДАЙЫ

Ашимов Ж. - магистрант, М.Х. Дулати атындағы Тараз Өңірлік университеті
Шалдарбеков К.Б. - PhD доктор, «Менеджмент» кафедрасының доценті, М.Х. Дулати атындағы Тараз Өңірлік университеті

Аңдатпа. Мақалада аймақтағы шағын кәсіпкерліктің қазіргі жағдайына талдау келтірілген. Заманауи экономикадағы шағын кәсіпкерлік саласының ролі мен орны көрсетілген. Жамбыл облысының мысалында шағын кәсіпкерлік саласының құрамы мен құрылымына талдау жүргізілді.

Түйінді сөздер: кәсіпкерлік, шағын кәсіпкерлік, аймақтық кәсіпкерлік, кәсіпкерлікті қолдау

Аннотация. В статье представлен анализ современного состояния малого предпринимательства в регионе. Показана роль и место сферы малого предпринимательства в современной экономике. Проведен анализ состава и структуры сферы малого предпринимательства на примере Жамбылской области.

Ключевые слова: предпринимательство, малое предпринимательство, региональное предпринимательство, поддержка предпринимательства

Annotation. The article presents an analysis of the current state of small business in the region. The role and place of the small business sphere in the modern economy is shown. The analysis of the composition and structure of the sphere of small business on the example of Zhambyl region is carried out.

Keywords: entrepreneurship, small business, regional entrepreneurship, entrepreneurship support

Экономикасы дамыған кез келген мемлекеттің экономикалық саясатында шағын кәсіпкерлікті дамыту және қолдау басым бағыттың бірі болып табылады. Аймақтық деңгейде шағын кәсіпкерлік аймақтық өнім көлемін қалыптастыруға, жұмысбастылықты қамтамасыз етуге мүмкіндік береді.

Жұмысшылар саны аз болып табылатын кәсіпорындар сол аймақтың экономикалық жүйесінің икемділігі мен тұрақтығын қамтамасыз етеді және маңызды әлеуметтік мәселелерді шешеді [1,2].

Даму деңгейі жоғары елдердегі шағын және орта кәсіпкерліктің жалпы ішкі өнімдегі үлесі кемінде жартысын құрайды. Шағын кәсіпкерлік саласы экономиканың барлық секторларын қамтиды. Әлемдік тәжірибе көрсетіп отырғандай, инновациялық кәсіпкерлік шағын және орта кәсіпкерлікке тән болып келеді, себебі олар толық көлемде ғылыми – техникалық прогресс жетістіктерін пайдалана алады [3-5].

Қазақстан Республикасында шағын кәсіпкерлікті қолдау мемлекеттің экономикалық саясатындағы ең негізгі және басым бағыттың бірі болып отыр. Мемлекет тарапынан

мемлекеттік бағдарлама түрінде әр түрлі қолдау түрлері көрсетіліп отыр. Мемлекеттік қолдау қаржылық және қаржылық емес түрде көрсетілуде.

Жамбыл облысындағы шағын кәсіпкерлік саласының негізгі көрсеткіштері төмендегі кестеде келтірілген.

Жамбыл облысындағы шағын кәсіпкерлік саласының негізгі көрсеткіштері

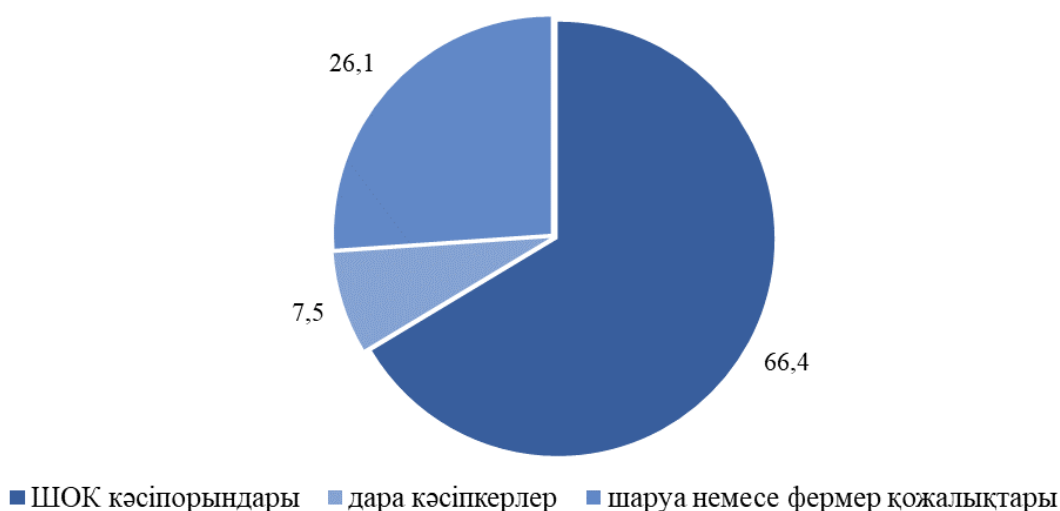
Көрсеткіштер	2017	2018	2019	2020
1. Жалпы өңірлік өнімдегі шағын кәсіпкерліктің үлесі, %	18,8	20,9	20,9	26,5
2. Аймақта тіркелген шағын кәсіпкерлік субъектілері саны, бірлік	76878	80019	84746	85195
3. Шағын және орта кәсіпкерлікте жұмыспен қамтылғандар саны, адам	120131	119540	127419	127522
4. Шағын және орта кәсіпкерлік субъектілерінің өнім шығарылымы, млн. теңге	431073	479542	520445	744481

Кестеден көрініп тұрғандай, Жамбыл облысында шағын кәсіпкерлік саласының көрсеткіштерінде позитивті өзгерістер біршама орын алған.

Жамбыл облысындағы жалпы өңірлік өнім көлеміндегі шағын кәсіпкерлік саласының үлесі соңғы 4 жылдың ішінде айтарлықтай деңгейде өскен. Егер ол көрсеткіш 2017 жылы 18,8% құраса, 2020 жылы ол 26,5% құрады. Облыста тіркелген шағын кәсіпкерлік субъектілерінің саны да айтарлықтай өскен. Соңғы 4 жылдың ішінде ол 76878 бірліктен 85195 бірлікке дейін өскен.

Аймақтағы шағын кәсіпкерлік субъектілері санының өсуі сол салада жұмыс істейтін адам санының өсуіне де әсерін тигізді. Шағын кәсіпкерлік саласында 2020 жылы Жамбыл облысында 127522 адам еңбек етті. Шағын және орта кәсіпкерлік субъектілерінің өнім шығарылымы 744481 млн. теңгені құрады және ол 2017 жылмен салыстырғанда айтарлықтай көлемде өскен.

Шағын және орта кәсіпкерлік субъектілерінің 2020 жылдағы өнім шығарылымының құрылымы төмендегі суретте берілген.

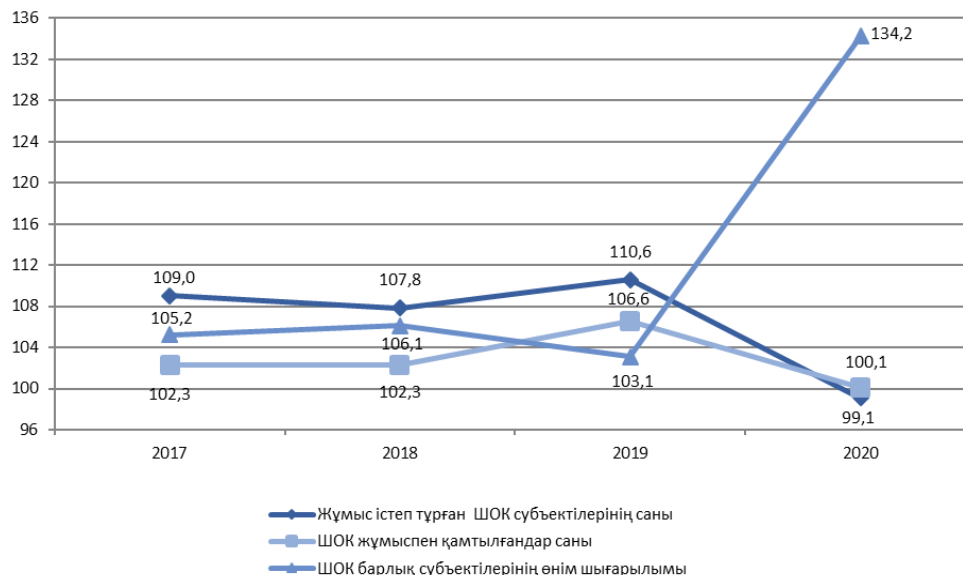

Сурет 1. Шағын және орта кәсіпкерлік субъектілерінің өнім шығарылымының құрылымы, %

Жоғарыдағы суреттен көрініп тұрғандай, Жамбыл облысында 2020 жылы шағын және орта кәсіпкерлік субъектілерінің өнім шығарылымының құрылымында негізгі үлесі шағын

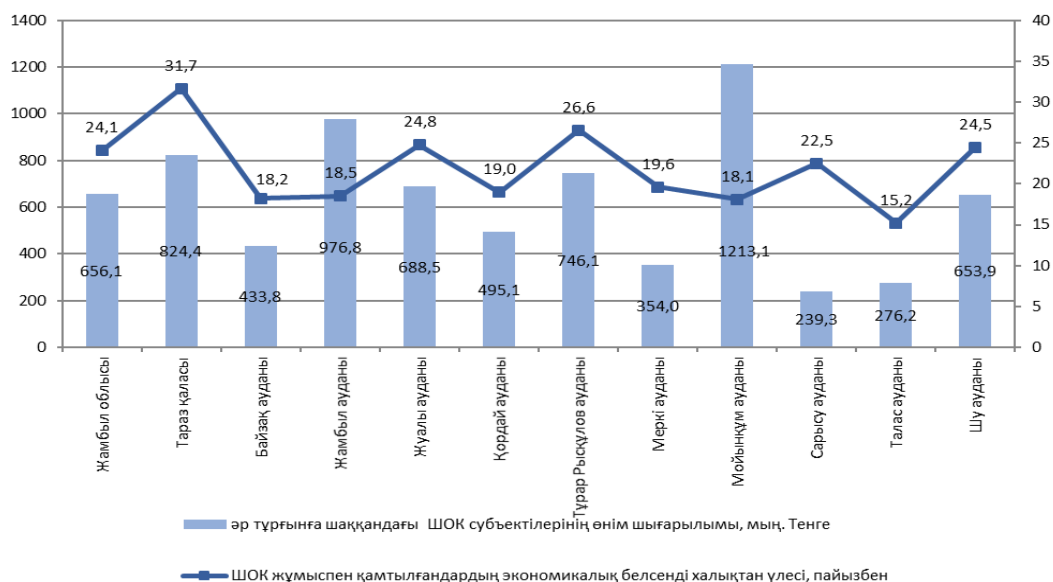
және орта кәсіпкерлік кәсіпорындарына тиесілі болып отыр. Олардың өнім өндіру көлеміндегі үлесі 66,4% құрап отыр. Аймақтағы шаруа қожалықтарының жалпы өнім өндірісіндегі үлесі 26,1% тең.

Жамбыл облысындағы шағын және орта кәсіпкерлік субъектілер қызметінің негізгі көрсеткіштерінің даму серпіні келесі суретте келтірілген.

Сурет 2. Жамбыл облысындағы шағын және орта кәсіпкерлік субъектілер қызметінің негізгі көрсеткіштерінің даму серпіні, %

Кестеден көрініп тұрғандай, Жамбыл облысында шағын және орта кәсіпкерлік субъектілер қызметінің негізгі көрсеткіштерінің даму серпіні өнім шығарылымының көрсеткішінде өсім көрсетуде.

Сурет 3. Кәсіпкерлік субъектілері қызметінің негізгі көрсеткіштері

Жамбыл облысында аудандар көлемінде қарастыратын болсақ, өнім өндіру көлемінің негізгі бөлігі Тараз қаласына, Жамбыл және Мойынқұм аудандарына тиесілі болып отыр. Бұл аймақтарда көптеген шаруашылық етуші субъектілер қызмет етуде.

Жалпы алғанда, Жамбыл облысында шағын кәсіпкерлік саласы соңғы жылдары жоғары қарқынмен дамып келеді. Бұл мемлекет тарапынан көрсетіліп отырған қолдау құралдарының тиімділігімен түсіндіріледі.

Әдебиеттер тізімі:

1. Майданевич Ю.П., Бедрик К.А. Малый бизнес: понятие и преимущества // АНИ: экономика и управление. 2017. №2 (19)
2. Боркова Е.А., Подкатилина В.А., Завьялова П.Е. Динамика развития малого и среднего бизнеса: проблемы и перспективы // Economic Consultant. 2019. №2 (26)
3. Красюк Ю.В. Институты поддержки малого и среднего бизнеса, ориентированного на экспорт // Международная торговля и торговая политика. 2018. №3
4. Гудкова О.В. Роль и значение малого бизнеса, положение в современной экономике // Хроноэкономика. 2020. №3 (24)
5. Школьник Е.В. Стратегическое планирование развития малого и среднего предпринимательства // Вестник РУК. 2018. №4 (34)

УДК 338 65.9

ҚАЗАҚСТАН ЭКОНОМИКАСЫНДАҒЫ ИННОВАЦИЯЛЫҚ САЯСАТ ЖҮЙЕСІНІҢ ДАМУЫ

Қалымбетова С.Д.

экономика ғылымдарының магистрі, аға оқытушы
М.Х.Дулати атындағы Тараз Өңірлік Университеті, Тараз қ.,

Аннотация Инновациялар мен жаңалықтар экономиканың құлдырауына төтеп беріп, ғылыми-техникалық прогрестің белсенді түрде дамуына жағдай жасап, ұлттық экономиканың тиімділігі мен бәсекеге қабілеттілігін жоғарылатады. Сондықтан бүкіл дүние жүзіндегі табысты компаниялар инновациялық қызметтерді тиімді басқару мен ұйымдастыруға ерекше көңіл бөледі. Ал мемлекет өз тарапынан ғылыми-техникалық және инновациялық даму саласына қолдау жасап, тиімді саясат жүргізіп отырады.

Аннотация Инновации и новшества выдержат спад экономики, создадут условия для активного развития научно-технического прогресса, повысят эффективность и конкурентоспособность национальной экономики. Поэтому успешные компании по всему миру уделяют особое внимание эффективному управлению и организации инновационной деятельности. А государство со своей стороны поддерживает и проводит эффективную политику в области научно-технического и инновационного развития.

Annotation Innovations and innovations will withstand the economic downturn, create conditions for the active development of scientific and technological progress, increase the efficiency and competitiveness of the national economy. Therefore, successful companies around the world pay special attention to effective management and organization of innovation activities. And the state, for its part, supports and conducts an effective policy in the field of scientific, technical and innovative development.

Қазақстанның индустриялық-инновациялық даму стратегиясы бәсекеге қабілетті және экспортталған өндірістерді ұйымдастыруға кәсіпкерлікті ынталандыру мақсатында белсенді ғылыми және инновациялық саясат жүргізуге бағытталған. Бұл ретте шаруашылық жүргізуші субъектілердің бәсекеге қабілеттілігін басқару жүйесі инновациялық көзқарас

тұрғысынан техникалық-технологиялық мүмкіндіктерді бәсекелік артықшылыққа айналдыруды қамтамасыз етуге тиіс.

Егер мұнай бағасы төмендей бастаса, Қазақстанға, шикізаттық экономикасы бар елге, инновациялардың дамуы болашақта экономикалық дағдарыстың алдын алуға көмектесе алады. Сондықтан мемлекет инновациялық экожүйенің негізін қалайды: технопарктер мен инновациялық хабтар ашады, инновациялық жобаларды қолдауға миллиардтаған инвестициялар бөледі, венчурлық қаржыландыру туралы заңнамаға түзетулер енгізеді. 2050 жылға қарай мемлекеттің алдында бәсекеге қабілетті елдердің халықаралық рейтингінде 30 – шы орын алу міндеті тұр. Қазақстан Орталық Азиядағы инновациялық даму орталығы болуға ұмтылуда. [1]

Мемлекеттік инновациялық саясат - мемлекеттің инновация саласын қалыптастыруға бағытталған және оны жүзеге асыратын ұйымдастырушылық, экономикалық және құқықтық шаралар кешенімен байланысты мемлекеттік ғылыми-техникалық саясаттың бір бөлігі ретінде қарастырылады. Онда инновацияның мақсаттары, міндеттері мен басымдықтары және оларды іске асыру тетіктері көрсетіледі. Инновациялық саясат инновацияларды құрудың, игерудің және қолданудың барлық процесін қамтиды және негізінен ғылыми саясаттан, техникалық саясаттан және инновациялық саясаттан тұрады.

Кез-келген елдің ғылыми-техникалық саясаты қоғамның жаңаруы және экономикалық дамудың негізгі бағыттарына байланысты анықталады. Соңғы екі он жылдықта халықаралық бәсекелестіктің күрт шиеленісуі, ғылыми-техникалық инновациялардың үдеуі, ақпарат құралдарының көшкін тәрізді өсуі және ақпараттық желілердің жедел дамуы елдер дамуында жаңа кезең - «білімге негізделген экономикаға» кезеңі келгенін көрсетеді. Бұл жағдайда барлық дерлік елдердегі ғылыми және инновациялық қызмет шешуші рөл атқарады және мемлекеттік саясаттың маңызды құрамдас бөлігіне айналады. Онда ғылыми қызметті дамытудың стратегиялық мақсаттары айқын көрінеді, олардың орындалуын қамтамасыз ететін басымдықтар белгіленеді, инновациялық қызметті жандандыруға ықпал ететін тетіктер айқындалады. Бұл, ең алдымен, келесі мәселелерді қарастырады:

- Инновациялық қызметті ынталандыру;
- Ғылыми жетістіктерге деген сұранысты арттыру;
- ірі корпорациялардың, шағын және орта көлемдегі фирмалардың

инновациялық белсенділігі үшін қолайлы жағдайлар жасау;

ғылыми-техникалық қызметтің басым бағыттарын, оның ішінде бағалауда ең жоғары рейтингті ие, ғаламдық технологиялық нарықты тез қалыптастыратын және ғылыми-техникалық жетістіктерді коммерцияландырудың жолдарын бөліп көрсету. [2]

Қазіргі кезеңде барлық дамыған елдердің ғылыми-техникалық саясаты экономикалық өсуді, халықтың өмір сүру деңгейі мен сапасын, ұлттық экономиканың бәсекеге қабілеттілігін, экспорттық әлеуеттің өсуін, экологиялық жағдайды жақсартуды қамтамасыз ететін ақпараттық қызметтерге, медицинаға, экологияға, жалпы елдің тұрақты дамуына және басқа да аспектілерге басымдылық танытуда.

ЕО аясында ғылым мен технологиян, ақпараттық технологиялар мен телекоммуникация, өнеркәсіптік технологиялар мен материалдар, қоршаған орта мен климат, теңіз жағдайы мен технологиясы, биотехнология, биомедицина мен денсаулық сақтау салаларын және ауылшаруашылық кешенін тиімді дамытуға бағытталған бағдарламалар халықаралық саясатта басым бағыттар болып табылады.

Өнеркәсіптік дамыған елдерде ғылыми және технологиялық дамудың келесідей тенденцияларын байқауға болады:

- Ғылыми және технологиялық әлеуеттің қарқынды дамуы;
- Ақпараттық инфрақұрылымның қарқынды дамуы;

- Қоғамның барлық аспектілерінің ақпаратпен қамтамасыз етілу деңгейінің артуы;
 - Компанияның еңбек ресурстарының білім және біліктілік дәрежесінің жоғарылауы;
 - Жоғары технологияларға негізделген жаңа өндірістерді дамыту (микроэлектроника, фармацевтика, робототехника және т.б.);
 - Мәдениет және білімін саласының қызмет көрсету аясын кеңейту;
- Айта кету керек, қазіргі кезеңде мемлекеттердің инновациялық саясатында халықаралық ғылыми-техникалық ынтымақтастыққа көбірек көңіл бөлінуде.
- Халықаралық ынтымақтастық әр түрлі формада жүргізіледі және мынадай түрлерді қамтиды:

- Түбегейлі жаңа ғылыми-техникалық нәтижелер алу үшін ресурстарды біріктіру арқылы фирмалар мен елдердің инновациялық саладағы ынтымақтастығы;
- Халықаралық дәрежеде технологиялармен алмасу;
- Ғаламдық ғылыми және ақпараттық инфрақұрылымды қалыптастыру;
- Ғарыш кеңістігін, жер қойнауын, жерді зерттеуге және қоршаған ортаны қорғауға арналған кең ауқымды жобаларды іске асыру.

Инновациялық саясаттың қалыптасуы кезінде оның негізгі бағыттын анықтап алу өте маңызды. Сол арқылы ғана оның келесідей екі моделін қалыптастыруға болады:

- Ғылыми-техникалық бағдарламалар мен республикалық маңызы бар жобаларды іске асыруға бағытталған саяси модель. Мұндағы басты мақсат - ел үшін басымдылыққа ие бағыттар бойынша жаңа мүмкіндіктердің дамуына қолдау көрсету;
 - Ғылыми-техникалық білімді дамытуға бағытталған саяси моделі. Мұндай саясаттың басты мақсаты - жаңа технологияларды игеру қабілетін арттыру және өндірістер мен экономикалық секторлардың технологиялық мүмкіндіктерін кеңейту.
- Көбінесе бұл инновациялық инфрақұрылымның, білім беру мен оқытудың, стандарттаудың және бірлескен зерттеулер желісінің институционалды тетіктерін жетілдіруге қатысты.

Ұстанып жатқан инновациялық саясатқа және онда көрсетілген аспектілерге байланысты мемлекеттерді келесі үш топқа топтастыруға болады:

- Ғылымдағы көшбасшылыққа, ғылыми және өндірістік циклдің барлық кезеңдерін қамтитын ауқымды мақсатты жобаларды жүзеге асыруға баса назар аударатын мемлекеттер. Әдетте, бұл елдерде ғылыми және инновациялық әлеуеттің едәуір бөлігі қорғаныс саласына шоғырланған. Бұл елдерге АҚШ, Англия, Франция жатады;

- Экономиканың барлық құрылымын рационализациялап, қолайлы инновациялық орта құруға, инновацияларды дамытуға баса назар аударды. Олардың қатарына Германия, Швеция, Швейцария секілді мемлекеттер кіреді;

- Инновациялық инфрақұрылымды дамыту арқылы басқа мемлекеттерді инновациялық технологиялар жасауға ынталандыратын, әлемдік ғылыми-техникалық прогрестің қол жетімділігін қамтамасыз ететін, ғылым мен техника саласындағы әртүрлі секторлардың қызметін бірге үйлестіре білген мемлекеттер жатады. Мұндай елдер: Жапония, Оңтүстік Корея Республикасы.

Әр елдің ғылыми-техникалық және инновациялық саясатты қалыптастыруға көзқарасы әртүрлі және ұлттық қажеттіліктерді қанағаттандыруға бағытталған: мысалы, Финляндияда - экономиканы әр тараптандыру; Францияда - кішігірім технологиялық

фирмаларды құру; АҚШ-та жергілікті экономиканы қайта құруды қолдау. Нәтижесінде әр мемлекеттің әдісі өзге де мемлекеттерден айтарлықтай ерекшеленеді.

Айта кету керек, мемлекеттің инновациялық саясаты оның экономикалық негізіне тікелей тәуелді. Демек, инновациялық саясатқа әртүрлі көзқарастар қалыптасады, ол: нарықтық экономикасы дамыған елдер үшін – инновацияны жетілдіру, ал трансформациялық экономикасы бар елдер үшін – инновацияны қалыптастыру. [3]

Инновациялық саясатты қалыптастыру кезінде трансформациялық экономикасы бар мемлекеттерге мынадай мәселелерге назар аударуы керек:

- инновацияны дамытуды мемлекеттік қолдау;
- инновацияны дамытуды мемлекеттік қолдау;
- ҒЗТКЖ үшін жоғары білікті мамандар даярлау;
- ғылымды қажет ететін ЖІӨ ұлғайту;
- Уақытты тиімді пайдалану;

Жоғырыда көрсетілген бағыттар инновацияны кеңейту және трансформациялық экономикасы бар елдердің экономикалық дамуы үшін өте маңызды.

Инновациялық дамудың жетекші елдеріне келетін болсақ, олардың экономикалық өсуінің маңызды стратегиясы жоғары технологияларды дамыту, жоғары технологиялық өнімдер, тауарлар, қызметтер өндірісінде әлемдік нарықтарға шығу; халықаралық интеграцияны кеңейту.

Инновациялық салада мемлекетінде өсіп келе жатқандайда рөлін анықтайтын факторлар. Жекелеген шаруашылық жүргізуші субъектілердейде ауқымды инновацияларды жүзеге асыру үшін қажетті қаражатты шоғырландыра алмайды. Көптеген инновациялар белгілі бір сыни минимумнан асатындайда және жеткілікті ауқымды нарық болған жағдайда ғана экономикалық тұрғыдан тиімді бола алады. Инновацияларды оқшауланған жүзеге асыру жекелеген фирмалардайда үшін де, жалпы экономика үшін де айтарлықтай шығындарға әкеледі (мысалы, ҒЗТКЖ-ның қайталануы). Коммерциялық негізде жүзеге асырылуындайда мүмкін емес инновациялық процестер бар немесе оларды коммерциялық енгізу нәтижелерін бағалауда өте қиын (қорғаныс, экология және т.б.).

Мемлекеттік инновациялық саясаттың шараларында бөлуге болады:

-инновациялық қызмет үшін қолайлы әлеуметтік-экономикалық орта құруға;

- және тікелей инновациялық процестерді бастау және реттеу.

Мемлекеттік инновациялық саясаттың тиімділігін арттыруында мақсатында мынадай ұғым енгізілді: "ғылым мен техниканы дамытудың басым бағыттары" - әлеуметтік-экономикалық және ғылыми-техникалық дамудың ағымдағы және перспективалық мақсаттарына қол жеткізу үшін бірінші дәрежелі маңызы бар ғылым мен техниканың тақырыптық салаларында. Ғылым мен техника дамуының басым бағыттарын айқындау кезінде объективтілік дәрежесін едәуір арттыруға "сындарлы технологиялар" ұғымын - салааралық сипаттағы, көптеген технологиялық салаларды немесе зерттеулер мен әзірлемелердің бағыттарын дамыту үшін елеулі алғышарттар жасайтын, онсыз ғылым мен техника дамуының басым бағыттарын іске асыру мүмкін болмайтын және жиынтығында ғылым мен техника дамуының басым бағыттарын іске асырудың негізгі проблемаларын шешуге басты үлес қосатын технологиялар айналымға енгізуге мүмкіндік берді. [4]

Стратегияны іске асырудың негізгі алғышарттары: біріншіден, қолайлы институционалдық жағдайларды қамтамасыз ету; екіншіден, кәсіпкерлік субъектілерінің инновациялық әлеуетін анықтау және қалыптастыру болып табылады. Қазіргі уақытта мемлекет барлық қажетті жағдайларды жасауда, қазақстандық инвестициялық қор сияқты арнайы құрылымдар құрылды. Экспортты сақтандыру корпорациясы және инновациялық қор. Өңдеу өнеркәсібі мен ауыл шаруашылығындағы инвестициялық қызметті ынталандыратын институционалдық құралдар енгізілді.

Көптеген елдердің мемлекеттері ғылымды қажетсінетін және технологиялық салалар мен жобаларды қаржыландыруды ұлғайта отырып, инновациялық экожүйелерді құруға белсенді қатысады. Бұл шаралар экономиканы нығайту және өмір сүру деңгейін арттыру үшін қажет.

Қолданылған әдебиеттер тізімі:

1. Есиркепова, А. М. Бизнес-жоспарлау [Мәтін] : оқу құралы / А. М. Есиркепова. - Алматы : ЭСПИ, 2021. - 296 б. - ISBN 978-601-342-885-7 <http://elib.dulaty.kz/MegaPro/Web/SearchResult/ToPage/1>

2. Гэмбл Д. Э. Стратегиялық менеджмент негіздері: бәсекелік артықшылыққа ұмтылу [Мәтін] = Essentials of strategic management : оқулық / Д. Э. Гэмбл, М. А. Питереф, А. А. Томпсон; Ауд. Ж. Кушебаев. - 5-ші басылым. - Алматы : "Ұлттық аударма бюросы" ҚҚ, 2019. - 536 б.

3. Рахимова С. А. Инновациялық жобаларды бизнес-жоспарлау [Электрондық ресурс] / С. А. Рахимова. - Павлодар : Кереку, 2013. - 110 б. - ISBN 978-601-238-355. <http://elib.dulaty.kz/MegaPro/Web/SearchResult/ToPage/1>

4. Экономические стратегии развития бизнеса. Проблемы, идеи и перспективы : сборник статей открытой межвузовской научно-практической конференции преподавателей кафедры экономики / Н. В. Бабина [и др.]. — Королёв : Научный консультант, МГОТУ, 2017. — 270 с. — ISBN 978-5-9500722 <https://www.iprbookshop.ru/75494.html>

УДК 005 (075.8)

ИННОВАЦИЯЛЫҚ ЖОБАЛАРДЫ БИЗНЕС-ЖОСПАРЛАУ ЖҮЙЕСІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Қалымбетова С. Д.

экономика ғылымдарының магистрі, аға оқытушы
М. Х. Дулати атындағы Тараз Өңірлік Университеті, Тараз қ.,

Аннотация Қазақстан экономикасындағы сапалы және инновациялық өзгерістерге деген қажеттілік нарықтық қызметтің тиімділігі мен Қазақстандық кәсіпорындардың стратегиялық дамуы тұрғысынан бизнес-жоспарлауды танымал етудің және кеңінен пайдаланудың объективті себебі болып табылады.

Аннотация Потребность в качественных и инновационных изменениях в экономике Казахстана является объективной причиной популяризации и широкого использования бизнес-планирования в контексте эффективности рыночной деятельности и стратегического развития Казахских предприятий.

Annotation The need for high-quality and innovative changes in the Kazakhstani economy is an objective reason for the popularization and widespread use of business planning in the framework of increasing the efficiency of market functioning and strategic development of Kazakhstani enterprises.

"Қазақстан-2050" Стратегиясы қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағытын зерделей отырып, Қазақстанда инновацияларды дамыту перспективасының үлес салмағы бар екеніне назар аударды. ХХІ ғасырда компьютерлік-ақпараттық технологиялар мен биотехнологиялармен, ғылыми-техникалық қайта құрулардың іргетасымен, технология мен қоғамдағы қайта құруларды салыстыруға болатын және тіпті олардың ауқымынан асып түсетін революциямен қатар инновациялық даму болады. Экономиканың бүгінгі жай-күйін ескере отырып, нарықтық реформалардың қазіргі кезеңіндегі инновациялық саясат ғылыми-

техникалық әлеуеттің дамуына, экономика салаларында қазіргі заманғы технологиялық қалыптардың қалыптасуына, ескірген қалыптарды ығыстыруға және өнімнің бәсекеге қабілеттілігін арттыруға ықпал етуі тиіс. Ғылыми зерттеулердің нәтижелерін оларды өндірісте игеру үшін берудің шешуші ерекшелігі ғылым мен өндірістің өзара әрекеттесуінің коммерциялық нысандары жүйесін құру және дамыту болып табылады.[1]

Қазақстандық экономиканың сапалы және инновациялық өзгерістерінің қажеттілігі Қазақстандық кәсіпорындардың нарықтық жұмыс істеуі мен стратегиялық дамуының тиімділігін арттыру міндеттері шеңберінде бизнес-жоспарлауды танымал етудің және кеңінен қолданудың объективті себебі болып табылады.

Олардың қажеттіліктері мен перспективаларын нақты көрсету үшін кәсіпорындар өздерінің нарықтық стратегиясы аясында компаниялардың өлшемдері мен көрсеткіштерін визуализациялайтын бизнес-жоспар сияқты қуатты басқару құралын тиімді пайдалану өте маңызды.

Бизнес-жоспарды жалпыға бірдей танылған басқару тетігі ретінде зерттеу және талдау компаниялардың жұмысын талдау мәселесіне жүйелі түрде жүгінуге мүмкіндік береді .

Алайда, отандық басқару тәжірибесінде бизнес-жоспар сияқты маңызды басқару құралының барлық функциялары көбінесе толық пайдаланылмайды немесе мүлдем қолданылмайды. Бұл көбінесе шетелдік тәжірибеде қолданылатын технологиялардың Қазақстан Республикасында қабылданған және қолданылатын әдістерге бейімделмеуімен түсіндіріледі.

Бизнес-жоспарлаудың заманауи тәсілдерін қолдануға кедергілер көбінесе Қазақстандық ұйымдар қызметінің әлеуметтік-экономикалық жағдайлары болып табылады. Бұл себептер бизнесті жоспарлау әдістерін одан әрі оқшаулау және қолданыстағы экономикалық, заңнамалық және Қазақстан Республикасының іскерлік ахуалын қалыптастырудың қоғамдық факторларына қолданылмайды. Бизнес-жоспарлау қызмет ауқымына, саласына және меншік нысанына қарамастан, қазіргі заманғы жеке кәсіпорындар мен ұйымдар экономикалық практикада кеңінен қолданылатын тиімді басқару құралы болып табылады.[2]

Бизнес-жоспар жаңадан құрылған және бұрыннан бар фирмалар үшін жұмыс құралы болып табылады және бизнестің қысқаша, қол жетімді және түсінікті сипаттамасы болып табылады, сонымен бірге ықтимал жағдайлардың үлкен спектрін қарастыруда маңызды механизм болып табылады. Бизнесті жоспарлау сізге перспективалық жобалық шешімдерді анықтауға, оларға қол жеткізудің құралдарын анықтауға және есептеуге мүмкіндік береді.

Осыған байланысты инновациялық дамудағы бизнес-жоспарлау процесінің рөлі артып келеді, өйткені бизнес-жоспарды әзірлеу кез-келген инновациялық жобаның өмірлік циклінің маңызды және талап етілетін кезеңдері болып табылады.

Әлемдік және отандық нарықтағы тұрақсыз экономикалық және қаржылық жағдайда жоспарланған іс-шаралардың тәуекелдерін анықтау, бағалау және бейтараптандыру мәселелері ерекше маңызды болып табылады. Бұл міндет жобаның өмірлік циклінің барлық кезеңдерінде – жоспарлау кезеңіндегі ықтимал тәуекелдерді сәйкестендіру және бағалау кезеңінде де, жобалық қызметті бақылау және бақылау процесінде бизнес-жоспарды іске асыру кезеңінде де шешілуі керек.

Жобалық менеджменттің қазіргі қазақстандық тәжірибесінде кәсіпорындардың бизнес-жоспарларын қалыптастыру және іске асыру процесінде тәуекелдерді басқару проблемаларына негізсіз аз көңіл бөлінеді. Қазіргі уақытта бизнес-жоспарды қалыптастыру, іске асыру және талдау кезеңінде жобалық тәуекелдерді бағалау мен бақылаудың кешенді жүйесі жоқ, бұл әртүрлі салалардағы Қазақстандық кәсіпорындардың жобалық қызметін стратегиялық және жедел басқарудың маңызды салалар құралы ретінде бизнесті жоспарлаудың рөлін төмендетеді.

Осыған байланысты жобаларды бизнес-жоспарлаудың әдістемесін, технологиясын жетілдіру және ұйымдастыру, жобаның өмірлік циклінің әртүрлі кезеңдерінде жоспарлау тәуекелдерін

бағалау және азайту бойынша ұсынымдар әзірлеу өзекті болып отыр. Бұл ретте жобалық менеджменттің базалық элементі ретінде бизнес-жоспарлау, сондай-ақ жаңа әдістерді енгізу мәселелері кәсіпорындардың инновациялық қызметінің тәуекелдерін кешенді бағалауды ескере отырып жоспарлау бірінші орынға шығады.

Қазіргі уақытта Қазақстан алдында тұрған әлеуметтік-экономикалық проблемалары, оның ішінде инновациялық өрлеуді шешудің басты бағыты мен құралы тиімді инвестициялық саясатты жүргізу болып табылады деген түсінік жиі туындайды. Экономиканың инновациялық дамуын басымдық ретінде қарастыра отырып, инновацияларды енгізу көптеген проблемалармен байланысты екенін жақсы түсіну керек. Тіпті салыстырмалы түрде дұрыс таңдалған инновациялық бағыт уақыт өте келе елеулі оң нәтиже бере алады.

Сонымен қатар, инновацияларды енгізудің пайдасы айтарлықтай болуы үшін өте маңызды құралдар қажет.[3]

Инновацияны жүзеге асырудағы ең үлкен қиындықтар инновациялардың жоғары құны, кәсіпорындардың өз қаражатының жетіспеушілігі сияқты экономикалық факторлармен байланысты, мемлекет тарапынан қолдаудың жеткіліксіздігі, жоғары тәуекелдер, сондай-ақ персонал біліктілігінің төмендігі болып отыр. Инновациялық даму әр түрлі деңгейдегі инновациялық жобаларды жүзеге асыруды қамтиды, сонымен қатар жобалар осы контексте бағдарламаларға біріктірілуі немесе кіші жобаларға бөлінуі мүмкін инновациялық іс-шаралар ретінде белгіленеді.

Қазақстан экономикасының инновациялық өрлеуі едәуір дәрежеде, бірінші кезекте, инвестициялық процестерді қалыпқа келтірумен байланысты бұл инвестициялық ахуалды жақсартуды, ұтымды фискалдық саясатты және басқалармен қатар инвестициялауды дұрыс таңдауды, сондай-ақ инвестициялардың тиімділігін барабар бағалауды талап ететін нақты жоғары технологиялық инвестицияларды тарту болып табылады.

Бұл ретте Қазақстандағы инвестициялық жобалардың тиімділігін бағалау теориясы да, практикасы да тиісті шетелдік жобалардан өзгеше болатыны түсінікті.

Алайда, дұрыс критерийлер мен бағалау әдістерін таңдау мәселесі даулы болып қала береді. Бұл тек теориялық және әдіснамалық сипаттағы принциптер туралы ғана емес, сонымен қатар бағалау құралдары мен оны қолдану алгоритмдері туралы жоғарыда айтылғандар ұсынылған зерттеу тақырыбын өзекті және теориялық тұрғыдан маңызды етеді.

Дәстүрлі инновация кез-келген инвестициялық жобаны әзірлеудің өте маңызды және қажетті кезеңі ол бизнесті жоспарлау. Бизнес-жоспар әлеуетті инвесторға немесе несие берушіге де, бизнес жетекшісіне де қабылдау үшін ақпараттық база ретінде қажет стратегиялық және тактикалық сипаттағы шешімдер. Дұрыс құрылған бизнес-жоспар даму жолдарын анықтауға және компания немесе жоба, инвестициялардың тиімділігін, сондай-ақ сырттан қаржыландыруды тарту мүмкіндіктері мен шарттарын бағалау жан-жақты негіздеуге мүмкіндік береді.

Стратегияны іске асырудың негізгі алғышарттары: біріншіден, қолайлы институционалдық жағдайларды қамтамасыз ету; екіншіден, кәсіпкерлік субъектілерінің инновациялық әлеуетін анықтау және қалыптастыру болып табылады. Қазіргі уақытта мемлекет барлық қажетті жағдайларды жасауда, қазақстандық инвестициялық қор сияқты арнайы құрылымдар құрылды. Экспортты сақтандыру корпорациясы және инновациялық қор. Өңдеу өнеркәсібі мен ауыл шаруашылығындағы инвестициялық қызметті ынталандыратын институционалдық құралдар енгізілді.

Көптеген елдердің мемлекеттері ғылымды қажетсінетін және технологиялық салалар мен жобаларды қаржыландыруды ұлғайта отырып, инновациялық экожүйелерді құруға белсенді қатысады. Бұл шаралар экономиканы нығайту және өмір сүру деңгейін арттыру үшін қажет.

Қолданылған әдебиеттер тізімі:

1. Есиркепова, А.М. Бизнес-жоспарлау [Мәтін] : оқу құралы / А.М. Есиркепова. - Алматы : ЭСПИ, 2021. - 296 б. - ISBN 978-601-342-885-7 <http://elib.dulaty.kz/MegaPro/Web/SearchResult/ToPage/1>
2. ДиМаттео Ларри А. Халықаралық бизнес құқығы және заңнамалық орта: транзакциялық тұрғыдан зерделеу [Мәтін] = International bussiness law fnd the legal environment : оқу құралы / ДиМаттео Ларри А.; Ауд. К. М. Абишова, Г.С. Жолдасбаева, Е.Н. Искаков және т.б. - 3-ші басылым. - Алматы : "Ұлттық аударма бюросы" ҚҚ, 2019. - 680 б
3. Гэмбл Д.Э. Стратегиялық менеджмент негіздері: бәсекелік артықшылыққа ұмтылу [Мәтін] = Essentials of strategic management : оқулық / Д.Э. Гэмбл, М.А. Питереф, А.А. Томпсон; Ауд. Ж. Кушебаев. - 5-ші басылым. - Алматы : "Ұлттық аударма бюросы" ҚҚ, 2019. - 536 б.
4. Чаффей Д. Сандық бизнес және электрондық коммерцияны басқару: стратегиясы, қолданысы мен практикасы [Мәтін] : оқулық / Д. Чаффей; Ағыл. тілінен ауд. Г.Қ. Бекқожанова. - Алматы : ЖШС РПБК Дәуір, 2017. - 520 б.
5. Рахимова С.А. Инновациялық жобаларды бизнес-жоспарлау [Электрондық ресурс] / С.А. Рахимова. - Павлодар : Кереку, 2013. - 110 б. - ISBN 978-601-238-355. <http://elib.dulaty.kz/MegaPro/Web/SearchResult/ToPage/1>
6. Маслов Д.В. Малый бизнес. Стратегии совершенствования на основе управления качеством / Маслов Д.В., Белокоровин Э.А.. — Москва : ДМК Пресс, 2018. — 191 с. — ISBN 978-5-93700-048-4. <https://www.iprbookshop.ru/89584.html>
7. Экономические стратегии развития бизнеса. Проблемы, идеи и перспективы : сборник статей открытой межвузовской научно-практической конференции преподавателей кафедры экономики / Н.В. Бабина [и др.]. — Королёв : Научный консультант, МГОТУ, 2017. — 270 с. — ISBN 978-5-9500722 <https://www.iprbookshop.ru/75494.html>

УДК 336.153.11

THE INVESTMENT APPEAL OF KAZAKHSTAN'S REGIONS AND THE COUNTRY AS A WHOLE

**G.K. Chimgentbaeva, candidate of Economics, PhD
Republic of Kazakhstan, Taraz City
M.Kh.Dulaty Taraz Regional University**

Аннотация Правительство Казахстана уделяет значительное внимание таким направлениям, как инвестирование экономики регионов, выравнивание межрегиональных различий, преодоление кризисных явлений и отставания в экономическом развитии отдельных регионов. Чтобы привлечь приток иностранных инвестиций в казахстанскую экономику, необходимо создание благоприятного инвестиционного климата. Для Казахстана более характерным является сосредоточение инвестиционного потенциала в регионах с добывающей и тяжелой промышленностью. Критерием привлекательности национальной экономики для иностранных инвесторов является уровень риска предпринимательской деятельности и рентабельность инвестиционных проектов. В данной статье дана оценка инвестиционной привлекательности регионов РК.

Ключевые слова: иностранные инвестиции, регионы, межрегиональные различия, уровень риска предпринимательской деятельности, рентабельность инвестиционных проектов.

Annotation The government of Kazakhstan pays considerable attention to such areas as investing in the regional economy, leveling out interregional differences, overcoming crisis phenomena and lagging behind in the economic development of individual regions. To attract an influx of foreign investment into the Kazakh economy, it is necessary to create a favorable investment climate. For Kazakhstan, the concentration of investment potential in regions with extractive and heavy industries is more characteristic. The criterion for the attractiveness of the national economy for foreign investors is the level of risk of entrepreneurial activity and the profitability of investment projects. This article assesses the investment attractiveness of the regions of the Republic of Kazakhstan.

Keywords: foreign investments, regions, interregional differences, the level of risk of entrepreneurial activity, profitability of investment projects.

Әр аймақтардың дағдарыстық құбылыстарың жою және экономикалық дамуды көтеру мақсатында Қазақстан Үкіметі өңірлер экономикасын инвестициялау, өңіраралық айырмашылықтарды теңестіру жолдарына өте үлкен мән береді. Қазақстан экономикасына шетелдік инвестицияларды тарту үшін қолайлы инвестициялық жағдай қалыптастыру қажет. Өндіруші және ауыр өнеркәсібі бар өңірлерде инвестициялық әлеуетті шоғырландыру Қазақстанға өте пайдалы шешім әкеледі. Шетелдік инвесторлар үшін Ұлттық экономика тартымдылығының көтеру үшін кәсіпкерлік қызметтің тәуекел деңгейі мен инвестициялық жобалардың рентабельділігін көтеру керек. Бұл мақалада ҚР өңірлерінің инвестициялық тартымдылығына баға берілген.

For activation of the foreign investment inflows into Kazakhstan economy is necessary the creation of favorable investment climate. By criterion of the national economy appeals for the foreign investors are the enterprise risk level and the investment project breakeven. Meanwhile, a foreign investor takes into account the following factors:

- political stability;
- domestic market capacity;
- natural raw materials access;
- legal regulation development of activity regulating of the foreign investors in the country;
- macroeconomic politics and its prospect of economic growth;
- costs of production and labor force quality;
- creditworthiness of the economical activity subject.

Nowadays, the Republic of Kazakhstan occupies 44th place in the world on investment appeal level. Kazakhstan's Government spares significant influence directions such as economy regions investment, leveling of the interregional differences, overcoming of crisis phenomenon and lag in economic development of individual regions.

The positive factors, which favor the mobilization of foreign investment into Kazakhstan economy, are entry into the EAEC and formation of the common free market zone which gives us the next:

- capacious national market;
- availability of the relatively cheap and highly skilled labor force;
- dynamic economic growth which is started;
- budget deficit reduction and further inflation reduction;
- realization of tax reform which is provided for reduction of taxes from the artificial persons and the natural persons;
- further liberalization of economy in connection with the entry into the international economic and financial organizations.

The investment climate of Kazakhstan has its own particularities. There is higher investment potential than more higher risk in Kazakhstan. Our country pursues more purposeful policy of the facility creation for the investors into economic less developed regions.

For Kazakhstan, there is more characteristic of the concentration of investment potential on the regions with by extractive industry and heavy one. It is common knowledge that such economy structure, as a rule, is accompanied by heightened ecological, social, criminal and the other kind of risks. However, formal risk reduction and potential do not save investor from the complicated choice. He can invest money in either more profitable spheres which are stood in the regions with by heightened investment risk or in less effective projects, but much more soft, for the investor, regions.

Apart from Almaty, which is particularly possessed by investment climate, the other regions of Kazakhstan are divided into three main groups differ by the singularity of investment climate.

At first group, with highest potential and highest risk, is entered two the most industrially developed regions: Karaganda region and East-Kazakhstan region. Some facilities for the investors are created in Karaganda region. The advance of investment climate in these regions may be achieving, first of all, by the way of cardinal advance of environment condition. Therefore, on the data of Ministry of Environmental Protection and Natural Resources of the Republic of Kazakhstan is more than half all emission of contaminants to the atmosphere (Karaganda region - 50%, East-Kazakhstan region -10%). [1]

On the contrary, limited investment potential, though, in aggregate with the lowest risk, has the most numerous group of the regions of Kazakhstan which combines Astana, Aktubinsk, Zhambyl, West-Kazakhstan and South-Kazakhstan regions. After transferring of the capital, the economy of that town was developing by rapid rates. Astana was literally doomed to investment activity. There were consequences of bounded potential: development of infrastructure is not in time for the rapid rate. Communal services of the capital's new districts are not centralized, arise some problems with water provision.

The other group regions mainly specialize in agriculture and extractive industry. Therefore advance of investment climate in these regions must be bound by the processing branches development.

Some group occupies the optimal condition for Kazakhstan's location, which includes Pavlodar, Kostanay, Atyrau and Almaty regions. There is enough combination of higher potential and moderate risk for these regions. The chief of these groups is Pavlodar region. The balanced arrangement of economy presented both producing branch and processing industry in aggregate with the policy of municipal administration, makes this region quite attractive for the investors.

Since Kazakhstan is a unitary state, so rules of game for the investor are assigned to the national level and are roughly similar in all regions. Consequently interregional differences in the level of investment appeal of Kazakhstan's regions pay main attention to the investment potential.

The rich mineral raw materials base of Kazakhstan, and also heavy industry and sufficiently qualified manpower resources are the most attractive for the investors.

Almaty, in spite of the losing its capital status, remains indisputable chief of the investment potential. This town possesses most powerful labor, consumer and infrastructure potential, and is the financial capital of Kazakhstan. However, it should be remembered that excellent financial indicators of Almaty are based on the corporate offices which are situated in all first-rate companies in this town. The real investments invest in the regions where the production is situated.

The next group divides into resource secured and the most industrially developed big regions – Karaganda region and East-Kazakhstan region. Karaganda region is a coal-metallurgical base while East-Kazakhstan region is a nonferrous-metals industry base of the country. The big potential of these two regions is conditioned that Gzhezkazgan region is part of Karaganda region while Semipalatinsk region is part of East-Kazakhstan region.

The main group of the regions with Pavlodar region is followed, with considerable, and almost double-ply of leadership in the republican potential. In spite of little population size, this region occupies monopolistic position in quite a number of productions (more than 30% total volume in the Republic of Kazakhstan): coal mining, energy generation, alumina production, ferroalloys and

production of tractors. The infrastructure is well built in this region, and also institutes of market economy and good quality of manpower resources for population's life in Kazakhstan.

Kostanay region has high resort-raw materials potential which is close to the investment potential of Pavlodar region. Kostanay region mines of 100% bauxites and 83% of iron ore. Atyrau region is centered major portion of oil production and sulphur production while in the most populated South-Kazakhstan region is situated the biggest facility for oil processing.

The first part of rating brings up Astana. At the population size, it occupies last but one place (Mangystau region is last place). In spite of this, capital city has high-innovative and infrastructural potential. Wage and salary income of population are relatively high, therefore consumer potential is relatively high too.

Akmola region has good infrastructural and innovative potential, Almaty has labor potential while North-Kazakhstan region has infrastructural potential, and besides it occupies 5th place at the monopolism level in republic. Kyzylorda region has relatively high level of installation of telephones. In spite of the low summary investment potential, Mangystau region differs by intensive development of small-scale business. Zhambyl region mines all Kazakhstan barites while Aktube region mines all chrome ore and produces more than quarter of ferroalloys. West-Kazakhstan region mines more than half of gas in republic.

The group of regions, in the rating, is associated with their geographical location. The investment potential of Republic of Kazakhstan naturally allocates at five main zones:

1. Center-East zone (Karaganda, East-Kazakhstan and Pavlodar regions) concentrates more than 30% of investment potential of Kazakhstan. Oil mining, power industry, ferrous and nonferrous metallurgy and heavy engineering are of the greatest interest for the investors.
2. South-East zone (Almaty and Almaty region) fall on about 25% of investment potential of Kazakhstan. This zone is developed by food and light industry, pharmaceutical industry and mechanical engineering. This zone is characterized by high consumer potential and developed market structure.
3. North zone (Astana and Akmola region, Kostanay and North-Kazakhstan regions) 18% of investment potential of Kazakhstan. This zone has the most advantageous transport-geographical location and developed infrastructure of economy. North zone mines bauxites and iron ore. It grows up a consumer potential. Agriculture is also of interest for the investor.
4. West zone (Aktube, Atyrau, Mangystau and West-Kazakhstan regions) 16% of republican potential. First of all, this zone of oil-and-gas resources and oil-and-gas producing industry. It permanently grows in Kazakhstan's economy.
5. South zone (Kyzylorda, Zhambyl and South-Kazakhstan regions) 11% of common potential. This zone is developed by agriculture, oil processing, food and chemical industry, and also gold and barites.

There is one more factor, which not indifferent for the investor: how much the region has already developed by competitors? How much the region filled by money? As it was told, in the unitary state, - Kazakhstan belongs to such kind of states, - a central authority takes upon considerable part of investment risks. It determines, to a considerable degree, regional investment policy.

The Council of foreign investors, which was created 5 years ago, successfully works in Kazakhstan. At the meeting of this advisory deliberative body together with the president of country consider both operational matters and strategic matters of development of investment process. The Council of foreign investors submits proposals to the head of state by legislation perfection, optimization of interaction between authority and business. All constructive proposals include in further work. [2]

Nowadays, the government of any state seeks to attract as much as possible of capital investment from abroad. Thanks to the investments, create new workplaces, and in turn, assist

growth of well-being of the people. Therefore Kazakhstan invites the investors. But the question is, how much do they want to invest money in Kazakhstan?

According to results of conducted researches, growth of Kazakhstan's appeal for the direct foreign investments will assist perfection of the next factors:

Perfection of normative-legal base in the part of growth transparency and more effective administration: observance of principle of equity in point of investors' right, independence of judicial system, more thorough rating of future consequences by passage of the new laws and conditions; sequence of their use; surety of business approach from the side of controlling units; corruption control; slackening of excessive regulation; conservation of liability balance between state and investment community; development of tax administration system.

It is necessary more flexibility in the matters of employment relationship regulation, including development of procedure by mobilization of skilled foreign specialists.

Development of personnel potential, especially rise of qualification level of workers of technological and engineering specialty.

Development of infrastructure, particularly perfection of transport and expansion of access to the Internet.

More stable financial system and perfection of corporate management.

Incitement of the investors.

Entrepreneur support is the whole show in the formation of stable economy; and it is necessary the presence of local entrepreneurs by with whom they could be creating a partnership and could be assisting in business development in the network of production and marketing chain.

There is the positioning of Kazakhstan, in the capacity of direction, for investment implementation. The results of researches indicate to the working people in the country and potential investors, considerable difference in presentation about the investment climate in Kazakhstan. The strategy, in the region of direct foreign investment, must be connected with bigger plans in relation to economy development. Besides, Kazakhstan needs to identify some factors, which single out it from other countries with developing market and competing for investment reception ("reference group").

Kazakhstan sufficiently obtained of high indicators in the field of attraction of the direct foreign investment, and particularly in the industrial resources. However, it is necessary, for realization of large-scale plans of the country by economy diversification, of the direct foreign investment which propose not only capital investments, but also knowledge transmission and processes, provision of personnel potential.

Literature:

1. Ch.Kanapianov. "Thanks to investment attraction of Kazakhstan, it identifies conservation of internal stability". – 07.06.2021
2. Investment attraction. The research of investors' opinion.
3. www.ey.com/kazakhstan

УДК 371.313

ПРОБЛЕМЫ И МЕХАНИЗМЫ РЕФОРМИРОВАНИЯ СИСТЕМЫ ОБРАЗОВАНИЯ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

Чимгентбаева Г.К.

Кафедра «Экономика», к.э.н., доцент

Таразский региональный университет имени М.Х. Дулати

Аннотация Мақалада орта білім жүйелерін реформалау мүмкіншіліктері қаралған. ҚБА академигі Амангельды Кусаиновтың «5+4+3» жүйесі тірек істеуге ұсынылды. Бастауыш 5 жылдық орта жүйесінде - бірінші үш жылы бойы қазақ тілі мен қазақ мәдениетін үйренуге мақсат аударса, содан соң ұлттық - этикалық құндылықтарын құруға негізгі назар аудару қажет. Осы базаны құрып басқа да шетел тілдерді игеруге мүмкіндік болады. Келесі жүйедегі 4 жылы бойы математикалық дайындауды артуын істеуге ұсынамыз. Ал жоспарланушылардың мамандандырылған негіздік білімге арналған екі жылының орнына біз үш жылдық моделін ұсынамыз.

Түйінді сөздер: білім беру, орта мектеп, реформалар, оқыту тілі.

Аннотация В данной статье рассмотрены возможности реформирования системы среднего образования. В основу модели предлагается заложить систему академика КАО Амангельды Кусаинова. Нами предлагается сделать упор на системе «5+4+3». В начальном базовом пятилетнем образовании нужно: первые три года целиком посвятить изучению казахского языка и казахской культуры, акцентируя главное внимание на формирование у детей национально-этических ценностей. Затем в последующие годы вводить изучение иностранного языка. Поэтому в срединной модели «4» среднего образования, мы предлагаем сделать упор на усиление и увеличение математической подготовки. А вместо планируемых двух лет специализированного базового образования, мы предлагаем увеличить этот срок до трех лет.

Ключевые слова: образование, средняя школа, реформы, язык обучения.

Annotation In given article are considered possibility of change system of the secondary education. In base of the models is offered pawn the system of the academician drip; drop Amangelidy Kusainova. Us are offered concentrate on system "5+4+3". In initial base five-year formation it is necessary: the first three years wholly to denote the study of the kazakh language and kazakh culture, accenting main attention on shaping beside child national-ethical valuables. Then at the following years to enter the study of the foreign language. So in middle model "4" secondary education, we offer to concentrate on reinforcement and increase of mathematical preparation. A instead of planned two years specialized base formation, we offer to enlarge this period before three years.

Keywords: education, secondary school, reforms, language of instruction.

В систему образования нашей страны необходимо заложить принцип патриотичности. Для этого необходимо сделать казахский язык – единственным государственным языком и перевести делопроизводство на государственный язык. Важность введения одного языка определяется и человеческим фактором. По исследованиям ведущих ученых, человек занимающийся изучением двух и более языков теряет способности в достижении совершенствования технических и технологических знаний. [1] Поэтому, если мы хотим отстоять свою независимость в многонациональной стране и выйти в мировой рынок с высокотехнологичной продукцией, необходимо усилить роль казахского языка, как, например, поступает передовая Япония.

Во-вторых, в систему образования необходимо заложить принцип обязательного 12-летнего образования, при этом мы предлагаем сделать упор на системе «5+4+3». Научное

обоснование данной модели показано в работе академика КАО, Амангельды Кусаинова. [2,3] В начальном базовом пятилетнем образовании им предлагается: первые три года целиком посвятить изучению казахского языка и казахской культуры, акцентируя главное внимание на формирование у детей национально-этических ценностей. Затем в последующие годы вводить изучение иностранного языка. По результатам исследований передовых ученых мира, более эффективно обучение иностранному языку на основе родного, и потому рациональнее изучать иностранный язык не в начале школьного возраста, а в его середине, как это делается в шведской и японских школах. Выяснилось также, что по качеству знаний в области иностранных языков школьники этих государств превосходят своих сверстников из других стран.

Например, в высокотехнологичной Японии в 6-летней начальной школе изучается только японский язык, а компьютерное образование вообще не вводится. Это связано, с одной стороны, с бережным отношением к здоровью детей, а с другой стороны – с рекомендацией международных сравнительных исследований образованности школьников, проведенных по линии ЮНЕСКО. Только у нас безосновательно планируется в 4-летних начальных школах изучение не менее трех языков (причем один из них – обязательный иностранный), а также компьютерное образование. В результате, если при трехлетнем начальном обучении половина учеников не выучивается нормально читать и считать, то при четырехлетнем начальном обучении треть учеников будет отставать в развитии. Таким образом, низкий уровень учебных умений, полученный в функционально неполноценных начальных классах, создает предпосылки для их плохой учебы на последующих ступенях образования.

Известно, насколько остро сейчас стоит проблема так называемых трудных детей. Анализ поведения несовершеннолетних правонарушителей подтвердил, что одна из основных причин появления трудных учеников – недоработка начальных классов. Также результаты олимпиад, проводимых между школьниками в возрасте 10-12 лет, показали, что ни один из казахстанских школьников никогда не занимал призовые места. Дело в том, что наши школьники не могут применять свои фундаментальные знания к практической действительности, т.е. совершенно не развито логическое мышление детей. А ведь логика – это основание для получения математических знаний. Как показывает мировая практика, высокий уровень математической подготовки кадров обеспечит качественный рывок во всех отраслях.

Поэтому в срединной модели «4» среднего образования, мы предлагаем сделать упор на усиление и увеличение математической подготовки. А вместо планируемых двух лет специализированного базового образования, мы предлагаем увеличить этот срок до трех лет. Во-первых, мы компенсируем один год бакалавриата, в связи с необходимостью введения четырехлетнего высшего образования. Во-вторых, усилим профессионализм, т.е. не будем загромождать ненужными дисциплинами учебный процесс, а будем развивать профессиональные навыки. В-третьих, получив профессиональные навыки в школе, ребята смогут сделать перерывы на создание семей, улучшив тем самым демографическую ситуацию. В-четвертых, все это способствует улучшению ситуации в системе высшего образования.

Но нельзя не забывать и о приоритетности развития трехязычности. Этого требует и рыночная экономика, и глобализация. Каковы человеческие возможности, – это показатели времени и практики. На наш взгляд, специализированность школ будет зависеть от региональных условий и государственной политики. Поэтому повышение качества образования следовало бы реализовывать с учетом региональности и специализированности школ и с учетом этих особенностей развивать двуязычие: казахский и русский; казахский и иностранный.

Все это, главным образом, будет способствовать реформированию обслуживающей инфраструктуры, в первую очередь, учебных программ и учебных пособий. Но, в

исследованиях известного ученого Терстена Хюсена, на тему – что больше влияет на результат обучения – уровень подготовки учителя или содержание программы и качества учебника показали, что подготовка учителя гораздо сильнее сказывается на результатах обучения, чем качество программ и учебников. Вот почему особое внимание государства следует уделить подготовке учителей, при этом честно контролируя и качество образования, и средства оплачиваемые из карманов как государства, так и родителей.

Все это говорит о том, что казахстанская образовательная политика не нуждается в бездумном копировании образовательных моделей среднего образования других стран, а достойна быть представленной в мировом образовательном пространстве с такой моделью 12-летнего среднего образования, которая больше всего соответствовала бы национальной политике РК и социальному заказу общества.

Список использованной литературы:

1. А.Ж. Сапарбаев «Образование – ключевой фактор подъема экономики страны»/ Журнал «Современное образование», 1 (81) 2021 года
2. MyUniver.kz
3. А. Кусаинов «Уйти от бессодержательных абстракций.»/ Казахстанская правда, 18 апреля 2016 года

ӘӨЖ: 387 (063)

ИННОВАЦИЯЛЫҚ ЭКОНОМИКАДА ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ЕСЕП ПЕН АУДИТТИ ЖЕТІЛДІРУ ЖОЛДАРЫ

Тойшибекова Назира Мырзаймовна ст. преподаватель,
Таразский региональный университет имени М.Х.Дулати

Аннотация. Халықаралық елдердің тәжірибесінде инновацияларды жобалау кезінде мақсатты қаржы бөлу, қорытынды нәтижеге байланыстырмай гранттар мен субсидиялар бөлу пайдаланылады. Бөлінген қаражаттың ұтымды және тиімді пайдаланылуын бақылауды қамтамасыз етуге инновациялық аудит көмектеседі.

Түйін сөздер: инновациялық экономика, халықаралық тәжірибе, халықаралық есеп, аудит, жаңашылдық, адам капиталы.

Аннотация. В практике международных стран используются целевые ассигнования при проектировании инноваций, выделение грантов и субсидий без привязки к итоговому рациональным и эффективным использованием выделенных средств будет способствовать инновационный аудит.

Ключевые слова: инновационная экономика, международный опыт, международный учет, аудит, инновации, человеческий капитал

Annotation. In the practice of international countries, targeted allocations are used in the design of innovations, the allocation of grants and subsidies without reference to the final result. Innovative audit will help to ensure control over the rational and effective use of allocated funds.

Keywords: innovative economy, international experience, international accounting, audit, innovation, human capital.

Инновациялық экономиканы дамытудың маңызды үрдісі оның жаһандануы болып табылады. Еліміздің географиялық жағдайы инновация саласында дамуға мүмкіндік береді. Сондықтан, ресурстарға бағдарланудан инновацияға қарай отырып, өндірісті дамыту мен есепке алудың жиынтығында өзара байланысын қалыптастыру қажет.

Қазіргі жағдайда есеп жүйесінің саласы ХҚЕС және ХАС қолдануына байланысты серпінді дамуда, инновациялық экономиканың дамуымен байланысты жаңа ережелерді пайдалану қажеттілігі артады. «Инновациялық қызмет» және «инновация» терминдері ғылыми-техникалық саланы зерттейтін ғылымда қолданылады.

«Инновация» терминін экономикалық тұрғыдан ғылыми айналымға И. Шумпетер енгізді. Инновациямен (ағылш. «innovation» - жаңашылдық) жаңа технологиялар, өнімдер мен қызметтер, өндіріс пен еңбекті ұйымдастыру, Қызмет көрсету мен басқару нысандары түрінде жаңалықтарды қолдану түсініледі. И. Шумпетер дамудағы бес өзгерісті анықтады:

- өндіріс үшін жаңа техниканы, технологиялық процестерді қолдану;
- жаңа қасиеттері бар өнімді дайындау технологиясын өзгерту;
- жаңа шикізатты қолдану өндірісті қайта ұйымдастыру және материалдық-техникалық қамтамасыз ету; жаңа өткізу нарықтарының пайда болуы.

Қазақстанның дамуы мен ұлттық бәсекеге қабілеттілікті құру үшін болашақ экономикалық пайда табу үшін іргетасты құру қажет. Бұл ғылымды қажетсінетін өндіріс немесе жаңа технологиялар түрінде материалдық нысанды қабылдаған білім болуы тиіс. Демек, адам капиталының өсуі қажет. Адам капиталы (Human capital) ұғымын Гэри Беккер және Теодор Шульц енгізді.

Human capital-бұл денсаулық, интеллект, өндірістік және сапалы еңбек және өмір сапасы. Осы теорияның негізінде Швеция өзінің экономикасын өзгертті және 2000-шы жылдардағы көшбасшылық позицияға шықты. Сондықтан жаңа сатыға қалыптасудың басты факторы инновациялық экономиканың дамуы болып табылады.

Бүкіл әлемде де, сондай-ақ Қазақстан Республикасында да белгілі бір адресанттар үшін (мемлекеттік статистика органдары мен салық органдары) қаржылық есептілікті электрондық түрде ұсыну жөніндегі жұмыс жандандырылады, бұл ретте компьютерлік техниканы, сондай-ақ деректерді электрондық арналар арқылы беру құралдарын пайдалану аралы ұлғаяды.

Инновациялық экономиканың әсері бухгалтерлік есепте электрондық құжат айналымын күнделікті енгізуге де, оның ішінде бастапқы деректерді, бухгалтерлік есеп тіркелімдерін құруға және жариялау режимі үшін электрондық түрде міндетті мекенжайларға қаржылық есептілікті ұсынуға да әсер етеді.

Тиісінше, инновацияның экономика мен қоғам өмірінің барлық салаларына енгізілуіне байланысты аудиторлық қызметке жаңа аспектілер ұсынылады. Оларға жатады:

- аудиттелетін ұйымның инновациялық кәсіпкерлігін зерттеу;
- инновациялық қызметті тәуелсіз тексеруді жүзеге асыру;
- инновация объектілерін талдау және басқалар [1].

Бухгалтерлік есеп және аудит жүйесінде электрондық деректерді пайдаланудың міндеттері Есептіліктің көптеген түрлерін (бухгалтерлік, статистикалық есептілік, салық, қадағалау тәртібімен ұсынылатын есептілік және т.б.) жасау үшін олармен жұмыс істеудің жаңа әдістерін тез арада игеру қажеттілігін ұсынады.

Қазақстандық экономиканың инновациялық даму саласына көшуіне байланысты бухгалтерлік есепке алу мен аудит алдында жаңа міндеттер пайда болады, оларды шешу машина жасау, нанотехнологиялар, микробиология, шикізатты және басқа да бастапқы материалдарды толық қайта өңдеуді қажет етеді. Бухгалтерлік есепте ұзақ өтімділік мерзімімен инвестицияларды көрсету және алынған пайданы бірнеше есепті кезеңдер бойынша жүргізілген шығындармен салыстыру мәселелері жетілдіріледі.

Қазіргі инновациялық салаларды дамыту кешенді өндірісте есепке алудың жаңа тәсілдерін, өнім түрлері мен қызметке сәйкес әкімшілік және басқа да жанама шығындарды әзірлеуді және пайдалануды қажет етеді.

Қазіргі жағдайда жаңа білімдердің қажеттілігі Халықаралық қаржылық есептілік стандарттарының (ХҚЕС) танымалдығының өсуімен артып келеді, Олар әлемдегі Дүниежүзілік бірідендірудің нәтижелілігіне бағытталған.

Сонымен қатар, тәжірибе әлемнің көптеген елдері қолда бар юрисдикцияларда ұйымдарға есептілікті қалыптастыру және ұсыну үшін есепке алудың нормативтік базасы мәселелерін өз бетінше шешуге құқылы екенін көрсетеді. Осының салдарынан көптеген мемлекеттерде өзінің белгілі бір тәртібі қолданылады.

Бұл жағдайлар бухгалтерлердің электрондық құжат айналымы, сондай-ақ электрондық қол қою, ақпаратты электрондық түрде сақтау мәселелеріне қатысты нормативтік-құқықтық актілерге белсенді қатысу қажеттілігін білдіреді. Бухгалтерлік есепте, әсіресе, ақпаратты бақылаушы және

қадағалаушы пайдаланушылар тарапынан қағаз тасығыштардағы деректердің орнын табу бойынша елеулі жұмыс қалыптасты.

Пайда болатын көптеген бағалау әдістері есептік есептерді қиындатады, бірақ көп жағдайда олар шартты және тек белгілі бір өлшеуішті білдіреді, бұл ретте номиналды мүлікті және компания жұмысының нәтижелерін есептеуге мүмкіндік береді. Инновациялық экономикадағы активтерге қолда бар Бухгалтерлік бағалауды одан әрі дамыту үшін олардың нақты құнын көрсететін соңғы уақытта әділ құнды бағалаумен және басқа да құн түрлерімен мәселелер пайда болады [2].

Демек, инновациялық экономикада есеп пен аудиттің дамуы қаржылық есептілікті қалыптастыруда көптеген бағаларды пайдалануды білдіреді. Осыған орай, міндеттемелер мен активтердің құнын анықтамалық деректер түрінде ашу қажет.

Қазақстан экспортқа жіберілетін пайдалы қазбаларды делдалдықпен және өндірумен айналысатын экономиканы дамыту кезеңінен жаңа инновациялық экономикаға көшу инновациялық өнімдерді құруға итермелейді, басқару және ішкі аудит процестерін жолға қоюды талап етеді.

Қазақстанда қолданылатын нормативтік-құқықтық актілерге, атап айтқанда «Бухгалтерлік есеп және қаржылық есептілік туралы» ҚР Заңына, халықаралық қаржылық есептілік және аудит стандарттарына, Азаматтық кодекске сәйкес елде есепке алуды ұйымдастырудың негізгі құрамдас бөліктері анықталды. Бұл ретте есеп жүргізуді ұйымдастыру және этика ережелері нақты тұжырымдалған [3].

Аудиторлардың практикасы қаржылық және экономикалық талдау әдістерінде ғана емес, сондай-ақ кеңес беруде де құрылады. Бұл ретте консультациялық қызметті мынадай түрде ұсынуға болады:

кезең: диагностика;

кезең: шешімді әзірлеу (болжау, жобалау);

кезең: енгізу.

Бизнес-сегмент нысанында жаңа жобаны енгізу тиісті кәсіпкерлік тәуекелдермен ұштасқан инновациялық технологияларды енгізуден тұрады.

Аудитор нақты білім саласында жоғары білікті маман рөлінде, бұл ретте инновациялық аспектісі бар жобаларды бағалау бойынша көмек көрсетеді. Мұндай мәселені шешуде аудитордың көмегі аса өзекті болып табылады, өйткені ол объективті және тәуелсіз.

Халықаралық елдердің тәжірибесінде инновацияларды жобалау кезінде мақсатты қаржы бөлу, қорытынды нәтижеге байланыстырмай гранттар мен субсидиялар бөлу пайдаланылады. Бөлінген қаражаттың ұтымды және тиімді пайдаланылуын бақылауды қамтамасыз етуге инновациялық аудит көмектеседі. Практикаға аудиттің жаңа түрлері және ең алдымен операциялық аудит енгізіледі. Операциялық аудит – бұл тиімділік пен өнімділікті бағалау үшін шаруашылық жүйенің қызмет ету әдістері мен рәсімдерінің кез келген бөлігін бақылау. Аудиттің бұл түрі бухгалтерлік есепті тексеруде ғана тоқтамайды, оған сондай-ақ компьютерлік операцияларды, ұйымдық құрылымды маркетингті, өндіріс әдістерін және кез келген басқа саланы бағалау кіреді. Аудитор нақты білім саласында жоғары білікті маман рөлінде, бұл ретте инновациялық аспектісі бар жобаларды бағалау бойынша көмек көрсетеді. Мұндай мәселені шешуде аудитордың көмегі аса өзекті болып табылады, өйткені ол объективті және тәуелсіз.

Халықаралық елдердің тәжірибесінде инновацияларды жобалау кезінде мақсатты қаржы бөлу, қорытынды нәтижеге байланыстырмай гранттар мен субсидиялар бөлу пайдаланылады. Бөлінген қаражаттың ұтымды және тиімді пайдаланылуын бақылауды қамтамасыз етуге инновациялық аудит көмектеседі. Функционалдық аудит шаруашылық жүйенің немесе кіші жүйенің бір немесе бірнеше функцияларына жатады. Аудиттің осы түрінің кемшілігі оның қызметаралық байланыстарға баға бере алмауы болып табылады, өйткені барлық дерлік ұйымдардың осындай функциялары бар. Аудиторлардың тар мамандандырылған болу мүмкіндігі абырой болып табылады, бұл аудиттің нәтижелілігін арттырады. Ұйымдастыру аудиті ұйымның құрылымдық бөлімшесін немесе белгілі бір кіші жүйесін зерделейді. Ұйым шеңберінде қызметкерлер мен бөлімшелердің қаншалықты нәтижелі және тиімді өзара іс-қимыл жасауына назар аударылды.

Арнайы аудит ұйым басшылығының қажеттілігімен анықталады және ол әртүрлі. Аудиттің бұл түрі бұрын пайда болмаған жаңа міндеттерді және жергілікті міндеттерді шеше алады. Қазіргі уақытта инновациялық аудит арнайы аудит рөлінде.

Инновациялық аудит ұйымды талдау бағыты ретінде жеткілікті зерттелмеген. Зерттеушілердің көп саны аудиттің әдіснамасы мен мазмұнына қатысты жолдардың әр түрлілігіне қарамастан, оларда осы жолдардың нәтижелілігі туралы қажетті эмпирикалық деректер базасы жоқ деген пікірде. Алайда теориялық тәсілдер бізге принциптерді, бағдарларды анықтауға және ең бастысы – инновациялық аудиттің мәнін анықтауға мүмкіндік береді. Аудит мәнін анықтаудың маңызды тәсілдерін анықтаймыз (кесте).

Аудиттің инновациялық процесінің ерекшелігі талдауға неғұрлым икемді тәсіл болып табылады, өйткені компаниялар бәсекелестік кезінде түрлі контекстерде және институционалдық жағдайларда, әртүрлі ұйымдық- құқықтық нысандарда, басқару практикалары мен құрылымдарында және т.б. әрекет етеді. Осы аудиттің егжей-тегжейлі түрі:

инновациялық үдерісті басқарудың ағымдағы тәжірибесіне баға беру;

инновациялық үдерісті ұйымдастырудың эталоны мен ағымдағы деңгейі арасындағы алшақтықты анықтау;

үзілісті жабу үшін қажетті белгілі бір кезеңдер мен әрекеттерді анықтау. Ғалымдар қараған үш тәсіл толық емес. Мысалы, ресейлік ғалым А. Белозеров инновациялық аудит үш аспектіден тұрады: технологиялық, ұйымдастырушылық және экономикалық.

Бірінші болып келесі талдауды көздейтін ұйымдастыру аудиті болып табылады:

-инновациялық үдерісті іске асыру үшін ұйымдастыру-басқару базасының болуы;

-инновациялық үдерістердің сұраныстарына әкімшілік ету жүйесінің сәйкестігін анықтау;

-компанияда инновациялық үдерісті жүзеге асырудың техникалық және қаржылық-экономикалық мүмкіндіктерінің болуы.

Екінші аспект технологиялық, ол дайындаудың әрбір кезеңінде технологиялық құжаттаманың тиісті орындалуын анықтауға көмектеседі.

Үшінші аспект экономикалық, инновациялық қызметке жататын шығындар мен қаржыландыру көздерін тексеруден тұратын инновациялық үдерісті есепте көрсетуді болжайды.

Демек, инновациялық аудиттің мақсаты – инновациялық үдерісті басқару жүйесін сапалы бағалау және креативті идеяны инновацияға трансформациялау деген қорытынды жасауға болады.

Инновациялық үдерісті әзірлеу кезінде элементтер бар: аудит жүргізетін субъектілер, аудит құрылымдары, эталондық модель, аудит объектілері, нәтижелерді ұсыну нысандары және аудит жүргізу әдістері.

Келесі кезеңдерде жобаларды іске асыру кезінде аудитор бюджеттің тәуелсіз бақылауын жүргізе алады, бұл инвестордың мүдделерін қорғауды және менеджерлерге ұсынымдар әзірлеуді білдіреді.

Осылайша, қазіргі бухгалтерлік есеп инновациялық экономиканың дамуына байланысты жетілдіруді талап етеді.

Осы жағдайларда есепке алуды дамыту бағыттарының бірі- жауапкершілік шараларын ұлғайту және есепке алуды ұйымдастыру және жүргізу ережелерін ақылға қонымды көлемге дейін оңайлату. Осыдан есеп пен аудитті реттеу технологияларын әзірлеу саласындағы озық халықаралық тәжірибені зерделеу қажеттілігі туындайды.

Көптеген мемлекеттерде бухгалтерлік есеп және аудит саласында фрилансердің жұмысы дамуда. Ағылшын тілінен аударғанда «freelance» штаттан тыс қызметкерді білдіреді. Мұндай қызмет түрі Еуропа, АҚШ елдерінде дамып келеді және ТМД елдеріне келе бастайды. Мысалы, Ұлыбритания мен АҚШ – та бухгалтер-фрилансердің жұмысынан түскен пайда кеңсе бухгалтеріне қарағанда жоғары, себебі ол өз қызмет саласындағы кәсіпқой. Бұл қызметкер белгілі бір жұмыс тізбесін орындау үшін жұмыс берушімен ұзақ мерзімді шарт жасаспай өз жұмысын Интернет желісі арқылы ұсынады.

Ұқсас тәжірибені зерттей отырып, тәуелсіз ұйымның қажеттілігі және оның жұмысын жоспарлау туралы айта аламыз. Фрилансер, еңбек үшін жоғары ақы ала отырып, Тапсырыс берушілерді іздестіруде проблемалар да бар және әрине, көптеген елдерде есепке алудың нормативтік-құқықтық базасы жеткіліксіз.

Есеп қызметінің фрилансерлерінің тәжірибесі бухгалтерлік аутсорсингтің дамыған және кең таралған тәжірибесін белгілі бір дәрежеде ығыстырып отырғанын атап өткен жөн. Аутсорсинг барлық қаржылық мәселелерді бухгалтерлік есепті жүргізумен айналысатын сыртқы фирмаға беруді болжайды.

Көптеген елдерде, сондай-ақ ТМД елдері мен Қазақстанда, атап айтқанда аутсорсинг фирмаларының жұмыс тәжірибесі кең таралған.

Осылайша, әртүрлі бухгалтерлік немесе аудиторлық қызметтерді ұсыну кезінде жарнамалық қызмет, сақтандыру және басқа да шарттарды мұқият пысықтау қажет, егер өз мүдделерін қорғауға болатын талаптар туындаған жағдайда мұны істеу қажет. Қалыптасқан жағдайға байланысты көптеген азаматтық-құқықтық және заңдық аспектілер бойынша Есеп және аудит ережелерін жетілдіру талап етіледі.

Қалыптасқан жағдайлар аудитордың да, бухгалтердің де жауапкершілігін арттырады, себебі есеп және қаржылық есептілік саласында үнемі жетілдіруді талап етеді, бұл ретте бухгалтер IT-технологиялар саласында өз білімдерін арттырады. Қазіргі заманғы еңбек нарығы жаңа технологияларды меңгерген және қаржылық есептілікте ақпаратты дұрыс қалыптастыратын білікті бухгалтерлер мен аудиторларды қажет етеді. Осы міндеттерді шешу үшін қажеттілік туындайды:

-өкілетті және беделді кәсіби бірлестіктерді қалыптастыру;

-бизнес-білім берудің жолға қойылған тетігін құру, ол өз кезегінде көмектеседі:

а) өнеркәсіп, өндіріс және білім беру ұйымдарында аудиторлар мен бухгалтерлерді даярлау сапасын жетілдіру;

б) үздіксіз қайта даярлау және біліктілікті арттыру жүйесін жаңғырту;

-есеп мамандарының кәсіби қызметін ұйымдастыру бойынша қоғамдық бақылау жасау;

-кәсіби халықаралық ұйымдардың қызметін біріктіру.

Көптеген елдерде кәсіби бухгалтер атағын берудің қолданыстағы практикасын талдау осы жүйеде субъективтілік пен кемшіліктердің бар екенін дәлелдейді. Бұл проблеманы шешу үшін халықаралық стандарттарға сәйкес оны реформалауға байланысты есепке алуды лайықты жағдайға келтіру қажеттілігі қалыптасады.

Шешу жолдарының бірі-бухгалтерлік ұйымдардың олардың мамандарының қызмет салалары бойынша мүшелігін бөлу. Сондай-ақ, мүшелерді аттестаттауды алдыңғы қатарлы және арнайы сәйкестік сертификаты бар ұйымдар ұйымдастыруға болады.

Ережелер мен этикалық нормаларды жетілдіру есеп және аудит саласындағы теріс пайдалануды жоюға мүмкіндік береді. Бұл бағытта халықаралық елдердің бухгалтер этикасы кодексін дамытуға үлкен мән беретін тәжірибесін атап өткен жөн.

Бар проблемаларды шешу үшін бухгалтерлер бірігуге және компания құрылымындағы өзінің орны мен рөлін айқындауға міндетті, ал әкімшілік қызметкерлері кәсіпорынды, сондай-ақ қоғамды дамытудағы инновациялық есеп пен аудиттің мәнін түсінуі қажет.

Демек, бухгалтерлік есепте жаңа ғылыми жаңалықтарды күтуге және дамудың жаңа сатысына көшуге болады.

Қазан айында 2019 жылдың 1 қаңтарынан бастап жұмыста ескеру қажет өзгерістер қабылданды. Қаңтардан бастап Бухгалтерлік есеп шоттарының жаңартылған типтік жоспары қолданысқа енеді. Енгізуді жеңілдету үшін ескі және жаңартылған үлгі шот жоспарының салыстырмалы кестесін көруге болалы. Кестедегі барлық өзгерістер визуалды көрсетілген.

Қазақстан Республикасы Қаржы министрінің 2018 жылғы 2 қазандағы № 877 бұйрығымен «Бухгалтерлік есеп шоттарының үлгі жоспарын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Қаржы министрінің 2007 жылғы 23 мамырдағы № 185 бұйрығына өзгерістер енгізілді. Көрсетілген бұйрықпен бекітілген бухгалтерлік есеп шоттарының үлгі жоспары 2019 жылғы

1 қаңтардан бастап қолданысқа енгізілді.

Әдебиеттер

1. Камшибаев Е. Е. Факторы развития инновационной экономики (экономики знаний) в Республике Казахстан. Вклад молодых исследователей в индустриально-инновационное развитие Казахстана. – 2011. – С. 23-25.

2. Закон Республики Казахстан от 28 февраля 2007 года № 234-III. О бухгалтерском учете и финансовой отчетности (с изменениями и дополнениями по состоянию на 24.11.2015 г.) [Электрон. ресурс]. – 2007. – URL: http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30092011 (дата обращения: 06.2015)

3. Мильнер Б. З. Инновационное развитие: экономика, интеллектуальные ресурсы, управление знаниями. – М.: ИНФРА-М, – 624 с.

4. Корчагин Ю. А. Инновационная экономика и экономика знаний // Центр исследований региональной экономики. – 2012. – № – С. 37.

5. Бухгалтерлік есеп шоттарының үлгілік жоспары, ҚР Қаржы министрінің 2007 жылғы 23-мамырдағы №185 бұйрығымен бекітілген, 2018 жылдың 2-қазанындағы №877 Қазақстан Республикасы Қаржы министрінің бұйрығына жалғама

ӘӨЖ:334.78

КӘСПОРЫНДАРДЫҢ ЭКОНОМИКАЛЫҚ ТИІМДІЛІГІН АРТТЫРУДА МАРКЕТИНГ СТРАТЕГИЯЛАРЫНЫҢ МАҢЫЗЫ

Тойшибекова Назира Мырзаймовна
ст. преподаватель, Таразский региональный
университет имени М.Х. Дулати

Аннотация. Берілген мақалада қазақстандық компаниялардағы маркетингтік стратегиялардың экономикалық тиімділігі сипатталған. Мақалада маркетинг стратегиялары арқылы компанияның нарық позициясын нығайту, бәсекелестік арттықшылықтарын арттыру жолдары берілген. Жалпы маркетингтің қазіргі таңдағы маңызы жайлы сөз қозғалды. Болашақ маркетингке қойылатын талаптар жайлы жазылған.

Түйін сөздер: маркетинг, кәсіпкерлік, нарық, стратегия, инвестиция, сату көлемі, өндіріс.

Аннотация. В данной статье описана экономическая эффективность маркетинговых стратегий в компаниях Казахстана. В статье представлены способы укрепления позиций компании на рынке и повышения ее конкурентных преимуществ с помощью маркетинговых стратегий. Важность маркетинга в целом обсуждалась. Написано о требованиях к будущему маркетологу.

Ключевые слова: маркетинг, предпринимательство, рынок, стратегия, инвестиции, продажи, производство

Annotation. This article describes the cost-effectiveness of marketing strategies in Kazakhstan companies. The article presents ways to strengthen the company's position in the market and increase its competitive advantages with the help of marketing strategies. The importance of marketing has generally been discussed. It is written about the requirements for the future marketer.

Keywords: marketing, entrepreneurship, market, strategy, investment, sales, production

Қазіргі таңда нарықтық экономикаға көшу шаруашылық субъектілерді басқарудағы жаңа талаптарға сай түбегейлі әлеуметтік-экономикалық өзгерістерді талап етеді.

Нарықтық қатынастарға кіретін отандық кәсіпорындардың алдында кәсіпкерліктің барлық салаларында ғылыми негізделген шығармашылық шешімдерді талап ететін мәселелер туындап отыр.

Қазақстанда кәсіпкерлікті дамыту әлі де өзгермелі сипатқа ие және белгілі бір қиындықтармен қатар жүреді. Алайда, кәсіпкерлік саласында орын алған оң өзгерістерді да атап өтпеуге болмайды: мемлекеттік емес сектордағы кәсіпорындар санының өсуі; шағын және орта кәсіпкерліктің тиімділігінің артуы. Өнеркәсіптік өнімнің 40% - дан астамын шығаратын орта және ірі кәсіпорындардың үштен бірінен астамы жеке және аралас меншік нысанында екені белгілі. Сонымен қатар, кәсіпорындардың инновациялық белсенділігі өсуде, тауарлар мен қызметтерді өндірушілер мен тұтынушылардың нарықтық менталитеті қалыптасуда. Қазақстан Республикасы Ұлттық экономика министрлігі Статистика комитетінің көрсеткіштері бойынша 2014-2020 жылдарының қаңтар айларының аралығында тауарларды өткізу көлемі 1.381.443,1 млрд. теңгеден 2.462.577,5 млрд. теңгеге өсті [3].

Бірақ, бұл қатынастар Қазақстан аумағында ғана даму барысында. Еліміздің экспортына қарағанда импорты артық екенін білеміз. Бұл мәселені шешу үшін кәсіпкерлердің маркетингтік зерттеулерге жүгініп, жаңашылдыққа ұмтылып, өткізу процесіне жаңа көзқараспен қарап, кәсіпорынның экономикалық тиімділігін арттыру мақсатында маркетингтік стратегияларға көбірек көңіл бөлгені жөн деп санаймын.

Қазақстанда маркетингтік зерттеу жұмыстарын қиындататын маңызды кемшілік – халықтың өмір сүру деңгейі және сатып алу қабілеті жайлы сенімді және толық статистиканың болмауында. Экономикалық тұрғыдан дамыған елдерде жылдық табыс пен үй шаруашылығының кәсібі деңгейін есептеуге негізделген бағалаудың нақты және негізделген әдістері мен әлеуметтік кластары болса, - Қазақстанда мұндай жіктеу жоқ [2].

Тағы да бір мәселе – кәсіпкерлер пен тұтынушылардың маркетингтің өткізудегі маңызын толықтай түсінбеуі. Көбісі маркетингті жарнамамен ұштастырып, сол оймен ғана шектеледі. Ал егер тереңірек қарасақ, қазіргі таңда маркетинг кәсіпорынның ажырамас бөлігіне айналу қажет. Өйткені маркетологтың мойнында көптеген қызметтер жатыр: нарықты зерттеу, тұтынушылардың қажеттіліктерін анықтау, нарықты сегменттеу, баға саясатын жүргізу, тауар ассортиментін реттеу, өткізу, жеткізу қызметтерін жүзеге асыру және т.с.с.. Сонымен қатар, жаңа нарық жағдайында интернет желілерінің дамуына байланысты маркетологтардан жақсы бағдарламашы болуы да талап етіледі. Заманауи тұтынушы бұл уақытқа дейін өткізу қызметін сату орнына барып, сатушыдан тікелей сатып алу арқылы бағаласа, енді оны әлеуметтік желідегі парақша, ондағы жазбалар, суреттер, дизайн мен тартымдылығы арқылы бағалайды. Демек, жақсы құрылған тартымды парақша жылы жүзді сатушымен теңестіріледі.

Қазақстанда іс жүзінде маркетинг жұмыс істемейді – деген пікірді қазақстандық бизнестің өкілдері конференцияда жариялаған. Мамандар осы саланың мәселелерін Kazakhstan Marketing Conference-2019 шеңберінде талқылады. Бүгінгі күні маркетингтің тиімділігі үлкен мәселе. Бұл жерде мәселе тек бюджетте ғана емес, белгілі бір өнімді ерекшелейтін артықшылықтарының болмауында, сондай-ақ технологиялар мен құзыреттіліктің жетіспеуінде.

CEO Centras өкілі Елдар Әбдіразақовтың пікірінше, қазіргі таңда бизнестің көп бөлігі сатылымға кетеді. Осылайша, бүгінгі күні Қазақстанда сату маркетингсіз де тиімді жұмыс істейді. «Біздің алдымызда сатылым қайда аяқталып, орнына маркетинг басталады деген үлкен сұрақ тұр», - деп атап өтті ол. Адамдар арасындағы қарым – қатынас "адам-адам" принципі бойынша құрылады және бұл жағдайда маркетинг жұмыс істемейді [5].

Кәсіпкерлік – бұл кез-келген бизнес емес, бұл өндіріс, маркетинг, тауарлар мен қызметтерді бөлу және тұтыну үдерістерінде жаңашылдық, антибюрократизм, тұрақты бастамашылық қолдану принциптері тән шаруашылық жүргізу стилі.

Маркетинг кәсіпорынның экономикалық тиімділігін арттырып қана қоймай, кез-келген тауар сапасының айқын кепілі болып табылады. Маркетинг құралдары арқылы тұтынушыда тауар жайлы өзіне қажетті толық ақпаратты алуға мүмкіндік пайда болады, ал фирма соның нәтижесінде экономикалық пайда алады. Пайданың өсуіне қол жеткізу процесі келесі міндеттерді шешуді қажет етеді: өндірістік процесті қажетті өндірістік факторлармен қамтамасыз ету; қаржыландыру көздерін іздеу; фирманың бәсекелестік ортаға беімделу деңгейі, өміршеңдігі; клиенттердің қанағаттанушылығы; сату көлемін арттыру, жұмысшылар санының қысқаруы; маркетингті дамыту стратегиялары; жеткізушіні таңдау; бизнесті жүргізу бойынша серіктесті таңдау; компанияның өтімділігін арттыру; қоршаған ортаны қорғау шараларын әзірлеу, т.б.

Жоғарыда аталған нарықты кеңейту стратегияларын қолдануға жүгінетін компания өзінің нарықтағы позициясын нығайтып, бәсекеге қабілеттілігін арттырады.

Қазіргі нарық жағдайында әр түрлі мамандармен маркетинг тиімділігін арттыру жолдары ұсынылуда. ҚР Еңбек және халықты әлеуметтік қорғау министрлігінің "Еңбек дағдыларын дамыту және жұмыс орындарын ынталандыру" жобасы аясында қызметтің неғұрлым талап етілетін бағыттары бойынша кәсіби стандарттарды әзірлеу жүргізілуде. Зерттеу нәтижелері бойынша жұмыс тобы салалық біліктілік шеңберіне және ұлттық кәсіптер жіктеуішіне әлі енгізілмеген қажетті кәсіптер мен мамандықтар тізімін қалыптастырды.

Белгілі болғандай, кез-келген кәсіпорында тар мамандану өзекті емес. Ассортименттің кеңеюі, жаңа технологиялар мен өндірістің прогрессивті әдістері мамандардан әмбебаптылықты талап етеді. Жаңа талаптар сала басқарушыларына да қойылады: енді маркетинг негіздерін білу және тәуекелдерді басқару дағдыларының болуы маңызды. Әр сала кәсіпорындарының қазіргі заманғы менеджерлері өндірістегі қауіпсіздіктің әлемдік стандарттарын білуі және сақтауы, жаңа ақпараттық және есептеу технологияларын меңгеруі, энергия шығындарын төмендету бойынша технологияларды әзірлеуі және қолдануы, сондай-ақ кәсіпорынды табыс пен сапаға сауатты бағдарлай білуі тиіс [4].

Жоғарыда атап кеткен, Kazakhstan Marketing Conference-2019 форумында спикерлер маркетинг пен маркетингтерді қазір болып жатқан трансформация күтіп тұр деген пікірге келді.

Рамиль Мухоряпов алдағы уақытта бұл мамандық жойылмайды, одан да технологиялық жағынан өркендей түседі деп түйіндеді. Және онда қалғысы келетін мамандар жұмысты неғұрлым тиімді қалыптастыру үшін маркетинг пен бағдарламашы құзыреттіліктері симбиозын біріктіріп, өз бойына жинауға тиіс болады. CEO GFK өкілі Шолпан Ибраева бағдарламалау дағдыларын меңгеруден басқа маркетингтерге психология, баға белгілеу және т.б. салаларда білім қажет екенін айтты. Өйткені болашақта маркетинг қазіргі таңдағыдай тек жарнамамен теңестірілмеуі тиіс. CEO Centras өкілі Ильдар

Әбдіразақов бүгінгі таңда маркетингтік кешегі жарнама берушілер мен пиаршылардан бизнес дамушыларға мәртебесіне көшетінін айтты. Бизнесмен болашақты осы бағытта көреді.

Менің пікірімше, маркетинг кез-келген тауар және қызмет көрсету саласындағы кәсіпорында маңызды орын алады. Маркетинг саласы қызметінің кәсіпорын өмірінде орын алуы үшін шетелден инвестиция тартылуы және мемлекеттен микрокредит немесе субсидия берілуі қажет. Жалпы маркетинг қызметі жарнамамен ғана шектеліп қоймай, нарықты зерттеу, сегменттеу, баға белгілеу, өткізу стратегияларын құру секілді көптеген қызметтерді қамтиды. Қазіргі заман талаптарына сай маркетингтік тәуекелге бейім, жаңашылдықтан қорықпайтын, ақпараттық технологияларды жоғары деңгейде меңгерген, көзі ашық маман болуы тиіс. Бұл талаптарға маманның сай болуы үшін оны университет қабырғасынан бастап қызықты, шығармашылықты талап ететін тапсырмалар беріп ынталандыру қажет. Өкінішке орай, маркетинг еліміздегі өндірістік кәсіпорындардың өткізу саясатында әлі тиісті түрде қолданылмайды, бірақ нарықтық қатынастардың дамуына қарай оның рөлі айтарлықтай артады деген ойдамын.

Әдебиеттер

1. «Сындарлы қоғамдық диалог – Қазақстанның тұрақтылығы мен өркендеуінің негізі» ҚР Президенті Қасым-Жомарт Тоқаевтың Қазақстан халқына Жолдауы // «Егемен Қазақстан», 3 қыркүйек 2019 жыл.
2. Котлер Ф., Келлер К.Л. Маркетинг. Менеджмент. Питер, 2016 ж.- 435б.
3. <https://stat.gov.kz/> Ішкі сауда статистикасы 2020 ж.
4. <https://informburo.kz/>

УДК: 378

ОСОБЕННОСТИ МЕТОДИКИ ПРЕПОДАВАНИЯ ЭКОНОМИЧЕСКИХ ДИСЦИПЛИН

**Исаков Гали Жумабайұлы - канд.экон.наук.,
Жолдыгулов Кайсар Бауыржанович- студент гр. Эко-19-1.
Международный Таразский инновационный институт
кафедра «Экономика и управление»**

Түйіндеме: Бұл мақалада қазіргі кездегі заманауи талаптарға сай экономикалық пәндерді оқыту әдістемесі келтірілген. Біліктілік тұрғысынан алғанда білім алушының мамандандырылған сапалық көрсеткіштерін уақыт талабына жауап бере алатындай жетілдіру болып табылады.

Тірек сөздер: экономикалық білім, экономикалық пәндерді оқыту әдістемесі, интерактивті оқыту әдістемесі, статистикалық ақпарат.

Аннотация: В статье раскрывается методика преподавания экономических дисциплин с учетом требований реального времени. Компетентностный подход предполагает развитие у обучаемого специализированных качеств, обеспечивающих его способность плодотворно участвовать в профессиональной деятельности, адекватно реагировать на вызовы времени.

Ключевые слова: экономическое образование, методика преподавания экономических дисциплин, интерактивные методы обучения, статистическая информация.

Annotation: The article reveals the methodology of teaching economic disciplines, taking into account the requirements of real time. The competence-based approach presupposes the development of specialized qualities in the trainee, ensuring his ability to fruitfully participate in professional activities, to adequately respond to the challenges of the time.

Key words: economic education, methods of teaching economic disciplines, interactive teaching methods, statistical information.

В настоящее время экономическое образование – одно из важнейших условий успеха в современной жизни. Однако для того, чтобы студенты освоили дисциплину, необходимо сформировать у них интерес к данной дисциплине, т. е., принимая во внимание цели обучения, преподаватель с особой ответственностью должен подходить к методике преподавания экономических дисциплин – совокупности методологии, методов и приемов практической деятельности, приводящей к заранее ожидаемому результату.

Ориентируясь на современные требования в образовательных программах «Экономика», «Государственное и местное управление», «Менеджмент. Управление человеческими ресурсами», «Финансы» и «Бухгалтерский учет и аудит» блок экономических дисциплин занимает особое место. Задачи, стоящие при подготовке студентов-экономистов, определяют необходимость ознакомления с теорией и получение навыков использования локальных и удаленных данных, содержащих коммерческую, финансовую и экономико-статистическую информацию, быть компетентными во всех вопросах экономики. Вопрос о компетентности специалистов встает еще более остро, так как речь идет об их профессиональном становлении, ориентированного на сложность функционирования и высокую конкуренцию.

Эффективное и интересное для студентов занятие можно создать за счет следующих условий: личности преподавателя, содержания учебного материала, методов, приемов и способов обучения. Если первые два пункта не всегда находятся во власти преподавателя, то последний пункт является платформой его творческой деятельности.

Всем очевидно, что от преподавателей экономических дисциплин требуется целеустремленное и целенаправленное использование активных и интерактивных методов обучения, тестовых вопросов, методов проблемного обучения и т. д., чтобы через активную познавательную деятельность студенты анализировали и постигали противоречивые процессы рыночных преобразований [1].

Исходя из вышеперечисленных можно сделать вывод, что основной задачей достижением поставленной цели является то, чтобы процесс преподавания экономических дисциплин был не только познавательным, но и интересным для студентов.

Методика преподавания экономических дисциплин исследует совокупность взаимосвязанных средств, методов, способов, приемов и форм обучения экономическим наукам.

Чем отличается методика преподавания экономических дисциплин? На современном этапе это то, что обучение тесно связано с развитием национальной экономики государства, общества, жизнью каждого человека. Такие знания представляют собой знание экономических терминов, законов экономического развития, а также понимание механизмов работы рыночной экономики, экономических принципов.

Для познания не только теоретическую сторону экономических дисциплин, но и их практические стороны, необходимо использовать вместе с традиционными формами и методами обучения инновационные, активные и интерактивные методы обучения.

При этом под инновационными методами обучения понимают методы, которые в корне отличаются от традиционных и представляют собой использование различных новейших видов деловых игр [2].

Активными методами считаются такие методы обучения, использование которых объективно невозможно без высокого уровня внешней и внутренней активности студентов.

Интерактивные методы – это методы, в результате применения которых студента находятся в тесном взаимодействии друг с другом в режиме общения, беседы, диалога. В отличие от активных методов при интерактивном методе обучения студенты более широко взаимодействуют не только с преподавателем, но и друг с другом.

Наряду с вышеизложенными также существует и традиционные (пассивные) методы обучения. Этот метод в большей степени предполагают представление информации путем передачи знаний от преподавателя к студентам (Рис.1).

Активные и интерактивные методы предполагают получение знаний благодаря самостоятельной работе студентов, взаимодействию студентов и преподавателя, а также студентов между собой (Рис. 2 и 3) [3].

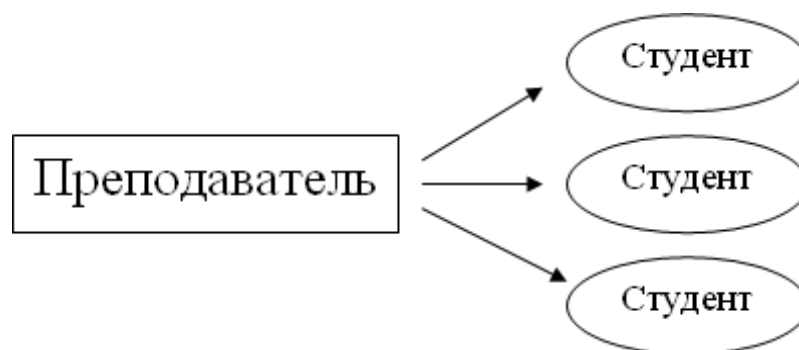

Рис. 1. Схема пассивных методов обучения

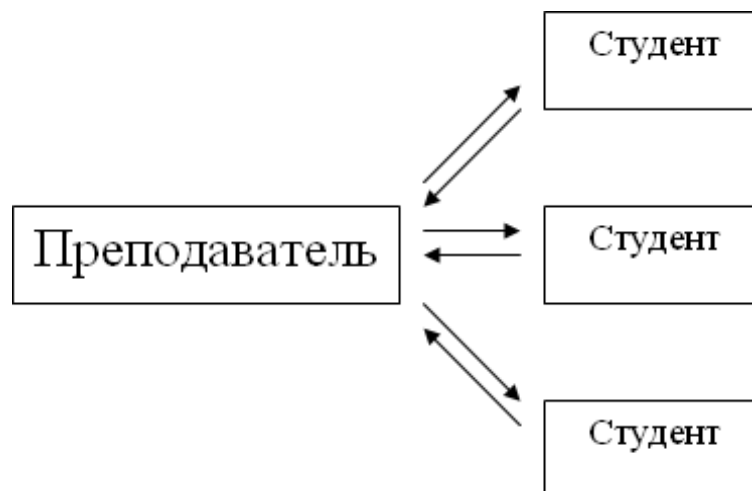

Рис. 2. Схема активных методов обучения

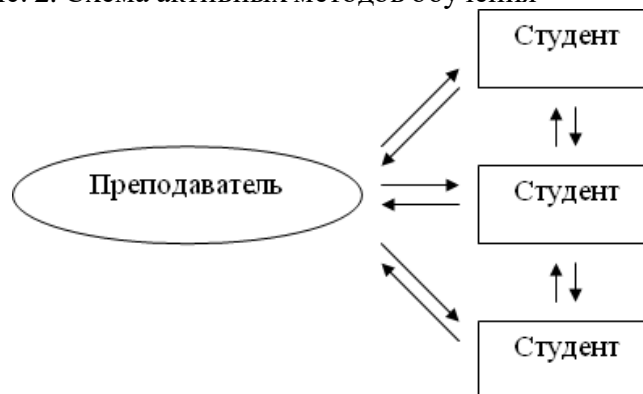

Рис. 3. Схема интерактивных методов обучения

Сбалансированное использование различных методов обучения является важным моментом эффективности методики преподавания экономических дисциплин.

Важной особенностью методики преподавания экономических дисциплин на современном этапе является также широкое привлечение статистической информации, различных данных, фактов и цифр, позволяющих раскрыть не только отдельные стороны экономических процессов и явлений, но и выработать для студентов правила поведения в условиях рыночной экономики [2].

В методике естественных дисциплин накопилось достаточное количество проблем, которые нужно решать. Среди них такие, как проблема интеграции разветвлённой системы естественнонаучных знаний, обновление методов, средств и форм организации обучения. Эта проблема тесно связана с разработкой и внедрением в учебный процесс новых педагогических технологий. Обновление образования требует использования нетрадиционных методов и форм организации обучения, в том числе интегрированных уроков по разным предметам, в результате проведения которых у детей возникает более целостное восприятие мира, формируется как раз тот деятельностный подход в обучении, о котором много говорится.

Представленные факты должны быть реальны, проверены, доказуемы, но при этом они могут вызвать недоверия и сомнения фактам у студентов, что позволит использовать проблемные методы обучения. К проблемным методам обучения относятся такие методы, как мозговой штурм, круглый стол, дискуссии, виды деловых игр, проводимые в стиле «Что? Где? Когда?», «Интеллектуальный хоккей», «Куби-рубик» и т. д. Эти и другие формы и методы проблемного обучения заслуживает отдельного и более детального рассмотрения.

Список литературы

1. Гарифуллина А.А. Эвристические методы в экономике [Текст] / А.А. Гарифуллина // Актуальные вопросы экономических наук: материалы III междунар. науч. конф. – Уфа: Лето, 2014. – С. 98 – 100.
2. Хвесеня Н.П. Методика преподавания экономических дисциплин: учебно-методический комплекс [Текст] / Н. П. Хвесеня, М. В. Сакович. – Минск: БГУ, 2006. – 116 с.
3. Евплова Е.В. Методика преподавания экономических дисциплин: учебно-методическое пособие [Текст]/Е.В. Евплова, И.И. Тубер. – Челябинск, 2015.– 108 с.
4. Безвидная О.С. Методические вопросы экономического анализа на различных этапах реорганизации юридических лиц // Актуальные проблемы экономики и права. 2013. № 3

УДК: 339.001 (075.8)

ПУТИ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ ОРГАНИЗАЦИИ ПРОИЗВОДСТВА НА ПРЕДПРИЯТИИ

**Исаков Гали Жумабайулы - канд.экон.наук.,
Международный Таразский инновационный институт
кафедра «Экономика и управление»**

Түйіндеме: Жұмыстың негізгі мәні кәсіпорынға экономикалық тұрғыдан тиімді, еңбек ұжымының жұмысын үйлесімді жүргізуге мүмкіндік беретін және ең жоғарға бағалау көрсеткіштеріне қол жеткізуге болатын жұмыс режимін анықтау.

Аннотация: Смысл данной работы заключается в установлении на предприятиях такого режима работы, который обеспечивал бы наилучшие значения оценочных показателей,

стимулировал бы гармоничную работу трудового коллектива и был бы экономически выгодным предприятию.

Annotation: The meaning of this work is to establish at the enterprises such a mode of operation that would provide the best values of the estimated indicators, would stimulate the harmonious work of the workforce and would be economically beneficial for the enterprise.

Тірек сөздер: техникo-экономикалық көрсеткіштер, ғылыми-техникалық прогресс, тау-кен кәсіпорны, өндірісті ұйымдастыру, үзіліссіз және үзілісті тәуліктік жұмыс режимі.

Ключевые слова: техникo-экономические показатели, научно-технический прогресс, горнорудное предприятие, организация производства, непрерывные и прерывные суточные режимы.

Key words: technical and economic indicators, scientific and technical progress, mining enterprise, organization of production, continuous and discontinuous daily regimes.

В условиях современной рыночной экономики перед горной промышленностью поставлены большие и сложные задачи по увеличению объемов производства и улучшению технико-экономических показателей ее работы.

Улучшение технико-экономических показателей работы сельскохозяйственной промышленности достигается за счет развития более прогрессивного открытого способа добычи полезных ископаемых, ускорения темпов внедрения на горных предприятиях достижений научно-технического прогресса, повышения уровня организации производства и труда, совершенствования системы управления отраслью.

Одной из важнейших задач в управлении горнорудным предприятием является организация производственного процесса во времени включая выбор рационального календарного режима работы в течении года, недели и суток для предприятия в целом и отдельных его структурных подразделений, в значительной степени определяющих порядок и последовательность основных и вспомогательных работ.

В новых условиях хозяйствования предприятиям предоставляется большая самостоятельность в выборе наиболее рациональных режимов работы как предприятия, так и отдельных его производственных участков, в разработке и осуществлении необходимых организационно-технических и культурно-массовых мероприятий.

Наиболее значительные резервы роста технико-экономических показателей работы рудных карьеров сосредоточены в совершенствовании организации производства и интенсификации использования горно-транспортного оборудования.

На большинстве рудных карьеров рост объемов производства достигается в основном не повышением производительности оборудования, а в результате увеличения его мощности и количества. При этом коэффициент использования оборудования во времени находится на постоянном уровне, а нередко и наблюдается его снижение. Одним из главных причин такой ситуации является низкий уровень организации производства и труда [1].

В условиях изменения конъюнктуры рынка и спроса на выпускаемую продукцию необходимо на каждом предприятии найти такое решение, в котором все усилия должны быть направлены на повышения эффективности производства. Одной из таких задач является выбор рационального режима работы, который должен соответствовать возможностям изменения спроса, обеспечивая при этом получение достаточной прибыли и удовлетворение социальных запросов трудящихся.

Особое значение этой теме придает то обстоятельство, что из всех факторов повышения эффективности наименее значимо используется именно организация производственного процесса во времени.

Характерной чертой последнего десятилетия стало ухудшение основных технико-экономических показателей в отраслях горной промышленности, причем эта тенденция ускоряется и усугубляется во времени. Растет капиталоемкость этих отраслей, увеличивается

без того накопленная фондовооруженность при уменьшении фондоотдачи и возрастания себестоимости, снижается производительность труда.

Поэтому источники и резервы повышения результативности производственно-хозяйственной деятельности предприятий в значительной степени связаны с организацией производственного процесса во времени и активизацией трудового и личного потенциала.

Эти обстоятельства выдвигает вопросы организации производства и труда и в целом производственного процесса во времени в число задач, решение которых должно быть увязано с выбором рационального режима работы предприятия.

Поэтому, внедрение новой техники и совершенствование технологии не дают должного эффекта без одновременного улучшения организации производства и труда и осуществления мероприятий, направленных на сокращение потерь рабочего времени и повышение интенсивности работы оборудования.

Одним из основных направлений совершенствования организации производства и улучшения использования горно-транспортного оборудования является выбор рационального режима работы карьера. Вопрос о режиме работы горного предприятия во времени имеет первостепенное значение также для организации технологического процесса добычи полезного ископаемого.

Повышение производительности труда и связанное с ним относительное снижение себестоимости продукции в большой степени зависит от режима работы предприятия во времени. Правильно выбранный режим работы горного предприятия позволит обеспечить такую организацию всего технологического процесса от выемки полезного ископаемого до погрузки его в автомобильный транспорт или подачи его на обогатительную фабрику (ОФ), при которой производительность труда трудящегося будет наибольшей, а себестоимость полезного ископаемого наименьшей [1].

Режим работы предприятия во времени оказывает серьезное влияние также на здоровье и быт трудящихся. Труд горняка почетен, но тяжел и требует во многих случаях от работающего большого физического напряжения и выносливости. Механизация почти всех процессов добычи полезного ископаемого, все большее внедрение новейших машин, механизмов и оборудования, неизмеримо облегчила труд горняка, но по сравнению с другими отраслями промышленности труд горняка вреден и опасен, особенно в ночное время.

Поэтому с позиции социальных факторов необходимо учесть следующие условия:

- работа персонала в ночное время менее производительна и не соответствует нормальному жизненному ритму людей;
- в третью смену (ночную) значительно ухудшается состояние техники безопасности в связи с повышенной усталостью людей и плохой видимостью;
- ночные смены обычно хуже обеспечиваются горным надзором, ухудшаются условия эксплуатации оборудования.

В условиях рыночных отношений, когда каждое горное предприятие будет поставлено в жесткие условия конкурентной борьбы, остро возникает потребность полного использования внутрипроизводственных резервов, которое возможно только в случае использования рационального режима работы.

В горной промышленности на угольных и рудных карьерах применяются различные варианты режимов работы. В зависимости от характера рабочей недели и количества рабочих дней в году различают непрерывные и прерывные годовые режимы работ; в зависимости от количества смен в сутки и продолжительности рабочей смены – непрерывные и прерывные суточные режимы [2]

Непрерывные режимы работы, получившие широкие применения в карьерах мощностью более 10 млн.т/г имеют существенные недостатки, основными из которых являются: низкий уровень интенсивности работы оборудования; потребность в подменных сменах и бригадах,

что усложняет организацию и управление производством; сокращение времени для проведения планово-предупредительных ремонтов и профилактических осмотров, что может привести к ухудшению использования производственных мощностей и основных видов карьерного оборудования [2]. Многолетний опыт работы некоторых угольных и рудных карьеров на прерывных режимах показывает, что такая форма организации производственного процесса является весьма перспективной для повышения уровня использования оборудования и экономической эффективности производства. Преимущество прерывного режима работы в основном состоит в эффективном использовании специально выделяемых выходных дней и перерывов для выполнения ремонтных и вспомогательных работ во внерабочее время [3].

Анализ научных исследований показывает, что большинство рудных и угольных карьеров развитых капиталистических стран работают на прерывных рабочих неделях – две или три смены в сутки. Взрывные и другие вспомогательные работы выполняются в междусменные перерывы длительностью 1,5-2 ч.[3]

Идея данной работы заключается в установлении на предприятиях такого режима работы, который обеспечивал бы наилучшие значения оценочных показателей, стимулировал бы гармоничную работу трудового коллектива и был бы экономически выгодным предприятию.

Список литературы

1. Бережная Е.В. Математические методы моделирования экономических систем. — М.:Инфра-М, 2005.
2. Экономико-математические методы и прикладные модели: Учеб. Пособие для вузов / Под ред. В.В. Федосеева. — М.: ЮНИТИ, 2004
3. Петросов А.А., Исаков Г.Ж. Методика выбора рационального режима работы фосфоритовых карьеров в новых условиях хозяйствования. –В сб. Экономическая политика горных предприятий в условиях перехода к рынку. –М.: МГИ, 1991.

ӘӨЖ:330.322

НЕСИЕЛЕУ - ШАҒЫН БИЗНЕСТІ ДАМЫТУДЫҢ ҚҰРАЛЫ

Ержегитова А.Е.

«Экономика және бизнес» факультеті, «Экономика және басқару» кафедрасының оқытушысы, экономика ғылымдарының магистрі

Иманбекова А.К.

«Экономика және бизнес» факультеті, «Экономика және басқару» кафедрасының аға оқытушысы, менеджмент ғылымдарының магистрі

Онласинова А.А.

«Экономика және бизнес» факультеті, «Экономика және басқару» кафедрасының аға оқытушысы, экономика ғылымдарының магистрі
Халықаралық Тараз инновациялық институты

Аңдатпа: Шағын бизнесті дамытудың төмен деңгейі қазіргі заманғы шаруашылық жүргізу жағдайлары: жоғары салықтық жүктеме, қаржы қаражатының шектеулілігі, кредит алу қиындығы, шаруашылық жүргізудің шағын нысандарын мемлекеттік қолдаудың жетілмегендігі, әкімшілік кедергілерге байланысты болғандықтан, мақала шағын бизнесті дамыту құралдарын іздеуге арналған. Мақалада шағын бизнесті дамытудың ең тиімді құралдарының бірі несиелеу болып табылады. Талдау көрсеткендей, соңғы жылдары шағын

кәсіпкерлік субъектілеріне кредит беру бойынша мерзімі өткен берешектің өсуі байқалады, бұл шағын бизнес субъектілеріне кредит беруден бас тарту санының ұлғаюына әкеп соғады. Негізгі себептерді талдағаннан кейін, қарыз алушылардың өздері несиелер берудің негізгі проблемаларын анықтады: несиелер бойынша жоғары пайыздық мөлшерлемелер, несиелік талдаудың күрделілігі мен ұзақтығы, кепілдің, өтімді мүліктің болмауы, сондай-ақ қарыз алушының қызмет туралы шындыққа сәйкес ақпарат бергісі келмеуі.

Кілт сөздер: несиелер, бизнес, банк, коммерциялық банктер, несиелер жүйесі.

Аннотация: Статья посвящена поиску инструментов развития малого бизнеса в современных условиях хозяйствования, поскольку низкий уровень развития малого бизнеса обусловлен: высокой налоговой нагрузкой, ограниченностью финансовых средств, трудностью получения кредита, несовершенством государственной поддержки малых форм хозяйствования, административными барьерами. Одним из наиболее эффективных инструментов развития малого бизнеса в статье обосновано кредитование. Анализ показал, что в последние годы отмечается рост просроченной задолженности по кредитованию субъектов малого предпринимательства, что влечет за собой увеличение количества отказов в кредитовании субъектов малого бизнеса. Проанализировав основные причины, определены основные проблемы кредитования со стороны самих заемщиков: высокие процентные ставки по кредитам, сложность и длительность кредитного анализа, отсутствие залога, ликвидного имущества, а также нежелание заемщика предоставлять соответствующую реальности информацию о деятельности.

Ключевые слова: кредит, бизнес, банк, коммерческие банки, система кредитования.

Abstract: The article is devoted to the search for tools for the development of small business in modern economic conditions since the low level of development of small business is due to high tax burden; limited financial resources; the difficulty of obtaining a loan; the imperfection of state support for small business forms; administrative barriers. One of the most effective tools for the development of small business in the article is justified lending. The analysis showed that in recent years there has been an increase in overdue loans for lending to small businesses, which entails an increase in the number of refusals to lend to small businesses. After analyzing the main reasons, the main problems of lending by the borrowers themselves are identified: high-interest rates on loans, complexity and duration of credit analysis, lack of collateral, the liquid property, as well as the unwillingness of the borrower to provide relevant information about the activity.

Keywords: credit, business, bank, commercial banks, credit system.

Шағын бизнесті дамыту мәселесі ұлттық экономиканың өсуін қамтамасыз етуде ерекше рөл атқарады. Бүгінгі таңда шағын кәсіпкерлік бастамаға және жеке меншікке негізделген қызметтің заңды нысаны ретінде қоғам өміріне органикалық түрде енді.

Шағын бизнес:

- экономиканың әр түрлі салаларының құрылымын қайта құру үшін әсер етеді;
- жаңа жұмыс орындарын құрудың арқасында жұмыссыздықты азайтады;
- ұлттық экономиканы монополияландыру деңгейін төмендетуге ықпал етеді;
- өңірлік әлеуметтік-экономикалық даму үшін жағдай жасайды;
- дағдарыс құбылыстарының әсерін жұмсартып және т. б. [1]

Осылайша, бүгінгі таңда шағын бизнес экономикалық өсу және Қазақстан экономикасын сауықтыруға қолайлы жағдай жасайды:

- инновациялық өнімдер нарығына шығу;
- тауарлардың импортын алмастыру;
- елдің экспорттық әлеуетін арттыру;
- бәсекелестік ортаны дамыту;
- қосымша жұмыс орындарын құру;
- тұтыну секторын кеңейту.

Бұдан басқа, шағын бизнесті дамыту нарықтағы тауарлар мен қызметтерді кеңінен толтыру, еліміздің бюджетіне түсетін салық қаражатының көбеюіне, жергілікті шикізат ресурстарын тиімді пайдалануға алып келеді.

Қазіргі жағдайда шағын бизнестің дамуы бірқатар мәселелерді шешуге ықпал етеді:

- бәсекелестік деңгейін арттыру;
- ұсынылатын тауарлар мен қызметтердің сапасын арттыру;
- экономиканың нақты секторларына инвестициялар тарту;
- өңірлерге шетелдік инвестициялар тарту;
- кәсіпкерлер мен жалдамалы жұмысшылардың кадрлық әлеуетін тиімді пайдалану, бұл көбінесе әлеуметтік-мәдени саланың дамуына ықпал етеді;
- аз қамтылған және әлеуметтік қорғалмаған санаттағы азаматтарды кәсіпкерлік қызметтегі өндірістік-шаруашылық қызметке тарту;
- инновациялық қызметті дамыту;
- өндірістік қызметте әртүрлі жергілікті шикізат көздерін және ірі өңірлік өндірушілердің қалдықтарын қолдану.[6]

Шағын бизнес - бұл экономикадағы шаруашылық жүргізудің негізгі нысандарының бірі. Шағын бизнес кәсіпорындары нарықтық конъюнктураның өзгерістерге икемді реакциясымен, нарық жүйесі мен клиенттер туралы жақсы біліммен, салыстырмалы қызметтің тар бағытына байланысты сатылатын тауарлар мен қызметтердің арзандығымен, сондай-ақ өндіріс үшін салыстырмалы түрде арзан материалдарды қолдануы және басқару шешімдерін қабылдауда жылдамдық пен икемділікпен ерекшеленеді. Жалпы, шағын кәсіпкерлік бұл – нарықтың экономикалық субъектілері ретінде әрекет ететін шағын шаруашылық нысандарының жиынтығы.[1]

2022 жылдың 1 ақпанында жасалған статистикалық мәліметтерге сүйенсек, шағын және орта бизнес субъектілерінің болып табылатын Қазақстанда тіркелген кәсіпорындар саны 485 030-ды құрайды.[5]

Несие дегеніміз - несие беруші (бұл жағдайда банк) қарыз алушыға ақшаны пайдаланғаны үшін белгілі бір пайызбен берген несие. Несиелер жеке және заңды тұлғаларға беріледі.

Қазақстанда бизнеске арналған кредиттер - бұл бизнесті ашу, кеңейту және қолдау үшін кәсіпкерлерге кредит беруді көздейтін банктік кредит беру нысаны. Несиелер тұтыну үшін емес, бизнеске қаражат салу және жаңа ақша шығару үшін алынады. Қазақстанда бизнес үшін кредит алудың мақсаты айналым қаражатын толықтыру немесе жылжымалы мүлікті, мысалы, машиналар мен жабдықтарды сатып алу, сондай-ақ басқа банктерден алынған бизнес-кредиттерді қайта қаржыландыру болуы мүмкін.

Бизнес несиелері, тұтынушылық несиелерден айырмашылығы, шығындардың өсуін ғана емес, сонымен бірге кірістердің өсуін де білдіреді. Шығындар (пайыздар мен комиссиялар) кірістерден (пайдадан) баяу өсетіні қарастырылған, әйтпесе несие алудың мағынасы жоқ.[3]

Шағын бизнесті дамыту үшін коммерциялық банктердің тарапынан әр түрлі несиелік бағдарламалармен несиелендіру қажет. Өкінішке қарай, Қазақстанда қалыптасқан тұрақсыз экономикалық жағдайды тудырған, экономикалық дағдарыстың салдарынан шағын бизнесті дамыту қиын, ал банктерге қызмет көрсету үшін кәсіпкерлерді тарту қиынырақ. Бүгінгі таңда көптеген коммерциялық банктер шағын бизнес кәсіпкерлігіне қызмет көрсетуге мүдделі. Себебі, экономикалық қатынастардың барлық қатысушылары өзінің экономикалық мүдделерін іске асырады. Мысалы, коммерциялық банктер үшін шағын бизнесті қаржыландыру банктік клиенттерді әртараптандыруға, ұсынылатын операцияларды кеңейтуге, банкке көбірек клиенттерді тарту мен пайданы ұлғайтуға әкеледі. Қазіргі уақытта шағын бизнес коммерциялық банктердің мүдделеріне толығымен кірді. Шағын бизнес субъектілерін тарту барысында банктер арасындағы жоғары бәсекелестік кәсіпкерлер үшін көп кредиттерді қол жетімді етеді. Банктер қолданыстағы істі дамытуға ғана емес, жаңа

кәсіпті ашу үшін де несие береді. Бұл шағын кәсіпкерліктің дамуына ықпал етеді. Өз кезегінде, кәсіпкерлер банк қызметтерін кәсібін кеңейту, бизнесті дамыту бойынша белгіленген жоспарларды іске асыру, кассалық айырмашылықты жабу, нормативтік заңнамалық талаптарды қамтамасыз ету және қаржылық қауіпсіздікті қамтамасыз ету үшін пайдаланады.[7]

Шағын бизнес дамуының төмен деңгейі төмендегі жағдайларға байланысты:

- жоғары салық жүктемесі;
- қаржы қаражатының шектеулілігі;
- билік органдарындағы сыбайлас жемқорлықтың жоғары деңгейі;
- несие алу қиындықтары;
- шағын кәсіпорындар үшін мамандарды даярлаудың тиімді жүйесінің болмауы;
- шағын бизнесті қолдаудың ақпараттық құрамдас бөлігінің толық дамымауы;
- шаруашылық жүргізудің шағын нысандарын мемлекеттік қолдаудың жетілмегендігі;
- бизнесті тіркеу кезінде туындайтын әкімшілік кедергілер.[1]

Шағын бизнес дамуының төмен деңгейдегі негізгі критерийлерінің бірі банктік несие алу қиындықтары болып табылады. Шағын бизнесті дамытудың жетістігі кәсіпкерлерді ұзақ мерзімді және қысқа мерзімді қаржы ресурстарымен жеткілікті дәрежеде қамтамасыз етуге байланысты. Шағын бизнес нысандары өз кәсіптерін дамыту мақсатында қаржыландыру үшін коммерциялық банктерге жиі жүгінеді, бірақ, өкінішке орай, олар белгілі бір қиындықтарға тап болады. Мысалы, коммерциялық банктерде кейбір санаттағы клиенттерге несие беруден бас тартудың жоғары пайыздық көрсеткіші сақталған, бұл келесі себептерге байланысты:

- біріншіден, шағын кәсіпорындарды несиелендірудің жоғары тәуекелдері, соның салдарынан коммерциялық банк үлкен шығындарға ұшырауы мүмкін;
- екіншіден, шағын ұйымдарды несиелендіру тәуекелі көп жағдайда қарыз алушылардың менталитетіне байланысты болады. Осылайша, 50% - ға жуық қарыздың қайтарылмауы мен шағын және орта бизнестің мерзімі өткен берешегінің себептері шағын ұйымдардың теріс пиғылы, немқұрайлылығы не жаман ниеті болып табылады;
- үшіншіден, клиенттерде кепілдік мүлікті анықтау бойынша стандарттардың болуы, әдетте, кәсіпкерлердің тиісті кепілдігі бола бермейді;
- төртіншіден, жоғары тәуекелдер салдарынан, шығындарды болдырмау үшін, банктер несиелер бойынша ықтимал шығындарға жеткілікті резервтерді қалыптастыруы керек;
- бесіншіден, кредит қабілеттілігін бағалау әдістемесінің жетілдірілмеуі немесе болмауы шағын бизнес клиенттерін одан да үлкен тәуекелдер мен ықтимал шығындарға әкеледі.[4]

Бизнес несиелерін әртүрлі параметрлер бойынша жіктеуге болады.

Кредит беру субъектісіне қарай:

- заңды тұлғаларға арналған несиелер
 - жеке кәсіпкерлерге арналған несиелер
- Бизнестің даму сатысына байланысты:

- жаңа бизнес ашуға несиелер
- бизнесті кеңейтуге несиелер
- дайын бизнесті қолдауға несиелер

Кредиттеу объектісіне байланысты:

- негізгі құралдарды сатып алуға кредиттер
- айналым қаражатын толықтыруға берілетін кредиттер
- бизнес үшін нысаналы емес кредиттер

Кредиттеу нысанына байланысты:

- несие желісі
- мерзімді несие
- овердрафт

Бизнес-кредиттердің оңайлатылған нысандары:

- микрокредиттер
 - жедел несиелер
- Кредиттеудің ерекше нысандары және басқа да қаржыландыру:
- лизинг
 - факторинг
 - аккредитив
 - кепілдік
 - тауарлық несие
 - вексельдік несие
 - венчурлық қаржыландыру
 - жобалық қаржыландыру
 - келісімшарттық қаржыландыру.[3]

Көріп отырғаныңыздай, көптеген түрлі несиелер бар. Сіздің ұйымыңыздың жетістігі белгілі бір несиені дұрыс таңдауға байланысты. Мерзімі өткен берешек көлемінің өсуі шағын бизнес субъектілеріне кредит беруден бас тартудың санының артуына әкеп соғады.

Несие беруден бас тартудың негізгі себептерін талдағаннан кейін, несиелеудің қарыз алушылардың тарапынан туындайтын негізгі мәселелерін анықтау қажеттілігі туындайды.

Бірінші мәселе — несиелер бойынша пайыздық мөлшерлемелердің айтарлықтай жоғары болуы. Қазіргі уақытта ел бойынша орташа жылдық пайыздық мөлшерлеме 13-23% құрайды. Осы орайда Германиядағы несиелердің орташа тиімді ставкасы шамамен 2-4,7% құрайды, ал АҚШ-та шамамен 6% және т. б.

Екінші мәселе — несиелік талдаудың күрделілігі мен ұзақтығы. Көп жағдайда шағын кәсіпкерлердің ұйым іс қағаздарын жүргізу, сондай-ақ барлық есепті дұрыс жүргізу, бизнес-жоспарлау дағдыларын меңгермеу фактісі ескерілмейді, сондықтан кәсіпкерлерге банктің барлық талаптарын орындау қиынға соғады. Сонымен қатар, банктің өтінімді қарау мерзімі бір ай немесе одан да көп уақытқа созылып кетеді. Өз кәсібін жүргізу үшін несие беруді күтіп жүру нәтижесінде клиент қарызға батып кететін кездері де болады.

Үшінші проблема — кепілдің, өтімді мүліктің болмауы, сондай-ақ қарыз алушының қызметі туралы шындыққа сәйкес ақпарат беруге құлықсыздығы (шағын кәсіпорындар көлеңкеде жұмыс істегенді жөн көреді). Қазақстанда шағын бизнесті несиелеу жүйесінің негізгі проблемалары мен кемшіліктерін зерттей отырып, оңтайландыру жолдарын және нарықтың осы сегментіндегі жағдайды жетілдіруге қатысты түрлі құрылымдарға бірқатар сұрақтар туындайды.[4]

Шағын және орта бизнесті банктік кредиттеудің тиімді жүйесі тек коммерциялық банктерге ғана тиесілі емес, сонымен қатар, мемлекеттік құрылымдардың да маңызды рөл атқаратынын айта кету керек. Олар Қазақстандағы шағын бизнестің дамуына ықпал етуге және осы сегментті банктік несиелендіру процесінде қолдау көрсетуге барлық мүмкіндіктері бар. Сондықтан несиелеу жүйесін оңтайландыруда барлық қатысушылар қатысуы керек: коммерциялық банктер, қарыз алушылар, мемлекет. Мемлекет Қазақстанда шағын кәсіпкерлікті қолдау бағдарламаларын кәсіпкерлерге жеңілдікті пайыздық мөлшерлемелермен кредит беру арқылы жүзеге асыратыны белгілі. [2]

Сонымен қатар, мысалы, ауыл шаруашылығы министрлігі шаруашылық бизнесті дамыту үшін ауыл шаруашылығы кәсіпорындарына түрлі гранттарды тұрақты негізде өткізеді. Қазақстан Республикасында "Бизнестің жол картасы 2020" бағдарламасы шеңберінде шағын орта бизнесті дамытуға арналған бюджет қаражатын және Ұлттық қордың қаражатын бөлудің негізгі операторы АҚ "ДАМУ" кәсіпкерлікті дамыту қоры" болып табылады. Тұтастай алғанда, Қордың бағдарламаларына қатыса отырып, өткен жылы жеке кәсіпкерлік субъектілері 985 млрд.теңге сомасына кредит алды. Кәсіпкерлік мақсаттарға банктік кредиттеудің жалпы сомасында Қордың бағдарламаларына қатысушыларға берілген кредиттердің үлесі 10% - ды құрады.[5]

Алайда, бұл бағдарламалар мен субсидиялар жалпыға қолжетімді болып табылмайды. Сондықтан, мемлекет жүзеге асырылатын операциялардан басқа, Қазақстандағы шағын бизнесті мемлекеттік қолдаудың халықаралық тәжірибесін бейімдеу керек:

- өз бизнесін жаңа бастаған кәсіпкерлер үшін «салықтық каникул»;
- кәсіпорынды тіркеудегі әкімшілік кедергілерді азайту;
- шағын кәсіпкерлікке ірі бизнес кепілдіктер институтын дамыту,
- кепілдік корпорацияларын құру;
- жекелеген салаларға жергілікті көмек көрсету.[7]

Қазақстанда шағын және орта бизнесті несиелендіру мәселесі ұзақ уақыт бойы сақталып келеді. Бірақ қазіргі уақытта экономиканың осы секторы дамуының оң серпіні байқалады. 2020-2021 жылдардағы экономикадағы және шағын кәсіпкерліктегі несиелену қоржыны көлемінің серпіні: 2021 жылы кредиттеудің жалпы көлемі 2020 жылмен салыстырғанда 986 млн.теңгеге өсті. 2021 жылдың қорытындысы бойынша шағын кәсіпкерлік субъектілерін кредиттеу үлесі 2020 жылдың қорытындыларымен салыстырғанда 16,3% - дан 23,6% - ға дейін өсті, өсім 7,3% - ды құрады. 2020 жылғы 1 қаңтардағы деректермен салыстырғанда өнеркәсіп пен сауданы кредиттеу үлесі 0,4 және 3,7%-ға ұлғайды, ауыл шаруашылығы, құрылыс және көлік 2,4% - ға, 0,7% - ға, 0,3% - ға ұлғайды, ал байланыс және басқа салалар 0,57% - ға және 6,4% - ға қысқарды. 2021 жылғы 01 қаңтардағы жағдай бойынша, екінші деңгейдегі банктер ҚР экономикасына ұсынған, шағын және орта бизнес субъектілеріне берілген қарыздар несиелену қоржынының 32,2% және кредиттердің 39,3% үлесімен 5002,0 млрд. теңгені құрады. Банктердің несиелену қоржынындағы шағын орта бизнестің үлесі соңғы 2 жылда 9,3% - ға өсуі оң фактор болып табылады.[5]

Тұтастай алғанда, Қазақстанда шағын және орта бизнесті қаржыландырудың оң үрдісі сақталуы үшін бірқатар бағыттар бойынша одан әрі дамыту жұмыстарын жүргізу қажет. Олардың бірі шағын және орта бизнес кәсіпорындарын қолдау үшін жағдайлар жасау, жаңа несиелену бағдарламаларын құру, пайыздық мөлшерлемелерді қайта қарау және несиелену шарттарын жақсарту болып табылады.[7]

Жоғарыда айтылғандардың негізінде қорытындылай келе келесідей тұжырым жасауға болады. Шағын кәсіпкерлік субъектілеріне банктік кредит беру тетігін жетілдіру процесін жүзеге асыру айтарлықтай күрделі, бірақ осыған қатысы бар барлық тараптардың қатысуымен, несиелену механизмін оңтайландыруға болады. Кредиттік процеске қатысушылардың барлығы шағын бизнесті несиелендіру жүйесін тек жетілдіруге ғана емес, шаруашылық жүргізудің шағын нысандарын дамытуға да ұмтылу қажет. Өйткені, дәл осы сегмент елдегі экономикалық даму деңгейін арттыруға қабілетті.[7]

Әдебиеттер тізімі:

1. Акимов О. Ю. Малый и средний бизнес: эволюция понятий, рыночная среда, проблемы развития [Текст]: Акимов О. Ю.-Москва-2013.- 192 с.
2. Бочарова О. Н. Направления совершенствования государственной поддержки и кредитования малого и среднего предпринимательства[Текст]: Бочарова О. Н.-Алматы-2015.- №10.-28с.
3. Букато В. И., Голован Ю. В., Банки и банковские операции[Текст]: Букато В. И., Голован Ю. В.,-Москва- 2014.- 368с.
4. Стахник А. В. Малый бизнес: Проблема доступности кредитов // Деньги и кредит [Текст]: Стахник А. В.-Алматы-2019.- №3.- 23-26с.
5. АҚ«Даму» «Кәсіпкерлікті дамыту қоры» мәліметтер жинағы [Электрондық ресурс]: <https://damu.kz/kz/>- 2020-2021.
6. Бохаев Д. Шағын және орта бизнес түсінігі мен оны несиелендірудің теориялық мәні мен маңызы// Экономика негіздері [Текст]: Бохаев Д.- Алматы- 2017.- №3.-78-96 б.

7. ҚР Шағын және орта кәсіпкерлікті дамыту мен қолдауға арналған бағдарлама [Электрондық ресурс]: <https://strategy2050.kz/news/sha-yn-zh-ne-orta-biznesti-oldau-sharalary/> - 2021.

336.228:338.24

ЖАҢА ҚАЗАҚСТАН ЖАҒДАЙЫНДА БИЗНЕСТІ ҚОЛДАУ ШАРАЛАРЫ

Иманбекова А.К.

«Экономика және бизнес» факультеті, «Экономика және басқару» кафедрасының аға оқытушысы, менеджмент ғылымдарының магистрі

Махашева Ж.А.

«Экономика және бизнес» факультеті, «Экономика және басқару» кафедрасының аға оқытушысы, экономика ғылымдарының магистрі

Ержегітова А.Е.

«Экономика және бизнес» факультеті, «Экономика және басқару» кафедрасының оқытушысы, экономика ғылымдарының магистрі
Халықаралық Тараз инновациялық институты

Аннотация: В связи с этим основным направлением финансовой поддержки бизнеса является широкое распространение кредитов и инвестиций в этот сектор. При этом финансово-кредитная политика в отношении бизнеса должна основываться на отраслевых, региональных приоритетах и системе долгосрочного кредитования с низким процентом.

Ключевые слова: бизнес, инвестиция, кредит, процент, предприниматель.

Андатпа: Осыған байланысты бизнесті қаржылай қолдаудың басты бағыты осы секторға несие мен инвестицияны кеңінен тарату. Сонымен бірге бизнеске қатысты қаржылық-несиелік саясат салалық, аймақтық басымдылықтарға және төмен пайыздық, ұзақ мерзімдік несиелеу жүйесіне негізделуі қажет.

Кілт сөздер: бизнес, инвестиция, несие, пайыз, кәсіпкер.

Abstract: In this regard, the main direction of financial support for business is the widespread distribution of loans and investments in this sector. At the same time, the financial and credit policy in relation to business should be based on sectoral, regional priorities and a system of long-term lending at low interest rates.

Key words: business, investment, loan, interest, entrepreneur.

Қазақстанда бизнес бастаушыларға қандай көмек беріледі және ҚР бизнес қарқындауын қарастырып кетеміз.

Бизнес немесе кәсіпкерлік дегеніміз жәй тілмен айтқанда адамның өзінің ойын іске асыру арқылы пайда табуға бағытталған іс-әрекетті мен амалы. Бизнес - нарықтық экономикадағы негізгі кәсіптердің бірі, қоғамның экономикалық және әлеуметтік дамуының қайнар көзі. Өндірістік, коммерциялық, консалтингтік, банктік және басқа қызмет салаларын қамтиды.

Қазіргі таңда ҚР алға ұмтылушы азаматтары бизнес ашуға талпынады, ал мемлекет өз кезегінде елдің дамуы үшін өз көмегін беруге тырысады. Соңғы жылдары Қазақстанда кәсіпкерлік белсенді, тәуелсіз, өз атынан, тәуекелге бас тігумен, мүліктік жауапкершілігімен, жеке және заңды тұлғалардың пайда табуға бағытталған қызметін жүзеге асыратын серпінді дамуға ие болды. Кәсіпкерлік қоғамдық қатынастардың көрінуінің нақты формаларының бірі ретінде қоғамның материалдық және рухани әлеуетінің артуына ықпал етеді, әр адамның

қабілеті мен талантын іс жүзінде жүзеге асыруға қолайлы жағдай жасайды, ұлттың бірлігіне әкеледі деген ой қалыптасады.

Бүгінде көптеген адамдар өндірісті, нарықты, демек, бүкіл қоғамды дамытуға итермелейтін кәсіпкерлік екенін түсіне бастады. Шет елдер кәсіпкерлердің арқасында өркендейді, ал кәсіпкерлер - өз мемлекеттерінің қолдауының арқасында дамуға мүмкіндік алады. Бірақ, қазіргі кезде Қазақстандағы кәсіпкерлік айтарлықтай қиындықтарды бастан кешірсе де, ол қазірдің өзінде орын алған факт, яғни бұл проблемалар мен қиындықтарды шешуге болады.

Оның шешімдері мен амалдарын жан жақты қарастыру шаралары әрдайым жүргізіліп отырады.

Мысалы, соңғы жаңалықтарды айтатын болсақ, Қазақстанда кәсіпкерлік қызметті ынталандыру бойынша қосымша шаралар кешені қабылданды.

Қазақстан Республикасы Президентінің баспасөз хатшысы Берік Уәлидың айтуы бойынша:

«Кәсіпкерлік қызметті ынталандыру бойынша қосымша шаралар кешені қабылданды, оған 4 бағыт бойынша 24 іс-шара кіреді: бизнеске ауыртпалықты азайту, қаржыландыруға, нарыққа сұраныс пен сапалы кадрларға қол жетімділікті кеңейту. Іс-шаралар кешені қалпына келтіру динамикасын және жаңа экономикалық шындық жағдайында іскерлік белсенділікті ынталандыратын экожүйені қалыптастыруды қамтамасыз етуге мүмкіндік береді»

Бұл дегеніміз миллиондаған кәсіпкерлер қолдауға ие болуы мүмкін, ал үш миллионнан астам адам жұмыспен қамтылады деген сөз.

Енді, негізгі тақырыпқа келетін болсақ, бизнес ахуалдарын жақсарту шаралары.

Ең жақсы жаңалықтардың бірі болып «Бизнестің жол картасы-2025» бизнесті қолдау мен дамытудың мемлекеттік бағдарламасы екені мәлім. Ол Мемлекеттік үдемелі индустриалды-инновациялық дамыту бағдарламасын іске асыру механизмдерінің бірі болып табылады.

Бағдарламаның мақсатына келетін болсақ, бұл экономиканың шикізаттық емес секторларындағы өңірлік кәсіпкерліктің тұрақты және теңгерімді өсуін қамтамасыз ету, сонымен қатар бар жұмыс орындарын сақтау және тұрақты жұмыс істейтін жаңа жұмыс орындарын құру болып табылады.

Біріңғай бағдарлама 4 бағытты қамтиды:

4 бағыт	Моноқалаларды, шағын қалаларды және ауылдық елді мекен кәсіпкерлерінің жаңа бизнес-бастамаларын қолдау;
	Экономиканың және өңдеу өнеркәсібінің басым секторларында жұмыс істейтін кәсіпкерлерді салалық қолдау;
	Кәсіпкерлердің валюталық тәуекелдерін төмендету;
	Кәсіпкерлікті қолдауға бағытталған қаржылық емес шаралар.

Бірінші, моноқалаларды, шағын қалаларды және ауылдық елді мекен кәсіпкерлерінің жаңа бизнес-бастамаларын қолдау бағыты бойынша:

>	банктердің/даму банкінің/лизингтік компаниялардың кредиттері/қаржылық лизинг шарттары бойынша сыйақы мөлшерлемесінің бір бөлігін субсидиялау;
	ислам банктерінің кірісін құрайтын тауарға үстеме бағаның бір бөлігін және жалдау төлемінің бір бөлігін субсидиялау;
	банктердің/даму банкінің кредиттері бойынша ішінара кепілдік беру бойынша қаржылық қолдау шараларын көрсетуді көздейді.

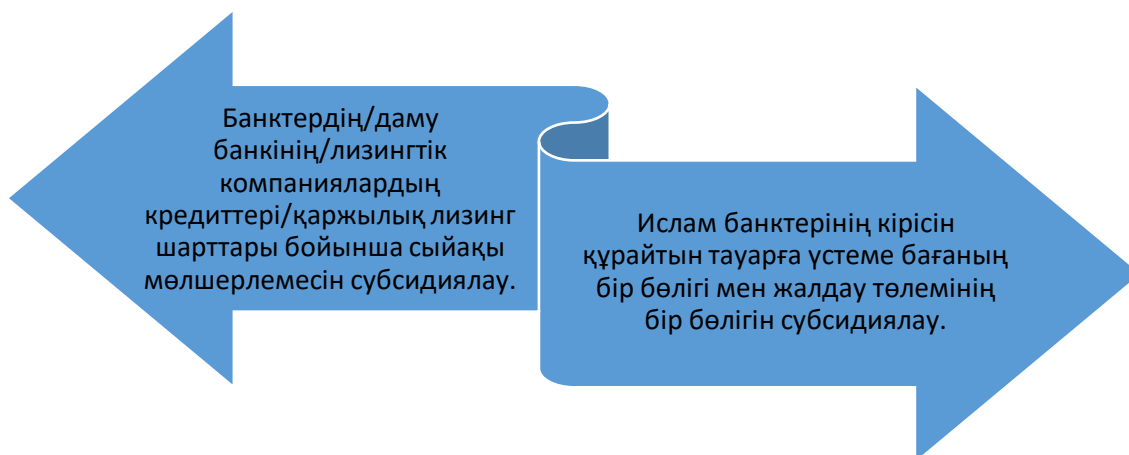
Бірыңғай бағдарламаның екінші бағыты бойынша өңдеуші өнеркәсіптің басым салалары шеңберінде экономиканың басым секторларында жүзеге асырылуда.

Бірыңғай бағдарламаны іске асырудың бірінші бағыты бойынша мемлекеттік қолдау:

1. Банктердің/даму банкінің/лизингтік компаниялардың кредиттері/қаржылық лизинг шарттары бойынша сыйақы мөлшерлемесін субсидиялау.
2. Ислам банктерінің кірісін құрайтын тауарға үстеме бағаның бір бөлігін және жалдау төлемінің бір бөлігін субсидиялау.
3. Өңдеу өнеркәсібінде және көрсетілетін қызметтер, сондай-ақ агроөнеркәсіптік кешендегі қайта өңдеу бойынша қолжетімді кредиттеу міндетін шешу үшін ұзақ мерзімді теңгелік өтімділікті қамтамасыз ету шеңберінде берілген кредиттер бойынша сыйақы мөлшерлемесін субсидиялау.
4. Кәсіпкерлік субъектілері шығарған облигациялар бойынша купондық сыйақы мөлшерлемесін субсидиялау.
5. Банктердің/даму банкінің кредиттері бойынша ішінара кепілдік беру.
6. Өңдеу өнеркәсібінде және көрсетілетін қызметтер, сондай-ақ агроөнеркәсіптік кешендегі қайта өңдеу бойынша қолжетімді кредиттеу міндетін шешу үшін ұзақ мерзімді теңгелік өтімділікті қамтамасыз ету шеңберінде банктер беретін кредиттер бойынша ішінара кепілдік беру.
7. Мемлекеттік гранттар беру.
8. Өндірістік (индустриялық) инфрақұрылымды дамыту.
9. Индустриялық аймақтар құру.

Үшінші бағыт бойынша шетелдік валюталардың ауытқуларына байланысты валюталық тәуекелдердің кредитте өзгеруін болдырмау үшін банктердің/даму банкінің/лизингтік компаниялардың кредиттер/қаржылық лизинг шарттары бойынша сыйақы мөлшерлемесін ұлттық және шетелдік валюталарда субсидиялау жүзеге асырылатын болады.

Бағдарламаның үшінші бағыты кәсіпкерлерге мынадай қаржылық қолдау шараларын ұсынуды көздейді:

Экономиканың басым секторларында қызметін жүзеге асыратын және кәсіпкер қаржы агенттігіне өтініш бергенге дейінгі алдыңғы алты айдағы ақшалай түсімнің жалпы көлемінен кемінде 10 % мөлшерінде валюталық түсім алатын кәсіпкерлер Бағдарламаның үшінші бағытының қатысушылары бола алады.

Төртінші бағыт жеке кәсіпкерлерге және кәсіпкерлік бастамасы бар халыққа мемлекеттік қаржылық қолдау көрсетуді көздейді.

Мемлекеттік қаржылық емес қолдау көрсету:

1. "Бизнес-Насихат" компоненті бойынша мемлекеттік қолдауды түсіндіру.

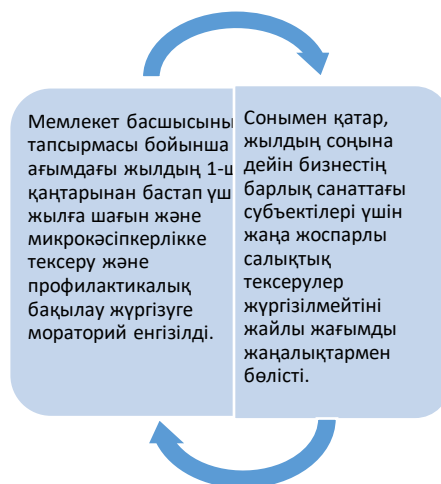
2. Еуразиялық экономикалық одаққа мүше мемлекеттерде кәсіпкерлік қызметті жүргізу шарттары туралы түсіндіру.
3. Агроөнеркәсіптік кешен субъектілерін мемлекеттік қолдау шараларын түсіндіру.
4. Кәсіпкерлік қызметтің негіздерін оқыту.
5. Мамандардың, кәсіпорындардың топ-менеджерлерінің біліктілігін арттыру.
6. Жұмыс істеп тұрған кәсіпкерлікті жүргізуге сервистік қолдау көрсету.
7. Рұқсат құжаттары мен техникалық шарттарды алуға консультация беру.
8. Басқарудың жаңа әдістерін, өндіріс технологияларын енгізу, кәсіпорындардың өнімділігін және энергия үнемдеуін арттыру бойынша сырттан консультанттарды тарту.
9. Кәсіпорындардың технологиялық дамуы.
10. Шетелдік серіктестермен іскерлік қарым-қатынас орнату.

Кәсіпкерлікті қолдауға бағытталған қаржылық емес шараларды кәсіпкерлікті қолдау инфрақұрылымы аясында жеке кәсіпкерлік субъектілеріне «бір терезе» арқылы қызмет көрсету, қайталануды жою, ережелерді және талаптарды оңайлату, оңтайландыру, белгіленген тәртіптер мен ережелерді автоматтандыру мынадай қағидаттарды сақтай отырып іске асыру.

Бұл тек несиелік жеңілдендіру бойынша насихатталған шаралар, енді салықтық ынталандыру бойынша қабылданған шараларға келетін болсақ:

салықтық ынталандыру	Мемлекет басшысының тапсырмасы бойынша 2020 жылғы 1-ші қаңтардан бастап арнаулы салық режимін қолданатын шағын және микро бизнес субъектілері үш жылға табыс салығынан босатылды.
	Экономиканың әр түрлі салаларында 2020 жылғы 1-ші қазанға дейін еңбекақы төлеу қорына салынатын салықтар, әлеуметтік төлемдер және мүлік салығы бойынша нөлдік мөлшерлеме белгіленді.
	Ауыл шаруашылығы мақсатындағы жерлер бойынша жыл соңына дейін жер салығының мөлшерлемесі нөлге дейін төмендетілді. Сондай-ақ, асыл тұқымды мал шаруашылығы саласында импорттау кезінде қосылған құн салығын есепке алу әдісімен төлеу мүмкіндігі берілді. 2020 жылғы 1-ші қазанға дейін әлеуметтік маңызы бар азық-түлік тауарлары үшін қосылған құн салығының мөлшерлемесі 12%-тен 8%-ке дейін төмендетілді.
	Сондай-ақ, 1-ші маусымға дейін салықтық әкімшілендіру және бақылау шаралары тоқтатылды. Барлық шағын және орта бизнес субъектілері үшін барлық салықтар мен әлеуметтік төлемдерді төлеу мерзімін ұзарту енгізілді.

Тексерулерді қысқарту бойынша қабылданған шаралар:

Кәсіпкерлердің құқықтарын қорғау үшін кәсіпкерлердің "адалдық" презумпциясы қолданыста. Бұл заңнамадағы әр түрлі түсініктерді адал кәсіпкерлердің пайдасына қолдануға мүмкіндік береді.

Осы секілді Қазақстанда қабылданған кәсіпкерлік жағдайын жақсарту жөніндегі шаралар мен кешендер сан түрлі. Жарқын болашақ үшін жасалып отырған шараларды қолдауға барлық ерекше жастарды шақырғым келеді.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. Оралбаева, Ж.З. Экономикалық талдау негіздері [Мәтін]: Оқу құралы / Ж.З. Оралбаева, А.З. Арыстамбаева.- Алматы: Қазақ университеті, 2014.- 134 б.
2. Андыбаева, Г.Т. Экономикалық талдау [Мәтін]: Оқулық / Г.Т. Андыбаева, А.К. Канабекова, А.К. Абитова.- Алматы: Экономика, 2016.- 296б.
3. Қалдияров, Д.А. Инвестициялық жобаларды талдау және бағалау [Мәтін]: Оқу құралы / Д.А. Қалдияров, А.Е. Беделбаева.- Алматы: Экономика, 2016.- 224б.

ӘОЖ: 331.08

КӘСІПОРЫНДАҒЫ ПЕРСОНАЛДЫ БАСҚАРУДЫҢ ӘДІСТЕМЕСІ ЖӘНЕ КАДРЛЫҚ САЯСАТ

Қуатбеков Ж.А.

«Экономика және бизнес» факультеті, «Экономика және басқару» кафедрасының PhD,
доценті м.а.,

Тастанбекова Қ.Н.

«Экономика және бизнес» факультеті, «Экономика және басқару» кафедрасының
э.ғ.к., доценті м.а.

Халықаралық Тараз инновациялық институты,

Андатпа: Мақалада персоналды басқару жүйесінің қалыптасуы мен ондағы негізгі түсініктерге, яғни «мақсаттар ағашының» құрылуы сияқты бастапқы ұғымдарға тоқталған. Сонымен қатар кәсіпорынның басты мақсатын қамтамасыз ету мен персоналды басқарудағы орны мен ролін анықтау бойынша негізгі тұжырымдардың теориялық мәселелері қарастырылған.

Кілтті сөздер: Персонал, басқару жүйесі, менеджмент ұғымдары, кәсіпорынның қызметкерлері, кадрлық саясат.

Аннотация: В статье речь идет о формировании системы управления персоналом и основных понятиях в ней, т. е. таких исходных понятиях, как формирование «дерева целей». Также рассмотрены теоретические вопросы основных выводов по обеспечению главной цели предприятия и определению места и роли в управлении персоналом.

Ключевые слова: Персонал, система управления, понятия менеджмента, персонал предприятия, кадровая политика.

Annotation: The article discusses the formation of a personnel management system and the basic concepts in it, i.e. such basic concepts as the formation of a "goal tree". The theoretical issues of the main conclusions on ensuring the main goal of the enterprise and determining the place and role in personnel management are also considered.

Key words: Personnel, management system, management concepts, enterprise personnel, personnel policy.

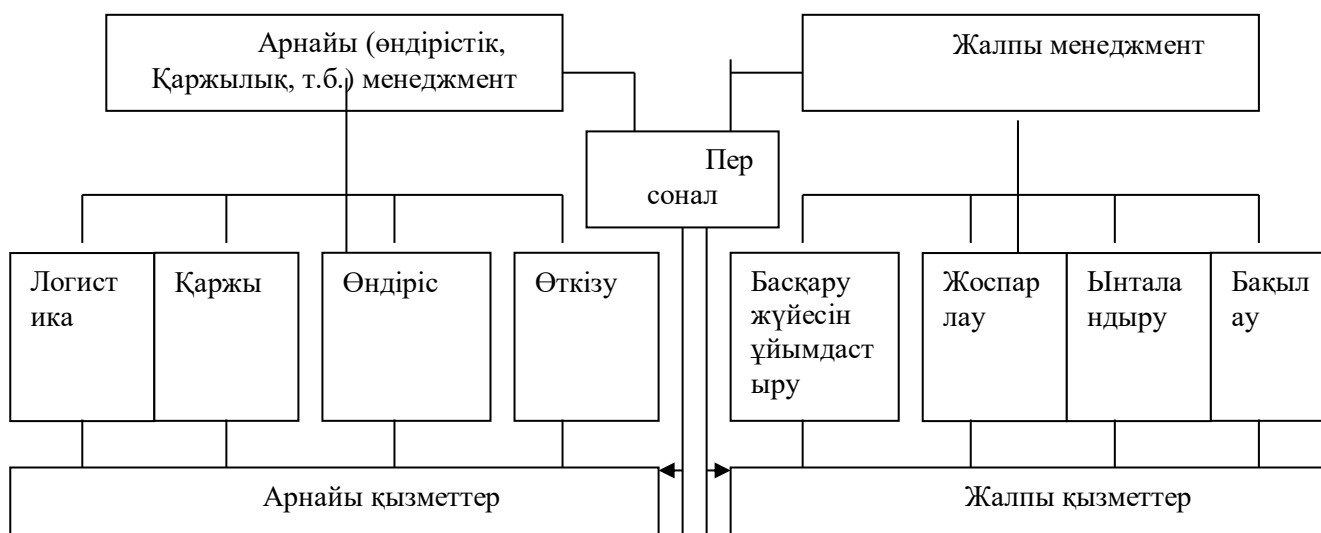
Персоналды басқару жүйесінің қалыптасуы ең алдымен «мақсат ағашының» құрылуынан басталады. Кәсіпорынның басты мақсатын қамтамасыз ету мен персоналды басқарудағы орны мен ролін анықтау персоналдар мен басқарма мақсаттарының ортақ болуынан қалыптасады.

Мақсат анықталғаннан кейін, персоналды басқарудың ұйымдастырушылық құрылымы, соның ішінде қызметтің құрылымдық деңгейлері, олардың басты мақсатқа сәйкес міндеттері мен функциялары, кәсіпорындағы басқару деңгейлеріне қатысты персоналды басқару құрылымы және олардың бір-бірімен өзара байланыстары қарастырылады.

Персоналды басқару құрылымы қалыптасқаннан соң басқару шешімдерін ақпараттық қамтамасыз ету, яғни ақпараттың мазмұны, қозғалыс жолдары, тасымалдаушылар мәселелері қарастырылады. Персоналдарды басқару жалпы құқықтық іс-қағаздар кешеніне, соның ішінде нормалар мен нормативтік құжаттарға негізделеді [1].

Персоналды басқару концепциясы ұйымның кадрлық потенциалының қалыптасуы мен дамуына байланысты категорияларға дифференцияланады:

- басқарудың кәсіпорындық стилі (кадрлық потенциалының қалыптасуы);
- қызметтік белсенділігі (кадрлық потенциалының дамуы);
- шаруашылық қызметі (кадрлық потенциалды іске асыру).

1 сурет - Менеджмент жүйесіндегі персонал

Функционалды позиция жағынан персонал менеджменттің теориясындағы орны көрсетілген.

Персоналды басқару үрдісі келесідей жеке үрдістерден тұрады:

- жоспарлау – басқарудың мақсаты анықтау, оған жетудің құралдары қарастыру, басқару объектісін болжау және моделдеу;

- ұйымдастыру – персоналдарды жүйелеу жұмысы: кәсіби бейімдеу, таңдау, жұмыс күшін тарту, жалдау, жұмыс орындарына орналастыру, кәсіби даярлау, еңбекті ұйымдастыруды жетілдіру, еңбек жағдайын жақсарту;
- реттеу – жұмысшы күшінің өзара кәсіби қозғалысы, персоналдар санын өзгерту, еңбек ақы мөлшерін қарастыру және т.б.;
- бақылау – санын бақылау, оңтайлы пайдалану, қызметіне сай келуі, кадрлық бұйрықтарды пайдалану және т.б.;
 - есепке алу – кадрлар құрамы өзгерісі туралы ақпаратты алу, кадрлар бойынша мемлекеттік және ішкі есеп беруді енгізу және т.б.. Байланыстырушы процестер ролінде коммуникация және басқару шешімдері болып табылады. Жалпы функциялар менеджменттің негізі болып табылады. Оларға жоспарлау, мотивация, бақылау, сонымен қатар басқару жүйесінің ұйымы ретінде өздігімен (өзіндік) жобалау.

Персоналды басқару механизмі - жұмысшы күшінің сандық және сапалық талаптарындағы кәсіпорын қажеттілігін қанағаттандыруға бағытталған басқару органдары, құралдар мен әдістерінің жүйесін білдіреді [2].

Басқарудың мақсаты белгілі әдістер мен қағидаттарды жүзеге асыру арқылы орындалады. Қағидаттарды жалпы алғанда, ғылымның, оқудың және теорияның қорытынды жағдайы ретінде қарастыруға болады. Персоналды тиімді басқару негізіне жатқан қағидаттар жан-жақты болып келеді. Персоналды басқарудың құралдары ретінде жалпы қағидаттар: ғылымилық, жоспарлылық, кешенділік, үздіксіздік, нормативтілік, тиімділік, қызығушылықтық, жауапкершілік және т.б. бөлінеді [3].

Персоналды басқарудың жеке қағидаттарына персоналдармен жұмыстың индивидуалдылығы, персоналмен жұмыстың демократиялылығы, кадрлық жұмысты ақпараттандыру, персоналарды жұмысқа алу және т.б. жатады.

Басқаруда кеңінен қолданылатын персоналы басқарудың әдістеріне әкімшіліктік, экономикалық, әлеуметтік әдістер жатады.

Басқару объектісіне субъектінің тікелей орталықтанған әсер етуімен сипатталатын әкімшіліктік әдіс ұйымдастырушылық-тұрақтылықты (заңдар, жарғылар, ережелер, инструкциялар және т.б.), өкімділікті (бұйрықтар мен өкімдер) және тәртіптілікті (жауапкершіліктің формаларын бекіту мен жүзеге асыру) қосады.

Экономикалық әдістер – жалпы мақсатқа жету үшін барлық қызметкерлерді итермелеуге бағытталған уәждемлер мен ынталандыру түрлерінің жүйесі.

Әлеуметтік әдістер әлеуметтік қатынастар мен психологиялық әсер етумен тығыз байланысты. Оның көмегімен адамдардың құндылықтары анықталып, ұйымдағы әлеуметтік-психологиялық климат қалыптасады.

Персоналды басқарудың мақсатты-бағдарламалық және жүйелік бағыт қағидаттарына сүйенуі қажет.

Персоналды басқарудың жүйелік бағытта құрылуы кәсіпорынның барлық кадрлық құрамын қамтумен сипатталады. Кешендік, мақсатты-бағдарламалық қағидатында персоналды басқару қажеттілігі персоналды басқару шеңберінде қызметтің бөлек түрлері өз бетімен емес басқарудың басты мақсатының орындалуымен байланысты болуымен шартталуын білдіреді [4].

Кадрлық саясат тиімді жұмысшы күшін жалдауға, жұмысшы мен басшы арасындағы қатынасты жақсартуға және еңбек өнімділігінің жоғарғы деңгейіне жетуге бағытталған.

Кадрлық саясаттың негізін құрайтын бірнеше қағидаттар қалыптасқан. Оның бірі басқарудың демократиясы – әр қызметкердің білімі мен оның қажеттілігін білуді, серіктесуге дайындық және әділеттілік, теңдік пен үздіксіздікті қалыптастырады.

Персоналды басқару облысындағы кадрлық саясаттың ережесі болып келесілер табылады:

- жұмысбастылық саясаты – тиімді персоналмен қамтамасыз ету және жұмыста жағымды жағдай құру арқылы оның жұмыстан қанағат алуына итермелеу, қауіпсіздік және алға қарай жылжуға мүмкіндік беру;
- оқыту саясаты – алға жылжуына мүмкіндік беріп, атқарып жатқан қызметін жақсарту үшін оқумен қамтамасыз ету;
- еңбек ақы төлеу саясаты – жауапкершілігіне, тәжірибесіне, қабілеттілігіне сәйкес өзге кәсіпорындардағы жалақыға қарағанда жоғары еңбек ақымен қамтамасыз ету;
- өндірістік қатынастар саясаты – күрделі мәселені қарапайым шешу үшін белгілі процедураларды бекіту;
- әл-ауқат саясаты – өзге жұмысберушілерге қарағанда жағымды қызметтер мен жеңілдіктермен қамтамасыз ету [5].

Аталған бағыттардың нақты орындалуы келесі субъектілердің толық қамтылуына байланысты:

- жұмысбастылық (жұмыс орындарын талдау, жалдау әдістері, таңдау, түрлері, қызметі бойынша алға жылжу, демалыс, жұмыстан шығару);
- оқыту (жаңа жұмысшыларды тексеру, тәжірибе деңгейінде оқыту, дамыту);
- еңбек ақы төлеу (жеңілдік кестесі, жылжымалы үстемелер, өмірлік деңгейлеріндегі айырмашылықтарды есепке алу);
- еңбектік қатынастар (басқарманың үздік стилін қалыптастыру, кәсіподақтарға қатынас);
- әл-ауқат (зейнетақы, еңбекке жарамсыздық пен ауру бойынша жәрдемақылар, медициналық, транспорттық қызмет көрсетулер, тұрғын үй, тамақтану, спорт және қоғамдық қызмет, жеке мәселелер бойынша көмек).

Персоналды басқару кадрлық саясатты әзірлеу мен жүзеге асырумен тығыз байланысты және өзіне келесілерді қосады:

- жоспарлау, жалдау және жұмыс күшін орналастыру;
- оқыту, жұмысшыларды дайындау және қайта даярлау;
- қызметі бойынша жылжу және мансабын ұйымдастыру;
- жалдау, еңбек және еңбек ақы төлеу жағдайы;
- ресми және бейресми байланыстармен қамтамасыз ету, ұжымда жағымды психологиялық климат құру [6].

Кадрлармен жұмысты кәсіпорында барлық сызықтық басшылар жүзеге асырады, сонымен бірге функционалданған бөлімдер, қызметтер мен бөлек мамандар мен менеджер атқарады. Ұйымдағы қалыптасқан басқару деңгейлеріне байланысты кадрлық саясатты жоғарғы және ортаңғы деңгей басшылары атқаруы ықтимал.

Жұмысшыларды орналастыру мен оларға міндеттерін бөліп беру еңбек бөлінісіне әкеледі. Тәжірибеде еңбек бөлінісінің технологиялық (жұмыс түрлері, мамандықтар мен кәсіптері бойынша) және кооперациялық (технологиялық үрдіс операцияларының бөлек түрлері бойынша) формалары кеңінен қолданылады.

Еңбек бөлінісі орындалатын жұмыс функциялары бойынша:

- а) негізгі;
- б) көмекші;
- в) қосалқы болып бөлінеді.

Персоналды қабылдаған кезде маңызды ролді еңбек келісім шарты алады. Бұл жұмысберуші мен персонал арасындағы жалдаудың нақты жүйесі туралы келісім болып табылады.

Еңбек өнімділігінің өсуін қамтамасыз ету үшін еңбек шығындарын қысқарту бойынша барлық шаралардың тиімділігін анықтау қажет. Шаралардың тиімділігін есептеуде нормалық сағатты, ал бөлек шаралардың тиімділігін есептегенде персоналдар санын қысқартуға тура келеді.

Кәсіпорын шеңберінде кадрларды басқарудың стратегиялық және оперативтік аспектілері болады. Персоналды басқаруды ұйымдастыру кәсіпорынның даму тұжырымдамасы негізінде дайындалады және ол үш бөліктен тұрады:

- өндірістік;
- қаржылық-экономикалық;
- әлеуметтік (кадрлық саясат). [7].

Кадрлық саясат кәсіпорынның сыртқы ортамен қатынасымен байланысты (еңбек нарығы, мемлекеттік органдармен өзара байланысы) мақсатын, сонымен бірге кәсіпорынның өз персоналымен қатынасының мақсатын анықтайды. Кадрлық саясат басқарудың стратегиялық және оперативтік жүйелерімен жүзеге асады. Кадрлық стратегияның негізгі міндеттері:

- кәсіпорынның атағын көтеру;
- кәсіпорынның ішкі атмосферасын зерттеу;
- жұмысшы күші әлеуетін дамыту жетістіктерін талдау;
- жұмыстан шығару себептерін жалпылау және ескерту [8].

Кадрлық стратегияны күнделікті жүзеге асыру, сонымен қатар бір уақытта басшыға көмек көрсету кадрларды басқарудың оперативтік облысына жатады. Кәсіпорынның кадрлық саясаты – кадрлық жұмыстың түрлі формаларын, ұйымда оны жүргізу стилі және жұмысшы күшін пайдаланудың жоспары секілді элементтер жиынтығын қосатын кадрлық стратегия болып табылады

Кадрлық саясат кәсіпорынның мүмкіндіктерін жоғарлатып, болашақтағы өзгеріске ұшырап жатқан технология мен нарық талаптарына сай болуы қажет.

Кадрлық саясаттың қасиеттері:

- Стратегиямен байланысы.
- Ұзақ мерзімді жоспарлауға бейімділігі.
- Кадрлар ролінің маңыздылығы.

Кадрлар жұмысы бойынша функциялар мен процедуралардың өзара бір-бірімен байланыстылығы. Кадрлық саясат ұйымның барлық өндірістік саясаты мен басқарушылық қызметінің құрамды бөлігі болып табылады. Оның негізгі мақсаты бірдей жұмылдырылған, жауапкершілікті, жоғарғы кәсібиленген және тиімді жұмысшы күшімен ұйымды қамтамасыз ету.

Кадрлық саясат тек жағымды еңбек жағдайын ғана емес, сонымен бірге қызмет бойынша көтерілуді және де ертеңгі күнге сенім беру шарт. Сол себепті, кадрлық саясаттың негізгі міндеті - барлық категориялардағы жұмысшылардың және еңбек ұжымының күнделікті жұмыста мүдделері мен қызығушылығын есепке алуды қамтамасыз ету болып табылады.

Кәсіпорынның жұмысын тұрақты дамуын қамтамасыз ету үшін ұзақ мерзімді жоспарлауда кадрлық саясатты қосу маңызды рол ойнайды.

Көптеген компанияларда кадрлар бөлімі немесе адами ресурстарды басқару қызметі жұмысшылардың санын жоспарлаумен ғана шектеледі. Олардың негізгі міндеті – кәсіпорында немесе ұйымда штаттық кестедегідей жұмысшылардың санын жеткізу. Қазіргі таңда персоналды басқаруда тек бос орынды толтырумен ғана емес, сол ұйымның персоналдарының біліктілігінің жоғарлауына және ұйымның дамуына септігін тигізе алатындай жоспарлау мен ұйымдастыру қажет болып табылады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Роджерс Б. An Economicist' Protest: on Poltical Economy. – NY.: Glen Redge, 2012. – 380 p.,
2. Доллан Э. Рынок: макроэкономическая модель /Пер. с англ. – СПб.: Печатный двор, 2012. – 496 с.
3. Смит А. Исследование о природе и причинах богатств народов. – М., 1962. – С. 21-52,

244-246.

4. Исингарин Н. Реструктуризация железнодорожного транспорта Казахстана: требуется продолжение. – Алматы: Экономтранс консалтинг, 2017. – 256 с.
5. Транспортно – коммуникационный комплекс. Казахстан за годы независимости // Информационно-аналитический сб. Подготовлен Агентством Республики Казахстан по статистике. /Под. Ред. Б.Т. Султанова. – Алматы, 2016.–С.153-162.
6. Б.Брус-Бриггс Японская система управления персоналом.-М.,2012. – 115с.
7. Кошанов А. Проблемы «адаптированной модернизации» и реформирования экономики Казахстана // Мысль. – 2017. - №9. – С. 44-50.
8. Алпысбаев С. Локомотивное хозяйство: учебное пособие. – Алматы: КазАТК, 2016. – 404 с.

ӘӨЖ: 338

ЭКОНОМИКАЛЫҚ ҒЫЛЫМНЫҢ ЖАҢА ҚАЗАҚСТАНДЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУДАҒЫ РӨЛІ

Маханова А.Ж.

«Экономика және бизнес» факультеті, «Экономика және басқару» кафедрасының аға
оқытушысы,
экономика және бизнес ғылымдарының магистрі

Умирзакова Н.Т.

«Экономика және бизнес» факультеті, «Экономика және басқару» кафедрасының аға
оқытушысы,
менеджмент ғылымдарының магистрі
Халықаралық Тараз инновациялық институты,

Аңдатпа: Мақалада экономикалық ғылымның жаңа Қазақстанды қалыптастырудағы рөлі айқындалды. Еліміздің экономикалық жағдайы мен мемлекеттілігіміздің берік іргетасының қамтамасыз етілуі қағидаттық жаңа кезеңге сенімді қадам басуымызбен байланысты екені ашылып көрсетілді.

Түйінді сөздер: стратегия, IT-технологиялар, ТМД, ассамблея.

Аннотация: В статье определяется роль экономической науки в формировании нового Казахстана. Выявлено, что от нашего уверенного шага в принципиально новый этап зависит экономическая ситуация в стране и обеспечение прочного фундамента нашей государственности.

Ключевые слова: стратегия, IT -технологии, СНГ, ассамблея.

Annotation: The article defines the role of economic science in the formation of a new Kazakhstan. It was revealed that the economic situation in the country and the provision of a solid foundation for our statehood depend on our confident step into a fundamentally new stage.

Keywords: strategy, IT technologies, CIS, assembly.

Бүгінде еліміздің экономикалық жағдайы мен мемлекеттілігіміздің берік іргетасының қамтамасыз етілуі қағидаттық жаңа кезеңге сенімді қадам басуымызбен байланысты. Мұның өзі Қазақстанның одан әрі дамуын тұрлаулы, осы заманғы және болашағы зор экономикалық, әлеуметтік, саяси және әкімшілік негізге қоюға мүмкіндік береді. "Қазақстан-2030" Стратегиясын дәйектілікпен орындау өзіміздің алдағы ілгерілеуіміз үшін берік негізді қамтамасыз етті. Бізде бұрынғыдан да табыстырақ алға басуымыз үшін барлық негіз бар, біз мұндай тарихи мүмкіндікті ұсымыздан

шығармайтын боламыз. Сол үшін де Қазақстанды жеделдете жан-жақты жаңғырта жаңарту жолы таңдап алынды.

Қазақстанның жаңа тарихында нарықтық экономикалық модельдің қалыптасуымен байланысты елдің тәуелсіздік алуымен байланысты экономикалық дамуының негізгі мәселелерін ғылыми тұрғыдан зерттеу ерекше орын алады. Қазақстандағы нарықтық қатынастардың қалыптасу процесі қазақ қоғамының экономикасына, әлеуметтік қатынастарына, мәдениеті мен менталитетіне үлкен әсер етеді.

Тарих ғылымы жағынан алып қарасақ та, ол болып жатқан өзгерістерге жауап бермей қалмайды. Олардың ықпалымен қазіргі тарихнамада зерттеу тақырыптарында елеулі өзгерістер орын алып, тарихи шығармаларға қойылатын қазіргі әлеуметтік талаптар тұрғысынан материалды теориялық тұрғыдан түсіну әдістерін іздестіру жұмыстары жүргізілуде.

Көптеген посткеңестік республикалар сияқты Қазақстан да тәуелсіздік алғаннан кейін кеңестік жоспарлы экономиканың қойнауында әлдеқашан пісіп-жетілген аса ауыр жүйелі дағдарыстың тұңғышына батты [1].

Мәселен, 1990-1994 жылдары Қазақстанда өнеркәсіп өндірісінің көлемі екі есеге, ал ауыл шаруашылығы саласында үштен бірін құраған.

Экономика саласындағы табыстар әлеуметтік мәселелерді шешуде көрінеді. Республиканың қорлары да, өткізу нарықтары да болмағандықтан, кәсіпорындардың көпшілігі тоқтап қалды. Қазақстандық кәсіпорындардың өнімдеріне сұраныстың күрт төмендеуі экономикада 1995 жылға дейін жалғасқан жаппай рецессияны тудырды. Осылайша, Қазақстан тәуелсіздік алған отыз жыл ішінде өзін экономикасы қарқынды дамып келе жатқан саяси тұрақты мемлекет ретінде танытты. Кең ауқымды құрылымдық реформалар барысында елімізде жаңа жоғары технологиялық салалар құрылды: мұнай-химия, автомобиль, теміржол машина жасау, IT-технологиялар, ғарыштық спутниктерді шығару және т.б. Экономикалық жүйенің дамуы мен жетілуімен қатар оның өзгеруіне әсер ететін факторлардың әртүрлілігі артады.

Қазіргі уақытта жаһандану үдерісі экономика мен саясатты ғана емес, мәдени-әлеуметтік саланы да қамтып отыр. Қазіргі әлеуметтік теориядағы жаһандану ең өзекті тақырыптардың қатарында тұрғандығы мәлім. Бұл сұрақты анағұрлым терең қарастырған ғалым – Роланд Робертсон. Біздің пікірімізше, дәстүрлік және оны құраушылар – дәстүр, әдет-ғұрып, ритуал, қағидалар, құндылықтар болып табылады. Қоғамның модернизациялануы мен елдің дәстүрлік формасына үйлесімсіз патерналистікподдандық саясат, шашқыш-жыртқыш экономика, қу жазалаушы құқық, үстемдік етуші ұлттық мәдениет, қабілетсіз әлеуметтік өмір - саясаттану мен әлеуметтанудың назар аударатын объектісіне айналмай отыр. Бұл ғылымда дәстүрліктің жеңуі, мемлекетте адам факторы мен адам капиталының алғашқылығын қалыптастыру, мемлекеттік орталықтанған парадигмадан социоорталықтанған парадигмаға ауысу концепциялары жасалған және ұсынылған емес [2].

Біздің міндетіміз – жаһанданудың дәстүрліктен тікелей бас тартуын түсіндіру, қоғамға азаматтылықтың қазіргі стандарттарын, қоғам мен мемлекеттің әлеуметтік серіктестігі түсінігін жеткізу болып табылады. Осыдан әлеуметтік-гуманитарлық ғылымдар мен пәндерге, ең алдымен, саясаттануға, құқық пен әлеуметтануға қазіргі қоғамның болашағына деген жауапкершілік түсіп отыр. Біздің алдымызда қоғамның дағдарыстан шығуы посткеңестік кеңестік қоғамының өтпелі кезеңін теоретикалық қамтамасыз етуді шешу міндеті тұр, біздің ойымызша, оның дамуы мен жолдары социомәдени негізде жатыр деп айтсақ та болады. Мұндай методологияға негізделген, дәстүрлі социомәдени құндылықтардың орталық зонасы қоғамның барлық саяси, құқықтық, әлеуметтік салаларындағы дәстүрліктің құралдары мен қазіргі тәсілдерін зерттеу болып табылады. Қазақстан Республикасындағы ұлт саясатының бағдарламасы саяси тұрақтылықтың кепілі болып қала бермек. 2030 жылға дейінгі даму стратегиясындағы ұзақ мерзімді жеті басым бағыттың ішінде ұлттық қауіпсіздіктен кейінгі екінші орында көрсетілген. Барлық

қазақстандықтардың теңдігін қамтамасыз ету үшін әділеттік принцип пен ұлтаралық татулық санасын қалыптастыру маңызды. Ол үшін Қазақстанда бірінші қазақ халқының түпкілікті ұлттық мүдделері дұрыс шешілгенде ғана өзге ұлттар мен этностық топтардың дамуына жол салынады [3]. Әр бір азамат Қазақстан - менің Отаным, менің елім деген ұранның маңайына топтасуы керек. Тәуелсіз даму кезеңінде ұлтаралық келісімді сақтау мен нығайтудың өз елімізге ғана тән үлгісі қалыптасты. Осыған орай Қазақстан халқы Ассамблеясының ерекше ролі туралы айтпай кетуге болмайды. Ол шын мәнінде 16 жылдық уақыттан бері өзінің басты міндеті, ұлтаралық қатынастарды үйлестіру үшін барлық этностық топтардың мүддесін сәйкестендіретін қызметті жүзеге асырып келе жатқан құрылым болып табылады. Қазақстан Халқы Ассамблеясының беделі айтарлықтай жоғарылап, конституциялық ұйымға айналды. Парламентке өз өкілін жіберуге мүмкіндік алды.

Сондықтан ұлтаралық келісімнің қазақстандық үлгісі халықаралық қоғамдастықтың тарапынан жоғары бағаланатынына ешкімді де таң қалдырмасы анық. 2010 жылы Қазақстанның ЕҚЫҰ—на табысты төрағалық етуіне жәрдемі тиген негізгі деректермен, дәйектердің арасында еліміздің ұлтаралық және дінаралық келісім тәжірибесі болғаны құпия емес. Халқымыздың толеранттылығы мен даналығына негізделген салмақты мемлекеттік саясаттың нәтижесінде бізге өткен жылдар бедеріндегі қандай да бір қиындықтарға қарамастан, елімізде ұлтаралық келісімді сақтауға мүмкіндік берді және бұл сөз жоқ, біздің маңызды стратегиялық ресурсымыз. Тек бірлік пен тұрақтылық жағдайында ғана келешек дамуымызға қатысты кең ауқымды міндеттер қоя аламыз. Болашақта еліміз әлемдегі бәсекеге барынша қабілетті 50 мемлекеттердің қатарынан орын алатынына барлық қазақстандықтар күмәнсіз сенеді.

Осындай секіріс жасау үшін барлық қоғамдық ресурстарды топтастыру мен жұмылдыруға тура келеді. Бай да бақуатты Қазақстан идеясы ел кеңістігіндегі ішкі ұлттық ынтымақтастықпен тиімді біртұтас рухани, мәдени, экономикалық және саяси жүйенің желісін айқындап, олардың қалыптасуына оң ықпалын тигізеді. Қазақстан Республикасы ТМД мемлекеттері арасында бірінші болып ұзақ мерзімге арналған стратегиялық дамуы жоспарын таңдап алған елдің бірі болды. Мемлекеттің қауіпсіздігін қамтамасыз ету үшін ең алдымен көршілес шет елдермен екі арадағы шекараны дәйектілікпен бекітті. «Қазақстан - Қытай мемлекеттік шекара сызығын демаркациялау туралы хаттаманы бекіту» заңына сәйкес 1999 жылы мемлекет басшылары шекаралық мәселелерді толық реттеп, құжатқа қол қойды. Бұл келісім - шарттың тарихи маңызы ерекше зор еді. Себебі Қытай 15 мемлекетпен шектеседі. Олардың бізден басқа бір де біреуімен Қытайдың толық шекаралық келісімі әлі жоқ. Ғасырдан ғасырға созылған шекаралық дауға соңғы нүкте қойылды. Енді 1782 шақырымдық шекара сызығындағы белдеу халықаралық деңгейде мойындалған заңмен қорғалады. Осы тұжырымға қатысты барлық әлеуметтік-гуманитарлық, яғни саяси, әлеуметтанулық, құқықтық, антропологиялық, мәдени, тарихи теорияларды жекелей және жиынтық ретінде тәжірибеде қолдану, мемлекет пен қоғамның өзара әрекет формаларын, сонымен қатар тұлғаның қоғамдағы орнын анықтау мәселесін қарастырып зерттеу керек.

Еліміздегі жоғары және орта білім беру жүйелері заманның жаңа талаптарына сай құрылымдық өзгерістерге ұшырады. Бұл шаралардың басты мақсаты – әлемдік білім беру мен ғылым кеңістігіне кіру. Әрине, бұл әрекеттердің тиімді жақтарын жоққа шығаруға болмайды. Бірақ білім беру тек жақсы маман дайындаумен ғана шектелмейтінін айта кетуіміз керек. Оның басты мақсаты – жан-жақты білімімен бірге үлкен азаматтық және әлеуметтік қасиеттерді бойына дарытқан тұлғаны қалыптастыру. Алайда жаһандану дәуіріндегі нарық сұранысын қанағаттандыруға бағытталған білім беруде адамдық қасиеттерден гөрі маман ретіндегі бағалану алдыңғы қатарға қойылатыны жасырын емес [4].

Осылайша, нарықтың даму тарихы мен кәсіпкерлік тәжірибе мәселелеріне қызығушылық өлшеусіз өсті, бұл бір жағынан қалыптасқан әлеуметтік жағдайға байланысты болса, екінші жағынан, бұл мәселеге анық жеткіліксіз назар аудару, оны бұрмалау және кеңестік кезеңдегі нарықтың оң әлеуеті туралы идеялардың деформациясы. Кәсіпкерлік

мәселелерін қазіргі заманғы зерттеушілер нарықтық экономиканың келешегін зерттей отырып, экономиканы шектен тыс орталықтандыруға негізделген кеңестік жоспарлы жүйемен салыстырғанда олардың өте маңызды және өзекті екендігін көрсетуге тырысуда [5]. Бүгінде бізде нарық пен кәсіпкерліктің тарихына арналған бірқатар жұмыстар бар. Олардың кейбіреулері жаңа фактілік материалды ғылыми айналымға енгізу, өзіндік концептуалды тәсілдер әзірлеу есебінен белгілі бір құндылыққа ие.

Әдебиеттер тізімі:

1. <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K070002007>
2. <https://e-history.kz/ru/news/show/32832/> © e-history.kz
3. Қазақ энциклопедиясы. 5 том
4. Қазақстан Республикасының Президенті - Елбасы Н.Ә. Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауы: «Қазақстан-2050» Стратегиясы қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты. //«Егемен Қазақстан», 15 желтоқсан 2012 жыл.
5. Ерiмбетова Қ.М. Қазақстанның әлемдегі бәсекеге қабiлеттi 50 елдiң қатарына кiру Стратегиясына тарихи шолу //«Қоғам және дәуiр» журналы 2013 жыл, № 4
6. Чапек В. Н. Региональная экономика: учебник для вузов/В. Н. Чапек.- Ростов-на-Дону: Феникс, 2011. – 256 с.

ӘОЖ 33.336

ЦИФРЛАНДЫРУ ЖАҒДАЙЫНДА ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ ҚАРЖЫ САЛАСЫНЫҢ ҚЫЗМЕТІ

Әшiрәлиева Д.М. экономика ғылымдарының магистрi,
Сейтов А.Д. экономика ғылымдарының магистрi,
Халықаралық Тараз инновациялық институты

Аңдатпа. Мақалада цифрландыру жағдайында Қазақстан Республикасындағы қаржы саласының дамуы, сонымен қатар Қазақстанның қаржы секторы алдында жаңа жаһандық нақты ахуал және олардың елдiң экономикалық өсу қарқынына және халықтың өмiр сүру деңгейiне әсерi тұрғысынан туындайтын кейбiр үрдiстер ашылады. Қазақстанның қашықтықтан қызмет көрсету желiсiнiң қолда бар инфрақұрылымы қаралды және клиенттердi қашықтықтан сәйкестендiру тетiктерiн жетiлдiру негiзiнде Қаржылық қызметтердi одан әрi цифрландырудың кейбiр мүмкiндiктерi айқындалды.

Кiлттi сөздер: цифрлық трансформация, банктер, экономика, қаржы, инновация, инвесторлар, жасанды интеллект.

Аннотация. В статье раскрывается развитие финансовой сферы в Республике Казахстан в условиях цифровизации, а также некоторые тенденции, возникающие перед финансовым сектором Казахстана с точки зрения новой глобальной реальности и их влияния на темпы экономического роста страны и уровень жизни населения. Рассмотрена имеющаяся инфраструктура сети дистанционного обслуживания Казахстана и определены некоторые возможности дальнейшей цифровизации финансовых услуг на основе совершенствования механизмов дистанционной идентификации клиентов.

Ключевые слова: цифровая трансформация, банки, экономика, Финансы, Инновации, инвесторы, искусственный интеллект.

Annotation. The article reveals the development of the financial sector in the Republic of Kazakhstan in the conditions of digitalization, as well as some trends emerging in the financial

sector of Kazakhstan from the point of view of the new global reality and their impact on the country's economic growth and the standard of living of the population. The existing infrastructure of the remote service network in Kazakhstan is considered and some opportunities for further digitalization of financial services based on improving the mechanisms of remote identification of customers are identified.

Key words: digital transformation, banks, economics, finance, innovation, investors, artificial intelligence.

Кез келген мемлекеттің қаржы секторы ұлттық экономиканың басты буындарының бірі болып табылады, өйткені оның арналары арқылы үлкен қаржы ағындары жүреді және көп жағдайда бұл арналар қашықтан жүреді. Қаржы саласы Әр түрлі қаржылық қызметтерді ұсыну кезінде инновациялық және цифрлық технологияларды енгізу мен қолданудың ең дәстүрлі флагманы болып табылады.

Цифрлық трансформация идеясы бүкіл әлемді қамтиды. Қазіргі әлемде цифрлық технологиялар елдер экономикасын дамытуда маңызды рөл атқарады. Цифрлық технологиялар -халық пен бизнестің мемлекеттік қызметтерге қол жеткізуін оңайлату, ақпарат алмасуды жеделдету, бизнес жүргізу үшін жаңа мүмкіндіктердің пайда болуы, жаңа цифрлық өнімдерді жасау және т. б. артықшылықтар береді.

Соңғы онжылдықтарда әлем цифрлық технологиялар қалыптастырудың негізгі құралына айналатын жаңа типтегі экономикаға бет бұруда. Жеке және мемлекеттік секторлардың жұмысында ақпараттық технологиялардың рөлін кеңейту Цифрлық мемлекетке көшу үшін негіз болып табылады.

Цифрландыру барлық секторларға ықпал етеді және шикізаттық емес салалардың әлеуетін әртарапандыру және ашу, стартап-белсенділікті ынталандыру және «жаңа салаларды» ашу арқылы тұтастай алғанда Қазақстан экономикасы құрылымының өзгеруіне алып келеді.

Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2017 жылғы 12 желтоқсандағы № 827 қаулысымен «Цифрлық Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасы бекітілгені белгілі. Оны Қазақстан Республикасы Ақпарат және коммуникациялар министрлігі Қазақстан Республикасы Президентінің 2017 жылғы 31 қаңтардағы «Қазақстанның Үшінші жаңғыруы: жаһандық бәсекеге қабілеттілік» Жолдауына сәйкес әзірледі. Бұл бағдарлама республика экономикасының даму қарқынын жеделдетуге және орта мерзімді перспективада цифрлық технологияларды пайдалану есебінен халықтың өмір сүру сапасын жақсартуға, сондай-ақ ел болашағының цифрлық экономикасын құруды қамтамасыз етуге бағытталған. Бағдарламаны іске асыру мерзімі 2018-2022 жылдарға белгіленген [1].

Бағдарламада «ақылды қалаларды» дамыту туралы да айтылған, олардың саны 2022 жылға қарай беске: Астана, Алматы, Шымкент, Қарағанды, Ақтөбеге дейін ұлғаюы тиіс. Адам капиталын дәйекті дамыта отырып, инновациялық даму институттарын және цифрлық экожүйені құра отырып, дамудың екі векторы: «қазіргі экономиканы цифрландыру» және «Болашақтың цифрлық индустриясын құру» бойынша траектория болжанады. Жалпы алғанда, өнеркәсіпті, электр энергетикасын, көлікті, логистиканы, Ауыл шаруашылығын, сауданы, қаржылық технологияларды, қолма-қол ақшасыз төлемдерді, мемлекеттік органдардың ішкі қызметін цифрландыру көзделеді.

Озық елдерді дамыту тәжірибесі қаржы секторы тұрақты экономиканың маңызды элементі болып табылатынын және болып жатқан өзгерістердің жылдамдығы мен сапасы оның жай-күйіне байланысты екенін көрсетеді. Қазақстанның қазіргі экономикасында электрондық төлемдер мен электрондық сауда қаржы секторының ажырамас бөлігіне айналды. Қаржы саласы Дәстүрлі түрде барлық жерде клиенттермен өзара іс-қимыл жасау үшін инновациялық технологиялар мен цифрлық сервистерді енгізу мен қолдануда көшбасшы болып табылады.

Қазіргі уақытта барлық банктер қашықтағы арналар арқылы қызмет көрсетеді. Банктердің 70% - ы жеке тұлғаларға сервистерді Интернет және мобильді банкинг арқылы көрсетеді, банктердің 55% - ы өз қызметтерін мобильді қосымшалар негізінде көрсетеді. Инвесторлар үшін брокерлердің электрондық қызметтерді көрсету тәртібі, оның ішінде клиенттің электрондық цифрлық қолтаңбасы негізінде сауда операцияларын жүргізу және жеке кабинет арқылы электрондық қызметтерді көрсету оңайлатылды [2].

Бұл новеллалар өңірлік инвесторлар нарығына қолжетімділікті айтарлықтай жеңілдетті және инвесторларға әлемнің кез келген нүктесінен қазақстандық қор нарығында қаржы құралдарымен сауданы жүзеге асыруға мүмкіндік берді. Тиімді реттеудің, қаржы секторының мемлекеттік ақпараттық жүйелермен және дерекқорлармен электрондық өзара іс-қимылының біріздендірілген стандарттарының, клиенттерді қашықтықтан сәйкестендірудің әмбебап тетігінің болмауы, сондай-ақ халықтың қаржылық сауаттылығы деңгейінің жеткіліксіздігі қаржылық қатынастарды одан әрі цифрландырудағы елеулі қиындықтар болып табылады.

Негізгі элементтердің бірі халықты ресми қаржы жүйесіне тарту болып табылады. Қаржылық, атап айтқанда, төлем қызметтерінің қолжетімділігін арттыру үшін банктік емес эжоқжүйелер дамуда электрондық ақша жүйелері, ұялы байланыс операторлары абоненттік шоттан тауарлар мен қызметтерге ақы төлеу бойынша шешімдерді енгізуде [3].

Бұл шешімдер қызмет жеткізушісінің эжоқжүйесімен шектеледі, бұл халықтың жаппай қолдануын қиындатады. Мобильді төлемдер Швеция және Кения сияқты мемлекеттерде тәсілдердің айырмашылығына қарамастан – банктік және банктік емес платформаларда үлкен дамыды. Англия, Швеция, Австрия, Сингапур, Оңтүстік Корея, Австралия сияқты елдердің тәжірибесі мединститутты қамтамасыз етуге арналған технологиялық платформаларды құру - халықты қашықтан ұлттық сәйкестендіру, қаржы секторында ашық платформаларды енгізу, интеграцияланған цифрлық ортаны құру, қаржы институттары, клиенттер мен мемлекеттік органдар арасындағы өзара іс-қимыл мен коммуникация қаржы секторындағы сервистер деңгейін сапалы жақсартуға мүмкіндік беретінін куәландырады [4].

Жоғарыда аталған көрсеткіштер цифрландырудың жаһандық трендіне сәйкес келеді, саланы трансформациялайды және барлық жерде қаржылық және басқа да қызметтерді алуды қамтамасыз ету үшін алғышарттар жасайды. Қазіргі заманғы технологиялық трендтер қаржылық қызметтер көрсету парадигмасын түбегейлі өзгертеді, жаңа салалар мен бағыттар, бизнес-модельдер туады, қаржылық қызметтер құны төмендейді, сондай-ақ салаға тән тәуекелдер тегістеледі.

Цифрландыру контекстінде Қазақстанның қаржы секторын дамытудың қарастырылған негізгі үрдістері қаржылық реттеушінің алдына қаржылық қызметтерді тұтынушылармен өзара іс-қимыл кезінде барлық коммуникациялық арналарды цифрландыру бойынша үлкен мақсаттар мен міндеттер қояды, демек, олардың алдына маңызды мақсат-олар көрсететін қаржылық қызметтерді цифрлық технологиялармен үлкен қамту қояды. Осыған байланысты, оларға кем дегенде осы негізгі міндеттерді шешу және мынадай іс-шараларды іске асыру қажет:

- микро-бизнес, Шағын және орта бизнес (ШОБ) өкілдері үшін қаржылық және қаржылық емес сипаттағы одан әрі қолдау шараларын әзірлеу және іске асыру қажет;
- ақпарат пен қаржы инфрақұрылымын қорғау жөніндегі шараларды одан әрі күшейту;
- жасанды интеллект, роботтандыру және басқа да цифрлық сегменттерді пайдалана отырып, клиенттік қызметтерді оңтайландыру.
- төлем жүйелерінің ірі операторларымен, банктермен және қаржы нарығының басқа да қатысушыларымен халықтың қаржылық сауаттылығын одан әрі арттыру бойынша бірқатар іс-шаралар өткізу және т.б. [5].

Экономика салаларын цифрландыру Еңбек өнімділігі мен капиталдандыру деңгейін арттыратын серпінді технологиялар мен мүмкіндіктерді пайдалана отырып, ҚР экономикасының дәстүрлі салаларын қайта құруды көздейді. Бұл ретте «Цифрлық

мемлекетке көшу» мемлекеттің халыққа және бизнеске қызметтер көрсету саласындағы функцияларын түбегейлі өзгертуді білдіреді. Бұдан басқа, «Цифрлық Жібек жолын іске асыру» деректерді беру, сақтау және өңдеудің жоғары жылдамдықты және қорғалған инфрақұрылымын дәйекті дамытуды көздейді. Бұдан әрі, «адами капиталды дамыту» білім экономикасына көшуді қамтамасыз ету үшін креативті қоғам деп аталатын барлық процестерді қамтиды. Сонымен, «инновациялық экожүйені құру» технологиялық кәсіпкерлік пен бизнестің, ғылым мен мемлекеттің тұрақты байланысы бар инновацияларды дамыту үшін қажетті жағдайларды қамтамасыз етеді.

Бүгінде Қазақстанда цифрлық технологияларды пайдалана отырып, цифрлық қаржылық қызметтер көрсету инфрақұрылымының дамуына электрондық төлемдер жүйесі жүргізетін транзакциялардың сандық деректерін зерттеу, қаржылық қызметтерді тұтынушылармен өзара іс-қимыл кезінде қашықтықтан арналар желісін бағалау және т. б. кезінде жоғары баға беруге болады.

Осылайша, Қазақстанда болашақта өз азаматтарының қоғамдық өмірінің барлық салаларын цифрландырумен кеңінен қамту бойынша жұмыс жалғасуда, өйткені бұл цифрлық технологиялық трендтер қаржылық қызметтер көрсетудің жалпы шарттары мен тәртібін өзгертеді. Қазіргі заманғы инновациялық цифрлық технологиялар Қаржы нарығы субъектісінің өз клиенттеріне цифрлық қаржылық қызметтерді сапалы ұсыну бойынша тиімді қызмет көрсету үшін өзінің цифрлық технологиялары мен сервистерін жақсартуға ықпал ететін болады.

Қорытындылай келе, Цифрландыру-бұл қоғамның тарихи дамуындағы заңды кезең, оның негізінде несие-ақша және қаржы - экономикалық қатынастардың жаһандық жүйелері, келесі ғылыми-техникалық революцияның инфрақұрылымы жатыр.

Әдебиеттер тізімі:

1. Концепция развития финансового сектора Республики Казахстан до 2030 года от 29 августа 2014 г.
2. Государственная Программа «Цифровой Казахстан», утвержденная Постановлением Правительства Республики Казахстан. 12 декабря 2017 года №827.
3. Официальный сайт Национального Банка РК <https://nationalbank.kz/> (дата обращения 10.02.2021).
4. Официальный сайт Комитета по статистике МНЭ РК <http://stat.gov.kz/> (Дата обращения 10.01.2021г.).
5. Есымханова З.К., и др. Развитие финансового сектора в условиях цифровизации Казахстана // Актуальные аспекты финансово-кредитного регулирования экономики: теория и практика: сборник статей Международной научно-практической конференции, приуроченной ко Дню финансиста / под общей ред. д.э.н., профессора Ю.М. Складовой. СтГАУ. Ставрополь: СЕКВОЙЯ, 2019. – 298 с.

УДК 65.01.005

НОВАЯ КОНЦЕПЦИЯ АНАЛИТИКИ В ОРГАНИЗАЦИИ

Жакашев Б.Р кандидат экономических наук, доцент,
Әшіралиева Д.М. магистр экономических наук
Международный Таразский инновационный институт

Аннотация. В статье рассматривается потребность в профессии бизнес-аналитика. В нем описываются основные проблемы и причины использования аналитических компаний в

незначительной степени. Авторы раскрывают значение анализа для принятия управленческих решений, а также содержание концепции бизнес-анализа. В статье также описываются особенности и отличия новой концепции бизнес-анализа от метода комплексного анализа предприятия.

Ключевые слова. Бизнес-анализ, новая концепция анализа организации, бизнес-аналитик, ВАВОК, профессиональный стандарт «Бизнес-аналитик».

Аннотация. Мақалада бизнес-аналитик мамандығына қажеттілік қарастырылған. Ол аналитикалық компанияларды аз дәрежеде пайдаланудың негізгі мәселелері мен себептерін сипаттайды. Авторлар басқарушылық шешімдер қабылдау үшін талдаудың маңыздылығын, сондай-ақ бизнесті талдау тұжырымдамасының мазмұнын ашады. Мақалада сонымен қатар бизнесті талдаудың жаңа тұжырымдамасының кәсіпорынның кешенді талдау әдісінен ерекшеліктері мен айырмашылықтары сипатталған.

Кілтті сөздер. Бизнесті талдау, ұйымды талдаудың жаңа тұжырымдамасы, бизнес-талдаушы, ВАВОК, "Бизнес-талдаушы" кәсіби стандарты.

Annotation. The article discusses the need for the profession of a business analyst. It describes the main problems and reasons for using analytical companies to a small extent. The authors reveal the importance of analysis for management decision-making, as well as the content of the concept of business analysis. The article also describes the features and differences of the new concept of business analysis from the method of complex enterprise analysis.

Keywords. Business analysis, new concept analysis of the enterprise, business analyst, ВАВОК, occupational standard «Business Analyst».

В современной экономике любая организация, которая хотела бы не только выжить на рынке, но и успешно развиваться, не может обойтись без регулярного анализа как внешней, так и внутренней среды, в которой она находится. Кроме угроз и рисков в окружении организации имеется множество возможностей, которые могут сделать ее успешной. Для корректного анализа важно и качество информационно-аналитического обеспечения бизнеса, как малого, так и крупного [1, с. 12].

Зарубежный опыт показывает, что качественное информационное обеспечение управленческого аппарата и аналитическая обработка информации являются не только необходимым, но и обязательным стратегическим фактором, который позволяет обеспечить успешность деятельности любой организации. Зарубежная аналитическая практика в настоящее время существенно отличается от казахстанской аналитической школы, прежде всего задачами, которые должен решать анализ в организации, аналитическими техниками, компетенциями аналитиков и значимостью анализа. Также отличается широта применения анализа в организации при принятии управленческого решения. Если зарубежный бизнес рассматривает анализ в качестве обязательной составляющей своего успешного развития и прежде чем сформировать решение проблемы (использования возможности), предполагающее любые изменения в организации, обязательно проводится детальный анализ, то для казахстанского бизнеса, как правило, характерно принятие управленческого решения только на основе интуиции руководителя, без предварительного аналитического исследования. Это различие можно объяснить, с одной стороны, недооценкой значимости анализа, а с другой – отсутствием квалифицированных аналитиков, обладающих необходимыми навыками и умениями в соответствии с потребностями современного бизнеса [2, с. 56].

Перед анализом организации стали возникать принципиально новые задачи, присущие рыночной экономике, однако существенных изменений методика анализа организации не претерпела. Появились такие новые направления анализа, как анализ инновационного потенциала, диагностика финансово-хозяйственной деятельности, анализ экономического потенциала и др. Но это фактически не изменило сущности проводимого анализа, который применялся в плановой экономике. Кроме того, все эти направления анализа рассматривают

достаточно «узкие» аспекты деятельности организации и при этом не имеют адресной направленности, уникальности в зависимости от каждого конкретного случая. Другими словами, методика анализа, сформированная в период плановой экономики (которая должна была решать иные задачи, отличные от задач организации в рыночной экономике), продолжает почти без каких-либо существенных изменений использоваться и в настоящее время.

Международный институт бизнес-анализа (ИВА – International Institute of Business Analysis), который является в настоящее время ведущей ассоциацией бизнес-аналитиков, был организован в 2003 году в Торонто и зарегистрирован в 2006 году. На данный момент институт объединяет около 30 000 членов из различных стран и имеет более чем 110 отделений по всему миру. Одной из задач ИВА является сертификация практикующих бизнес-аналитиков, системных аналитиков, специалистов по управлению требованиями, менеджеров проектов и содействие им в повышении своего профессионального уровня.

Кроме международной сертификации институтом был разработан международный стандарт – Свод знаний по бизнес-анализу (Business Analysis Body of Knowledge – BABOK). В создании BABOK принимали участие ведущие бизнес-аналитики со всего мира. Первоначально профессия бизнес-аналитика во многом была схожа с профессией системного аналитика. В последней (третьей) версии BABOK содержание профессии значительно изменилось. Бизнес-анализу было дано новое определение, сама профессия приобрела свои особенности и отделилась от профессии системного аналитика [3, с. 58].

Бизнес-анализ, в соответствии с определением, данным в BABOK, – это деятельность, которая делает возможным проведение изменений в организации, приносящих пользу заинтересованным сторонам в определенном контексте, путём выявления потребностей и обоснования решений, описывающих возможные пути реализации этих изменений [3, с.49].

Концепция бизнес-анализа может быть раскрыта через понимание сущности его понятийного аппарата, прежде всего базовых и ключевых понятий и существующих между ними взаимосвязей. В BABOK описана ключевая концептуальная модель бизнес-анализа, которая включает шесть базовых понятий бизнес-анализа, которые называют концептами:

- изменения (Changes);
- потребности (Needs)
- заинтересованные стороны (Stakeholders);
- решения (Solutions);
- контексты (Contexts);
- ценность / польза / значение (Value) [3, с.78].

Эти же шесть концептов содержатся в определении бизнес-анализа.

Изменение (Change) – преднамеренная, контролируемая (управляемая) трансформация («controlled transformations of an organization») (улучшение) в ответ на выявленную (неудовлетворенную) потребность с целью повысить производительность организации.

Потребность (Need) – стремление заинтересованной стороны к получению каких-либо благ, обладающих для нее определенной ценностью. Потребность, по сути, – это проблема или возможность, которой необходимо заняться.

Решение (Solution) – конкретный способ удовлетворения одной или нескольких потребностей в некотором контексте. Решение удовлетворяет потребность путем ликвидации проблемы, стоящей перед заинтересованными сторонами.

Заинтересованная сторона (Stakeholder) – человек или группа, имеющие отношения к изменениям, к потребностям или к решению. То есть они заинтересованы в проведении изменений, могут быть затронуты изменениями, имеют отношение к потребностям или решению. С ними бизнес-аналитик будет взаимодействовать напрямую или косвенно.

Ценность (Value) (стоимость, значимость) – это полезность чего-либо для заинтересованных сторон в определенном контексте. Ценность рассматривается как

составная часть потребности, в свою очередь, потребность должна обеспечить потенциальную ценность.

Контекст (Context) – обстоятельства, которые оказывают влияние или на которые оказывается влияние. Обстоятельства обеспечивают понимание изменения. Можно сказать, что контекст – это все, что имеет отношение к изменениям, которые происходят в окружающей среде. То есть это сочетание внутренних и/или внешних факторов и условий, которые могут повлиять на любые аспекты деятельности организации. Контекст может также включать культуру, инфраструктуру, отношения и другие области, имеющие отношение к бизнес-изменениям.

Кроме базовых понятий, понятийный аппарат бизнес-анализа включает в себя ключевые понятия. Ключевые понятия тесно взаимосвязаны с базовыми понятиями, расширяют и углубляют их, являются представлениями какого-либо базового понятия.

Ключевыми понятиями бизнес-анализа являются:

- требования;
- дизайн;
- план;
- риск [4, 29].

Требование – приемлемое для практической реализации представление потребности заинтересованных сторон. Ключевым в описании требования является определение того, какая ценность может быть получена, если требование будет реализовано.

Дизайн – формальное описание существенных в контексте решаемой задачи аспектов конкретного решения или его составных частей. Можно сказать, что решение отвечает на вопрос «что нужно сделать?», чтобы удовлетворить потребность, а дизайн отвечает на вопрос «как именно это сделать?».

План – это программа выполнения чего-либо или достижения какой-либо цели. План содержит совокупность событий, зависимости между ними, ожидаемую последовательность выполнения, результаты, необходимые ресурсы и заинтересованные стороны.

Риск – следствие влияния неопределенности на достижение поставленных целей.

В процессе работы с проблемой бизнес-аналитик выявляет все заинтересованные стороны и их требования, определяет способы взаимодействия с заинтересованными сторонами, осуществляет сбор информации о проблеме, выявляет ее причины.

Решения представляются на согласование заинтересованным сторонам в определенном дизайне и затем выбирается наиболее подходящее из них.

На основании рассмотренной концепции бизнес-анализа можно сказать, что главная цель бизнес-аналитика – решить проблемы организации путем проведения изменений, обеспечить возможность их проведения. Кроме этого, бизнес-аналитик снижает возможные риски и повышает прибыль, используя возможности.

В мире данная профессия также очень востребована. Например, согласно исследованию экспертов McKinsley Global Institute, в 2018 году США имели значительную нехватку бизнес-аналитиков. Прежде всего это вызвано отсутствием системы подготовки аналитиков (бакалавриат и магистратура). Во многих странах подобная система только начинает развиваться. Аналогичная проблема проявляется и в Республике Казахстан.

Согласно утвержденному профессиональному стандарту «Бизнес-аналитик» бизнес-анализ как вид профессиональной деятельности включает в себя такие обобщенные трудовые функции, как:

1. Работа с заинтересованными сторонами.
2. Обеспечение изменений в организации.
3. Выявление бизнес-проблем или бизнес-возможностей.
4. Обоснование решений.
5. Управление бизнес-анализом.

6. Аналитическое обеспечение разработки стратегии изменений организации.

Бизнес-аналитик отвечает за выявление реальных потребностей заинтересованных сторон, а не просто их выраженных желаний. Часто бизнес-аналитик работает для облегчения коммуникации между организационными подразделениями, а также играет главную роль в согласовании потребностей бизнес-подразделений и возможностей их реализации, в том числе с помощью информационных технологий.

Бизнес-анализ представляет собой новую концепцию. Он, как правило, начинается с проблемы, которая выражается как требование заинтересованной стороны, и имеет целью проведение изменений, которые необходимо осуществить, чтобы решить проблему.

Исходя из содержания бизнес-анализа, в соответствии с ВАВОК и на основании анализа профессионального стандарта были выделены следующие присущие бизнес-анализу (и работе бизнес-аналитика) ключевые особенности, отличные от методики комплексного анализа организации и позволяющие говорить о бизнес-анализе как о новой концепции анализа в организации.

1. Цель бизнес-анализа – обязательное проведение изменений для решения проблем или использования возможностей.

2. Обязательное наличие материальной или нематериальной ценности результатов анализа для заинтересованных сторон, которая заключается в решении, позволяющем ликвидировать проблему, удовлетворяя потребности заинтересованных сторон. Эта особенность выступает одной из характеристик результативности проводимой аналитической работы и делает бизнес-анализ необходимым и востребованным.

3. Анализ эффективности работы бизнес-аналитика – оценка качества решения с позиции удовлетворения потребностей заинтересованных сторон и с учетом имеющихся возможностей организации для проведения изменений в результате сформированного решения. Эта оценка проводится на основе сформированных бизнес-аналитиком критериев и показателей оценки своей работы. В случае неудовлетворительной оценки необходимо заново провести аналитическую работу и сформировать решение, удовлетворяющее потребности заинтересованных сторон в соответствии с возможностями организации.

Обязательная оценка результатов своей работы бизнес-аналитиком обеспечивает высокую эффективность и практическую ценность бизнес-анализа.

4. Гибкое видение (гибкая точка зрения) (Agile Perspective), что предполагает наличие у бизнес-аналитика интеллектуального (гибкого) мышления, т.е. возможности быстро реагировать на постоянные изменения, способности постоянно пересматривать, адаптировать, корректировать приоритетные цели, задачи, использовать различные методы (техники) анализа в зависимости от конкретной ситуации (контекста). Можно сказать, что именно Agile Perspective – это определяющая ключевая особенность бизнес-аналитика. Она делает методику бизнес-анализа уникальной, тем самым обеспечивая его применимость при решении любых проблем в организации.

5. Обязательное применение методик анализа риска в бизнес-анализе. Риск является неотъемлемой составляющей в деятельности организации в условиях рынка. Бизнес-анализ имеет целью обязательное проведение изменений, а переход в некое новое состояние всегда содержит элементы неопределенности и, следовательно, риска. Комплексный анализ, сформированный в период плановой экономики, не предполагал анализа риска. И до настоящего времени его методика не предполагает обязательной оценки риска [5, с.79].

Таким образом, бизнес-анализ предполагает новый концептуальный подход как в обработке информации, так и в целях и особенностях его проведения. Утверждение профессионального стандарта «Бизнес-аналитик» позволило четко определить границы данной профессии и ее содержание, что будет способствовать дальнейшему развитию этой новой концепции, повысит действенность анализа и позволит организациям сделать аналитическую работу неотъемлемой составляющей успешного ведения бизнеса.

Литература

1. Гришина, Н. В. Информационная безопасность предприятия. Учебное пособие: моногр. – Москва: Наука, 2015. – 240 с.
2. Ковалева, В.Д. Моделирование финансово-экономической деятельности предприятия / В.Д. Ковалева, И.В. Додонова. – М.: КноРус, 2015. – 280 с.
3. Попов, Ю.П. Основы безопасности деловых отношений предприятия. – М.: НЦ ЭНАС, 2016. – 304 с. 2. ВАВОК. 2015. Business Analysis Body of Knowledge [Electronic resource]. – Access mode: <http://iiba.ru/chapter-1-introduction>.
4. Медведева, О.В. Комплексный экономический анализ деятельности предприятия / О.В. Медведева, Е.В. Шпилевская, А.В. Немова. – М.: Гостехиздат, 2015. – 158 с.
5. Основы управления предприятием. Экономические механизмы управления предприятием. В 3 книгах. Книга 3. – М.: Финансы и статистика, 2016. – 368 с.

ӘОЖ 330.102

ЦИФРЛАНДЫРУ ЖАҒДАЙЫНДАҒЫ МЕМЛЕКЕТТІК АУДИТТИ ЖЕТІЛДІРУ

Халықаралық Тараз инновациялық институты
«Қаржы және есеп» кафедрасының аға оқытушысы **Жантаева Г. М.**
М.Х.Дулати атындағы Тараз өңірлік университеті
«Қаржы және есеп» кафедрасының аға оқытушысы **Айнабекова И.Т.**

Андатпа. Мақалада цифрландыру жағдайында Қазақстан Республикасындағы қаржы саласының дамуы, сонымен қатар Қазақстанның аудит және бақылау, оның ішінде мемлекеттік аудит сияқты ұғымдарды қарастырсақ, осы тарауда "цифрландыру" ұғымын, қаржылық тұрақтылықты қамтамасыз етуге және елдің экономикалық өсуі үшін берік негіз қалыптастыруға ықпал етуге бағытталған мемлекеттік аудит және қаржылық бақылау органдарының жұмысында қазіргі заманғы технологияларды қолдану перспективаларын қарастыруға және түсіндіруге тырысамыз. Бұдан басқа, қаржы саласындағы бұзушылықтарды болдырмау үшін қазіргі заманғы технологияларды дамыту деңгейін ескере отырып, бақылау рәсімдерін автоматтандыру перспективаларын анықтау ерекшеліктерін анықтаймыз.

Кілтті сөздер: цифрлық трансформация, аудит, бақылау, қаржы, мемлекеттік аудит, цифрлық аудит, қаржылық тұрақтылық.

Аннотация. В статье раскрывается развитие аудита и финансового контроля в Республике Казахстан в условиях цифровизации, а также некоторые тенденции, возникающие перед финансовым сектором Казахстана. Внутренний аудит помогает проконтролировать корпоративное руководство, риски, соблюдение нормативных требований. Также позволяет изучить рабочие процессы, и подтвердить, что компания работает согласно поставленным задачам, управляет своими наибольшими рисками, соблюдает законодательство и правила нормативов. В задачи внутреннего аудита входит регулярная проверка отчетности и различных видов деятельности в компании для того, чтобы обнаружить наиболее рискованные моменты (стратегические, операционные, нормативно-правовые и финансовые), которые необходимо контролировать и снижать. Внешний аудит сосредоточен исключительно на рисках, связанных с финансовой отчетностью.

Ключевые слова: цифровая трансформация, аудит, контроль, финансы, государственный аудит, цифровой аудит, финансовая устойчивость.

Annotation. Considering the development of the financial sphere in the Republic of Kazakhstan in the context of digitalization, as well as such concepts as audit and control in Kazakhstan, including state audit, in this chapter we will try to consider and explain the concept of "digitalization", the prospects for using modern technologies in the work of state audit and financial control bodies aimed at ensuring financial stability and creating a solid foundation for economic growth of the country. In addition, we will determine the specifics of determining the prospects for automating control procedures, taking into account the level of development of modern technologies to prevent violations in the financial sphere.

Key words: digital transformation, audit, control, finance, state audit, digital audit, financial stability.

Жалпы "цифрландыру" ұғымы 2017 жылдың 12 желтоқсанынан бастап мемлекетімізге «Цифрлы Қазақстан» бағдарламасы аясында қолданылуға енгізілді, алайда көбінесе ел экономикасының одан әрі дамуы осыған байланысты болып келеді. Бүгінгі күні Қазақстанның бәсекелестік артықшылықтарын, оның ішінде халықаралық деңгейде қамтамасыз ету үшін еліміздің қаржы жүйесінің жұмыс істеу ерекшеліктеріне жаңа технологияларды бейімдеудің тұжырымдамалық тәсілдері мен практикалық алгоритмін әзірлеу үлкен маңызға ие.

Аудит және бақылау, оның ішінде мемлекеттік аудит сияқты ұғымдарды қарастырсақ, осы тарауда "цифрландыру" ұғымын, қаржылық тұрақтылықты қамтамасыз етуге және елдің экономикалық өсуі үшін берік негіз қалыптастыруға ықпал етуге бағытталған мемлекеттік аудит және қаржылық бақылау органдарының жұмысында қазіргі заманғы технологияларды қолдану перспективаларын қарастыруға және түсіндіруге тырысамыз. Бұдан басқа, қаржы саласындағы бұзушылықтарды болдырмау үшін қазіргі заманғы технологияларды дамыту деңгейін ескере отырып, бақылау рәсімдерін автоматтандыру перспективаларын анықтау ерекшеліктерін анықтаймыз.

Соңғы төрт онжылдықта 4-ші өнеркәсіптік-технологиялық революцияның барлық деңгейіндегі қазіргі заманғы экономика (нано-, микро-, мезо-, макро-, мега-, жаһандық экономика) неғұрлым технологиялық, цифрлық және тіпті «бұлтты» болып келеді. Оны Ю.М. Осипов "технономика" ретінде – XX ғасырдың соңы мен XXI ғасырдың басындағы электронды-есеп төңкерісінің және технологиялық серпілісінің нәтижесі, өз қатерлерімен бүкіл шаруашылық пен бүкіл адам өмірін цифрландыру, технизациялау феномені ретінде көрсетеді. [56]. Жаңа технологиялар, оның ішінде АКТ виртуалды және қосымша шындық жасайды. Өндірісті автоматтандырудың, роботтаудың жаңа кезеңдері анықталады.

Экономиканы цифрландыру сөздің азды-көпті мағынасында Т.Н. Юдина және И.М. Тушкановтың келесі сөздерімен анықталады:

– қысқаша мағынада айтар болса: әртүрлі шаруашылық міндеттерді шешуге мүмкіндік беретін ақпараттық-цифрлық платформалар мен операторларды құру (жаһандық, мега, макро-, мезо-, микро-, нано-), оның ішінде стратегиялық: медицинаны, ғылымды, білімді, көлікті, жаңа индустрияландыруды, экономиканы мемлекеттік реттеуді және жоспарлауды және т.б. дамуы;

– кең мағынада: өндірістік немесе экономикалық қатынастардың табиғатының өзгеруі, олардың субъектілік-Объектілік бағдарын ауыстыру. Алгоритмдердің көмегімен машина – машина (М2М) типті қатынастар пайда болады, онда адам субъект бола алмайды. Қоғамның өндірістік күштері және /немесе өндіріс факторлары да өзгереді. Осылайша, интернет заттар және, тіпті, "барлық" интернет пайда болады. Барлық Заттар интернеті (IoT, Internet of Things) деп біріккен компьютерлік желілер мен қосылған датчиктері және деректерді жинау және алмасу үшін бағдарламалық қамтамасыз етуі бар (БҚ) қосылған жеке объектілер (заттар) жүйесін, автоматтандырылған режимде қашықтан бақылау және басқару мүмкіндігімен, адамның қатысуынсыз түсінігі бүгінгі күнде қабылданған.

Цифрландыру процесі шаруашылық үдерістерінің өзгеруімен қатар жүреді: жаппай тұтыну игіліктері (тауарлар мен қызметтер) өндірісін роботтандырудан жаңа өндірістерге, әрбір тұтынушы үшін жеке сипаттамалары бар игіліктерді құрудан, мысалы, инновациялық цифрлық технологияны пайдалану арқылы, мысалы, 3D-басып шығару және прототиптеу, цифрлық капиталды өсіру арқылы жүргізіледі. Цифрлық экономика саласындағы сарапшылар мен талдаушылардың бағаларына сәйкес таяу онжылдықта (шамамен 2025 жылға қарай) тұтыну және инвестициялық нарықтардағы тауарлар мен қызметтердің жартысына жуығы мүлдем немесе салыстырмалы түрде "жаңа ақылды" ("ақылды қала", "ақылды үй", "ақылды жол", "ақылды машина", "ақылды киім" және т.б.) болады [1].

Расында, бүгінгі күні бір елдерде кәсіпорындардың/ұйымдардың өнімділігі мен бәсекеге қабілеттілігін арттыру мақсатында материалдық және материалдық емес өндіріс саласында қазіргі заманғы цифрлық технологияларды енгізу мен пайдалануды ұсынатын цифрлық трансформация анағұрлым, ал басқа елдерде – неғұрлым тиімді жүріп жатқанын байқаймыз. Сандық трансформация саясатының табысы ең алдымен:

- кәсіби мамандардың болуы арқылы;
- кәсіпкерлік қоғамдастықтың мүдделілігі мен мүмкіндіктері арқылы;
- материалдық-қаржылық ресурстармен;
- жүйелік басқару арқылы;
- ел басшылығының саяси ерік-жігері арқылы анықталады.

Цифрлық трансформация-қазіргі заманғы мемлекеттің басты мақсаттарының бірі. Қазақстанда бұл салаға да көп көңіл бөлінеді.

2017 жылы "Цифрлық Қазақстан" мемлекеттік бағдарламасы қабылданды, оның мақсаты – ел экономикасының даму қарқынын жеделдету, сондай-ақ сандық технологияларды пайдалану есебінен халықтың өмір сүру сапасын жақсарту болып табылады [2].

Аталған бес бағыт шеңберінде 17 бастама және 100-ден астам іс-шаралар қалыптастырылды.

Ел экономикасы бұрынғыдан да көп цифрландырылуда. Атап айтсақ, 2018 жылы компьютерлерді пайдаланатын ұйымдардың үлесі 70,7%-дан 77,7%-ға дейін ұлғайды. Сонымен қатар, интернетке қолжетімділігі бар ұйымдардың үлесі 2017 жылы 67,7%-дан 2018 жылы 75,1%-ға дейін, ал интернет – ресурстары бар ұйымдардың үлесі 21,7%-дан 22,3%-ға дейін өсті [3].

Қазақстанда цифрландырудан жалпы экономикалық тиімділігі 578 млн. АҚШ долларды құрады. Бұл ретте, экономиканы цифрландыруды енгізу есебінен жыл сайын өнімділік 2-10%-ға, кен орындарында өндіру 3%-ға, өндірістік шығындардың 10-20%-ға қысқаруы, АӨК-де нақты егіншілікті қолдану есебінен өнімділік 25-50%-ға өсуі күтілуде [4].

IDC мәліметтері бойынша, 2020 жылдан 2023 жылға дейінгі кезеңде сандық трансформацияға тікелей инвестициялар 7,4 трлн АҚШ долларын құрайды. Сондай-ақ 2023 жылға қарай цифрландыруға жұмсалатын шығыстардың үлес салмағы АКТ-ға салынған барлық инвестициялардың 50%-ына дейін өседі (ағымдағы сәтте үлес 36%-ды құрайды) (сурет 1.5). Ең үлкен өсім деректерді талдау және талдау саласында болжанады, себебі компаниялар ақпарат негізінде бәсекелестік артықшылықтар жасайды [5]

Мемлекет мемлекеттік аудит және қаржылық бақылау органдары атынан бюджетте көзделген мақсаттар мен көлемдерге ақша қаражатын жұмсаудың заңдылығын және дұрыстығын тексеруге бағытталған аудитті жүзеге асыруды жалғастыруда, алайда мемлекеттің қоғам алдындағы жауапкершілік аясы жаңа жағдайларда айтарлықтай кеңеюде. Шаруашылық жүргізудің қолданыстағы тетіктерін бағалау және материалдық ресурстарды қоса алғанда, мемлекет меншігіндегі барлық мүлікті неғұрлым үнемді және тиімді пайдалану жөнінде нақты ұсынымдар әзірлеу қажеттілігі туындайды. Бұл әлемдік тәжірибе көрсетіп отырғандай, сыртқы мемлекеттік қаржылық бақылау институтын мемлекеттік аудит институтына айналдыруға әкеліп соқтырады.

Мемлекеттік аудиттің әлеуетті әсерінің ауқымы туралы мыналардан көруге болады. Жылдық жалпы қолда бар кіріс (мемлекеттік қаржы ресурстары) елдің ЖІӨ шамамен 21,5%-ын құрайды. Бұдан басқа, мемлекет меншік иесі болып табылады және бұрын жинақталған активтерді басқарады. Мемлекеттік сектордың негізгі капиталы (толық мемлекет меншігіндегі шаруашылық жүргізуші субъектілерді, қазыналық және мемлекеттік кәсіпорындарды, сондай-ақ мемлекеттің қатысу үлесі бар кәсіпорындарды қоса алғанда) елдің негізгі капиталының бестен бірінен астамын құрайды. Егер оларға өз капиталында мемлекеттік қаражаты бар құрылымдарды, мысалы, акционерлік қоғамдар мен мемлекет қатысатын басқа да экономикалық субъектілерді сатып алуды оосатын болсақ, онда мемлекеттік басқарудағы, демек, бақылаудағы елдің негізгі капиталының үлесі жартысынан астамын құрайды. Демек, мемлекет иелік ететін және билік ететін ресурстар ауқымының ұлғаюы, олардың ел ресурстарының жалпы көлеміндегі үлесі оның әлеуметтік-экономикалық дамуға ықпалының өсуіне себепші болатыны мәлім болып шығады.

Цифрлық аудит әдістерін пайдалану, аудитті тестілеу кезінде жоғары тәуекелі бар мәмілелерге шоғырлануға мүмкіндік береді. Аудиторлар бүгінгі күні өздерінің көптеген сұраныстарына және тексеру үшін қажетті қағаз көшірмелерді көп күтуге байланысты, қолданыстағы аудиттің бірқатар тиімсіз тәсілін еңсере алады. Басқару үшін пайдалы ақпараттарға барынша кең қамту және уақтылы назар аударуға мүмкіндік туындаған жағдайда ғана, соншалықты аудиторлық жұмыстар үздіксіз және тиімді болуы мүмкін. Аудиторлар мен аудиттелетін объект үшін аудитті жүргізу тәсілін жаңғыртуда көптеген артықшылықтар бар. Алайда, аудитті цифрландыру үшін қажетті түрде деректерді алу кезінде проблема туындауы мүмкін. Ең көп таралған кедергілердің бірі, тіпті егер қол жетімділік болса да, мемлекеттік органдар пайдаланатын бухгалтерлік есептің әртүрлі жүйелік модульдеріне, қосалқы кітаптарға байланысты оларды басқа жүйелермен біріктіре алмайды. Жүйелердің үйлесімсіздігі деректерді бағалау үшін аудиторлардың жұмысын едәуір қиындатуы мүмкін.

Бұл проблеманы еңсеру және сандық технологиялар үшін қадамға өту үшін аудиторлар деректер қоймасының сенімді және икемді сәулетін жасау қажет. Деректер қоймасы-бір немесе бірнеше бөлек көздерден деректерді біріктіру арқылы құрылған орталық деректер қоймасы. Деректер базасында сақталған ақпаратты кезегімен ескі деректерден жаңа деректерге дейін оңай салыстыруға болады. Қажет болған жағдайда аудиторлық рәсімдерді жүргізу мақсатында деректер алынып, деректер қоймасына жүктеледі, мұнда аудит құралдары тәуекелдерді бағалауды орындау үшін, аудиторлық дәлелдер алу, үрдістерді түсіну және мүдделі тараптарға есеп беру үшін қолданылуы мүмкін.

Негізгі артықшылық-бұл кез келген уақытта деректер аудиторлық дәлелдемелерді жасау және алу үшін пайдаланылуы мүмкін (сенімділік пен толымдылықты білдіреді). Деректерді бүтіндей толығымен сақтау үшін көптеген тәуекелдер кездеседі: мысалы, әртүрлі көздерден деректерді бірыңғай тұтастыққа интеграциялауды жүзеге асыру үшін технологияны пайдалану кезінде пайда болады. Қоймада жиналған деректердің бүтіндігі сандық аудит үшін әр түрлі мақсаттарда, атап айтқанда, сыбайлас жемқорлық тәуекелдерін болдырмау үшін, қаржы есептерінің баланстарын салыстыру үшін және қоймаларда және тағы басқа жерде өткізілген түгендеу қорытындысын салыстыру үшін пайдаланылуы мүмкін. Сандық аудит үздіксіз бақылаудың кеңейтілген мүмкіндіктерін және үздіксіз аудит бағдарламасын, 1 кестеде көрсетілгендей күрделі деректер талдауын қолдайды.

Кесте 1 – Аудиттің цифрлық әдістерін енгізудің негізгі артықшылықтары

Тиімділікті арттыру	Қосымша бизнес идеялар:	Үлкен тиімділік:	Алаяқтықты, бұзушылық және теріс пайдалануды үздік анықтау:
Жалпы құралдарды	Құрылымдық	Ұйым ішіндегі және	Жеке және заңды

пайдалана отырып, аудиторлар арасындағы келісімді ұлғайту	бөлімшелер арасындағы нәтижелерді салыстыру	арасындағы транзакциялардың ыңғайлы және оңай қарау	тұлғалар арасындағы бизнеспен айналы сатын компаниялардың ұйыммен меншік құқығы сияқты жасырын қатынастарды сәйкестендіру
Ішкі бақылау олқылықтары мен кемшіліктерін сәйкестендіру	АТ жүйесінің функционалдығын пайдалануды кеңейтілген түрде түсіну	Қысқа мерзімде деректердің үлкен көлемін қарастыру және талдау	Күдікті операцияларды анықтау және талдау құралы
Алаяқтықты автоматты түрде анықтау және алдын алу іс-шаралары	Іскерлік үдерістер мен қатынастардан күтілетін ауытқуларға негізделген аса жоғары тәуекел транзакцияларын анықтау	Дәстүрлі әдістерді қолданудан әлдеқайда тиімді	Үнемі алаяқтықпен осалдықтың қатерін қадағалау әлеуеті
Себептердің түбірін толық анықтайтын толық аудиторлық қорытындылар		Басшылық үшін тест нәтижелерін жылдам ұсыну	
Ескерту – Дереккөз негізінде автормен құрылды [5]			

Сандық аудит-бұл технологияға негізделген күш ғана емес. Ол аудит жасау үшін қандай мәселелер қажет екенін және аудиторлардың білімін, шеберлігі мен дағдыларын және қабілетін түзетуді қамтиды [6]. Аудитке сыналған тәсілдердің эволюциясы мемлекеттік аудит органдарында және аудит объектілерінде мәдени өзгерістер болып табылады. Бұл ретте, аудитор мамандығы ретінде қаралатын бірнеше іс-әрекеттер бар

Бүгін сандық және үлкен деректер дәуірі технологиялық сипаттағы жаңа тәсілдерге дәстүрлі аудиттің әдістері мен тәсілдерін қайта қарау үшін бізге үлкен сын-қатерлер мен мүмкіндіктерге тап болып отырғандығын байқатты. Цифрлық аудит үлкен деректер арқылы үрдістерді, мәселелерді және қарым-қатынастарды және мемлекеттік органдардың басшылары мен мүдделі тараптарға мемлекеттік басқарудың ұсынымдарын жақсарту үшін неғұрлым толыққанды әрі мазмұнды зерттеулерді қамтамасыз етеді. Сандық аудитке өту қаншалықты мүмкін және қол жеткізуге болады? Бұл проблемаларды және олармен байланысты Цифрлық мемлекеттік аудит мәселелерін Қазақстан Республикасында қалыптасқан халықаралық тәжірибе мен нақты жағдайларды ескере отырып қарау қажет.

Әдебиеттер

1 Тушканов И.М., Юдина Т.Н. Форсаж цифровой экономики // Системное моделирование социально-экономических процессов: тр. 39-й междунар. науч. школы-семинара. – Воронеж: Воронежский государственный педагогический университет, 2016. – С. 246-247.

2 Постановление Правительства Республики Казахстан. Об утверждении Государственной программы "Цифровой Казахстан": утв. 12 декабря 2017 года, №827 // <http://adilet.zan.kz/rus/docs/P1700000827>. 26.03.2019.

3 Цифровизация экономики Республики Казахстан, 2019 // <http://ranking.kz/ru/a/reviews/cifrovizaciya-ekonomiki-respubliki>. 11.02.2020.

4 Премьер-Министр РК Аскар Мамин провел заседание Комиссии по вопросам цифровизации // <https://primeminister.kz/ru>. 11.02.2020.

5 Показатели государственных и правительственных программ. Государственная программа «Цифровой Казахстан – 2020» // <https://stat.gov.kz/programm/indicator>. 21.01.2020.

6 Основные социально-экономические показатели Республики Казахстан // <https://stat.gov.kz/official/dynamic>. 21.02.19.

УДК 33.336

РАЗВИТИЕ МАЛОГО И СРЕДНЕГО БИЗНЕСА В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

Жантаева Г.М. магистр экономических наук,
Айтбаева Д.Т. магистр экономических наук,
Международный Таразский инновационный институт

Аннотация. В статье раскрывается развитие малого среднего бизнеса в Республике Казахстан. Создание предпринимательских структур является одной из главнейших задач, стоящих перед государством в переходный период. Именно предпринимательские структуры всех уровней способны обеспечить максимальную занятость и повысить жизненный уровень населения, а следовательно и обеспечить улучшение социального климата, необходимого для дальнейшего социально – экономического развития Республики Казахстан. Развитие предпринимательской деятельности должно иметь комплексный, многоуровневый характер, поскольку данная деятельность является экономическим базисом для достижения стратегических целей реализации индустриально – инновационного развития страны.

Ключевые слова: экономика, финансы, бизнес, предпринимательство, малый бизнес, средний бизнес.

Андатпа. Мақалада Қазақстан Республикасында шағын орта бизнесті дамыту туралы айтылады. Кәсіпкерлік құрылымдарды құру өтпелі кезеңде мемлекет алдында тұрған басты міндеттердің бірі болып табылады. Дәл осы барлық деңгейдегі кәсіпкерлік құрылымдар барынша жұмыспен қамтуды қамтамасыз етуге және халықтың өмір сүру деңгейін арттыруға, демек, Қазақстан республикасының одан әрі әлеуметтік – экономикалық дамуы үшін қажетті әлеуметтік ахуалды жақсартуды қамтамасыз етуге қабілетті. Кәсіпкерлік қызметті дамыту кешенді, көп деңгейлі сипатқа ие болуы керек, өйткені бұл қызмет елдің индустриялық – инновациялық дамуын іске асырудың стратегиялық мақсаттарына қол жеткізудің экономикалық негізі болып табылады.

Кілтгі сөздер: экономика, финансы, бизнес, предпринимательство, малый бизнес, средний бизнес.

Annotation. The article reveals the development of small and medium-sized businesses in the Republic of Kazakhstan. The creation of business structures is one of the main tasks facing the state in the transition period. It is the business structures of all levels that are able to provide maximum employment and improve the standard of living of the population, and therefore to ensure the improvement of the social climate necessary for the further socio-economic development of the Republic of Kazakhstan. The development of entrepreneurial activity should have a complex, multi-level character, since this activity is an economic basis for achieving strategic goals for the implementation of industrial and innovative development of the country.

Key words: economics, finance, business, entrepreneurship, small business, medium business.

Основа экономики любой страны — это развитие малого и среднего бизнеса. Без развитого малого и среднего предпринимательства сложно говорить о стабильности макроэкономической ситуации в государстве. Вследствие этого еще на заре независимости малый и средний бизнес был определен в Казахстане как важнейший сектор экономики, всесторонняя поддержка которого всегда была приоритетом государственной политики.

Малое предпринимательство как показывает международная практика, зарождается, прежде всего, в тех отраслях, где капитал оборачивается быстрее, а именно в торговле, общественном питании и в сфере услуг. Однако форсированная экономическая политика по реформированию рыночной экономики, начавшаяся с либерализации цен и связанная с ней нарастающая инфляция привлекла к ликвидации финансовой базы мелкого бизнеса из-за обесценивания сбережений населения и резкого повышения процентных ставок, что вызвало паралич в формировании малого бизнеса и его инвестиционной деятельности. Малое предпринимательство оказалось под прессом многочисленных сборов и больших налогов.

В научной учебной литературе, текстах нормативных правовых актов часто используются понятия "малый бизнес" и "малое предпринимательство" (и, соответственно, "средний бизнес" и "среднее предпринимательство"). Некоторые авторы считают, что между этими понятиями существуют различия.

Лилимберг С.И., Панина Г.В. определяют предпринимательство таким образом: «Предпринимательство – это самостоятельное организационно-хозяйственное новаторство на основе использования различных возможностей для выпуска новых товаров, открытия новых источников сырья, рынков сбыта и т. д., что ведет к постоянному обновлению хозяйственной системы или ее элементов для получения прибылей и реализации собственных целей предпринимателя.» [1].

В словаре «Экономика в терминах понятий и представлениях.» дается данное определение «Бизнес – это деятельность, основанная на использовании экономических ресурсов, и осуществляемая с целью получения дохода (прибыли) или иных личных выгод.»[2].

Наше государство постоянно оказывает поддержку малому предпринимательству. Для помощи создаются фонды, один из самых известных это Фонд «Даму». АО «Фонд развития предпринимательства «Даму» (далее – Фонд «Даму» / Фонд) образовано согласно постановлению Правительства Республики Казахстан от 26.04.1997г. № 665 «О создании фонда развития малого предпринимательства».

С 2002г. Фонд начал кредитование малого бизнеса напрямую из собственных средств. Фондом «Даму» были реализованы «Программа кредитования субъектов малого предпринимательства из средств республиканского бюджета» и «Программа развития малых городов на 2004-2006 гг.».

В 2018 году Фонд осуществил первый выпуск облигаций на площадке АО «Казахстанская фондовая биржа».

В 2020 году Фонд осуществил успешное дебютное размещение «зеленых» облигаций на площадке фондовой биржи Международного финансового центра «Астана»;

Филиалы Фонда «Даму» работают во всех регионах Казахстана, имеют значительный опыт работы с местными предпринимателями, общественными организациями и местными исполнительными органами власти.

В 2021 году прогноз роста экономики Казахстана вырос с 2,8% до 3,1%. Прогноз роста экономики Казахстана основан на исследованиях Всемирного банка, по которым рост глобальной экономики увеличится с 1,6% до 5% в зависимости от организации вакцинации.

По итогам 4 квартала 2021 года обеспечена положительная динамика восстановления экономики при соблюдении ограничительных мер различного уровня. В целом экономика Казахстана восстанавливается.

Согласно статистических данных Бюро Национальной статистики, на 1 декабря 2021 года в общем количестве субъектов малого и среднего предпринимательства наибольшая

доля приходится индивидуальным предпринимательствам, что составляет 61,5 %, малое предпринимательство 24,6%, крестьянские или фермерские хозяйства 13,7 % и наименьшее количество приходится на среднее предпринимательство 0,2 %.

На 1 марта 2022 года согласно статистических данных Бюро Национальной статистики, в общем количестве субъектов малого и среднего предпринимательства наибольшая доля приходится индивидуальным предпринимательствам, что составляет 61,8 %, малое предпринимательство 24,5%, крестьянские или фермерские хозяйства 13,5 % и наименьшее количество приходится на среднее предпринимательство 0,2 %.

Рисунок 3- Количество субъектов малого и среднего предпринимательства на 01.03.2022г.

* Данные из Статистического бизнес-регистра. [3]

По состоянию на 1 марта 2022 года в Жамбылской области функционируют 54 889 действующих субъектов малого и среднего предпринимательства (далее - МСП), что составляет 104,8% к аналогичному периоду 2021 года, из них 8 831 – юридические лица малого предпринимательства, 152 – юридические лица среднего предпринимательства, 39 604 – индивидуальные предприниматели и 6 302 – крестьянские хозяйства.

В период мировой пандемии Правительство Казахстана уделяло большое внимание вопросам сохранения стабильности экономики, в том числе сектора микро-, малого и среднего бизнеса, который формирует 31,7% ВВП страны. По итогам 2020 года возросла востребованность одной из самых популярных программ среди микро-, малого и среднего предпринимательства – программы «Дорожная карта бизнеса – 2025», основным оператором которой являлся Фонд «Даму». В рамках данной программы в 2020 году поддержано 18 916 проектов, тогда как в 2019 году всего 4 128 проектов. Успех этой программы связан с максимальным упрощением условий.

Последствия пандемии напрямую повлияли на экономику и ВВП всех стран планеты, снизив глобальную деловую активность и объемы международной торговли до беспрецедентного уровня. Последствия пандемии Covid-19 оказали существенное влияние на экономику Казахстана по сравнению с финансово-экономическими кризисами последних десятилетий. Основными факторами, повлиявшими на его снижение, стали внутренние санитарные ограничения, снижение внешнего спроса, снижение инвестиционной активности, снижение цен на нефть, а также снижение темпов добычи нефти на фоне соглашений ОПЕК+. Евразийский Банк развития (ЕАБР) дал положительный прогноз относительно стабильности экономики Казахстана и роста ВВП.

Президентом Казахстана Касым-Жомартом Кемелевичем Токаевым в выступлении 23 марта 2020 года на заседании Комиссии по чрезвычайному положению поручено предоставить МСБ отсрочку по уплате всех видов налогов и других обязательных платежей сроком на 3 месяца, без начисления штрафов и пени. В рамках исполнения поручения отсрочку по кредитам получили более 1,6 млн граждан и 11,5 тыс. субъектов МСБ на общую сумму свыше 360 млрд тенге. Кроме того, 1 сентября текущего года Главой государства поручено снизить ставку до 6% по кредитам МСБ в наиболее пострадавших секторах экономики. Все эти поручения были выполнены.

Все эти меры в совокупности способствовали поддержке активной работы микро малого и среднего бизнеса, который играет важную роль в социально-экономической и политической жизни страны, обеспечивает постоянную занятость жителей сел и городов, снижает безработицу.

Поддержка государства для МСБ очень важна. Так стоит ли открывать в Казахстане малый бизнес? Для бизнеса, который имеет небольшой уровень, существуют программы для их поддержки.

Центры развития малого предпринимательства, расположенные по всей стране, доступны предпринимателям для консультаций, помощи в составлении бизнес-планов, доступа к местным ресурсам и сетевым возможностям.

Существуют и специальные гранты, которые ежегодно выделяются владельцам малого бизнеса. Большинство из них являются типичными для типа работы, которую вы выполняете, или требуют соответствия определенному демографическому профилю. Программа инновационных исследований малого предпринимательства, например, выделяет гранты предпринимателям, участвующим в проведении исследований с коммерческим потенциалом. Важно учитывать, что при получении гранта вам придется использовать деньги по целевому назначению. Есть много кредитных программ для малого бизнеса, которые могут помочь, если вам нужны деньги, чтобы пойти на общие бизнес-расходы.

Также в связи с указом Президента Казахстана Касым-Жомарта Токаева субъекты малого и среднего бизнеса получают помощь от государства в виде освобождения от налога на прибыль [4].

- малый и средний бизнес. Налоговые проверки компаний, относящихся к этой категории, будут запрещены до 2023 года, такая инициатива была поддержана правительством и будет действовать в течение трех лет [4].

Реформа является частью "дорожной карты бизнеса до 2025 года". По словам Министра национальной экономики Руслана Даленова: "Поступательное развитие малого и среднего бизнеса приведет к качественным изменениям в экономике. Для этого принимаются необходимые меры. Условия ведения бизнеса резко улучшаются. Снижаются барьеры и сокращается перечень разрешений. Принимаются стимулирующие меры для развития малого и среднего бизнеса [5].

Список использованной литературы:

1. Лилимберг С.И., Панина Г.В. Предпринимательское дело: Учебное пособие. – Костанай: Костанайский филиал «ЧелГУ», 2019. – 124 с.
2. Экономика в терминах понятиях и представлениях. 2-е изд. 2016. Ковнир В.Н., Мурзина И.В.
3. Бюро национальной статистики Агентства по стратегическому планированию м реформам Республики Казахстан www.stat.gov.kz / Официальная статистика / По отраслям / Малое и среднее предпринимательство
4. Евгения Николаевская, «Малый и средний бизнес. Налоги.»

Глобальный сервис – Financer <https://financer.com/kz/blog/osvobozhdenie-ot-nalogov-maliy-biznes/>

5. В Казахстане увеличили гранты для молодежи на развитие бизнеса
<https://www.exclusive.kz/expertiza/daily/127708/>

УДК 33.336

БАНКОВСКИЙ МАРКЕТИНГ И СИСТЕМА ПАРТНЕРСКИХ ОТНОШЕНИЙ В СФЕРЕ БАНКОВСКИХ УСЛУГ

Ким Т.А., магистр экономических наук,
Асемова Р.Д., магистр экономических наук,
Международный Таразский инновационный институт

Аннотация. В статье раскрывается банковский маркетинг и система отношений в сфере банковских услуг. Маркетинг известен, как система управления и организации деятельности компаний, фирм, банков, всесторонне учитывающая происходящие на рынке процессы. Банковский маркетинг в силу его специфичности представляет особый сегмент маркетинга. Это внешняя и внутренняя идеология, стратегия, тактика и политика деятельности банка, определяемая конкретной общественно-политической и экономической ситуацией. Научно – технический прогресс за последние 10 лет привели к изменениям в банковских системах. В странах с развитой рыночной экономикой показали необходимость освоения банками самых современных приемов и способов банковского маркетинга. Современная ситуация показывает необходимость универсализации банковской деятельности, выход ее, за границы традиционных операций, появление у банков конкурентов в лице небанковских учреждений, отток вкладов из банков в результате развития рынка ценных бумаг.

Ключевые слова: банковская система, маркетинг, экономика, блокчейн финансы, цифровые платежи.

Аңдатпа. Мақалада Банктік маркетинг және банктік қызмет көрсету саласындағы қатынастар жүйесі көрсетілген. Маркетинг нарықта болып жатқан процестерді жан-жақты ескеретін компаниялардың, фирмалардың, банктердің қызметін басқару және ұйымдастыру жүйесі ретінде белгілі. Банк маркетингі өзінің ерекшелігіне байланысты маркетингтің ерекше сегментін білдіреді. Бұл нақты қоғамдық-саяси және экономикалық жағдаймен анықталатын банктің сыртқы және ішкі идеологиясы, стратегиясы, тактикасы және саясаты. Соңғы 10 жылдағы ғылыми-техникалық прогресс банк жүйелеріндегі өзгерістерге әкелді. Нарықтық экономикасы дамыған елдерде банктер банктік маркетингтің ең заманауи әдістері мен тәсілдерін игеру қажеттілігін көрсетті. Қазіргі жағдай банк қызметін әмбебаптандыру, оның дәстүрлі операциялардың шекарасынан тыс шығуы, банктерде банктік емес мекемелер атынан бәсекелестердің пайда болуы, бағалы қағаздар нарығының дамуы нәтижесінде банктерден салымдардың кетуі қажеттілігін көрсетеді.

Кілтті сөздер: банк жүйесі, маркетинг, экономика, блокчейн қаржы, сандық төлемдер.

Annotation. The article reveals banking marketing and the system of relations in the field of banking services. Marketing is known as a system of management and organization of the activities of companies, firms, banks, comprehensively taking into account the processes taking place in the market. Bank marketing, due to its specificity, represents a special segment of marketing. This is the external and internal ideology, strategy, tactics and policy of the bank's activities, determined by

a specific socio-political and economic situation. Scientific and technological progress over the past 10 years has led to changes in banking systems. In countries with developed market economies, the need for banks to master the most modern techniques and methods of banking marketing has been shown. The current situation shows the need for universalization of banking activity, its going beyond the boundaries of traditional operations, the emergence of competitors in the face of non-banking institutions, the outflow of deposits from banks as a result of the development of the securities market.

Key words: banking system, marketing, economics, blockchain finance, digital payments.

Банковский маркетинг – это комплексная, равносторонняя и целенаправленная деятельность в области производства и рынка банковских услуг, он обеспечивает решение конкретных рыночных задач, позволяет выполнять рабочие стратегии максимально рациональным. Маркетинг известен, как система управления и организации деятельности компаний, фирм, банков, всесторонне учитывающая происходящие на рынке процессы. Банковский маркетинг в силу его специфичности представляет особый сегмент маркетинга. Это внешняя и внутренняя идеология, стратегия, тактика и политика деятельности банка, определяемая конкретной общественно-политической и экономической ситуацией.

Научно – технический прогресс за последние 10 лет привели к изменениям в банковских системах. В странах с развитой рыночной экономикой показали необходимость освоения банками самых современных приемов и способов банковского маркетинга. Современная ситуация показывает необходимость универсализации банковской деятельности, выход ее, за границы традиционных операций, появление у банков конкурентов в лице небанковских учреждений, отток вкладов из банков в результате развития рынка ценных бумаг. В Казахстане банковскую сферу активно проникают страховые, брокерские, сберегательные, трастовые и другие компании, торгово-промышленные и финансовые корпорации. В результате активного развития финансовых рынков, в коммерческих банках стали характерными снижение доходности и значительное усиление риска их операций. Для того чтобы выдержать конкурентную борьбу, банкам предстоит осваивать новые виды услуг, новые формы бизнеса, выдвигать на первое место не только интересы акционеров, а бороться за каждого клиента. Маркетинг лежит в основе работы всех подразделений банка. В современной казахстанской практике основным центром, организующим маркетинг, в основном, является коммерческий отдел. Коммерческий отдел занимается изучением рынка, сбором все необходимой информации, ее анализом, разработкой стратегии освоения рынка банком.

Маркетинг в управлении коммерческими банками положил начало системы критериев выработки стратегии и тактики деятельности, а также определения конкретных мер изучения и развития рынка. Внедрение маркетинга способствует росту доходности и снижению риска банковской деятельности. Все зависит от управления капиталами банка. От работы с активами и пассивами. Основная задача маркетинга заключается в том, что он выступает механизмом поддержания адекватности всей деятельности коммерческого банка.

В последнее время казахстанские банки осуществляют свою деятельность напрямую основываясь на принципы и задачи современного маркетинга. Это связано с тем, что бы организовать банковскую деятельность в соответствии с намеченными планами, для детального изучения работы банка и его клиентов. Обслуживание каждого клиента должно опираться на глубокое и всестороннее изучение реального потенциала, возможностей и сфер деятельности коммерческого банка.

1. Специфика банковского маркетинга

Особенности маркетинга в банковской сфере обусловлены, прежде всего, спецификой банковской продукции. Под ней подразумевается любая услуга или операция, совершаемая банком. Целью политики руководства банка и деятельности всех его служб является привлечение потенциальных клиентов, расширений сферы сбыта банковских услуг,

завоевание основных сегментов рынка, рост получаемой прибыли. Отсюда огромное значение маркетинговой работы банка, цели которой в последнее время резко усилились на фоне конкуренции на финансовых рынках и модифицируемых отношений между банками и клиентурой.

Маркетинг — это стратегия и философия банка, требующая тщательной подготовки, глубокого и всестороннего анализа, активной работы всех подразделений банка. Маркетинговый подход предполагает первоочередную ориентацию банка не на свой продукт, а на реальные потребности клиентуры. Поэтому необходимо тщательное изучение рынка, анализ изменяющихся вкусов и предпочтений потребителей банковских услуг, а также развитие научно – технического прогресса. Банковский маркетинг можно определить как поиск и использование банком наиболее выгодных рынков банковских продуктов с учетом потребностей клиентуры. Это предполагает четкую постановку целей банка, формирование путей и способов их достижения и разработку конкретных мероприятий для реализации планов.

В рамках маркетинговой деятельности очень важна и вторая сторона проблемы — объем затрат, которые понесет банк в результате разработки и продвижения новых продуктов. Банк оперирует дорогостоящими ресурсами и их следует использовать в самых прибыльных сегментах рынка, где высок спрос и сравнительно низкие издержки по оказанию услуг. Коммерческий характер функционирования банков требует широкого применения маркетинга. Специфика маркетинга в банковской области обусловлена не только тем, что он способствует коммерциализации банковской работы и обеспечивает эффективное использование денежных ресурсов, но и особенностями денежного оборота, который выступает объектом всей банковской деятельности. Банковский маркетинг должен быть нацелен на ускорение денежного оборота за счет совершенствования и ускорения безналичных расчетов в хозяйстве. Маркетинг ориентирован на анализ и удовлетворение потребностей клиентов банка. В быстром и правильном проведении расчетов, с поставщиками сырья и материалов, покупателями готовой продукции, рабочими и служащими, финансовой и банковской системой, это необходимо для обслуживания хозяйственных процессов страны. Банковский маркетинг связывается с новыми формами расчетов, в максимальной степени учитывающих характер хозяйственной деятельности клиентов банка, особенности нахождения их партнеров, их финансовое положение и другие факторы, влияющие на скорость денежного оборота. В банковской среде все более предпочтительным становится интегрированный маркетинг, направленный не только на расширение круга вкладчиков, но и на постоянное улучшение качества их обслуживания.

Цифровые технологии меняют принципы работы банковской индустрии. Инновации ради инноваций бессмысленны, они должны приносить реальную пользу потребителям. Данный вопрос о реальной пользе инноваций еще предстоит определить в будущем, но вот основные направления цифровых разработок, которые уже меняют облик цифровых финансов и оказания банковских услуг. Перечислить их и дать им определение позволят проанализировать изменения на рынке банковских услуг:

1) Инвестиции в цифровой банкинг — ряд представителей традиционной банковской индустрии делают ставку на более гибких молодых технологичных финтех-последователей. Банк BBVA, к примеру, уже успел приобрести долю в цифровом банке Atom из Великобритании и Simple из США. Эксперты консалтингового агентства KPMG отмечают, что подобные поглощения и инвестиционные сделки могут решить проблему традиционных банков с отставанием их ИТ-инфраструктуры от реальных темпов технологического прогресса.

2) Блокчейн — технология представляет собой распределенный онлайн реестр, который обладает потенциалом ускорить процесс всех финансовых транзакций и повысить уровень их надежности.

3) Партнерство с кредитными р2р-площадками — банки стали использовать потенциал представителей новой одноранговой экономики и не хотят упускать этот сегмент дополнительной прибыли.

4) Цифровые платежи — запуск таких сервисов, как Apple Pay, Android Pay, Samsung Pay и так далее ознаменовали новую эру платежных технологий, которые начинают входить в мейнстрим. Даже банки и представители ритейла начали запускать аналогичные продукты.

5) Видео ссылки на услуги — банки все больше ориентируются на цифровой контент, в том числе и видео-формат, который позволяет более подробно и доступно донести до клиентов все возможности предоставляемых услуг.

6) Интеграция NFC-чипов в одежду и аксессуары — Barclays уже запустил в Великобритании программу bPay, которая позволяет интегрировать NFC-чип, привязанный к счету клиента, в любой брелок, аксессуар или одежду. Это позволит даже вышедшему на пробежку человеку с пустыми руками купить себе бутылку воды используя всего лишь браслет на руке или кулон для оплаты покупки.

7) Социальные медиа — банки начинают интегрировать общение с клиентами через популярные социальные ресурсы такие, как Snapchat, Twitter или Facebook. А Royal Bank of Scotland недавно запустил Facebook для корпоративного использования.

8) Монетизация данных — банки стремятся монетизировать информацию о клиентах и их структуры расходов для того, чтобы предоставить более персонализированный сервис и индивидуальные продукты.

9) Биометрия — сенсорные сканеры отпечатков пальцев и селфи начинают проникать в направление идентификации клиентов при пользовании финансовыми продуктами. В Республике Казахстан данную функцию внедрили и эффективно используют коммерческие банки. С внедрением биометрии клиентам банков теперь не нужно носить грамосткие партмоне с пластиковыми картами.

10) Внутренние аналитические команды — банки начинают нанимать ИТ-специалистов для повышения аналитической информации при оценке заемщиков и их кредитного риска. Формируются базы в которых группируются данные и история клиентов банка.

Банковская продукция обусловила постановку специфичных задач, в рамках которых должна осуществляться маркетинговая деятельность банка:

1. Обеспечение рентабельной работы банка в постоянно изменяющихся условиях денежного рынка.

2. Гарантирование ликвидности банка в целях соблюдения интересов кредиторов и вкладчиков, поддержания общественного имиджа банка.

3. Максимальное удовлетворение запросов клиентов по объему, структуре и качеству услуг, оказываемых банкам.

4. Комплексное решение коммерческих, организационных и социальных проблем коллектива банка. Эти задачи решаются, опираясь на комплексную работу персонала в следующих основных областях:

От того насколько успешно будут решаться эти вопросы (как в целом, так и по отдельности) и будет зависеть успешная работа банка. Это подтверждается как казахстанской, так и международной практике.

Список литературы:

1. Архипова Л.В., Сребник Б.В. “Маркетинг”, М., 2015
2. Багиев Г., Аренков И. “Основы современного маркетинга”, СПб., 2018
3. Голубков Е.П. “Маркетинг: стратегия, планы, структуры”, М., 2015.
4. Котлер Ф. “Основы маркетинга”, переиздание М., 2018.
5. Луговцов А.Ф., Медников В.А., Васильев В.П. “Управление акционерной компанией”, СПб., 2017.

6. Источник: <https://bank.nauchniestati.ru/primery/kursovaya-rabota-na-temu-bankovskij-marketing-imwp/>

ӘОЖ :330.322

ШАҒЫН ЖӘНЕ ОРТА БИЗНЕС МӘСЕЛЕЛЕРІ МЕН ОНЫ ШЕШУ ЖОЛДАРЫ.

С.Т. Әбілдаев PhD қауымдастырылған профессор
М.Х. Дулати атындағы Тараз өңірлік университетті
Е. И.Есперов э.ғ.к.
Халықаралық Тараз инновациялық институтты

Аңдатпа. Мақалада Қазақстан Республикасында шағын орта бизнесті дамыту туралы айтылады. Кәсіпкерлік құрылымдарды құру өтпелі кезеңде мемлекет алдында тұрған басты міндеттердің бірі болып табылады. Дәл осы барлық деңгейдегі кәсіпкерлік құрылымдар барынша жұмыспен қамтуды қамтамасыз етуге және халықтың өмір сүру деңгейін арттыруға, демек, Қазақстан республикасының одан әрі әлеуметтік – экономикалық дамуы үшін қажетті әлеуметтік ахуалды жақсартуды қамтамасыз етуге қабілетті. Кәсіпкерлік қызметті дамыту кешенді, көп деңгейлі сипатқа ие болуы керек, өйткені бұл қызмет елдің индустриялық – инновациялық дамуын іске асырудың стратегиялық мақсаттарына қол жеткізудің экономикалық негізі болып табылады.

Кілтті сөздер: экономика, қаржы, бизнес, кәсіпкерлік, шағын бизнес, орта бизнес.

Аннотация. В статье речь пойдет о развитии малого среднего бизнеса в Республике Казахстан. Создание предпринимательских структур является одной из главных задач, стоящих перед государством в переходный период. Именно предпринимательские структуры всех уровней способны обеспечить максимальную занятость и повысить уровень жизни населения, а значит, обеспечить улучшение социального климата, необходимого для дальнейшего социально – экономического развития Республики Казахстан. Развитие предпринимательской деятельности должно носить комплексный, многоуровневый характер, так как эта деятельность является экономической основой для достижения стратегических целей реализации индустриально – инновационного развития страны.

Ключевые слова: экономика, финансы, бизнес, предпринимательство, малый бизнес, средний бизнес.

Annotation. The article will focus on the development of small and medium-sized businesses in the Republic of Kazakhstan. The creation of business structures is one of the main tasks facing the State in the transition period. It is the business structures of all levels that are able to provide maximum employment and improve the standard of living of the population, which means to ensure the improvement of the social climate necessary for the further socio-economic development of the Republic of Kazakhstan. The development of entrepreneurial activity should be of a complex, multi-level nature, since this activity is the economic basis for achieving strategic goals for the implementation of industrial and innovative development of the country.

Keywords: economics, finance, business, entrepreneurship, small business, medium business.

Соңғы жылдары шағын және орта бизнестің Қазақстан Республикасының экономикасындағы ролі артып келе жатыр. Бәрімізге мәлім, кәсіпкерлік секторы экономиканың диверсификациялауға, тұрақты қарқындымен дамытуға мүмкіндік береді. Осы тенденция біздің елімізде қалыптаса қойған жоқ.

Мемлекет Басшысы Қасым – Жомарт Тоқаев халыққа Жолдауында тиімді шағын және орта кәсіпкерлік-елдің экономикалық және саяси өмірінде маңызды рөл атқаратын қала мен ауылды дамытудың негізі екенін атап өтті. (2)

Сондықтан шағын және орта кәсіпкерлікті дамыту мәселесі еліміздегі басым бағыттардың бірі болып табылады. 2019 жылы экономикадағы шағын және орта бизнестің үлесі 30,8% - ды құрады.

2019 жылы шағын және орта бизнес 31,2 трлн теңгенің өнімін өндірді. Республика бойынша 3,4 млн адам шағын және орта бизнес саласында жұмыс істейді. Бизнес-ахуалды жақсарту бойынша жүргізіліп жатқан реформалар Қазақстанға "Doing Business" рейтингінде әлемде 25-орынға шығуға мүмкіндік берді. Шағын және орта кәсіпкерлікті қолдау үшін бизнес ахуалды жақсарту бойынша үнемі шаралар қабылдануда. 2020 жылы Қазақстан Республикасындағы шағын және орта бизнес субъектілерінің саны мен құрылымын келесі 3 кестеден байқауға болады

Облыста 70 мыңға жуық шағын және орта бизнес субъектілері жұмыс істейді, онда 126,5 мың адам жұмыспен қамтылған. Бірақ пандемияның теріс әсеріне қарамастан, мемлекет көрсетіп отырған қолдау нәтижесінде кәсіпкерлердің өнімдері мен қызметтерінің көлемі 1,2 есеге артып, 467,4 млрд теңгені құрады.

Жамбыл облысының әкімі Бердібек Сапарбаев халыққа есеп беру кездесуінде айтты: "Мемлекет Басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың тапсырмасы бойынша шағын және орта бизнес субъектілеріне 11 млрд теңге көлемінде қолдау көрсетілді. Нәтижесінде, өткен жылдың тоғыз айының қорытындысы бойынша, коронавирус пандемиясының әсеріне қарамастан, ШОБ өнімдері мен қызметтерінің көлемі 22,3% - ға артып, 467,4 млрд теңгені құрады"[3].

Дағдарысқа қарсы шаралар аясында 14 мыңнан астам бизнес субъектілері 2 млрд теңге сомасына салықтық ынталандырулар алды, кредиттер бойынша - 3,9 млрд теңге сомасына 740 бизнес субъектісі кейінге қалдырылды. Несиелер бойынша сыйақы мөлшерлемесін субсидиялауға 1,1 млрд теңге бағытталды, 278 жоба қамтылды", - деді Бердібек Сапарбаев[3].

Жаппай кәсіпкерлік, дамыған шағын және орта бизнес елдегі экономикалық тұрақтылықты қамтамасыз етеді. Өзінің жаппай және сыртқы ортаның сын-тегеуріндеріне икемділігі есебінен ШОБ көбінесе экономикалық өсу қарқынын айқындайды. ШОБ қызметін қолдай және ынталандыра отырып, мемлекет:

- салықтар есебінен тұрақты бюджеттік түсімдер, елдегі әлеуметтік инфрақұрылымды жақсарту мүмкіндігі, мысалы, ауруханалар немесе мектептер салу;
- халықтың мүлдем басқа топтары үшін көптеген жаңа жұмыс орындары, осылайша орта тапты құрайды;
- бәсекелестік есебінен экономиканың инновациялық әлеуеті дамуда, жаңа тауарлар мен қызметтер құрылуда; ұйымдастырудың жаңа нысандары мен өндіріс, өткізу әдістері енгізілуде.

Заманауи технологиялар ғасырында, смартфон арқылы бизнеспен айналысуға болатын кезде, кез келген мемлекет экономикалық белсенді халықтың барынша көп санын жаппай кәсіпкерлікке тартуға мүдделі.

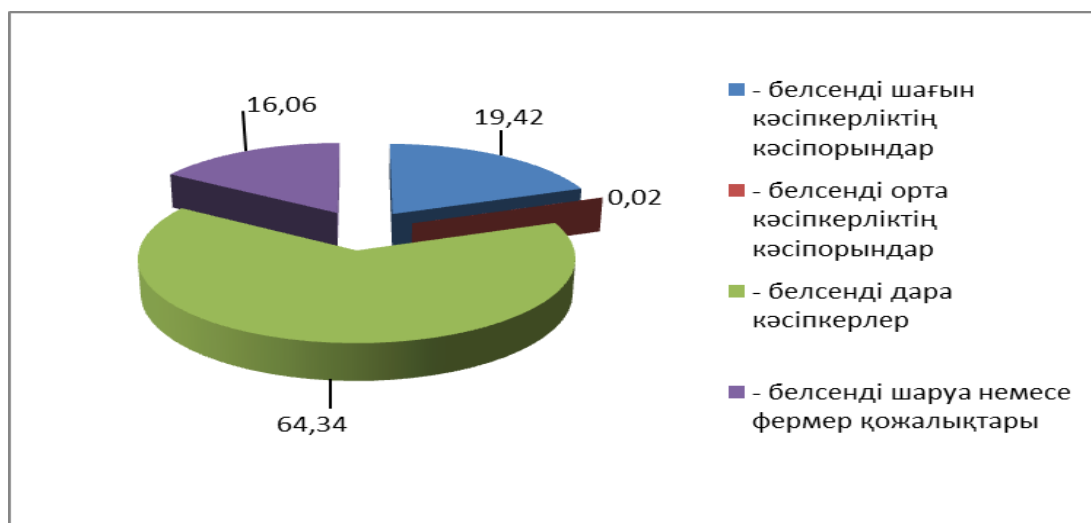
Соңғы жылдары Қазақстанда бизнесті жүргізу үшін жағдайлардың үнемі жетілдірілуі байқалуда, кәсіпкерлерді қолдаудың түрлі мемлекеттік тетіктері құрылуда, алайда ШОБ дамыту үшін әлеует толық ашылмаған. Мемлекет кәсіпкерлерді олардың бизнесін цифрландыруға тартуы қажет, бұл операциялық қызметті оңтайландыруға, өндіріс пен өткізу шығындарын қысқартуға мүмкіндік береді, сондай-ақ ШОБ-тың жаһандық нарықтар мен желілерге шығуына мүмкіндік береді. Бизнес-ахуалды жақсарту жөніндегі реформалардың 8-пакетіне үлкен үміт артылады, ол елдегі ШОБ пен жаппай кәсіпкерлікті дамыту үшін

трамплин болуы мүмкін, соның арқасында экономикада мультипликативтік өсу орын алады, ол басты мақсатқа "Қазақстан – 2050" Стратегиясінің қол жеткізуіне, көрсеткіштерінің бірі елдің ЖІӨ-де кемінде 50% - ды құрайтын қуатты ШОБ болып табылатын әлемнің дамыған 30 мемлекетінің қатарына кіруге мүмкіндік береді. [4]

Қазақстан Республикасы Статистика агенттігінің деректері бойынша 2020 жылғы жағдай бойынша 2016 жылдың тиісті кезеңмен салыстырғанда Қазақстандағы шағын бизнестің жағдайын сипаттайтын негізгі индикаторлардың, яғни шағын кәсіпорындар белсенді жұмыс істейтін субъектілерінің саны және өнім шығарылымы (салғастырмалы бағаларда) өсуі байқалды: “Тіркелген ШОК субъектілерінің саны осы күнге 1610496 бірлікті құрайды, оның ішінде белсенді шағын және орта кәсіпкерлік субъектілері 1357311 бірлік, оның ішінде белсенді шағын кәсіпкерліктің кәсіпорындар – 280 200 (жалпы саны 19,4%), белсенді дара кәсіпкерлер – 857910 (жалпы саны 60,8 %), белсенді шаруа немесе фермер қожалықтары - 216 715 (16,04%).”

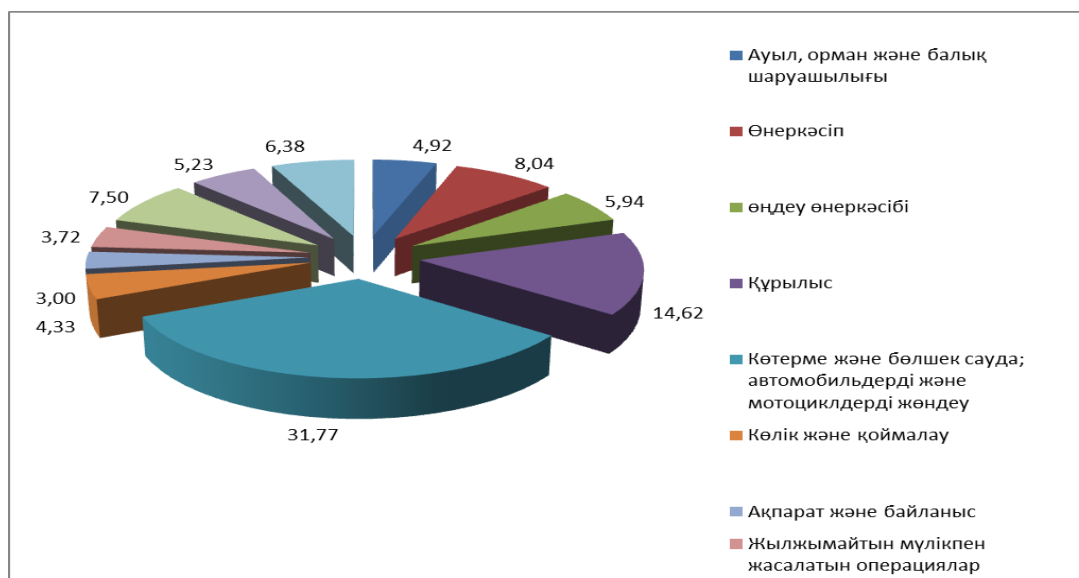
Талданатын кезең бойынша ШОК жұмыспен қамтылғандардың саны өткен жылғы тиісті кезеңмен салыстырғанда 250958 ұлғайды және 3472, 606 мың адамды құрады, оның ішінде 280200 - шағын кәсіпкерліктегі заңды тұлғалар (жалпы саннан 40,8%) және 2 486 орта кәсіпкерліктегі заңды тұлғалар (10,58%), 857 910 жеке кәсіпкерлер (39,98%) және 216715 - шаруа (фермер) қожалықтары (8,6%).

Осы бес жылдың ішінде ШОБ субъектілерінің өнім шығарылымы 14017,982 мың теңгеге өсті (2020 жылы 33 627,0 мың теңге құрады). Осы көрсеткіш бойынша шағын кәсіпкерлік кәсіпорындарының көрсеткіші 70,85% ұлғайды. Дара кәсіпкерлердің өнім шығарылымы 2016 жылда 1511,73 мың теңге болса, 2020 жылы 1902,8 мың теңге болды, рсы көрсеткіш 384,5 мың теңгеге өсті, шаруа немесе фермер қожалықтарының өнім шығарылымы 703,2 мың теңгеге өсті, 2020 жылы 1 729, 84 мың теңге болды.

Сурет 1 - 2020 жылдағы белсенді шағын және орта кәсіпкерлік субъектілері құрылымы.

2020 жылы Қазақстанның шағын және орта кәсіпкерлік субъектілері жалпы қосылған құнды 21,2 трлн теңге сомасында өндірді, бұл 2018 жылмен салыстырғанда 20,8%-ға жоғары. Аталған көрсеткіш өңірлер бойынша айтарлықтай құбылып тұр. Бірінші орында Алматы қаласы, оның республикадағы шағын және орта кәсіпкерліктің ЖҚК көрсеткішіндегі салыстырмалы салмағы 27,5%-ды құрайды, ары қарай Нұр-Сұлтан қаласы орнықты, қаланың көрсеткіші – 19,1%, үштікті 9,6%-бен Атырау облысы аяқтап тұр.

Сурет 2 – Экономикалық қызмет түрлері бойынша жұмыс істеп тұрған ШОК кәсіпорындарының саны%

“2020 жылы Экономикалық қызмет түрлері бойынша өнім шығаруды талдау ең үлкен үлес салмағы көтерме және бөлшек саудаға тиесілі екенін көрсетті (сурет. 4). Көріп отырғанымыздай, 2020 жылы көтерме және бөлшек сауда арқылы өнім шығару 31,77% - ға тең болды. Шын мәнінде, бұл субъектілер өндіріспен емес, тауарларды қайта сатумен айналысқан. Бұл теріс үрдіс талданатын кезеңнің басқа жылдарында да байқалады: 2019 ж. - 21,4%, 2018 ж. - 21,5%, 2017 ж. – 18,6% және 2016ж. – 22,6%.

Шағын және орта кәсіпкерлік тиімділігін талдауға ШОК жұмыскерлерінің өнімділік көрсеткіші немесе өнімнің 1 жұмыскерге шаққандағы шығарылымы маңызды. 1.2-кестеде Қазақстан өңірлері бойынша ШОК шығарған өнім көлемдері бойынша «Атамкен» ҰКП ресми деректер берілген.” [5]

Қорыта келе қазіргі уақытта шағын бизнес субъектілері экономиканың барлық салаларында жұмыс істейді, өнім шығарады және әртүрлі қызметтерді орындайды. Жалпы алғанда, шағын және орта кәсіпорындар республика бюджетіне жақсы табыс әкеледі, бұл олардың қызметіне салық салумен қамтамасыз етіледі.

Жеке тұлғалардың кәсіпкерлік қызметін салықтық реттеу тетігі объектіні, субъектіні, жеңілдіктердің мерзімдерін және осындай кәсіпкерлердің салық салу мөлшерлемелерін талдауды қамтиды.

Бұрынғы салық заңнамасында төлеу мерзімдеріндегі кейбір айырмашылықтарды қоспағанда, жеке кәсіпкерлік субъектілері үшін жеке жеңілдіктер немесе ерекшеліктер қарастырылмаған.

Қазіргі уақытта шағын бизнес субъектілері салықтарды есептеу мен төлеудің, сондай-ақ олар бойынша салық есептілігін табыс етудің төменде санамаланған тәртіптерінің біреуін ғана дербес таңдауға құқылы: жалпыға бірдей белгіленген тәртіп; біржолғы талон негізіндегі арнаулы салық режимі; оңайлатылған декларация негізіндегі арнаулы салық режимі.

Шағын бизнесті салықтық реттеуді кешенді талдау мынадай қорытынды жасауға мүмкіндік береді:

- шағын бизнестің тиімді қызметіне кедергі келтіретін салық салудың ең өткір проблемасы елдің салық заңнамасының жиі өзгеруі, яғни оның тұрақсыздығы болып табылады;
- ставканы асыра бағалау кәсіпкерлерді нақты кірісті жасыруға мәжбүр етеді;
- кәсіпкерлікті ынталандыру үшін салық құралдары нашар пайдаланылады;

Кәсіпкерлерге салық салудың арнайы режимдерін талдау мақсатқа әлі қол жеткізілмегенін көрсетті. Жеңілдетілген форманың кемшілігі-бір жағынан кәсіпкерлердің кірістерін жасыру үшін "бос орындар", екінші жағынан салық қызметтерінің озбырлығы.

Жалпы, ел бюджеті ұтылады. Сондықтан қазіргі кезеңде Қазақстан Республикасында кәсіпкерлікке қатысты салық саясатының негізгі міндеттері ең алдымен кәсіпкерлік қызметті, әсіресе шағын және орта бизнесті дамытуға жағдай жасау болуға тиіс.

Шағын бизнес субъектілеріне салық салу тетігін жетілдіру мақсатында, Менің ойымша, кәсіпкерлерді мемлекеттік қолдауды жетілдіруден және олардан алымдардың ашықтығын белгілеуден бастау керек. Бюджетке салықтардан басқа, шағын бизнес субъектісі көптеген басқа төлемдерді, көбінесе бейресми төлемдерді төлейтіні белгілі.

Реттеу жөніндегі шараларды құруға назар аудару қажет:

- салық қызметтері тарапынан жеке кәсіпкерлікті ақпараттық қамтамасыз ету жүйесін жетілдіру және дамыту;
- жеке кәсіпкерлікке салық салудың жекелеген аспектілерін мемлекеттік реттеуден патенттік алым арқылы өзін-өзі реттеуге біртіндеп көшу-әлемдік практика бойынша неғұрлым қолайлы.

Қол жеткізілген оң үрдістерді бекіту және кәсіпкерлікті дамытуға кедергі келтіретін проблемаларды жою мақсатында мынадай негізгі бағыттар бойынша бірқатар іс-шараларды жүзеге асыру қажет:

- кәсіпкерлікті қолдау мен қорғаудың құрылатын инфрақұрылымын пайдалану тиімділігін арттыру;
- салық қызметтері тарапынан бақылауды оңтайландыру тетіктерін жетілдіру, оларды барынша азайту.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі

1. Қазақстан Республикасының 2015 жылғы 29 қазандағы № 375-V Қазақстан Республикасының Кәсіпкерлік кодексінде (06.07.2021 ж. жағдай бойынша өзгерістер мен толықтырулармен)

2. Жеке кәсіпкерлік туралы Заң

3. https://www.inform.kz/ru/bolee-126-tysyach-chelovek-zanyato-v-malom-i-srednem-biznese-zhambylskoy-oblasti_a3755540

4. <https://strategy2050.kz/>

5. 2020 жылдың қорытындысы бойынша өңірлерге шаққанда Қазақстандағы шағын және орта кәсіпкерліктің дамуы туралы есеп. – Нұр-Сұлтан: «Молодые инвалиды города Астана» ҚБ, 2020. – 176 с., 66.

6. <https://afk.kz/ru/analytics/monitor-mfrk>

7. 2020 жылғы I қыркүйектегі Қазақстан Республикасы Президенті Қ.К. Тоқаевтың «Жаңа жағдайдағы Қазақстан: іс-қимыл кезеңі» Қазақстан халқына Жолдауында

7. Гончаренко Л.И. Доходы и расходы местных бюджетов // Финансы. – 2013. – №7. – С. 56–59.

8. Домбровский А.Н. Резервы доходов и эффективность расходов местных бюджетов // Финансы. – 2013. – №6. – С. 21–24.

9. Жамбыл облысы цифрларда 2010-2019 жылдары/ Кітапша/ қазақ және орыс тілдерінде/ 90 бет. Қазақстан Республикасының Стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігі, Ұлттық статистика бюросы, Жамбыл облысы бойынша департаменті <https://stat.gov.kz/>

10. Эконометрика. Учебное пособие Ф. С. Картаев // Финансы. – 2013. – №7. – С. 56–59

ӘОЖ 336.764

ЖАҢА ҚАЗАҚСТАННЫҢ ЭКОНОМИКАСЫНЫҢ ДАМУЫНДАҒЫ САНДЫҚ ҚАРЖЫНЫҢ МАҢЫЗЫ

**Уристенбекова Б.- экономика ғылымдарының кандидаты, «Қаржы және есеп»
кафедрасының доценті.**

**Жумадильдаев М. – «Қаржы және есеп» кафедрасының аға ғылыми қызметкері.
Халықаралық Тараз инновациялық институты**

Андатпа: Бұл мақалада қазіргі жаңа қазақстан кезеңіндегі экономиканың дамуындағы сандық қаржының ролі мен маңызы және оның ерекшеліктері туралы зерттеудің нәтижесі келтірілген. Сонымен қатар банк саласында цифрлық технологияның пайдалану деңгейі зерделеніп болашақтағы пайдалану мақсаты мен міндеті зерделенген.

Түйін сөздер: блокчейн, сандық қаржы, банкинг, монетизациялау, жаңа экономика.

Аннотация: В данной статье представлены результаты исследования роли и значения цифровых финансов в развитии экономики нового современного Казахстана и его особенностей. Кроме того, был изучен уровень использования цифровых технологий в банковской сфере, а также цели и задачи дальнейшего использования.

Ключевые слова: блокчейн, цифровые финансы, банковское дело, монетизация, новая экономика.

Abstract: This article presents the results of a study of the role and importance of digital finance in the development of the economy of the new modern Kazakhstan and its features. In addition, the level of use of digital technologies in the banking sector was studied, as well as the goals and objectives of further use.

Keywords: blockchain, digital finance, banking, monetization, new economy.

ҚР Үкіметінің 2017 жылғы 12 желтоқсанында №827 қаулысымен «Цифрлық Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасы қабылданған.

Бұл бағдарламаның мақсаты орта мерзімді болжамда республика экономикасының даму қарқынын жеделдету және сандық технологияларды пайдалану есебінен халықтың өмір сүру сапасын жақсарту, сондай-ақ ұзақ мерзімге Қазақстанның болашақта сандық экономикасын құруды қамтамасыз ететін түбегейлі жаңа даму траекториясына көшіруге жағдай жасау.

Жаңа экономикада қаржылық технологияларды дамытудың негізгі бағыты сандық қаржы болып табылады. Сондықтан мемлекеттің қаржылық нарығында сандық қаржының негізгі мақсаты мен міндеті ретінде инновацияны енгізу қажеттілігі туындады.

Қазіргі кезеңде қазақстан экономикасын сандық деңгейге жеткізу өзектілігі әлемдік аренада еліміздің одан әрі экономикалық өсуі мен бәсекеге қабілеттілігін қамтамасыз етуге мүмкіндік береді. Осы мақсатқа жетудің негізгі құралы — «Цифрлық Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасы. Цифрландыру ұлттық экономиканың қозғаушы күші және тұрақты жұмыс орындарын құрушы бола алады. Цифрландыру жұмыс орындарын құрудың жаңа толқынын бастауға мүмкіндік беретін Қазақстан экономикасына жаңа технологиялардың бейімделуі мен оларды әзірлеудің қозғаушы күшіне айналады.

Цифрлық қаржыландыруды белсенді енгізудің мақсаттары:

- қаржылық инновацияларды әзірлеу және енгізу;
- жеке тұлғалар мен бизнес үшін қаржылық қызметтердің қолжетімділігін кеңейту;
- қаржылық қызметтер нарығының тұрақты және прогрессивті дамуы;
- ұлттық қаржы индустриясының бәсекеге қабілеттілігін арттыру

Жаңа экономиканың даму кезеңінде банк саласында сандық технологияларды пайдаланудың маңызы зор. Ол туралы "Barclays» банкінің бөлшек сауда бөлімінің басшысы

Ашок Васвани «Инновациялар үшін инновация мағынасыз, ол тұтынушыларға нақты пайда әкелуі керек» деп өзінің пікірін білдіріп, сандық банкингке инвестиция салу ең тиімді және пайдасы жоғары технологиялардың бірі екенін атап көрсетті.

Цифрлық банкингке инвестиция салу – Дәстүрлі банк саласының бірқатар өкілдері жас технологиялық финтех ізбасарларына ставка жасайды. Мысалы, BBVA банкі Ұлыбританиядан Atom және АҚШ-тан Simple сандық банкінің үлесін сатып алды, ал KPMG консалтингтік агенттігінің сарапшылары мұндай сатып алулар мен инвестициялық мәмілелер ІТ-инфрақұрылымы технологиялық прогрестің нақты қарқынынан артта қалған дәстүрлі банктердің мәселесін шеше алатынын көрсетті.

Банк саласында қолданылатын цифрлық технологиялардың ішінде негізінен Блокчейн, цифрлық төлемдер, қызметтерге бейне сілтемелер, NFC чиптерін киім мен аксессуарларға біріктіру, биометрика сияқты технологияның пайдалануы тиімді

Блокчейн технологиясы – бұл барлық қаржылық транзакциялар үрдісін жылдамдатуға және олардың сенімділік деңгейін арттыруға мүмкіндік беретін таратылған онлайн тізілім.

Банктерде, қаржы немесе ІТ саласында қызмет ететін адамдарға блокчейн, криптовалюта ұғымдары жақсы таныс болуы мүмкін. Алайда, қарапайым халық өкілдерінің бұл сөздерді ара-тұра естіп қалғандары болмаса, олардың мән-мағынасы, маңызы жөнінде бейхабар екені белгілі. Осы орайда блокчейн технологиясының қызметі, оның басым тұстары мен кемшіліктеріне тоқталатын болсақ, блокчейн – желіде ақпараттарды сақтайтын белгілі бір тәртіп бойынша құрылған блоктар тізбегі (block-блок, chain-тізбек). Қазіргі уақытта ол түрлі криптовалюталарда, яғни орталықтан басқарылмайтын цифрлік есептік көрсеткіштер ретінде транзакциялар жүргізуге қолданылысқа енгізілетін – электронды валюта. Сонымен қатар, «блокчейн» жүйесінде өзге де ақпараттарды сақтауға болады, яғни экономикалық салаларда және өзге де индустрияларда қолдануға болады. Бұл операцияның ерекшелігі дәстүрлі банк транзакцияларымен салыстырғанда блокчейннің негізгі басымдығы – арада делдалдардың болмауы.

Қазіргі таңда ақшалармен, құжаттармен немесе өзге де мәліметтермен жүргізілетін барлық операциялар міндетті түрде делдалдар арқылы жүзеге асырылады. Банктер, мемлекеттік органдар немесе нотариустар әрдайым жүргізілген операциялардың шынайылығын растап отырады. Ал блокчейннің орталықтандырылған органы жоқ. Ол – басшылықсыз қызмет ететін жалпыға ортақ ауқымды мәліметтер базасы. Онда жүргізіп жатқан транзакцияларды жүйенің барлық қатысушылары көре алады. Олар атқарылған әрекеттердің шынайылығын растап, жүргізілген транзакцияларға байланысты ақпарат-тардан жоғарыда аталған блоктарды тізеді. Ал жүйе қолданушыларының жеке басына қатысты мәліметтер құпия сақталады.

Әлемдік қауымдастықта жаңа технологияға байланысты түрлі кері пікірлер айтылуда. Бірі оны көптеген салаларда «индустриалды төңкеріс» жасауға қауқарлы деп бағаласа, енді біреулер жүйенің «анонимдігі» ұлттық қауіпсіздікке қауіп төндіреді, дейді. Сондықтан бұл технологияны әлі де болса тыңғылықты зерттеуді қажет етеді. Осыған орай Goldman Sachs, JP Morgan, Credit Suisse және Barclays сияқты әлемдік ауқымдағы банктер блокчейн жұмысын тыңғылықты зерттеу үшін R3 консорциумына біріккен болатын.

Консорциум жаңа технологияны тыңғылықты зерттеп, оны заманауи банк жүйесінде қолдану жолдарын іздей отырып, болжам бойынша, блокчейн негізінде құрылған мәліметтер базасында төлемдер туралы ақпараттарды ғана емес, сонымен қатар, несие жөніндегі деректерді сақтауға, тіпті, көші-қон есебін жүргізуге болатындығын, яғни жаңа үлгідегі жүйені құруға мүмкіндік туатындығын және сонымен қатар банктер жаңа технологияның арқасында көптеген шығындарды елеулі түрде қысқартуға, тіпті, олардан мүлдем арылуға мүмкіндік алатындығын нақтылады.

Цифрлық төлемдер – Apple Pay, Android Pay, Samsung Pay сияқты жаңа төлемдік технологиялардың эрасын сервистерді арқылы негізгі бағытықа ене бастады. Сонымен қатар басқа банктер мен бөлшек саудагерлер де осындай өнімдерді шығара бастады, атап

айтқанда JPMorgan-дан Chase өнімін және Walmart-тан мобильді әмиян туралы хабарландыру сияқты өнімдер.

Қызметтерге бейне сілтемелер – бұл банктердің тұтынушыларға ұсынылатын қызметтердің барлық мүмкіндіктерін егжей-тегжейлі және қолжетімді түрде жеткізуге мүмкіндік беретін бейне форматты қоса, цифрлық мазмұнға көбірек көңіл бөлінетін қызмет.

NFC чиптерін киім мен аксессуарларға біріктіру - бұл клиенттің есептік жазбасына байланыстырылған NFC чипін кез келген кілттерге, аксессуарларға немесе киімдерге біріктіруге, тіпті қолы бос адамға қолындағы білезік немесе кулон арқылы бөтелке су сатып алу үшін жүгіруге мүмкіндік беретін қызмет.

Деректерді монетизациялау – Банктер жекелендірілген қызмет пен теңшелген өнімдерді ұсыну үшін тұтынушылар туралы ақпарат пен шығыс үлгілерін монетизациялауға тырысады.

Әлеуметтік медиа – Банктер Snapchat, Twitter немесе Facebook сияқты танымал әлеуметтік медиа арқылы тұтынушылармен байланыс орнатуды бастай отырып, Facebook желісі арқылы корпоративтік пайдалануды іске қосты.

Биометрика – сенсорлық саусақ ізі сканерлері мен селфи қаржы өнімдерін пайдалану кезінде тұтынушыны сәйкестендіру бағытына еніп жатыр.

Ішкі аналитикалық топтар – банктер қарыз алушылар мен олардың несиелік тәуекелін бағалауда аналитикасын жақсарту үшін АТ мамандарын жалдай бастады. Сонымен қатар қазіргі кезеңде қазақстан экономикасын цифрландыру ең өзекті мәселе ретінде әлемдік аренада еліміздің одан әрі экономикалық өсуі мен бәсекеге қабілеттілігін қамтамасыз етуге мүмкіндік береді. Осы мақсатқа жетудің негізгі құралы— «Цифрлық Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасы. Цифрландыру ұлттық экономиканың қозғаушы күші және тұрақты жұмыс орындарын құрушы бола алады. Цифрландыру жұмыс орындарын құрудың жаңа толқынын бастауға мүмкіндік беретін Қазақстан экономикасына жаңа технологиялардың бейімделуі мен оларды әзірлеудің қозғаушы күшіне айналады. 2019 жылы «Цифрлық Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасының іс-шараларын жүзеге асыру аясында 8 мың жұмыс орны құрылды [2].

Елдегі «Экономика салаларын цифрландыру» бағытының аясында қазіргі кезеңде өнеркәсіп салаларының кәсіпорындарын жаңа технологиямен қайта жаратқандыру Индустрия 4.0 элементтерін қолданумен жүзеге асырылатын отын-энергетика және тау-кен металлургиясы кешендерінің кәсіпорындарында цифрлық технологиялар енгізілуде.

Мұнай-газ саласында Атырау мен Павлодар мұнай-химия зауыттарында 3 жылдық жөндеу аралық кезеңіне өту жүзеге асырылды, бұл жөндеу шығындарын азайтуға және өңдеу көлемін жылына орташа есеппен 300 мың тоннаға арттыруға мүмкіндік берді. Сондай-ақ, «Өзенмұнайгаз» АҚ, «Қазгермұнай» БК» ЖШС, «Қаражанбасмұнай» АҚ, «Ембімұнайгаз» АҚ 4 кәсіпорны «Зияткерлік кен орны» ақпараттық жүйесін іске асыруда. Аталған технологияны енгізу электр энергиясын тұтыну шығындарын 15%-ға дейін оңтайландыруға, өндіру деңгейін 2%-ға дейін тұрақтандыруға мүмкіндік береді, сонымен қатар кен орындарын орталықтандырылған басқаруды және қашықтан бақылауды, ұнғымалар мен кәсіптік жабдықтар жұмысын оңтайландыруды қамтамасыз етеді. Темір жолдағы ақаулар мен рельстердің кемшіліктерін уақытылы анықтау есебінен пойыздар қозғалысының қауіпсіздігін арттыру үшін «Магистраль» автоматты басқару жүйесін енгізу» жобасы жүзеге асырылуда. Қазіргі уақытта магистральды желілердің инфрақұрылымын диагностикалауды 3 мобильді диагностикалық кешендер (МДК) жүргізеді. Сонымен қатар, қосымша 3 МДК құру жоспарда бар.

Қорыта келе, цифрлық экономиканың дамуы бизнестің ішкі және сыртқы ортасына әсер етіп қана қоймай, ел үкіметінің саяси мүмкіндіктеріне де елеулі ықпалын тигізеді. Кәсіпорын тұрғысындағы өндіріске Интернет кез келген кәсіпорынға, тіпті шағын капитал салымдарымен өз өнімдерін күллі әлем бойынша сатуға; шығындарды азайту; еңбек өнімділігі мен тиімділігін айтарлықтай арттыруға мүмкіндік береді. Дегенмен технологиялық

өзгерістер бизнесті жүргізу үшін жаңа нарықтық ережелерді жасайды, оған сәйкес жаңа бәсекелестік стратегияларды іздеу және бәсекелестіктің тиімділігін арттыру қажет болады. Үкімет цифрлық технологияларды пайдаланудағы жалпы ілгерілеушілік прогресті бағалау, цифрлық салада жергілікті деңгейде сәтті тәжірибелерді анықтау, мемлекеттік қызметтер саласында технологияларды дамыту, ережелер мен нормативтік актілерді өзгерту мүмкіндігін иеленеді.

Қолданылған әдебиетер:

1. М.А. Джекебаева, С.Ж. Турсунбаева, Ғ.Т. Рсалдина. Журнал: ҚазҰМУ- Хабаршысы. 2018ж. Алматы.
2. <https://www.primeminister.kz/kz/news/reviews/2019-zhyly-cifrlyk-k-azak-stan-memlekettik-bag-darlamasy-n-iske-asyru-ayasynda-8-myn-zhu-mys-ornu-k-u-ryldy>
3. Кузнецова, В.В. Банковское дело [Мәтін]: Учебное пособие / В.В. Кузнецова. - Москва: ЮНИТИ, 2010.- 253б. Режим доступа:
[http://lib.tarsu.kz/rus/all.doc/Elektron_res/\(Kuznecova_Bankovskoe_delo\).ra](http://lib.tarsu.kz/rus/all.doc/Elektron_res/(Kuznecova_Bankovskoe_delo).ra)
4. Банк ісі [Электрондық ресурс]: Оқу құралы / Кұрастырушы: А. С. Кулембаева. - 3.94 МБ.- Павлодар: Кереку, 2011.- 77б. Қол жеткізу
режімі:http://lib.tarsu.kz/rus/all.doc/Elektron_res/Kulembaeva_Bank_ici.rar
5. Организация деятельности коммерческого банка [Электронный ресурс]: учебное пособие / Чимгентбаева Г.К; Танатова С.О.- Тараз, 2010.- 965

4-СЕКЦИЯ
ЖАҢА КЕЗЕҢДЕГІ БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІН ЖАҢҒЫРТУДЫҢ
ҚҰҚЫҚТЫҚ АСПЕКТІЛЕРІ
ПРАВОВЫЕ АСПЕКТЫ МОДЕРНИЗАЦИИ СИСТЕМЫ ОБРАЗОВАНИЯ
НА НОВОМ ЭТАПЕ
LEGAL ASPECTS OF MODERNIZATION OF THE EDUCATION
SYSTEM AT A NEW STAGE

ӘОЖ: 347.454

МҮГЕДЕК ҚЫЗМЕТКЕРЛЕРМЕН ЕҢБЕК ҚАТЫНАСТАРЫН РЕТТЕУ
ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Адыльбаева А. С., Нурғалиева Н. К.

2 курс магистранттары, Торайғыров университеті, Павлодар қ.

Ғылыми жетекші т.ғ.к, құқықтану кафедрасының профессоры Мусабекова Н.М.

Аннотация. Мақала Қазақстан Республикасының еңбек заңнамасына сәйкес мүгедектерді жұмысқа қабылдау, еңбек қатынастарын реттеу, мүгедек қызметкерлермен еңбек шартын бұзу ерекшеліктеріне арналған.

Түйінді сөздер: мүгедек жұмысшылар, жұмыс істеу құқығы, жұмыссыздықтан қорғау.

Аннотация. Статья посвящена особенностям приема на работу инвалидов, регулирования трудовых отношений, расторжения трудового договора с работниками-инвалидами в соответствии с трудовым законодательством Республики Казахстан

Ключевые слова: работники-инвалиды, право на труд, защита от безработицы.

Annotation. The article is devoted to the peculiarities of employment of disabled people, regulation of labor relations, termination of an employment contract with disabled employees in accordance with the labor legislation of the Republic of Kazakhstan

Keywords: disabled workers, the right to work, protection from unemployment.

2015 жылы Қазақстан 2006 жылғы 13 желтоқсанда Нью-Йоркте Біріккен Ұлттар Ұйымының Бас Ассамблеясы қабылдаған Мүгедектердің құқықтары туралы Конвенцияны (бұдан әрі – БҰҰ Конвенциясы) ратификациялады, конвенцияға Факультативтік хаттамаға қол қойылды, сол арқылы мемлекет Мүгедектердің құқықтары мен бостандықтарын қорғау мақсатында Халықаралық экономикалық, азаматтық, әлеуметтік және мәдени құқықтарын іске асыру жөніндегі халықаралық стандарттарды имплементациялау бойынша міндеттемелер қабылдады. Осы құжатқа сәйкес, мүгедек - бұл туа біткен немесе алынған физикалық немесе ақыл-ой шектеулеріне байланысты сыртқы көмексіз (толық немесе ішінара) өз қажеттіліктерін жүзеге асыра алмайтын кез келген адам [1].

Осы терминмен қатар азаматтардың осы санатына "мүмкіндігі шектеулі адамдар" атауы қолданылады. Қазақстанда мұндай азаматтарды әлеуметтік қорғау ҚР Конституциясымен, 2005 жылғы 13 сәуірдегі "Қазақстан Республикасында мүгедектерді әлеуметтік қорғау туралы" ҚР Заңымен (бұдан әрі – мүгедектерді әлеуметтік қорғау туралы Заң) және басқа да нормативтік құқықтық актілермен реттеледі. Мүгедектерді әлеуметтік қорғау туралы Заңның 14-бабында мүгедектердің құқықтары регламенттелген - олар Конституцияда және ҚР басқа да заңнамалық актілерінде бекітілген әлеуметтік-экономикалық және жеке құқықтары мен бостандықтарына толық ие. Еңбек ету құқығы басқалармен қатар ажырамас құқық болып табылады [2].

Мүгедектіктің кез келген тобы бар адамдар жұмысқа орналаса алады, бірақ I және II топтағы мүгедектер медициналық комиссиядан жұмысқа рұқсат алуы керек. Жұмысқа орналасу кезінде мүгедектігі бар адам сау адаммен тең құқықтарға ие болады. Бұл ҚР Еңбек кодексінің 6-бабының 2-тармағымен бекітілген: тегіне, әлеуметтік, лауазымдық және мүліктік жағдайына, жынысына, нәсіліне, ұлтына, тіліне, дінге көзқарасына, нанымына, тұрғылықты жеріне, жасына немесе дене кемістіктеріне, сондай-ақ қоғамдық қатынастарға қатыстылығына байланысты еңбек құқықтарын іске асыру кезінде ешкімді ешқандай кемсітуге болмайды [3].

Бұдан басқа, ҚР Еңбек Кодексінің 25-бабында еңбек шартын жасасу кезінде құқықтар мен мүмкіндіктердің теңдігіне кепілдік берілген. Еңбек кодексінде көзделген жағдайларды қоспағанда, жүктілік, 3 жасқа дейінгі балалардың болуы, кәмелетке толмағандар, мүгедектік еңбек шартын жасасу құқығын шектей алмайды.

Егер мүгедектің денсаулық жағдайы кәсіптік міндеттерді орындауға кедергі келтірмесе, жұмысқа қабылдаудан, еңбек шартын жасасудан бас тарту не басшылық тарапынан еңбек жағдайларын өзгерту заңсыз болып табылады. Мұндай жұмыс берушінің әрекеттерінде ҚР Конституциясының 14 және 24-баптарының бұзылғаны байқалады: тегіне, әлеуметтік, лауазымдық және мүліктік жағдайына, жынысына, нәсіліне, ұлтына, тіліне, дінге көзқарасына, нанымына, тұрғылықты жеріне байланысты немесе кез келген өзге жағдаяттар бойынша ешкімді ешқандай кемсітуге болмайды. Әркімнің қауіпсіздік пен тазалық талаптарына сай еңбек ету жағдайына, еңбегі үшін нендей бір кемсітусіз сыйақы алуына, сондай-ақ жұмыссыздықтан әлеуметтік қорғалуға құқығы бар.

Осы құқық бұзушылықтар үшін мүгедек қызметкердің өтініші бойынша жұмыс беруші мемлекеттік еңбек инспекторына еңбек заңнамасын бұзғаны үшін әкімшілік жауаптылыққа тартылуы мүмкін.

ҚР Еңбек кодексінің 28-бабының 2-тармағында айқындалған маңызды сәт - мүгедекпен жасалатын еңбек шартында жұмыс орындарын олардың жеке мүмкіндіктерін ескере отырып, жұмыс орнына кедергісіз кіруге және өзінің еңбек міндеттерін орындауға ықпал ететін жабдықтау жөніндегі талаптар қамтылуға тиіс.

Мүгедектің жұмыс орнының стандарттары ҚР Денсаулық сақтау және әлеуметтік даму министрінің 2016 жылғы 14 маусымдағы № 519 бұйрығымен бекітілген. Көру қабілетінен толық айырылған; есту қабілетінен толық айырылған; кресло-арбамен жүріп-тұратын мүгедек жұмыскерлер үшін жұмыс орындарын жабдықтау бойынша арнайы талаптар белгіленген. Қажет болса, жұмыс беруші жұмысшылар үшін арнайы жабдықты сатып алуы (мысалы, соқырларға арналған компьютерлік тифлокешендер), жұмыс процесінің ыңғайлылығы үшін жиһаз бен жұмыс жабдықтарын белгілі бір жолмен орналастыруы, санитарлық-гигиеналық нормалардың сақталуын қадағалауы тиіс.

Қазақстан Республикасының қолданыстағы заңнамасында мүгедек қызметкерлерге ұзақтығы күнтізбелік 6 күннен кем емес қосымша ақылы жыл сайынғы еңбек демалысы, жұмыс уақытының қысқартылған ұзақтығы түрінде жеңілдіктер көзделген. I және II топтағы мүгедек қызметкерлерге аптасына 36 сағаттан аспайтын жұмыс уақытының қысқартылған ұзақтығы белгіленеді.

Мүгедек жұмыскерлерді түнгі уақытта, демалыс және мереке күндері жұмысқа тартуға, оларға медициналық қорытындыға сәйкес денсаулық жағдайына байланысты мұндай жұмысқа тыйым салынбаған жағдайда, олардың жазбаша келісімімен ғана жол беріледі. Ал мүгедек қызметкерлерді үстеме жұмысқа тартуға жол берілмейді.

I топтағы мүгедектер вахталық әдіспен жұмысқа жіберілмейді (медициналық қорытынды ұсынылған күннен бастап), егер бұл медициналық қорытындылар негізінде оларға қарсы көрсетілмесе, басқа топтағы мүгедек қызметкерлер мұндай жұмыстарға тартылуы мүмкін.

2016 жылғы 6 сәуірдегі "Халықты жұмыспен қамту туралы" ҚР Заңына сәйкес жұмыссыздықтан әлеуметтік қорғау шараларының бірі азаматтардың жекелеген санаттарын,

атап айтқанда еңбек қызметін жүзеге асыру үшін медициналық қарсы көрсетілімдері жоқ мүмкіндіктері шектеулі адамдарды жұмысқа орналастыруды квоталау болып табылады. Квота әрбір нақты жұмыс берушінің барлық қызметкерлер штатының пайыздық көрінісінде белгіленеді (квотада тиісті жұмыс берушілерде жұмыс істеп жүрген мүгедектер ескеріледі) [4].

Медициналық қорытынды бойынша оның денсаулық жағдайы кәсіптік міндеттерді орындауға кедергі келтіретін не басқа адамдардың денсаулығы мен еңбек қауіпсіздігіне қатер төндіретін жағдайларды қоспағанда, еңбек шартын жасасудан не қызмет бабында жоғарылатудан бас тартуға, жұмыс берушінің бастамасы бойынша жұмыстан босатуға, мүгедекті мүгедектігі себебі бойынша оның келісімінсіз басқа жұмысқа ауыстыруға жол берілмейді [2].

Алайда, көптеген заңнамалық актілер мен мүмкіндігі шектеулі адамдарды жұмысқа орналастыру бойынша мемлекет қабылдап жатқан шараларға қарамастан, жұмыссыздық проблемасы өткір күйінде қалып отыр. Мүгедек өз бетінше өзінің қабілеттері мен мүмкіндіктері бойынша жұмыс табуы үшін келесідей әрекеттер жасауы керек:

- Міндетті түрде тұрғылықты жері бойынша халықты жұмыспен қамту орталықтарында жұмыссыз ретінде есепке тұру;

- Халықты жұмыспен қамту орталықтарында мүгедектер үшін бос орындар тізімімен танысу.

- Егер бос орындар тізімінен лайықты жұмыс табылса, еңбек қызметіне қарсы көрсетілімдердің жоқтығы туралы медициналық куәландырудан өту.

- Квота белгіленген ұйыммен еңбек шартын жасасу.

Бұдан басқа, Жұмыспен қамту орталықтарында "әлеуметтік жұмыс орындары" және "қоғамдық жұмыстар" тізімдерімен танысып, лайықты бос жұмыс орнын таңдаған жағдайда кәсіби даярлықтан, қайта даярлаудан өтуге немесе басым тәртіппен біліктілігін арттыруға, кәсіпкерлік негіздеріне оқуға болады.

Соңғы уақытта кеңінен танымал бола бастаған үйде және қашықтан жұмыс мүмкіндігі шектеулі адамдар үшін жақсы мүмкіндік болып табылады. Мұндай еңбек экономика және бағдарламалауға байланысты болуы мүмкін: IT-мамандар, 3D-бағдарламашылар, интернет-форумдар, әлеуметтік желілердегі көпшілік беттер, сайттардың әкімшілері, талдаушылар, қаржыгерлер, трейдерлер. Интернет арқылы репетиторлық қызметпен айналыса алатын тәжірибелі оқытушыларға, сондай-ақ тәжірибелі заңгерлерге қажеттілік бар. Тауарларды жылжыту бойынша мамандар, сатылатын өнімнің ерекшеліктерін зерттейтін, оны насихаттайтын, тұтынушылық талаптарды талдайтын, өнімді енгізу және сату стратегиясын жасайтын саудагерлер сұранысқа ие. Немесе құжаттаманы жүргізу және есепке алумен айналысатын жеке компьютердің операторлары қажет. Көп хабарландырулар үшін мәтіндерді терушілер, копирайтерлер қажет. Бұл қызметкерлер авторлық жарнамалық мәтіндер мен тапсырыс беру нұсқауларын жасайды, дайын мақалаларды өңдейді, сайттарды ақпараттық толтырумен айналысады.

Әдебиеттер

1. Біріккен Ұлттар Ұйымының Бас Ассамблеясы 2006 жылғы 13 желтоқсанда Нью-Йоркте қабылдаған Мүгедектердің құқықтары туралы Конвенция. «Әділет» Қазақстан Республикасы нормативтік құқықтық актілерінің ақпараттық-құқықтық жүйесі [электронды ресурс] <https://adilet.zan.kz/>

2. «Қазақстан Республикасында мүгедектерді әлеуметтік қорғау туралы» Қазақстан Республикасының 2005 жылғы 13 сәуірдегі № 39 Заңы. «Әділет» Қазақстан Республикасы нормативтік құқықтық актілерінің ақпараттық-құқықтық жүйесі [электронды ресурс] <https://adilet.zan.kz/>

3. Қазақстан Республикасының 2015 жылғы 23 қарашадағы № 414-V Еңбек кодексі. «Әділет» Қазақстан Республикасы нормативтік құқықтық актілерінің ақпараттық-құқықтық

жүйесі [электронды ресурс] <https://adilet.zan.kz/>

4. «Халықты жұмыспен қамту туралы» Қазақстан Республикасының 2016 жылғы 6 сәуірдегі Заңы. «Әділет» Қазақстан Республикасы нормативтік құқықтық актілерінің ақпараттық-құқықтық жүйесі [электронды ресурс] <https://adilet.zan.kz/>

УДК 35.083

ПОНЯТИЕ КОРРУПЦИОННЫХ ПРЕСТУПЛЕНИЙ В ТЕОРИИ КАЗАХСТАНСКОГО ПРАВА И ПРАВА ДРУГИХ СТРАН

Кадыркулов Аскар

Таразский региональный университет имени М.Х. Дулати, г. Тараз

Аннотация В статье рассматривается понятие коррупции как явления, посягающего на конституционно-правовые и административно-правовые формы реализации государственной власти и законности в демократическом обществе.

Аннотация Мақалада сыбайлас жемқорлықтың ұғымы демократиялық қоғамда мемлекеттік билік пен заңдылықты жүзеге асырудың конституциялық-құқықтық және әкімшілік-құқықтық нысандарына қол сұғатын құбылыс ретінде қарастырылады.

Annotation The article deals with the concept of corruption as a phenomenon that encroaches on the constitutional and legal and administrative-legal forms of the implementation of state power and the rule of law in a democratic society.

Ключевые слова: коррупция, должностное лицо, преступность, правонарушение.

Түйін сөздер: сыбайлас жемқорлық, лауазымды тұлға, қылмыс, құқық бұзушылық.

Key words: corruption, official, crime, offense.

Коррупция является интернациональной проблемой. Она свойственна всем странам независимо от политического устройства или уровня политического развития, и различается лишь только масштабами.

Новейший этап формирования понятия коррупции отличается, с одной стороны, стремлением национального законодателя к глубокой дифференциации его значений посредством правовых средств, а с другой – ростом унифицирующего влияния на процесс формирования понятия коррупции международного права. Последнее, однако, как показывает анализ, весьма далеко от единообразного понимания коррупции. Так, в статье 8 Конвенции ООН «Против транснациональной организованной преступности», «коррупция определяется как умышленное уголовно-наказуемое деяние, которое включает:

а) обещание, предложение или представление публичному должностному лицу лично или через посредников какого-либо неправомерного преимущества для самого должностного лица или иного физического или юридического лица с тем, чтобы это должностное лицо совершило какое-либо действие или бездействие при выполнении своих должностных обязанностей;

б) вымогательство или принятие публичным должностным лицом, лично или через посредников, какого-либо неправомерного преимущества для самого должностного лица или иного физического или юридического лица с тем, чтобы это должностное лицо совершило какое-либо действие или бездействие при выполнении своих должностных обязанностей.» [1]

Одновременно там же дается определение должностного лица, как «публичного лица или лица, предоставляющего какую-либо публичную услугу, как это определяется во внутреннем законодательстве государства - участника, в котором данное лицо выполняет

такие функции, и как это применяется в уголовном законодательстве этого государства – участника». [1]

Таким образом, в данной Конвенции понятие коррупции ограничивается:

1) уголовно-наказуемым деянием (т.е. в соответствующее понятие не включены гражданско-правовые деликты, дисциплинарные и административные проступки);

2) активным и пассивным подкупом (т.е. соответствующее понятие не включает должностное хищение);

3) подкупом должностных лиц или приравненных к ним категорий лиц, предоставляющих публичные услуги (соответствующее понятие не охватывает граждан – избирателей, которых подкупают во время выборов, и юридических лиц как субъектов пассивного подкупа).

Одновременно была также принята Конвенция ООН «Против коррупции», здесь также нет четкого ее определения, она раскрывается через перечень таких коррупционных деяний как: «подкуп национальных публичных должностных лиц; подкуп иностранных публичных должностных лиц и должностных лиц публичных международных организаций; хищение, неправомерное присвоение или иное нецелевое использование имущества публичным должностным лицом; злоупотребление влиянием в корыстных целях; злоупотребление служебным положением.» [2]

Использование в данном случае столь узкого значения понятия коррупции, на наш взгляд, объясняется двумя обстоятельствами. В первом случае – рассматривается борьба с транснациональной организованной преступностью, а не с любыми видами правонарушений. Во втором – любая попытка установления международных стандартов в борьбе с гражданско-правовыми, дисциплинарными и административно-коррупционными правонарушениями представляет собой трудноразрешимую проблему соединения в одном документе положений, установление которых входит в компетенцию не только государства, но и муниципальных властей, коммерческих организаций и даже отдельных граждан.

Иной подход к решению проблемы нормативного определения понятия коррупции найден Советом Европы, предложившим в 1999 году для подписания любыми заинтересованными государствами сразу два документа: Конвенцию «Об уголовной ответственности за коррупцию» [3] и Конвенцию «О гражданско-правовой ответственности за коррупцию». [4] Отсутствие в этих документах нормы – дефиниции, содержащей компактное определение понятия коррупции, компенсируется детальным перечислением форм коррупционного поведения. Изучение этих конвенций позволяет заключить, что и в этом случае за пределами понятия коррупции оказываются соответствующие дисциплинарные и административные проступки, такие как, например, должностное хищение, подкуп избирателей и участников референдума.

Значительно больший круг значений понятия коррупции сегодня используется национальным законодателем. При этом крайне редко встречаются примеры прямого нормативного определения понятию коррупции. В законодательстве государств – участников СНГ такие определения можно встретить в Законе Республики Казахстан «О противодействии коррупции» [5] и статье 303 Уголовного кодекса Кыргызской Республики [6].

Нельзя не заметить, что законодатель Казахстана почти дословно воспроизводит определение понятия коррупции, которое было дано еще в одном из ранних проектов отклоненного Государственной думой Федерального собрания РФ проекта федерального закона «О борьбе с коррупцией». [7] Попытку же кыргызского законодателя дать определение понятия коррупции как единичного преступления, состоящего в создании коррумпированных связей в высших эшелонах власти, в целом следует признать неудачной, хотя и ориентированной на борьбу с самым опасным проявлением коррупции. Недостаток этой нормы не только в том, что все остальные формы коррумпированного поведения как бы лишаются права называться коррупцией, но и в том, что данная норма не содержит

толкования признаков коррупции, которые подлежат выявлению и уголовно-процессуальному закреплению.

Научная дискуссия о сущности и формах коррупции, в которую вовлечены философы, социологи, лингвисты, экономисты, психологи, криминологи, юристы всего постсоветского пространства, не утихла до настоящего времени.

Анализ современных научных определений понятия коррупции показывает, что одна часть специалистов исходит из того, что коррупция – это социально-правовое явление, охватывающее как аморальное, так и противоправные проступки (в том числе преступления).

Другая часть основывается на том, что коррупция – это всегда общественно-опасное явление, состоящее лишь из преступлений (все остальное может рассматриваться в качестве явлений, сопутствующих коррупции или обуславливающих ее).

Третья – ограничивает коррупцию подкупом (иные общественно – вредные или общественно опасные деяния следует рассматривать, по мнению сторонников данной идеи, лишь как правонарушения, связанные с коррупционными).

Четвертая – полагает, что коррупция не ограничивается лишь подкупом и включает должностные хищения.

Многими криминологами коррупция нередко трактуется как система отношений, основанных на противоправных и иных сделках должностных лиц в ущерб государственным и иным интересам и, одновременно, как один из основных признаков организованной преступности.

Также некоторые специалисты до настоящего времени считают ошибочным стремление законодателя к нормативному закреплению понятия коррупции наравне с ее конкретными проявлениями (например, дачей взятки) и аргументирует свою позицию тем, что любые попытки заключить это понятие в жесткие рамки приведут к тому, что часть коррупционных деяний окажется за пределами действия закона.

Коррупция действительно не является лишь категорией права, хотя и имеет нормативное определение. Во всяком случае, за пределами правового запрета будет оставаться большая группа плохо идентифицируемых и, как правило, не подлежащих выявлению и закреплению обычными правовыми средствами аморальных коррупционных проступков.

По мнению С.В. Максимова, примером собственно аморальных коррупционных проступков, могут служить совершение государственным служащим действий, которые отрицательно влияют на общественное мнение о состоянии законности на государственной службе, хотя прямо и не запрещены тем или иным нормативным правовым актом: присутствие на банкетах, устраиваемых организациями, контроль за деятельностью которых входит в компетенцию данного лица; публичное неделовое общение с людьми, имеющими судимость за корыстные преступления; проживание в апартаментах или пользование автомобилем, стоимость которых несопоставима с размером жалования. [8]

Таким образом, основываясь на выдвинутых положениях о том, что распространению коррупции и образованию коррупционных сообществ способствуют «преступно-правовая взаимосвязь» и «коллективный противоправный интерес», и что коррупция как явление разрушения правовых норм и порядка реализации компетенции государственных органов в законных, общенациональных интересах Республики Казахстан выступает в форме присвоения власти в нарушение Конституции, мы предлагаем под коррупцией понимать нарушение конституционно-правовых и административно-правовых норм в виде присвоения (превышения) власти должностными лицами государственных органов, осуществляемая посредством использования ими своих должностных полномочий и связанных с ними возможностей реализации противоправного сговора с физическими и юридическими лицами, заключенного в целях удовлетворения взаимного преступного интереса и поддерживаемого возникающей при этом преступно-правовой взаимозависимостью.

Использованная литература:

1. Конвенция ООН «Против транснациональной организованной преступности» от 29.09.2003 г.
2. Конвенция ООН «Против коррупции» от 31 октября 2003 г.
3. Конвенцию «Об уголовной ответственности за коррупцию» от 27.01.1999 г.
4. Конвенцию «О гражданско-правовой ответственности за коррупцию» от 04.11.1999 г..
5. Закон Республики Казахстан «О противодействии коррупции» от 18.11.2015 г.
6. Уголовный кодекс Республики Кыргызстан от 28.10.2021 г.
7. Проект отклоненного Государственной думой Федерального собрания РФ проекта федерального закона «О борьбе с коррупцией», 1998 г.
8. Максимов С.В. Коррупция. Закон. Ответственность [Текст] / С. В. Максимов ; Федеральное государственное бюджетное учреждение науки Институт государства и права Российской академии наук. - Изд. 3-е, перераб. и доп. - Москва : ФГБУН Ин-т государства и права Российской акад. наук, 2017 г.

УДК 35.083

КОРРУПЦИОННЫЕ ПРАВОНАРУШЕНИЯ - ОСНОВНАЯ ПРЕГРАДА ДЛЯ ПОСТРОЕНИЯ ПРАВОВОГО ГОСУДАРСТВА

Кадыркулов Аскар

Таразский региональный университет имени М.Х. Дулати, г. Тараз

Аннотация В статье рассматривается понятие коррупции как явления, посягающего на конституционно-правовые и административно-правовые формы реализации государственной власти и законности в демократическом обществе.

Аннотация Мақалада сыбайлас жемқорлықтың ұғымы демократиялық қоғамда мемлекеттік билік пен заңдылықты жүзеге асырудың конституциялық-құқықтық және әкімшілік-құқықтық нысандарына қол сұғатын құбылыс ретінде қарастырылады.

Annotation The article deals with the concept of corruption as a phenomenon that encroaches on the constitutional and legal and administrative-legal forms of the implementation of state power and the rule of law in a democratic society.

Ключевые слова: коррупция, правовое государство, стратегия, система, противодействие коррупции.

Түйін сөздер: сыбайлас жемқорлық, заң үстемдігі, стратегия, жүйе, сыбайлас жемқорлықпен күрес.

Key words: corruption, rule of law, strategy, system, anti-corruption..

Коррупция имеет долгую историю и неразрывно связано с развитием человеческого общества. Исторические корни коррупции, восходят к традиции делать подарки, чтобы добиться расположения власть имущих. Всегда почти, только дорогой подарок или деньги выделяли человека среди других просителей и способствовали тому, чтобы его просьба была услышана и выполнена.

На сегодняшний день в реализации стоящих перед народом Казахстана главных стратегических задач – является построение демократического, светского, правового и социального государства, а также защита личности, ее прав и свобод, наряду с экономическими, социально-политическими и идеологическими мерами, которые играют

важную роль в установлении правопорядка законодательной деятельности, подготовке и принятии законов, контроле за их исполнением и соблюдением иных мер правового характера. Осуществление этих задач неразрывно связано с необходимостью строжайшего соблюдения законности во всех сферах общественной жизни, повышением эффективности борьбы с правонарушениями.

Существенный вклад в борьбу с правонарушениями должна вносить и правовая наука, в том числе административно-правовая, достижения которой непосредственно влияют как на законодательную деятельность государства, так и на практику работы органов, ведущих борьбу с правонарушениями.

Главным и долгосрочным приоритетом политики нашего государства является национальная безопасность, обеспечение которой является задачей не только органов национальной безопасности, но и всех государственных структур и общественных организаций, каждого гражданина. Одним из компонентов данного стратегического приоритета должна стать необходимость развития у всех граждан Казахстана чувства патриотизма и любви к своей стране, укрепления в их глазах авторитета институтов государства. Для достижения этих целей следует обеспечить безопасность личности, общества и государства, обуздать преступность, проникшую во все сферы жизни, ставшую серьезным препятствием на пути проводимых преобразований.

Построение правового государства невозможно без преобразований в сфере государственного управления, а также внесения изменений в законодательство, в том числе внедрения специальной системы по построению механизма противодействия коррупции. Такой системой является международный стандарт СТ РК 3049-2017.

Согласно СТ РК 3049-2017 «Система менеджмента противодействия коррупции. Требования и руководство по применению» под коррупцией понимается предложение, обещание, передача, принятие и выпрашивание материальных ценностей (финансовых и нефинансовых) в нарушение действующего законодательства, напрямую или через посредников и вне зависимости от местоположения в виде поощрения или вознаграждения лица, которое действует подобным образом или наоборот не действует, для решения вопросов с показателями деятельности данного лица [1].

Коррупция является одной из наиболее разрушительных и сложных проблем во всем мире. Согласно статистическим данным представленным на официальном сайте www.iso.org, более чем 1 триллион долларов США ежегодно передается в виде взяток, что приводит к катастрофическим последствиям, ухудшению качества жизни, повышению числа бедных и разрушению общественного доверия [2].

Негативное явление коррупционных преступлений оказывает значительное влияние на формирование морально-идеологических устоев в обществе. В результате у населения вырабатывается высокая терпимость всех основных слоев общества к коррупции, формируется снисходительное отношение к данному явлению. Коррупция может приобрести системный характер.

В целях уголовно-правового обеспечения противодействия и коррупции и в интересах выполнения международных обязательств Уголовный кодекс Республики Казахстан устанавливает уголовную ответственность за совершение коррупционных преступлений [3].

Так, согласно статистических данных Комитета по правовой статистике и специальным учетам Генеральной прокуратуры Республики Казахстан, в 2020 году в Казахстане совершено 1234 правонарушения по ст. 366 УК РК – получение взятки; ст. 367 УК РК – дача взятки; ст. 368 УК РК – посредничество во взяточничестве, (1145 правонарушений в 2019 году); 193 правонарушения по статье 361 УК РК – злоупотребление должностными полномочиями (288 правонарушений в 2019 году) [4].

Несмотря на предпринятые государством усилия, посредством международных соглашений против коррупции, принятием Закона Республики Казахстан от 18 ноября 2015 года № 410-V ЗРК «О противодействии коррупции» [5], коррупция продолжает представлять

серьезную угрозу для общества и государства в целом, препятствует надлежащему управлению, развитию и извращает конкуренцию.

Ужесточение законов явно недостаточно, чтобы решить вышеуказанную проблему, следовательно, организации также несут ответственность за активный вклад в противодействие коррупции. Этого можно достичь внедрением в организациях антикоррупционной системы, в соответствии с требованиями СТ РК 3049-2017 (ISO 37001:2016) «Система менеджмента противодействия коррупции. Требования и руководство по применению». Требования указанного стандарта являются общими и предназначены для применения всеми организациями независимо от их типа, размера и характера деятельности.

Стандарт предусматривает выполнение следующих мероприятий по предотвращению и выявлению случаев коррупции:

- разработку политики противодействия коррупции;
- создание процедур обеспечения соблюдения антикоррупционных норм;
- идентификация и оценка коррупционных рисков;
- установка целей в области противодействия коррупции и планирование их достижения;
- внедрение процедур трудоустройства (комплексная проверка кандидатов; внедрение системы премирования, декларирование персонала на соответствие политики противодействия коррупции и т.д.);
- внедрение механизмов финансового контроля;
- внедрение механизмов контроля закупок, повседневной деятельности, продаж, рекламы и другими нефинансовыми средствами;
- внедрение антикоррупционных механизмов контролируемые организациями и деловыми партнерами;
- внедрение процедур предотвращения предложения или принятия подарков, оплаты расходов;
- внедрение мер при несоответствующих механизмах противодействия коррупции;
- внедрение процедур информирования о подозрениях в коррупции;
- расследование и принятие мер в отношении коррупции
- и другие мероприятия [1].

Тщательное планирование, создание, неформальное внедрение и результативное функционирование антикоррупционной системы менеджмента позволит организациям значительно минимизировать коррупционные риски, обеспечит соответствие деятельности организации антикоррупционному законодательству и добровольным обязательствам и продемонстрирует заинтересованным сторонам работу по внедрению процедур антикоррупционного контроля.

Распространение коррупции в Республике Казахстан достигло таких масштабов, что эта проблема стала называться первоочередной, как требующая целого комплекса мер государственного и общественного противодействия. Ныне борьба с коррупцией стала одной из первоочередных задач стала во всех развитых странах, которые на протяжении уже ряда лет (начиная с 1989 года) активно выступают против коррупции, указывая ее в своих основных стратегических документах. Тем не менее, усугубление коррупции во всех связанных с ней сферах несет общественно-опасные последствия, и касается не только отдельно взятых стран, но и всего мирового сообщества, она как эпидемия охватила весь мир и представляет серьезную опасность для всех стран.

Поэтому системный подход и научные познания в разработке мер противодействия коррупции неразрывно связаны со всем комплексом проблем реформирования общественных отношений Казахстана. Само признание существования этого явления стало возможным благодаря радикальным изменениям общественного сознания, отказа от идеологических концепций «последовательного сокращения и ликвидации в

социалистическом обществе» [6], отрицавших наличие в нем организованной преступности и коррупции. Все это должно благоприятно отразиться на будущем развитии независимого Казахстана, как правового государства.

Использованная литература:

1. СТ РК 3049-2017 «Система менеджмента противодействия коррупции. Требования и руководство по применению».
2. www.iso.org
3. Уголовный кодекс Республики Казахстан от 03.07.2014 г.
4. Статистические данные Комитета по правовой статистике и специальным учетам Генеральной прокуратуры Республики Казахстан за 2019-2020 г.г.
5. Закон Республики Казахстан «О противодействии коррупции» от 18.11.2015 г.
6. Лазарев Б.М. Государственное управление на этапе перестройки. - М.: Юридическая литература, 2013.

ӘОЖ 342.5(574)

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ МЕМЛЕКЕТТІК ҚЫЗМЕТ КӨРСЕТУДІ ЖЕТІЛДІРУДІҢ ТЕОРИЯЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ

А.Ж.Қадырқұлов, Ғ.Қ. Аусағатова

М.Х. Дулати атындағы Тараз өңірлік университеті, Тараз қ.

Аннотация Мақалада мемлекеттік қызметтің әлеуметтік құбылыс ретінде қалыптасуы мен дамуы, оның түрлері, мән-мақсаты, қағидалары, бағыты мен нысандары туралы заманауи білімдер жүйесі болып табылатын тұстары, сонымен қатар оны тиімді ұйымдастырудың теориялық негіздері қарастырылған.

Аннотация В статье рассматриваются становление и развитие государственной службы как социального явления, ее виды, сущность, назначение, принципы, направления и формы современных знаний о ней, а также теоретические основы ее эффективной организации.

Annotation The article considers the status and development of the civil service as a social phenomenon, its types, essence, designation, principles, directions and forms of modern knowledge about it, as well as the theoretical basis of its effect.

Түйін сөздер: мемлекеттік қызмет, мемлекеттік басқару, мемлекеттік аппарат, заманауи жетілдіру, реформалау.

Ключевые слова: государственная служба, государственное управление, государственный аппарат, современное устройство, реформирование.

Key words: public service, public administration, state apparatus, modern structure, reforming.

Қазіргі кездегі мемлекеттік қызметті тиімді ұйымдастырудың теориялық негіздерін, алғашқыда, оның әлеуметтік құбылыс ретінде қалыптасуы мен дамуы аясындағы білімдер жүйесі ретінде қарастырған дұрыс. Сонымен қатар оның әр түрлігіне, нысаналы ерекшеліктеріне, мемлекеттік қызметтің негізінде тұрған қағидаларға, сондай-ақ оның үрдістері мен нақты үлгілеріне тиісті көңіл аудару керек.

Соңғы зерттеулердің нәтижесінде мемлекеттік қызметті оңтайландыру, реформалау және ары қарай жетілдіру мақсатында бірқатар теориялық негіздер мен тәжірибелік ұсыныстар әзірленуі қажет. Жаңа ой-өрісі бар авторлардың пікірінше, оның жаңғыруы мен

кеңеюінің ғылыми тұжырымдамасы, алдымен, әлеуметтік институттар жүйесі ретінде болуы тиіс. Бұл негізінен құқықтық, әлеуметтік, ұйымдастырушылық, саяси, экономикалық және моральдық салаларға тікелей қатысты.

Жоғарыда айтылғандардың барлығын ескере отырып, қазіргі заманғы мемлекеттік қызметтің негізгі бөліктерінің басты бағыты ведомстволық емес, ұлттық мәселелерді шешуге арнап жасақтау қажет болып тұр. Оның басты мақсаты – азаматтық қоғамды дамыту, оның ары қарай кемелденуін арттыру және мемлекеттің ұйымдастырушылық, экономикалық және саяси міндеттерін қойылған талаптарға сәйкес шешу, ұлттың рухани дамуымен ұштастыру.

Жалпы әкімшілік құқыққа сәйкес қазіргі әдебиеттерде мемлекеттік қызмет мемлекеттік органдардың тиісті міндеттерін шешу және мемлекеттің функцияларын орындау мақсатында мемлекеттік органдар қызметкерлері жүзеге асыратын кәсіби еңбек қызметінің нақты түрі ретінде анықталады [1].

Осылайша, «мемлекеттік қызмет» түсінігіне анықтама бергенде, бір жағынан, мемлекеттік органдар мен мемлекеттік қызметшілер тұлғасындағы мемлекеттің міндеттері мен функцияларын бөліп көрсету қажет, ал екінші жағынан, олардың ерекшеліктері. осы функцияларды жүзеге асыру және еңбек қызметінің нақты міндеттерін шешу.

Қазіргі заманғы мемлекеттік қызметті тиімді ұйымдастырудың теориялық негіздері оның институтын бірнеше маңызды аспектілерде қарастыруды қамтиды:

- Әлеуметтік. Әлеуметтік аспектіде қарастырылатын мемлекеттік қызметті мемлекеттік ұйымдарда тиісті лауазымдарды атқаратын тұлғалардың мемлекет атынан жүзеге асыратын кәсіби мемлекеттік қызмет қызметінің түрі ретінде анықтауға болады.

- Саяси. Мемлекеттік қызметтің теориялық негіздерінің бұл аспектісі белгілі бір мемлекеттік саясатты жүзеге асыру бойынша кәсіби қызметті жүзеге асырумен байланысты. Ол мемлекеттің және тұтастай алғанда қоғамның одан әрі дамуын айқындайтын еліміздің барлық саяси күштері әзірлеген мемлекеттік және саяси мақсаттар мен міндеттерге қол жеткізу үшін тиісті жағдайларды қамтамасыз етуді көздейді.

- Әлеуметтану. Қазіргі мемлекеттік қызметтің қызмет етуінің социологиялық аспектісінің ерекшелігі тұтастай қоғамның және оның жекелеген топтарының заңды қажеттіліктерін қанағаттандыруда мемлекеттің тиісті функцияларын іс жүзінде жүзеге асыру болып табылады. Осыған байланысты мемлекеттік органдар мен түрлі қоғамдық бірлестіктер мен жеке тұлғалар арасындағы диалогты дамытудың өзектілігі арта түсуде.

- Заңды түрде. Мемлекеттік қызметті тиімді ұйымдастырудың теориялық негіздерінің құқықтық аспектісі мемлекеттік қызмет қатынастарының оңтайлы құқықтық негіздерін анықтаумен байланысты. Бұл жерде ең бастысы қызметтік міндеттерді іс жүзінде орындау, мемлекеттік органдардың жекелеген құзыреттері шеңберінде қызметкерлердің белгіленген өкілеттіктерін жүзеге асыру үшін оңтайлы құқықтық базаны құру болып табылады [2].

Қазақстанның мемлекеттік қызметшілерін біріктіретін әлеуметтік топ деңгейінде:

- мемлекеттік қызмет туралы қолданыстағы заңнаманың құқық қолдануын оңтайландыру, одан әрі дамыту және жетілдіру;

- мемлекеттік қызметшілерді қоғамның әлеуметтік мәселелерін шешуге, оның ішінде халыққа әлеуметтік қызмет көрсетуге белсендірек тарту; - озық халықаралық тәжірибені ескере отырып, отандық мемлекеттік қызметте прогрессивті кадр саясатын жүзеге асыруға тұрақты көңіл бөлу;

- осы қоғамдық-саяси институттың күрделілігі мен күрделілігін ескере отырып, Қазақстан Республикасының мемлекеттік аппаратын басқаруды жетілдіру;

- Басқару ең күрделі де жауапты жұмыстардың бірі екенін ескере отырып, мемлекеттік қызметшілердің жұмысының күрделілігіне сәйкес олардың табыс деңгейін тұрақты бақылау және объективті бағалау;

- мемлекеттік қызметшілердің жүріс-тұрысына бақылауды жүйелі түрде күшейту, оларды мемлекеттік моральдық нормаларды сақтауға және қызметтік әдептіліктің жалпы қабылданған принциптеріне негізделген талаптарды қатаң сақтауға ынталандыру

Осының барлығы қазіргі заманғы мемлекеттік қызметті ұйымдастыруды одан әрі жетілдіру үшін мемлекеттік қызметшілерді конкурстық іріктеудің тиімді жүйесі [3], жоғары әлеуметтік бағыттылығы мен ұйымаралық бірлігі деп есептейтін шетелдік зерттеушілердің пікірімен толық сәйкес келеді. олардың кәсіби қызметі. қызметтер [4], сондай-ақ мемлекеттік қызмет көрсететін әлеуметтік кәсіпорындарды дамыту [5].

Белгілі бір мемлекеттік қызметшінің мүдделерін көздейтін жеке деңгейде әлеуметтік институттар жүйесі ретіндегі мемлекеттік қызметтің жалпы түсінігі мыналарды қамтуы тиіс:

- мемлекеттік қызметшілердің құқықтық, әлеуметтік, ұйымдастырушылық, саяси мәртебесін ғана емес, сонымен қатар экономикалық және моральдық аспектілерде отандық мемлекеттік қызмет беделінің тиісті деңгейін қамтамасыз етуді тиісінше арттыру;

- Қазақстандық мемлекеттік қызметшілердің құқықтарына заңмен белгіленген шектеулерді мемлекеттік қызметшілердің лайықты өмір сүру деңгейін қамтамасыз ету үшін тиісті кепілдіктермен, жеңілдіктермен және мүмкіндіктермен өтеу;

- мемлекеттік қызметтен аса құнды кадрлардың жеке секторға кетуіне жол бермеу мақсатында қазіргі еңбек нарығында мемлекеттің жұмыс беруші ретінде нақты бәсекеге қабілеттілігін қамтамасыз ету.

Жалпы, кең мағынадағы қазіргі мемлекеттік қызмет тұжырымдамасы кәсіби менеджментті жан-жақты дамытудың теориялық негізі ретінде қарастырылуы керек.

Бағдарламалық-мақсатты тәсілді қолдану мемлекеттік қызметтің жүйелі дамуына ықпал етеді, бұл оның ішкі көрсеткіштерін жақсартуда көрініс табады және әлеуметтік-экономикалық дамудың жалпы серпінімен тығыз байланысты болады деген болжам бар [6].

Қазіргі заманғы мемлекеттік қызметтің тиімділігін арттырудың маңызды резерві мемлекеттік қызметшілерге олардың қызметін бағалау үшін KPI-ны ұтымды анықтауға және қолдануға қосымша ынталандыру болып табылады, мұнда нақты нәтижелер әрқашан қаржылық нәтижелермен өлшенуі мүмкін емес.

Халықаралық тәжірибеде қабылданған мемлекеттік қызметті дамытудың прогрессивті тұжырымдамасы белгілі бір кәсіптегі (мысалы, экономист, заңгер, инженер және т.б.) арнайы білімі, іскерлігі мен дағдысы бар мемлекеттік қызметшілердің кәсіби білімі мен дағдыларының оңтайлы үйлесімін қамтамасыз етеді. және мемлекеттік басқару дағдылары жоғары, басшылық және басшы лауазымдар үшін маңызды.

Мұндай лауазымдарға мемлекеттік қызметшілерді олардың кәсіби қасиеттерін, болашақ қызмет саласындағы құзыреттілік деңгейін, сондай-ақ тиімді басқару және белгілі бір жобаны жүзеге асыратын командада жұмыс істеу қабілетін ескере отырып іріктеу маңызды. Мұның бәрі, әрине, жетілген азаматтық қоғамда қалыптасқан және барлық дамыған елдерде қолданылатын нақты және еркін бәсеке жағдайында заманауи бәсекелестік рәсімдерді қолдану арқылы ғана мүмкін болады.

Қазіргі жағдайда мемлекеттік қызметке қабылдаудың негізгі мәселелерін және шетелдік жұмыс үлгілерін тиімді пайдалануды қарастырылады. Оның айтуынша, мемлекеттік қызметті табысты реформалау азаматтар мен мемлекеттік органдардың өзара іс-қимылын түбегейлі өзгертуді талап етеді.

Бүгінгі таңда мемлекеттік қызметті реформалаудың келешегі зор бағыттарының бірі – жаңа ақпараттық технологияларды енгізу және азаматтарды жұмысқа тарту негізінде тиімді диалогты қамтамасыз ететін билік пен қоғам арасындағы өзара іс-қимылды оңтайландыру болып табылады. оны жүзеге асыру. басқару.

Шетелдік зерттеушілердің көзқарасы бойынша бұл мағынада айтарлықтай перспективалы микроблогтар мен әлеуметтік желілерді пайдалану, бұл мемлекеттік қызметтердің ашықтығын арттыруға және олардың сапасын, әсіресе шалғай және ауылдық елді мекендерде айтарлықтай жақсартуға мүмкіндік береді.

Халықаралық тәжірибеде мемлекеттің қатысу үлгісін қалыптастырудың тағы бір маңызды резерві волонтерлік қызметті дамыту болып табылады. Атап айтқанда, АҚШ-та

волонтерлар мемлекеттің маңызды функцияларының бірі – қауіпсіздік пен құқық қорғау қызметіне белсенді түрде қатысады.

Мемлекеттік аппараттың барлық заманауи реформаларының негізгі мақсаты тұрақты экономикалық даму және әлеуметтік прогресс стратегиясын әзірлеуге және іске асыруға бағытталған «даму жағдайы» деп аталатын жағдайды құру болып табылады.

Мемлекеттік қызметтің келешегі зор тұжырымдамасын әзірлеу бүгінгі таңда ең тиімді жалпы ғылыми әдістердің негізі болып табылатын кешенді жүйелік тәсілді белсенді пайдалануды бұрынғыдан да көбірек талап етеді, өзіңіз білесіз. Мұндай көзқарас мемлекеттік қызметті ұйымдастыру мен оның қызметін әлеуметтік құбылыс ретінде тереңірек түсінуге ықпал етеді, оның оңтайлы құрылымын, түрін, қажетті өзгерістерін дәлірек және ұтымды таңдауға мүмкіндік береді. сәйкес деңгейлер мен функционалдық типтер.

Қазақстан Республикасындағы мемлекеттік қызметті жетілдірудің теориялық негіздерін анықтайтын негізгі гипотеза (авторлардың ғылыми болжамы) оны дамыту мен жетілдірудің кешенді жүйелік тәсілі болып табылады. Отандық мемлекеттік қызметті дамыту мен жетілдіруге жүйелі көзқарастың қажеттілігі оның қазіргі құрылымындағы нақты мемлекеттік лауазымдар мен мемлекеттік қызметшілердің тиісті орны мен рөлін, мемлекеттің оңтайлы көлемі мен нақты функцияларын дұрыс анықтау маңыздылығына байланысты. . аппараты, қолданыстағы тізілімдер мен біліктілік санаттарының функционалдық мақсатына сәйкестігі, берілген атақтардың, атақтардың және атақтардың жарамдылығы.

Заманауи интеграцияланған жүйелік тәсіл ақпаратты өңдеу мен шешім қабылдауды, оларды қабылдау мен іске асыруды ұйымдастыруды, сондай-ақ тиімді жұмыс істеу үшін қажетті басқаның бәрін қамтитын нақты басқару циклі ретінде мемлекеттік қызмет тұжырымдамасын жақсы түсінуге көмектеседі. Қазіргі уақытта қоршаған ортаның қажеттіліктеріне бағытталған жобаларды басқарудың жалпы принциптеріне негізделген басқару.

Сонымен, мемлекеттік қызметтің жалпы теориясы оны ұйымдастыру және қызмет ету процесінде дамитын қазіргі қоғамдық қатынастарды зерттеу қажеттілігін білдіреді деп айта аламыз.

Әрбір нақты мемлекетте бұл қатынастар тиісті құқықтық, әлеуметтік және ұйымдастырушылық нормалар негізінде оларға жүктелген мемлекеттік басқару функцияларын орындайтын қызметкерлердің қызметінде жүзеге асырылады. Заңнамалық нормативтік құқықтық актілер мемлекеттік қызметшілердің қызметтік міндеттерін орындау кезіндегі мінез-құлқын айқындайтын ережелерді, стандарттарды және дәстүрлерді реттейді.

Необходимо отметить, что в общей теории госслужбы значительное внимание уделяется исследованиям условий и результатов государственной деятельности, а также совершенствованию соответствующих методических подходов.

Қазіргі заманғы мемлекеттік қызметті тиімді ұйымдастыру және мемлекеттік басқарудың әртүрлі деңгейлерін жетілдіру мәселелері барлық ерекшеліктеріне қарамастан, абсолютті бірегей емес және қазіргі ғылымдағы жалпы және жобалық басқарудың ұқсас мәселелерімен тығыз байланысты. Осыған орай, мемлекеттік қызметтің теориялық негіздерін одан әрі дамыту міндетті түрде басқару ғылымдарының барлық кешенінің жетістіктерін есепке алуды және ұтымды қолдануды, оларды теориялық тұрғыдан түсінуді және осы мақсатта шығармашылықпен дамытуды талап етеді деп пайымдау орынды болар еді. отандық мемлекеттік қызметті одан әрі дамытуға және жетілдіруге бағытталған сауатты практикалық қолдану. .

«Жаңа мемлекеттік басқару» теориясындағы мемлекеттік қызметтің заманауи үлгілеріне қысқаша шолу жасауда дамыған елдердің көпшілігінде мемлекеттік қызметті басқарудың арнайы заңдары немесе кодекстері қабылданғанын, сондай-ақ арнайы уәкілетті органдардың құрылғанын атап өтуге болады. тиісті құқықтар мен өкілеттіктер. Жақында Қазақстан Республикасында нормативтік-құқықтық базаның және ұйымдық құрылымдардың

ұқсас элементтері құрылды. Атап айтқанда, бұл саладағы уәкілетті орган Қазақстан Республикасының Мемлекеттік қызмет істері және сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл агенттігі болып табылады.

Мемлекеттік қызметті дамытудың қазіргі теориясы мен тәжірибесін дамытудың ең маңызды тенденциясы оның жүйесінде саяси тағайындаулардың оңтайлы үйлесімі мен мемлекеттік қызметшілердің партиялық емес кәсіби корпусын еркін қалыптастыру және үздіксіз жетілдіруді іздестіру болып табылады. ашықтықты, демократияны нығайту, жекелеген азаматтардың және жалпы қоғамның қажеттіліктері мен мүдделерін ескеру арқылы [7].

Сондықтан да мемлекеттік қызметті одан әрі саясатсыздандыру дамыған елдердің көпшілігінде мемлекеттік басқару теориясы мен тәжірибесіндегі ең маңызды тенденцияға айналды.

Позитивті халықаралық тәжірибені талдау нәтижелері қазіргі демократиялық елдерде мемлекеттік қызметтің тиімді жұмыс істеуінің негізі меритократияның белгілі принципі – мемлекеттік қызметшілерді іріктеу және жоғарылату жүйесі, оның ішінде азаматтық қызметтің жоғарылауы жүйесі болып табылатынын анық көрсетеді. қызметшілер. келесі элементтер:

- конкурстық іріктеу, ол шын мәнінде жарамды және әрбір нақты кандидат мемлекеттік қызметке қабылданған кезде ғана емес, сонымен бірге оның кейінгі жоғарылауы үшін де міндетті болып табылады;

- өз міндеттерін адал атқаратын және қызметтік мінез-құлықтың белгіленген моральдық-этикалық ережелерін сақтайтын мемлекеттік қызметшілерді тиісті құқықтық және әлеуметтік қорғауды қамтамасыз ету қажеттілігі;

- бәсекелестік ортада жұмыс істейтін қазіргі жеке құрылымдармен салыстырғанда жұмыс беруші ретінде мемлекеттің бәсекеге қабілеттілігін ұдайы сақтай отырып, баламалы жұмыстарды орындау үшін лайықты және тең жалақыға мемлекеттік кепілдіктер;

- кәсіби қызметінде айтарлықтай оң нәтижелерге қол жеткізгенін іс жүзінде көрсеткен нақты мемлекеттік қызметшілерді міндетті және барабар ынталандыру;

- қызмет саласындағы арнаулы кәсіптік даярлықты қайта даярлау мен біліктілігін арттырудың тиімді жүйесімен ұтымды ұштастыру арқылы қызмет тиімділігін арттыру мақсатында мемлекеттік қызметшілерді тұрақты және үздіксіз оқыту.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. С.С. Донцов, А.С. Кадырова, С.А. Рахимова, А.А. Нургалиева, М.К. Каримбергенова ISSN 1812–3988 Вестник Омского университета. Серия «Экономика». 2020. Т. 18. № 2 93

2. Егоров В. К. Энциклопедия госуправления. – М.: Перспектива, 2014. – 530 с.

3. Уткин Е. А., Денисов А. Ф. Государственное и региональное управление. – М.: ЭКМОС, 2012.

4. Eriksson E., Andersson Th., Hellström A., Gadolin Ch., Lifvergren S. Collaborative public management: coordinated value propositions among public service organizations // *Public Management Review*. – 2020. – Vol. 22, Iss. 6. – P. 791–812. – DOI: 10.1080/14719037.2019.1604793.

5. Powell M., Osborne S. P. Social enterprises, marketing, and sustainable public service provision // *International Review of Administrative Sciences*. – 2020. – Vol. 86, Iss. 1. – P. 62–79.

6. Борщевский Г. А. Оценка тенденций развития государственной службы: вопросы методологии // *Вопросы государственного и муниципального управления*. – 2017. – № 1. – С. 103–128.

УДК 35.083

НЕКОТОРЫЕ АСПЕКТЫ, КАСАЮЩИЕСЯ КОНФЛИКТА ИНТЕРЕСОВ НА ГОСУДАРСТВЕННОЙ СЛУЖБЕ

Аусагатова Галия

Таразский региональный университет имени М.Х. Дулати, г. Тараз

Аннотация В статье представлен краткий научный анализ определений и трактовок понятия конфликта интересов на государственной службе, с учетом собственного понимания авторов данной дефиниции.

Аннотация Мақалада осы анықтама авторлардың жеке түсінігін ескере отырып, мемлекеттік қызметтегі мүдделер қақтығысы ұғымының анықтамалары мен түсіндірмелеріне қысқаша ғылыми талдауы берілген.

Annotation The article presents a brief scientific analysis of the definitions and interpretations of the concept of a conflict of interest in the public service, taking into account the own understanding of the authors of this definition.

Ключевые слова: государственная служба, государственный служащий, конфликт интересов, личная заинтересованность.

Түйін сөздер: мемлекеттік қызмет, мемлекеттік қызметші, мүдделер қақтығысы, жеке мүдде.

Key words: civil service, civil servant, conflict of interest, personal interest.

Конфликт интересов – это многостороннее явление, затрагивающее самые разные области человеческой деятельности, но преимущественно касающиеся сферы деятельности тех индивидов и организаций, которым доверено или на которые возлагается обязательства действовать строго определенным образом. В связи с этим чаще всего конфликт интересов возникает в работе адвокатов, врачей, страховщиков, корпоративных работников и др.

До настоящего времени так и не установлен полный перечень причин и условий, которые могут послужить возникновению конфликта интересов, касающихся определенной сферы деятельности. Так в Законе Республики Казахстан «О противодействии коррупции» разъясняется, что под конфликтом интересов понимается «противоречие между личными интересами лиц, занимающих ответственную государственную должность, лиц, уполномоченных на выполнение государственных функций, лиц, приравненных к ним, должностных лиц и их должностными полномочиями, при котором личные интересы указанных лиц могут привести к неисполнению и (или) ненадлежащему исполнению ими своих должностных обязанностей» [1]. Здесь под личной заинтересованностью следует понимать возможность получения государственным служащим, его родственниками и иными лицами, связанными с ним близкими (корпоративными, имущественными и иными) отношениями доходов в той или иной форме (денег, имущества, результатов работ и услуг, иных выгод).

Таким образом, данные определения представляются необоснованно зауженными, поскольку фактически не учитывают конфликтов интересов, возникающих в связи с наличием у государственного служащего разного рода нематериальных личных интересов, которые могут оказывать на поведение такого служащего не меньшее влияние, чем интересы материального характера [2].

Нельзя также не отметить, что само по себе наличие у государственного служащего личных интересов, в том числе и реализуемых на государственной службе, не является противоправным и конфликтогенным. Конфликт (и столкновение с законодательными нормами) возникает лишь в том случае, когда личные интересы госслужащего противоречат защищаемым законом интересам государства, общества, отдельных граждан и организаций.

Например, если государственный служащий, являющийся жителем или выходцем из некоторого региона Казахстана, в рамках своих служебных обязанностей занимается разработкой программы развития этого региона, то конфликта интересов в такой ситуации не возникает, поскольку личные интересы такого служащего, состоящие в улучшении собственной среды обитания, не противоречат общественным интересам, состоящим в качественной программе территориального развития. Также и чиновник, стремящийся к повышению своего социального статуса и улучшению материального положения путем продвижения по службе, и реализующий данный интерес путем добросовестного исполнения своих служебных обязанностей, не вступает в конфликт интересов, поскольку его устремления не противоречат заинтересованности государства и общества в его качественной работе. Так, социально-психологический подход к данному явлению подразумевает сосредоточение на проблематике внутриличностного конфликта, вопросах потребностей и мотиваций личности, процессе формирования приоритета личных интересов над общественными и т.п. [3]

Также, данный подход подразумевает рассмотрение проблемы на микроуровне. Правовой подход к проблеме конфликта интересов предполагает, напротив, исследование данного явления на макроуровне, путем изучения соответствующих норм административного, служебного и корпоративного права, исследования конфликта интересов как правовой категории, анализа практики правоприменения в данной сфере. Рассмотрение конфликта интересов именно на государственной службе целесообразно осуществлять с позиций управленческого подхода, решающего вопросы более практического свойства управления конфликтами интересов, их профилактики, выявления, урегулирования и разрешения, минимизации негативных последствий. При этом управленческий подход к проблеме не подразумевает сосредоточения на определенном (микро-, мезо- или макро-) уровне исследования, поскольку предполагает комплексное решение конкретных управленческих задач.

Конфликт интересов является частным случаем конфликта вообще, который, в свою очередь, определяют, как столкновение противоположных мнений, взглядов, целей, позиций или интересов взаимодействующих субъектов, препятствующее реализации целей факторов взаимодействия. Современная конфликтология опирается на функциональную теорию конфликта, согласно которой существование конфликтных ситуаций в деятельности организаций, в т.ч. и государственных органов, не только неизбежно, но и полезно для организации. Природа конфликта, с позиций данного подхода, двойственна, и включает в себе как опасность негативных последствий, так и благоприятные возможности. Управление конфликтом, таким образом, заключается в том, чтобы реализовать эти возможности, минимизировав негативные результаты [4].

Конфликты на государственной службе имеют некоторые особенности, обусловленные спецификой данного рода деятельности. Во-первых, большая часть таких конфликтов возникает в силу объективных обстоятельств, связанных со сложностью, слабой определенностью и противоречивостью среды, которая, независимо от личных качеств государственных служащих и складывающихся между ними отношений, увеличивает вероятность возникновения конфликтов. Во-вторых, конфликты на государственной службе имеют несоизмеримо большие, сравнительно с бизнес-средой или иной сферой человеческой деятельности, последствия, поскольку неизбежно отражаются на обществе в целом. Существуют различные типологии конфликтов, связанных с государственной службой. При имеющихся в них различиях, все они, тем не менее, включают в себя конфликты между государственными и политическими органами, между различными структурными подразделениями государственной службы, между государственными органами и обществом, частным сектором или органами местного самоуправления, конфликты внутри государственных учреждений и т.д. Также все типологии неизменно включают и конфликт интересов.

Конфликт интересов формируется у отдельного государственного служащего или лица, замещающего должность в системе государственного управления, при наличии у него личного интереса, входящего в противоречие с его должностными обязанностями и, как следствие, с общественными интересами.

В литературе можно встретить применение термина «конфликт интересов» и по отношению к другим конфликтным ситуациям, например, может идти речь о «конфликте интересов государственных органов», однако такое применение терминологии следует считать неправильным, поскольку оно необоснованно расширяет и размывает границы данного понятия. Таким образом, конфликт интересов на государственной службе представляет собой только внутриличностный конфликт, возникающий между личными и должностными интересами отдельно взятого государственного служащего. Для понимания сущности такого конфликта необходимо отдельно рассмотреть понятие «интерес», которое широко используется в различных определениях. С одной стороны, данное понятие может трактоваться чрезвычайно свободно и в повседневном языке означает внимание, любопытство, желание, мотивацию, целенаправленность и т.п. С другой стороны, определяя конфликт интересов под данным понятием часто понимают лишь корыстный интерес, связанный с получением материальной выгоды или удовлетворением конкретной потребности.

Интересы, безусловно, отражают осознанные или неосознанные потребности человека, благодаря чему имеют свое мотивационное значение и лежат в основе деятельности индивидов. Вместе с тем, интерес нельзя полностью отождествить с потребностью, поскольку последняя, по определению, носит инстинктивный, даже физиологический, характер, интерес же определяется социальной направленностью и осознанностью. В основе интереса может лежать не только осознанная потребность, но и более сложные социально-психологические механизмы: социальная значимость объекта интереса, его принадлежность субъекту – носителю интереса, эмоциональная привлекательность, связанность с другими интересами субъекта или других, значимых для него, субъектов и т.п.

Значимость проблемы обусловлена в настоящее время интенсивным внедрением процессов по усовершенствованию государственной службы, в которые включены меры по противодействию конфликтов на службе. В нормативно-правовых актах, затрагивающих вопросы данного института, имеется немало пробелов, детально не урегулированы вопросы предупреждения и разрешения конфликта. Личную заинтересованность не стоит рассматривать как противоправное деяние. Следует информировать об образовавшемся инциденте, при этом не боясь огласки заинтересованности. В условиях возникшего конфликта служащий еще не проявил окончательное желание примкнуть к одной из сторон, поскольку уместное обнаружение конфликта способствует предотвращению преступления.

Законодатель должен стремиться к устранению имеющихся пробелов в целях оптимального функционирования административных правоотношений в сфере государственной службы. Применяя лишь запретительные и рекомендательные методы, невозможно тотально исключить процесс возникновения конфликтов. Следует в первую очередь сосредоточить интерес на развитие благоприятной государственной среды, фундаментом которой будет служить соблюдение законности и почтение гражданских прав и свобод личности.

Тем самым, можно сказать, что любые частные интересы, преследуя которые государственный служащий пренебрегает своим общественным долгом и наносит ущерб рабочим обязанностям и должностным полномочиям, должны рассматриваться как объект конфликта интересов. Помимо финансовых и имущественных, к таким частным интересам следует относить и интересы нематериального характера, например, статусные, касающиеся вопросов престижа и нематериальных привилегий, семейные, объектом которых являются отношения внутри семьи госслужащего, неимущественные обязательства и другие интересы,

не имеющие экономического выражения и содержания. В качестве причин можно рассматривать, например, невыполнение обязанностей служащим, нарушение действующего законодательства, дисбаланс между материальными возможностями и финансовыми ожиданиями, существующие пробелы в правовом регулировании, действия коррупционного характера [5].

В этих целях необходимо заблаговременно выявлять обстоятельства его возникновения, способствующие этому условия, динамику развития, а также управлять его разрешением. Одним из камней преткновения конфликта интересов на службе являются разграничения и чётко закреплённые полномочия государственных органов, приведение нормативно-правовых актов в соответствие с актами, которые имеют высшую юридическую силу, а также закрепление в нормах законодательства контроль руководителя того или иного органа деятельности государственного служащего в ходе несения им служебных обязанностей. В данном случае речь идёт не о постоянном контроле над деятельностью. В ходе выполнения функции контроля представляется возможным осуществление руководителем различных периодических проверок за надлежащим исполнением полномочий служащего. Такой подход, безусловно, будет выступать в качестве борца с конфликтом интересов, что, конечно же, является прямой гарантией законного осуществления государственными служащими своих полномочий. Предотвращению развития конфликта интересов на службе способствует привлечение служащего к ответственности, в частности к административной. Представляется разумным установить санкции за неисполнение либо ненадлежащее исполнение государственным служащим обязанности сообщать сведения о доходах, незаконное участие в управлении коммерческими организациями, а также осуществление им предпринимательской деятельности. Также, необходимо отнести к административной ответственности использование должностным лицом своих служебных полномочий вопреки интересам службы, если это деяние совершено из корыстной или иной личной заинтересованности, однако не повлекшее последствий указанных в статьях Уголовного кодекса РК [6].

А также, можно добавить в полномочия прокуратуры обязанность возбуждать конкретные дела коррупционного характера, а право рассматривать их отнести к компетенции суда. Под мерой наказания понимать не только штраф в крупном размере, а также дисквалификацию государственного служащего.

В заключение, можно сказать, что сущность конфликта интересов на государственной службе определяется конфликтом социальных ролей, присущих государственному служащему как индивиду и должностному лицу. Как частное лицо, он естественным образом преследует личные интересы как материального, так и нематериального свойства, но как госслужащий обязан руководствоваться интересами государства и долгом последнего перед обществом. Несовпадение этих интересов порождает противоречие, составляющее основу конфликта интересов. Важно отметить, что конфликт существует независимо от того, реализует государственный служащий возможность потратить своим личным интересам, используя служебное положение, или нет [7].

Таким образом, конфликт интересов на государственной службе можно определить, как противоречие между частными (личными) интересами государственного служащего, присущими ему как индивиду, и общественным долгом, понимаемым как обязательства государства перед обществом, в котором влияние частных интересов может сказаться на надлежащем выполнении госслужащим своих служебных обязанностей. Оптимальным вариантом, при котором удастся искоренить конкретный инцидент, является отказ одного лица на совершения действий, являющихся ключевыми при возникновении конфликта. Таким образом, в ходе изучения данного вопроса, напрашивается вывод о том, что рассматриваемый институт конфликта интересов находится в процессе становления [8]. Вопрос разрешения данного явления является наиболее важным. Трудность решения заключается в недостаточном соблюдении законов и профессиональной этики.

Использованная литература:

1. Закон Республики Казахстан «О противодействии коррупции» от 18.11.2015 г.
2. Архипова О.В. Анализ условий, способствующих возникновению конфликта интересов на службе в правоохранительных органах // Трибуна ученого. – 2020. - № 2.
3. Агыбаев А.Н. Ответственность должностных лиц за служебные преступления. – Алматы: Жеті Жарғы, 2010.
4. Куприянова Д.А. Конфликты интересов на государственной службе и проблемы создания механизмов их разрешения // Дневник науки. – 2019. - № 9(33).
5. Жетписбаев Б.А. Административная ответственность в Республике Казахстан. Учебное пособие. – Алматы: Данекер, 2014
6. Уголовный кодекс Республики Казахстан от 03.07.2014 г.
7. Рябцева Е.В. Совершенствование основных направлений регулирования конфликта интересов в судебной деятельности // Российское правосудие. - 2018. - № 8.
8. Цибикова А.А. Формирование механизма управления конфликтами интересов на государственной гражданской службе: автореф. дис. ... канд. эконом. наук.- М., 2011.

ӘОЖ: 347.454

ӨТЕЛМЕЛІ ҚЫЗМЕТ КӨРСЕТУ ҚАТЫНАСТАРЫН АЗАМАТТЫҚ-ҚҰҚЫҚТЫҚ РЕТТЕУ АСПЕКТІЛЕРІ

**М.Х. Дулати атындағы Тараз өңірлік университеті КЕ АҚ «Құқықтану»
мамандығының 1 курс магистранты Мусин Нұрәділ Нұрматұлы
E-mail: nurik060999@gmail.com**

**Ғылыми жетекші: М.Х. Дулати атындағы Тараз өңірлік университеті КЕ АҚ
PhD., доцент м.а. Сатылғанов Ержан Танкашович**

Түйін Мақала өтелмелі қызмет көрсету шартын осыған ұқсас басқа да азаматтық-құқықтық шарттармен салыстырмалы талдау тұрғысынан оның құқықтық табиғатын зерттеуге арналған. Сонымен қатар, мақалада Қазақстан Республикасы Азаматтық кодексінің өтелмелі қызмет көрсетуді құқықтық регламенттеуге арналған тарауының тиісті баптарына оны жетілдіру мен заң пайдаланушылардың оны дұрыс түсінуіне бағытталған өзгертулер мен толықтырулар енгізу ұсынылады.

Кіліт сөздер: өтелмелі қызмет көрсету, шарт, азаматтық кодекс, азаматтық құқық, қызмет көрсету, жұмыс орындау.

Қазақстан Республикасы Азаматтық кодексінің 33-тарауында (683-687 баптары) реттелген ақылы қызмет көрсету шарты, бір қарағанда, түсіну қиын болмайтын шарт болып көрінеді. Алайда, тәжірибеде бұл шартты қолдану барысында оның құқықтық мәні туралы, азаматтық құқықта осындай шартты ерекше бөлу қажеттілігі туралы, оны іс жүзінде қолданудың нақты шекаралары туралы көптеген сұрақтар туындайды. Мұның себебі, қазіргі таңда осы ақылы қызмет көрсету тақырыбы аясында зерттеу жүргізіп отырған Отандық заңгерлер қарасы өте аз. Қазіргі уақыттағы нарықтық экономикалық кезеңде ақылы қызмет көрсету шартының мәні мен маңыздылығы күн сайын артуда.

Қазақстан Республикасы жоспарлы экономикадан нарықтық экономикаға өткеннен кейін нарық субъектілері үшін қызмет көрсету саласындағы жаңа мүмкіндіктер ашылды. Ал, оларды Қазақстан Республикасы Азаматтық кодексімен реттеу үшін әр-түрлі қызмет көрсету салалары дербес құқық объектісі ретінде қарастырыла бастады. Соның нәтижесінде

Азаматтық Кодекстің Ерекше бөлімінің 33-тарауындағы өтелмелі қызмет көрсету туралы келісім пайда болды [1]. Дегенімен, ҚР АҚ-нің осы тарауы мен сот тәжірибесін талдай отырып, өтелмелі қызмет көрсету шарттарын іс жүзінде реттеу заңдылықтарын анықтау өте қиын деп айта аламыз. Цивилист ғалымдар өз кезегінде, медициналық қызмет көрсету, білім беру, аудит, туристік қызмет көрсету және т.б. сияқты қызметтердің мәнін, олардың құқықтық бағалау критерийлерін анықтауға тырысады. Кеңес заманында заңнамалық базаның болмауы, өтелмелі қызмет көрсету субъектілерінің тарапынан жасалған көптеген бұзушылықтардың орын алуына негіз болды. Нарықтық қатынастардың қарқынды дамуын ескере отырып, өтелмелі қызмет көрсету кезінде қызметтер сапасының құқықтық кепілдіктерін, яғни қызмет алушылардың (клиенттердің) құқықтарын қорғауды қамтамасыз ету мәселелерін шешу үлкен маңызға ие болады. Бүгінгі таңда қызмет көрсету саласындағы субъектілердің мінез-құлқын реттеуге арналған нормалардың толық еместігі мен сәйкессіздігін, сонымен қатар кейбір жағдайларда біз оны реттеудің құқықтық механизмінің толық болмауын көре аламыз, оның негізгі себебі біздің пікірімізше осы саладағы тұжырымдамалық аппараттың әлсіз дамуы болып табылады. Осыған байланысты азаматтық-құқықтық және мемлекеттік-құқықтық әдістердің кешенді үйлесімі негізінде өтелмелі қызмет көрсетудің нормативтік-құқықтық базасын қалыптастыруды зерттеу өзекті мәселелердің бірі болып табылады.

Өтелмелі қызмет көрсету туралы келісім, ол қазіргі қолданыстағы азаматтық заңнамада бекітілгендей, мердігерлік қатынастардың ерекше жағдайы болып табылады. Бұған Қазақстан Республикасы Азаматтық кодексінде нақты бекітілген арнайы ережелердің өте аздығы мен, ҚР Азаматтық кодексінің 687-бабының ерекше ережесі дәлел бола алады, оған сәйкес «Мердігерлік туралы жалпы ережелер (осы Кодекстің 616-639-баптары) және тұрмыстық мердігерлік туралы ережелер (осы Кодекстің 640-650-баптары), егер осы Кодекстің 683-686-баптарына, сондай-ақ өтелмелі қызмет көрсету шарты нысанасының ерекшеліктеріне қайшы келмесе, өтелмелі қызмет көрсету шартына қатысты қолданылады» [2]. Бұл жерде біздің пікірімізше, заң шығарушы мердігерлік шарт пен өтелмелі қызметтердің арасындағы түбегейлі айырмашылық ретінде тек көрсетілетін қызмет пен атқарылатын жұмыс қана деп есептейді. Сонымен қатар, ҚР АҚ-нің 683 бабының 2 тармағында «осы тараудың ережелері персонал беру жөніндегі көрсетілетін қызметтерді, сондай-ақ осы Кодекстің 32, 34, 35, 39, 41, 43, 44-тарауларында көзделген шарттар бойынша көрсетілетін қызметтерді қоспағанда, байланыс қызметтерін, медициналық, ветеринариялық, аудиторлық, консультациялық, ақпараттық қызметтерді, оқыту мен туристік қызмет көрсету бойынша қызметтерді және өзге де қызметтерді көрсету шарттарына қолданылады» [1] деген ереже бекітілген. ҚР АҚ-нің 33 тарауында бекітілген ережелерді қарастыру барысында «өтелмелі қызмет көрсету шартын құқықтық реттеуге – мердігерлік шарт туралы жалпы ережелер мен тұрмыстық мердігерлік туралы ережелер қолданылады да, ал өтелмелі қызмет көрсету қатынастарын құқықтық реттеуге арналған ережелер – мердігерлік қатынастарын құқықтық реттеуге қатысты қолданылмайды» деген парадоксқа тап боламыз.

Заңды табиғаты бойынша өтелмелі қызмет көрсету қатынастары мердігерлік қатынастарға жақын, ал ҚР Азаматтық кодексінің 33-тарауындағы құқықтық реттеу мердігерлік шартқа қатысты ақылы қызмет көрсету шартының ерекше сипатын көрсетеді деп қорытынды жасауға болады. Сондай-ақ, ақылы қызмет көрсету туралы келісім-шарт мердігерлік шарттың ерекше жағдайы деп айтуға да болады. Сонымен қатар, ақылы қызмет көрсетудің материалдық нәтижесінің болмауы, қол жеткізілген нәтиженің сапасын толық объективті бағалаудың мүмкін еместігі осындай қызметтерге тапсырыс берген және оларды төлеуге дайын адамды қорғауды қажет етеді. ҚР Азаматтық кодексінің 33-тарауында реттелген ақылы қызмет көрсету шартын қызмет берушінің құқықтарын қорғауға бағытталған деп санауға болады. Шынында да, көрсетілетін қызметтердің сапасы сипаттамаларының белгісіздігіне байланысты мұндай қызметтердің нәтижесі субъективті көрсеткіштер бойынша бағаланады. Бұл қызметтерді шарттық реттеудің тиісті түрлерінің

әрқайсысында тапсырыс берушінің мүдделерін қорғау қажеттілігімен байланысты ма? ҚР Азаматтық кодексінің 683 бабында, осы тараудың ережелері байланыс қызметтерін, медициналық, ветеринариялық, аудиторлық, консультациялық, ақпараттық қызметтерді, оқыту мен туристік қызмет көрсетулерге қатысты қолданылады жеген ереже бекітілген.

Жалпы ережелерге сәйкес, қызмет көрсету нәтижесінің материалдық сипатқа ие болмауы «қызмет көрсетудің» «жұмысты орындаудан» негізгі айырмашылығы болып табылады [3]. Дегенімен, ҚР АҚ-нің 683 бабында бекітілген медициналық қызмет көрсетудің нәтижесі материалдық сипатқа ие болуы мүмкін :мысал ретінде протездеуді алуға болады. Осы аталған мәселелерді саралау нәтижесінде егер, қызмет көрсетудің нәтижесі материалданған сипатқа ие болатын болса, онда осы екі аталған азаматтық-құқықтық қатынасты бір-бірінен ерекшелейтін тағы қандай белгі болуы мүмкін? Деген заңды сұрақ туындайды.

ҚР Азаматтық кодексінің 33 тарауында өтелмелі қызмет көрсету қатынастарын құқықтық реттеуге бағытталған ережелер келесі жағдайларда:

- 1) заңда мұндай қолдануға тікелей сілтеме жасалғанда;
- 2) егер қызметтер көрсету және жұмыстарды орындау процесінде материалдандырылған нәтиже болмаса және бұл ретте құқықтық қатынастардың осы түрі үшін заңда көзделген ерекше шарттық конструкция болмаса қолданылады.

Азаматтық кодексінің 33-тарауымен реттелетін қызметтердің кең таралған түрлерінің бірі-ауызша және жазбаша кеңес беруді, заңды құжаттарды (талап арыздар, шолулар, апелляциялық және кассациялық шағымдар және т. б.) дайындауды қамтитын құқықтық қызметтер.. сараптама қорытындылары, сот дауларын талқылауға қатысу және т. б.... ақылы құқықтық қызмет көрсету шартының ерекшелігі, атап айтқанда, осы шартқа сәйкес «белгілі бір іс-әрекеттерді жасау немесе белгілі бір қызметті жүзеге асыру», әдетте, мәлімделген талапқа қатысты шешім қабылдауға міндетті соттарда және өзге де мемлекеттік (юрисдикциялық) органдарда көрсетілетін қызметті алушының мүдделерін қорғауға бағытталған. «Сондықтан тапсырыс берушінің мүдделері көбінесе орындаушының нақты құқықтық қызметтерін ұсынудан шектелмейді, оның қызметінің оң нәтижесіне қол жеткізу (талапты, шағымды қанағаттандыру, басқа да қолайлы шешім алу) болып табылады, бұл келісім бойынша реттеу пәнінен шығады» [4].

«Құқықтық қызмет көрсету туралы шартының» қолданылу аясы өте кең болғандықтан, оның сыртқы белгілеріне байланысты Қазақстан Республикасы Азаматтық кодексінің 683 - бабымен реттелетін қатынастар қатарына жатқызу арқылы оның құқықтық табиғаты мәселесін шешуге болмайды. Мысалы, адвокаттың соттағы өкілдігі тапсырма шартына негізделген [5]. Біздің көзқарасымыз бойынша, консультациялық қызмет көрсетуді, ақылы қызмет көрсету шарттарының қатарына жатқызбас бұрын, оның нақты дәлелдерін айқындап алу қажет. Бұл ретте құқықтық реттеудің шетелдік тәжірибесіне сүйенуге болады.

Сонымен қорыта айтқанда, жоғарыда қарастырылған мәселелер өз кезегінде аталған норманы пайдаланушылар мен студенттердің өздеріне қажетті дұрыс ақпараттарды алуына кері әсер етеді деген ойдамыз сол себептен біздің пікірімізше аталған тарау нормаларына тиісінше өзгертулер мен толықтырулар енгізу қажет.

Өтелмелі қызмет көрсетудің азаматтық-құқықтық институтының жай-күйіне қысқаша шолу жасай отырып, бұл институт азаматтық құқық теориясы, сондай-ақ заңнама және құқық қолдану практикасы деңгейінде одан әрі зерттеу мен дамытуға лайық деп есептейміз.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасының Азаматтық кодексі (ерекше бөлім). Қазақстан Республикасының 1999 жылғы 1 шілдедегі N 409 Кодексі.
2. Жайлин, Ғ.А. Азаматтық құқық: Ерекше бөлім: Оқулық.Т. 2. - Алматы: Нұр-пресс, 2012.

3. Азаматтық құқық. Практикум (Ерекше бөлім) [Мәтін] / С.А. Ынтымақов. Алматы: Жеті Жарғы, 2014.

4. Сулейменов М.К., Басин Ю.Г. Азаматтық құқық. 1 том, жалпы бөлім. Алматы, 2008.- 24б.

5. Гражданское право [Текст]. Т.1.: Учебник / Под ред. А.П.Сергеева, Ю.К.Толстого.- 5-е изд., перераб.и доп. М.: Проспект, 2000.

ӘОЖ 328.18

СЫБАЙЛАС ЖЕМҚОРЛЫҚҚА ҚАРСЫ БАРЛЫҚ САЛАЛАРДЫҢ БІРЛЕСКЕН ТҮРДЕ ҚЫЗМЕТ ЕТУДІҢ ӨЗЕКТІЛІГІ

з.ғ.к., Иманбаев Қ.С.

Тараз инновациялық- гуманитарлық университеті

т.ғ.к., доцент Иманбаева С.С.

Қазақ Ұлттық Аграрлық Зерттеу Университеті

Аңдатпа Бұл мақалада қазіргі бүкіл әлемдегі сыбайлас жемқорлықпен күреске байланысты мемлекетімізде және шетелдерде жүргізіп жатқан саясаттар мен әдіс тәсілдердің пайдалану ерекшеліктері туралы баяндалады.

Бұл мақалада сыбайлас жемқорлыққа қарсы барлық салалардың бірлескен түрде қызмет етудің өзектілігі туралы баяндалады.

Аннотация В этой статье подчеркивается актуальность совместных мероприятий во всех областях борьбы с коррупцией.

Summary This article emphasizes the relevance of joint activities in all areas of fighting corruption.

Түйін сөздер: Сыбайлас жемқорлық, мемлекет, өкімет, сенім, заң, әділдік

Ключевые слова: коррупция, государство, власть, доверие, закон, справедливость

Keywords: corruption, state, government, trust, law, justice

Сыбайлас жемқорлық -қазіргі заманғы мемлекеттердің өмірінде орын алып, ауқымы жылдан –жылға құлаш жайып келе жатқан кесел. Қай елді алмаңыз ,әрбір саяси партияның саяси бағдарламасының бір тармағы сыбайлас жемқорлықпен күрес мәселесіне арналған. Сыбайлас жемқорлық созылмалы дерт секілді, жүйелі проблемаға айналады. Біз де оған қарсы жүйелі жауап беруіміз керек. Белгілі бір уақыт аралығына есептелген экономикалық, құқықтық, ұйымдастырушылық шаралар кешенін жасап күресу қажет.

Осыған орай мектептен бастап, орта, жоғары оқу орындарында білім алушылардың қалыпты жағдайда білім алуын және оқу процесінің үзіліссіз жүргізілуін қамтамасыз ету үшін кезек күттірмейтін шешімдер қабылдау қажет етіліп отыр.

Қазақстан кеңесі мемлекетінен кейінгі алғашқы мемлекеттердің бірі болып «Сыбайлас жемқорлықпен күрес туралы» Заң қабылдады (1998 ж.).Бұқаралық ақпарат құралдарында кең ауқымды насихат жүргізу арқылы азаматтардың санасына сыбайлас жемқорлықтың кез келген түріне төзбеушілікті сіңіру қажет. Проблеманы шешудің сыбайлас жемқорлық сипатындағы үлгісінің келешегі жоқ екеніне әрі мұның болашақта да тиімді болмайтынына адамдар сенімді болуы керек.

Сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес Президент Қасым-Жомарт Кемелұлы Тоқаев жүргізетін мемлекеттік саясаттың аса маңызды стратегиялық басымдағы болып табылды .Бүгінгі таңда сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес кешенді және жүйелі сипат алып отыр. «Қазақстан -2050» Стратегиясы: қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» сыбайлас

жемқорлықты ұлттық қауіпсіздікке тікелей қауіп-қатер қатарына қояды және мемлекет пен қоғамды осы келеңсіз құбылыспен күресте күш жігерді біріктіруге бағыттайды.

Демократиялық институттар мен құндылықтар сыбайлас жемқорлықтың көріністерімен, сондай ақ, одан туындайтын қоғамның тұрақты және қауіпсіз дамуына қатер төндіретін проблемалармен сыйыспайтыны даусыз. [1]

Тиісінше Қазақстанда іске асырылып жатқан демократиялық қайта құрулар сыбайлас жемқорлықтың барлық көріністеріне қарсы барлық деңгейлердегі күресте тиімді жұмыс істейтін жүйесіз мүмкін емес. Сыбайлас жемқорлықтың мемлекеттің бәсекеге қабілеттілігін едәуір төмендететіні, қоғамда демократиялық қайта құруларды жүзеге асыруды тежейтіні, елдің халықаралық беделіне көлеңке түсіретіні белгілі. Ең бастысы – адамдардың қоғамдық демократиялық негізіне деген сеніміне, заң мен әділдікке деген сеніміне, түптеп келгенде, билікке деген сеніміне сызат түсіретіні даусыз.

Бүгінгі таңда жастарға сапалы білім беру, саналы ұрпақ тәрбиелеп шығару мемлекеттің басты мақсаттарының бірі. Біздің елімізде бұл бағыттағы мәселелер түбегейлі шешілді деп айта алмаймыз. Әлі де күрделі мәселелер баршылық. Әрине, олар біртіндеп шешіліп келеді. Дегенмен, осы білім беру саласында қызмет етіп жүрген кейбір қызметкерлердің маман дайындап шығару мақсатында салғырттығы байқалады. Заңдылықты, құқықтық тәртіпті және қылмысқа қарсы күресті қамтамасыз ету жөніндегі жұмыстарды жетілдіру керек. [2]

ЖОО-ы сапа менеджменті жүйесіне өткелі бері өнімдер, тұтынушылар деген ұғымдар кірді. Біздің шығаратын өнімдеріміз жас мамандар, диплом алған бітірушілер, ал оларды тұтынушылар мемлекеттік билік органдары, сот, прокуратура, жалпы құқық қорғау органдары. Мен заң саласында қызмет атқаратын болғандықтан мысалыға айтып отырмын. Ертеңгі күні ол өнімдердің сапалы болып шығуы үшін ЖОО сыбайлас жемқорлық қылмыстарына тосқауыл қою керек. Өйткені оны түбірімен жұлып алып тастау мүмкін емес.

Зауыттан, фабрикадан сапасыз өнім шықса біз зауыт пен фабрикаға шағымданып, оған деген сеніміміз азаяды. Сыбайлас жемқорлықпен күресте бірден билікте жүрген, қызмет істеп жүрген азаматтардан бұрын соларды дайындайтын ЖОО паракорлықпен күресу керек. Ең бастысы – адамдардың қоғамдық демократиялық негізіне деген сеніміне, заң мен әділдікке деген сеніміне, түптеп келгенде, билікке деген сеніміне сызат түсіретіні даусыз. Бүгінгі тақырыптың негізгі өзектілігі де осында. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрестегі әлемдік тәжірибені зерттей, талдай отырып, осы құбылысқа тән себептік-кешендік факторларды, оған қарсы қолданылатын халықаралық-құқықтық құралдарды қарастырып, сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрестің даму тарихына тоқталамыз. Мақсаты – сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес мәселесіндегі халықаралық тәжірибені саралап, айқындап, сыбайлас жемқорлық қылмысқа қарсы күрес жөніндегі заңнаманың қоғамның дамуына қарай іс жүзінде жетілдіріп отыратынына көз жеткізу.

Барлық мемлекетте сыбайлас жемқорлық бар, бірақ, өте сирек кездесетін, оған қарсы күресте шын мәнінде әрекет ететін мемлекеттер баршылық. Ертең қазіргі сіздер отырған орында сол жас мамандар отырады, бейнеттің зейнетін көреміз деп, бір мәселелермен солардың алдына барғанда, ақша дәметіп, ісінді бітірмей, бірдеңе тілеп отырса оған осы отырған өзімізден басқа ешкім кінәлі болмайды. Бәрін ақшаға сатып алуға болмайтындығын, Абай айтқандай тек өзіңнің еңбегің мен ақылыңа ғана сену керектігін, екеуі екі жақтап бар істі тындыруға болатындығын қазірден бастап санасына сіңіру керек.

Сыбайлас жемқорлық көріністеріне немқұрайды қарау өткір қоғамдық мәселе болып отыр. Азаматтардың кейбір бөлігінің ұғымында сыбайлас жемқорлық үйреншікті іс, ал біреулер үшін зәру мәселелерді заңды айналып өтіп шешудің тәсіліне айналды. Кейбір адамдардың пікірінше, сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес – бұл мемлекеттің жұмысы. [3]

Сонымен бірге, азаматтардың бойында сыбайлас жемқорлыққа қарсы тұрарлық мәдениет, сыбайлас жемқорлықты жуытпайтын тұрақты иммунитет, оны жариялы түрде айыптау болмайынша, қалаған нәтижеге қол жеткізу мүмкін емес. Әрбір қазақстандық, әр отбасы сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес бүкіл қоғамның, әр азаматтың ісі екендігін

түсінуі тиіс. Сондықтан, бала күннен бастап Отанға деген сүйіспеншілікке, адамдарды және дәстүрлерді құрметтеуге, білім мен еңбекке ұмтылуға, көргенділік пен адалдыққа тәрбиелеу керек. Бұл сезімдер біздің халқымыздың қанында ежелден бар.

Сондықтан да, нақ осы тәрбие мен білім үдерісі адамның сыбайлас жемқорлыққа қарсы тұрарлық мәдениетін қалыптастыруының негізі болып табылады. Бұл жердегі негізгі орын отбасына және білім беру саласына тиесілі.

Тек таза және адал еңбек қана өскелең ұрпақ үшін табыстылықтың, жоғары жетістіктер, білім мен материалдық игіліктің басты өлшеміне айналуы тиіс. [4]

Өскелең ұрпақ тәрбиесі сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениет қалыптастыруда түбегейлі маңызды рөл атқарады. Тек ерте жастан бастап мінез-құлықты сыбайлас жемқорлыққа қарсы тұратындай етіп қалыптастыру осы әлеуметтік кесепатты жоюға мүмкіндік береді. Сондықтан, көптеген жастар ұйымдары сыбайлас жемқорлыққа атымен төзбеушілікті насихаттауда ерекше орын алады. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимылда барлық жастар бірлестіктері мен үкіметтік емес ұйымдардың күш-жігерін жұмылдыратын партияның «Жас Отан» жастар қанаты осы істің алдыңғы шебінде жүруі тиіс.

2015 жылдан бастап жыл сайын кешенді әлеуметтік зерттеулер негізінде жоғары оқу орындарының сыбайлас жемқорлық деңгейі бойынша жария рейтингісі түзілетін болды;

- онлайн-портал құру, жоғары оқу орындарында сыбайлас жемқорлыққа төзбеушілік ахуалын қалыптастыру арқылы ЖОО жұмысының ашықтығын қамтамасыз ету;

- сыбайлас жемқорлыққа жирене қарауды, оның ішінде БАҚ-тарда арнайы жобалар жасау есебінен кеңінен насихаттау жүргізілетін болды.

Қоғамдық бақылаудың негізгі мақсаты – қоғамда сыбайлас жемқорлыққа төзбейтін көзқарас пен құқықтық сананы қалыптастыру, студенттер мен олардың ата-аналарын осы әлеуметтік кесепатқа қарсы жұмылдыру болып табылады.

Қоғамдық бақылау сенім, өзара жауапкершілік, әріптестік, айқындық, ашықтық пен есептілік қағидаттарына негізделген жаңа үлгідегі қарым-қатынасын қалыптастырады.

Халықаралық тәжірибені ескере отырып қоғамдық бақылау және ақпаратқа қолжетімділік туралы заңдарды қабылдау ашықтықты, айқындықты және мемлекеттік органдардың, ұлттық компаниялардың және олардың лауазымды тұлғаларының қызметіне қатысты есептілігін қамтамасыз етеді.

Бүгінде сыбайлас жемқорлық қылмыстарының мемлекетке кері әсерін тигізіп отырған бірнеше себептер бар. Олар: Біріншіден, қолдағы билікті бас пайда үшін пайдалану, ондай қылмыстың әшкереленуі билік беделін түсіруде, демократияға нұқсан келтіруде. Екіншіден, сыбайлас жемқорлық өзінің ресурстардың бөлінуіне тигізетін теріс әсерінің нәтижесінде жалпы экономиканың дамып, нығаюына кедергі жасайды. Үшіншіден, сыбайлас жемқорлық, басқа да келеңсіз әлеуметтік құбылыстар сияқты, өзіне-өзі жағдай тудыра отырып, келешек әлеуметтік-экономикалық және саяси тәртіпті шайқалтады, ол неғұрлым тамырын жайған сайын онымен күресу қиындай береді. Төртіншіден, елде етек алған сыбайлас жемқорлық шеттен келетін жәрдемнің, инвестициялардың жолына тосқауыл болады.

Сыбайлас жемқорлыққа қарсы күреске жұртшылықты кеңінен тартқан жөн, халыққа сыбайлас жемқорлыққа қарсы бірлесіп және саналы түрде күресу керек екендігі түсіндірілуге тиіс. Өркениетті болашаққа ұмтылған Қазақстанның таяу арада қоғамға жат осы құбылысқа қарсы күресті табыспен жүргізіп жатқан әлем елдерінің қатарына қосыларына біз сенеміз. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы күресті жүргізуші кадрлардың біліктілігінің жеткіліксіздігі, сондықтан олардың жұмысын жетілдіру, ішкі сатқындардан тазарту – ең алдыңғы міндеттердің бірі. Бұл мәселені шешу үшін:

1. Ең алдымен құқық қорғау органдары қызметкерлерінің жалақысын көтеру;

2. Құқық сақтау органдарын заманауи техникамен қамтамасыз ету деңгейін көтеру, қазіргі заман талабына сай ақпараттық технологияларды енгізу қажет.

4. Жемқорлыққа қарсы ведомстволық бағдарламалар қабылдау. Әр ведомствоға өздерінің ерекшеліктеріне сай, сыбайлас жемқорлық қылмыстар құрылымы және

жемқорлыққа қарсы күресті жүзеге асыру тәсілдері бар. Олардың әрқайсысына сырттан мамандарды тарту арқылы ерекше бағдарламалар жасау керек. Ведомстволық сыбайлас жемқорлыққа қарсы бағдарламаларды әрбір үш-бес жылда жаңартып отыруды тәжірибеге енгізу қажет. Осы салаға алуан түрлі сыбайлас жемқорлықты жұқтырған мемлекеттік экономикалық және әлеуметтік бағдарламаларға ревизия жасау да жатады

Сыбайлас жемқорлықпен күресудің көптеген әдістері бар. Біріншіден, заңды қатайтып және оның орындалуын қатаң қадағалау, сол арқылы жазалау қаупін күшейту. Екіншіден, лауазымды адамдарға ережелер мен заңдарды бұзбай өздерінің кірістерін көбейтуге мүмкіндік беретін экономикалық механизмдерді туғызу. Үшіншіден, нарық пен бәсекелестіктің рөлін күшейту, сол арқылы сыбайлас жемқорлықтан түсетін ықтимал пайданының көлемін азайту. Соңғысына мемлекеттік қызмет көрсетудегі бәсекелестік, яғни бір мемлекеттік органдардың басқа органдардың функцияларын орындауы да жатады.

Сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес қызметін жетілдіру үшін олармен күресетіндердің, ЖОО қызметкерлерінің жалақысын көтеру және әлеуметтік қамсыздандыру, заңнаманы жетілдіру, мемлекеттік қызметке қатаң түрде іріктеу, шенеуніктердің табыс шығыстарын бақылау механизімін енгізу, сайланбалы шенеуніктер санын арттыру болып табылады. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес жүргізетін арнайы орган құрып, оның қызметін дұрыс жүргізу оңай шаруа емес, ол ұзақ мерзімге бағытталған мемлекеттік шара екені рас. Ең бастысы осы кеселге қатаң бағытталған мемлекеттік бағдарлама жоғары деңгейде жауаптылықпен іске асырылуы және онымен күрес барлық қазақстандықтардың ісі болуы тиіс.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Қазақстан Республикасының Конституциясы. 1995 ж. 30 тамыз // Алматы: Жеті жарғы, 100 бет.

2. Еуропа Кеңесінің «Сыбайлас жемқорлық үшін қылмыстық жауапкершілік туралы» Страсбург, 1999 ж. 27 қаңтардағы Конвенциясы.

3. Наукенов М.О. Коррупционные преступления: Криминологический и уголовно-правовой анализ. Автореф. Дис...к.ю.н. – Алматы: 1999.

4. Коррупция в Казахстане (сущность, проблемы, предупреждение). Материалы международной научно-практической конференции. Астана: Акмолинская полиграфия, 1999.

ӘОЖ: 347.2/3

МЕНШІК ҚҰҚЫҒЫН ҚОРҒАУ ИНСТИТУТЫН ДАМУ ТУРАЛЫ БАҒЫТТАРЫ

М.Х. Дулати атындағы Тараз өңірлік университеті КЕ АҚ «Құқықтану» мамандығының 1 курс магистранты Демеубай Еркебұлан Бақытұлы
E-mail: erkebulan_19@inbox.ru

Ғылыми жетекші: М.Х. Дулати атындағы Тараз өңірлік университеті КЕ АҚ PhD., доцент м.а. Сатылғанов Ержан Танкашович

Түйін Мақалада қолданыстағы азаматтық заңнамаға сәйкес, меншік құқығын қорғауға бағытталған нормаларға теориялық және тәжірибелік тұрғыдан зерттеу жүргізілген.

Сонымен қатар, меншік құқығын қорғау институтын дамыту мен құқық қолданушылардың аталған нормаларды дұрыс түсінуін қалыптастыру бағыттары айқындалған

Кіліт сөздер: меншік, институт, азаматтық құқық, азаматтық кодекс, мүлік, шектеу, даулы мүлік.

Меншік құқығы институты барлық уақытта азаматтық құқықта орталық орынға ие болды. Азаматтық-құқықтық қатынастардың дамуымен меншік иелерінің құқықтарын қорғау тәсілдерін жетілдіру мен кеңейтудің маңызы артып келеді. Иелену және қорғау мәселелеріне Рим құқығынан бері ерекше назар аударылды, бұл азаматтық ғылым мен азаматтық қоғам үшін осы институттың салмағын көрсетеді. Бұл проблема қазіргі уақытта өзекті болып калуда, бұл Азаматтық кодекске өзгерістер енгізу кезінде заң шығарушының назарының артуымен расталады, онда қорғау әдістері кеңейіп қана қоймай, егжей-тегжейлі реттеледі.

Азаматтық кодексті өзгерту жобасында меншік иесінің құқықтарын қорғаудың мынадай тәсілдері көзделген:

- виндикациялық талап;
- негаторлық талап;
- тізімдемеден алып тастау;
- заттық құқықты тану.

Тізімдемеден шығаруды және меншік құқығын тануды ескере отырып, жоба құқықтарды қорғаудың жаңа тәсілдерін белгілейді, өйткені Қазақстан Республикасының Азаматтық кодексінің қолданыстағы редакциясында тиісті нормалар белгіленбеген. Қазақстан Республикасы Азаматтық кодексінің 265 бабы меншік иелері болып табылмайтын, бірақ заңда немесе шартта көзделген негізде меншік иелерінің құқықтарын реттейді [1]. Мұнда заң шығарушы меншік иесінің өз мүлкіне қатысты абсолютті құқықтарын бекітуі әбден мүмкін.

Виндикация және негаторлық талаптар сияқты құқықтарды қорғаудың дәстүрлі әдістері қазіргі қолданыстағы заңнама үшін жаңа емес, және бұл жағдайда олардың әрқайсысын бөлек қарастырудың қажеті жоқ деп есептейміз.

Жаңа Азаматтық кодекстің қабылдануымен пайда болған - «мүліктік құқықты тізімдемеден алып тастау және тану» сияқты мүліктік құқықтарды қорғаудың тәсілдері қандай деген сұрақ неғұрлым қызықты болып табылады.

Тізімдемеден алып тастау. Біздің елде бұл талапты қолдану практикасы кеңестік кезеңде, меншік иесінің мүлкі тізімдемеге негізсіз енгізілген және басқа адамға қатысты қабылданған сот актісін мәжбүрлеп орындау кезінде қамауға алынған жағдайларда қалыптаса бастады. Мүлікті тыйым салудан босату (тізімдемеден шығару) туралы талап меншік құқығының осындай ерекше бұзылуына жауап ретінде пайда болды, оны қорғау үшін бұрыннан белгілі заңды құралдарды пайдалану тиімсіз болып шықты.

Біздің еліміздегі мүліктік айналымның дамуының қазіргі кезеңінде мүлікті тұтқындаудан босату (тізімдемеден шығару) туралы талап арызға деген сұраныс мүлдем азайған жоқ, керісінше артып келеді.

Қаралып отырған талап бойынша белсенді заңдастырудың иесі тыйым салынған мүліктің иесі болып табылады. Алайда, іс жүзінде, басқа заңды иесі, көбінесе жалға алушы мұндай талап қоюмен айналысатын жағдайлар да бар. Мүлікті тыйым салудан босату туралы талап қоюдың мақсаты тыйым салынған мүліктің меншік иесінің үстемдік ету саласынан, яғни оның мүліктік массасынан шығарылуының жолын кесу болып табылады. Осы мақсатқа жету үшін талапкер даулы мүлікке меншік құқығын растауы керек, жауапкер үшін мұндай құқықтың жоқтығын дәлелдеуі керек және сол арқылы оның үстемдігінде сақтай отырып, оның мүлкін тәркілеуді жоюға қол жеткізуі керек, оны кез-келген уақытта өз еркіңізбен осы мүлікті өз қалауы бойынша басқару мүмкіндігі деп түсіну керек.

Бұл талаптың белгіленген мақсаттары тыйым салынған мүлікті жалға алушының мүліктік мүдделерін қорғауға бағытталмаған, өйткені жалға алушының мүлікті пайдаланушы ретіндегі мәртебесі меншік иесі өзгерген кезде де заңмен қорғалады (ҚР Азаматтық кодексінің 559-бабы). Осыған сүйене отырып, тыйым салынған мүліктің меншік иесінен басқа ешқандай иесі немесе пайдаланушысы белсенді заңдастыруға ие бола алмайды, яғни мүлікті тыйым салудан босату (тізімдемеден шығару) туралы талап бойынша талапкер ретінде әрекет ете алмайды.

Мүлікті өзінің мақсатты бағыты, заңды дәлелдеу құралдары, талапкердің талап қоюды негіздеу үшін ұсынған дәлелдемелер жиынтығы бойынша тыйым салудан босату туралы талап негаторлық талапқа емес, мүлікке меншік құқығын тану туралы талапқа ең жақын және одан да көп виндикациялық талап.

Алайда мүлікке меншік құқығын тану туралы талап пен қаралып отырған талап арасындағы ұқсастық болмайды. Шектеу келесі критерийлер бойынша жүргізілуі керек. Мүлікті тыйым салудан босату туралы талап қоюға тыйым салынған мүліктің меншік иесі борышкер болып табылмайтын атқарушылық іс жүргізу шеңберінде меншік иесінің мүлкіне тыйым салу фактісі себеп болады. Сонымен қатар, даулы мүліктің заңды тағдыры борышкер мен өндіріп алушының еркіне байланысты емес, мемлекеттік органның атқарушылық іс жүргізу туралы заңнамамен реттелетін сот актілерін мәжбүрлеп орындату жөніндегі іс-әрекеттерімен анықталады. Бұл белгілер мүлікке меншік құқығын тану туралы талапты қарау кезінде қолданылмайды.

Сонымен бірге, борышкер мен өндіріп алушының мүліктің меншік иесіне тиесілі болу фактісін жоққа шығаруы соңғысына меншік құқығын тану туралы талап қоюға себеп бола алады, ал мүліктің меншік иесінің иелігінен шығуы виндикациялық талап қоюдың алғышарты болып табылады. Сондықтан, бір талап арызда аталған талаптардың үйлесуі жоққа шығарылмайды, алайда меншік иесі мен борышкер даулы мүлікке қатысты бір-бірімен міндетті қарым-қатынаста болмаған жағдайда ғана орын алуы тиіс.

Мүлікті тыйым салудан босату туралы талаптың көрсетілген ерекшеліктерінің жиынтығы, оның мақсатты бағыттылығымен, заңды дәлелдеу құралдарымен және талапкер пайдаланатын дәлелдемелер жиынтығымен қатар, дауға қатысушылардың субъективті құрамын және олардың әрқайсысының тыйым салынған мүлікке қатысты заңды ұстанымдарын ескере отырып, осы талаптың мүліктік-құқықтық табиғаты туралы біржақты қорытынды жасауға мүмкіндік береді.

Сондықтан, заң шығарушының тізімдемеден меншік құқығын қорғаудың жеке тәсіліне ерекше назар аударуы, сондай-ақ тыйым салынған мүлікті тізімдемеден алып тастау арқылы меншік құқығын қорғауға бағытталған көптеген сот істерін ескере отырып, қисынды деп санаймын.

Заттық құқықты тану. Өкінішке орай, ХХІ ғасырдың басында меншік құқығын тану теориясы Азаматтық құқық ғылымында жеткіліксіз дамыған болып қала берді. Қазіргі заманғы сот төрелігі тәжірибесі меншік құқығын танудың практикалық қажеттілігін айқын көрсетеді.

Қолданыстағы сот практикасын талдау кезінде құқықты тану тек қорғаудың сот нысанын қолдану арқылы жүзеге асырылатындықтан, мүліктік құқықты тануды қолдану тиісті мүліктік құқық иесінің үшінші тұлғалардың алдында даулы мүлікке меншік құқығының мүдделі тұлғаға тиесілі екендігі туралы шарттан тыс талабы болып табылады деп сеніммен айтуға болады. Мұндай әдісті іске асыру шарттары:

- құқықты тану туралы талап мәлімделген объектінің нақты болуы;
- мүдделі тұлғаның даулы затқа заттық құқығын тану үшін құқықтық негіздердің болуы;
- мүдделі тұлғаның құқықтарын үшінші тұлғалардың теріске шығаруы немесе танымауы;
- мүдделі тұлғаның даулы затқа құқықтық мүддесінің болуы [2].

Құқықты тануды қолдану шарттарының бұл көрсетілген тізімімен келіспеу қиын. Жоғарыда айтылғандарға байланысты, құқықтық доктринада заңды, атап айтқанда жойылған затты тану мүмкіндігі туралы пікірлердің бірлігі жоқ екенін атап өткен жөн. Кейбір авторлар заттай сақталмаған затқа құқықты тану мүмкін деп санайды, алайда құқықтың иесі оған заттық құқықты тануға белгілі бір қызығушылық танытады, бұл өз кезегінде күмән тудырамы сөзсіз [3].

Дегенімен, бұл пікір төмендегі ережеге байланысты қате болып көрінеді. Меншік құқығын тану белгілі бір затқа бұзылған құқықты қорғаудың тәсілі болғандықтан, егер бұл зат жойылса немесе бүлінсе, бұл әдіс қолданылмайды.

Сонымен қатар, егер заңды тану туралы талап арызды қарау кезінде зат (тану объектісі) болмаса, онда бұзылған құқықты қалпына келтіру мүмкіндігі де жоқ, бұл Қазақстан Республикасы Азаматтық процесілік кодексінің 3-бабына қайшы келеді.

Сонымен қатар, меншік құқығына қатысты арнайы құқықтық норма белгіленген, мысалы, ҚР Азаматтық кодексінің 249-бабында, мүліктің жойылуы осы мүлікке меншік құқығын тоқтатады деп тікелей қарастырады.

Демек, егер меншік құқығына қатысты аталған ұстаным құқықтық шоғырландырылса, онда аталған құқықтық норманы өзге заттық құқықтарға қолдану бөлігінде түсініксіздік туындайды. Бұл жағдай, өз кезегінде, заттардың жойылуына байланысты меншік құқығын тоқтату туралы жалпы ережелерді бекіту үшін қазіргі біздің қолданыстағы Азаматтық кодексінің тиісті баптарын түзетуді талап етеді.

Сондықтан, меншік құқығын танудың ерекше шарты ретінде – дауды қарау кезінде даулы заттың болуын бөліп көрсету керек сияқты.

Қазіргі уақытта Азаматтық кодекске өзгерістер жобасына енгізілмейтін қорғаудың жаңа тәсілдерін енгізу мүмкін бе деген сұрақ та өте маңызды.

Біздің пікірімізше, меншік құқығын қорғаудың бекітілген әдістерімен қатар, азаматтық-құқықтық қорғау әдістерінің тәуелсіз тобы мемлекеттік билікке талап қоюы керек, өйткені бұл жағдайда тараптардың теңдігі алынып тасталады және меншік құқығын қорғаудың қолданыстағы дәстүрлі әдістері соншалықты тиімді емес.

Ежелден көрші әрі одақтас Ресей азаматтық ғылымында ұзақ уақыт бойы азаматтық-құқықтық қорғау әдістерінің жеке тобына мемлекеттік билікке талап қою қажеттілігі туралы дау айтылып келеді. Мемлекеттік билікке талап қоюды жақтаушылар – Е.А. Суханов, М.С. Кораблева, В. Матеи сияқты танымал теориялық ғалымдар [4]. Ал, екіншіке орай бұл біздің осы мәселе төңірегінде зерттеу жүргізуші ғалымдар үшін «Жабулы қазан - жабулы» күйінде қалып отыр.

Сонымен бірге, мемлекеттік билік жеке тұлғалардың мүліктік құқықтарын заңсыз да, заңды әрекеттермен де бұзуы немесе шектеуі мүмкін, ал бұл өз кезегінде қорғаудың ерекше тәсілдерін қажет етеді.

Жеке тұлғалардың мүліктік құқықтарын бұзатын мемлекеттік биліктің заңсыз әрекеттерінен қорғау үшін сот ісінің екі түрі қолданылады.

Біріншіден, заң мемлекеттік органдардың, жергілікті өзін-өзі басқару органдарының немесе олардың лауазымды тұлғаларының заңсыз әрекеттері (немесе әрекетсіздігі) салдарынан, соның ішінде заңға немесе басқа да құқықтық актіге сәйкес келмейтін нормативтік және нормативтік емес актіні шығару арқылы жеке тұлғаларға келтірілген залалды толық өтеу туралы талап етуге мүмкіндік береді. Егер мұндай әрекеттер немесе актілер меншік құқығын бұзса, азаматтық құқықтарды қорғаудың бұл жалпы әдісін меншік құқығын немесе шектеулі меншік құқығын қорғаудың тәсілі ретінде қарастыруға болады.

Мұндай талаптар, мысалы, жеке меншік иелерінің мүлкін өндіріп алуға негізсіз жүгінген жағдайда салық және кеден органдарына қойылады. Әрине, салықтық немесе кедендік қатынастардың өзі жариялы-құқықтық болып табылады, бірақ мемлекеттік басқару саласындағы қызметпен бұзылған мүліктік құқықтарды қорғауға қойылатын талаптар азаматтық-құқықтық болып табылады. Сондықтан азаматтық құқықтың жалпы нормалары оларға қолданылады. Мемлекеттік биліктің мүліктік салаға негізсіз араласуы көптеген жағдайларда мүліктік құқықтардың бұзылуына әкеледі, сондықтан бұл қорғаудың ерекше тәсілдерін қолдануды қажет етеді.

Екіншіден, осыған ұқсас мақсатта заңға немесе басқа да құқықтық актілерге сәйкес келмейтін және меншік құқығын бұзатын немесе оны жүзеге асыру мүмкіндігін заңсыз

шектейтін мемлекеттік немесе жергілікті басқару органдарының нормативтік актісін жарамсыз деп тану талабы қолданылуы мүмкін.

Сондай-ақ, «меншік құқығын қорғаудың жеке әдісі ретінде мемлекеттік органдардың заңды әрекеттері кезінде зиянды өтеуді бөлуге болады (зиян мүлікті мемлекет меншігіне алу немесе қоғамдық мүдделер үшін қалпына келтіру кезінде пайда болуы мүмкін)» [5].

Меншік құқығын мемлекеттік тіркеуді жарамсыз деп тану туралы талаптар бастапқыда нормативтік емес құқықтық актілерді жарамсыз деп тануға қатысты ережелер бойынша қаралды.

Қазіргі кездегі қалыптасқан жағдай, егер талапкер меншік құқығын мемлекеттік тіркеуді жарамсыз деп тану туралы талап қойып, тек мемлекеттік тіркеу дауланғанын талап етсе, оның талаптары тіркелген құқықты даулау туралы талап ретінде қарастырылуы керек.

Осындай дау бойынша дау айтылған құқық тіркелген адам тиісті жауапкер болып табылады.

Егер өтініш беруші тіркеу туралы дау орын алғанын және ол бойынша тек тіркеуші орган жауапкер болып табылатынын талап еткен жағдайда, дау меншік құқығы тіркелген тұлға үшінші тұлға ретінде қатысатын құқық туралы дау ретінде бәрібір қаралады.

Мұның бәрі мұқият құқықтық талдауды, қолданыстағы заңнамамен салыстыруды, меншік иелерінің құқықтарын қорғау саласындағы сот практикасын зерттеуді талап етеді. Сонда ғана біз меншік құқығын қорғаудың шынымен тиімді азаматтық-құқықтық институтын құра аламыз.

Біздің пікірімізше, жоғарыдағы қарастырылған мәселелердің нақты шешімі ретінде осы мәселе өзінің оңтайлы шешімін тапқан шетелдік мемлекеттердің тәжірибесіне сүйенген дұрыс деп есептейміз.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасының Азаматтық кодексі. Қазақстан Республикасының Кодексі 1994 жылғы 27 желтоқсандағы № 268-ХІІІ.
2. Гражданское законодательство РК - толкование и комментирование [Текст]. Вып.6. Алматы: Баспа, 1998. 240с.
3. Закон Республики Казахстан «О государственной регистрации прав на недвижимое имущество» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 01.07.2021 г.)
4. Сулейменов М.К., Басин Ю.Г. Азаматтық құқық. 1 том, жалпы бөлім. Алматы, 2008.- 24б.
5. Гражданское право [Текст]. Т.2.: Учебник / Под ред. А.П.Сергеева, Ю.К.Толстого. 3-е изд., перераб. и доп. М.: Проспект, 2000. 736 с.

ӘОЖ 343.72

АЛАЯҚТЫҚ ҚЫЛМЫСТЫҚ ҚҰҚЫҚ БҰЗУШЫЛЫҒЫНЫҢ ТЕОРИЯЛЫҚ МӘСЕЛелЕРІ

Сатылғанов Е.Т.- PhD., доцент м.а., М.Х.Дулати атындағы Тараз өңірлік университеті КЕ АҚ

Сүгірбеков С.І.- з.ғ.магистрі, аға оқытушы, М.Х.Дулати атындағы Тараз өңірлік университеті КЕ АҚ

Аңдатпа: Мақалада алаяқтық қылмыстық құқық бұзушылығының диспозициясына өзгертулер мен толықтырулар енгізу және алаяқтықтың субъективтік жағын ұғыну мен саралау мәселелерін жетілдіру жолдары қарастырылған.

Түйінді сөздер: алаяқтық, алдау, сенімді теріс пайдалану, қылмыстық құқық бұзушылық, мемлекет, қоғам, объект, субъект, субъективтік жақ.

Аннотация: В статье рассмотрены вопросы внесения изменений и дополнений в диспозицию мошеннических уголовных правонарушений и совершенствования понимания и квалификации субъективной стороны мошенничества.

Ключевые слова: мошенничество, обман, злоупотребление доверием, уголовное правонарушение, государство, общество, объект, субъект, субъективная сторона.

Annotation: in the article published in this article, the subject of the article was changed and added to the subject of the article. the subject of the article was changed and added to the subject of the article. the subject of the article was changed and added to the subject of the article. the subject of the article was changed and the subject of the article was changed and the subject of the article was changed.

Keyword: fraud, obman, abuse of trust, abuse of trust, Public Service, Society, Object, sub-object, sub-object.

Алаяқтық меншік нысанына қол сұғатын неғұрлым кең таралған пайдакүнемдік қылмыстар түріне жатады. Бүгінгі таңда осы тектес қылмыстық құқық бұзушылықтардың жиі орын алуы мемлекет пен халықтың экономикалық және әлеуметтік дамуына кері әсер етуде. Сондықтан, алаяқтық сипатындағы қылмыстық құқық бұзушылықтардың алдын алу және күресу мемлекет пен қоғам мүддесі үшін өте маңызды.

Алаяқтық ежелден келе жатқан қоғамдық қауіпті әрекеттер қатарына жатқызылады. Этимологиялық тұрғыда алаяқтық ұғымына – айлакерлік және жеңіл алдау; алаяқтық пен алдап соғу түріндегі түсініктеме беріледі [1]. Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексінің 190-бабының 1-бөлігіне сәйкес алаяқтық, яғни бөтеннің мүлкін жымқыру немесе алдау немесе сенімді теріс пайдалану жолымен бөтен мүлікке құқықты иемдену болып табылады [2]. Ресейдің көрнекті заңгер ғалымы М.В. Степановтың пікірінше «алаяқтықтық зорлық-зомбылық әрекеттерімен жасалмайтын қылмыстар тобына жатады» [3].

Сонымен қатар, алаяқтықтық қылмыстық құқық бұзушылығының осы тектес қылмыстық құқық бұзушылықтардан (ұрлық, тонау) ерекшелігі, алаяқтық нәтижесінде бөтеннің мүлкін заңсыз иемдену кезінде пайда болатын иелену, пайдалану және оған билік ету құқықтарын толыққанды, еш кедергісіз жүзеге асыру мүмкіндігінің шексіздігінде. Бұл өз кезегінде алаяқтық қылмыстық құқық бұзушылығының субъектісінің ұрлық пен тонау субъектілеріне қарағанда қоғамға қауіптілік дәрежесінің анағұрлым жоғары екендігін білдіреді.

Себебі, ұрлық немесе тонау нәтижесінде пайда болған мүлікке құқықты заңдастыру мен пайдалану барысында белгілі бір кедергілердің болатындығы анық. Мысалы, ұрланған малдың етін сату, ұрланған көлікті жүргізу кезіндегі шектеулердің пайда болуы. Ал керісінше алаяқтық жолымен келген мүліктерге қатысты, мүліктік құқықтарды заңдастыру мен пайдалану барысында жоғарыда аталған шектеулер орын алмайды, өйткені бұл жағдайда жәбірленуші алдану нәтижесінде кінәліге мүліктік құқығын өз еркімен береді.

Ал ҚР ҚК-нің 190-бабының «Алаяқтық» санкциясы 188-бабы «Ұрлық» пен 191-бабының «Тонау» санкцияларына қарағанда жеңіл нысанда бекітілген. Біздің пікірімізше алаяқтық қылмыстық құқық бұзушылығының алдын алу мен болдырмау үшін, осы қылмыстық құқық бұзушылыққа бекітілген санкцияның дәрежесін қатаңдату қажет.

Заң шығарушы сенімді теріс пайдалану мен алдау арақатынасын алаяқтық жасау тәсілдері ретінде қарастыра отырып, ҚР ҚК-нің 190-бабының бірінші бөлігінде аталған қылмыс жасау тәсілдерін нақты көрсететінін атап өту қажет. Сонымен қатар, қолданыстағы қылмыстық кодекінде алаяқтық қылмысының объективтік жағын құрайтын «алдау» мен «сенімді теріс пайдалану» терминдеріне нақты анықтама берілмеген. Бұл туралы заң шығарушы алдау мен сенімді теріс пайдалану алаяқтық жасаудың әртүрлі тәсілдері ретінде оны «немесе» деген сөзбен бөліп көрсету арқылы, бұл екеуін өз ара байланысты ұғымдар

қатарына жатқызады да, бұл екі әрекетті бір қылмыстық құқық бұзушылық аясында саралайды [4].

ҚР ҚК-нің 190-бабының 1-бөлігінде «Алаяқтық, яғни бөтеннің мүлкін жымқыру немесе алдау немесе сенімді теріс пайдалану жолымен бөтен мүлікке құқықты иемдену» деген анықтама берілген [2]. Біздің пікірімізше қылмыстық кодексте бекітілген бұл анықтама, аталған норманы оны пайдаланушылар мен студенттердің саралауы мен ұғынуына кері әсер етуде. Себебі, біздің пікірімізше алаяқтық әрекетінің анықтамасын ҚР ҚК-нің 188-бабында бекітілген «Ұрлық» және 191-бабында бекітілген «Тонау» қылмыстық құқық бұзушылықтарынан ерекшелейтін белгілері нақты айқындалмаған. Егер, ҚР ҚК-нің 190-бабының 1-бөлігінде бекітілген алаяқтық анықтамасын мұқият қарастыратын болсақ, «бөтеннің мүлкін жымқыру» алаяқтық әрекетінің объективтік жағын құрайтындығын аңғаруға болады. Сонда, қолданыстағы заңнама бойынша «жымқыру» әрекеті «алаяқтық» әрекеті ретінде қолданылып отыр. Егер, жымқыру әрекетіне біз «бөтеннің мүлкін заңсыз иемдену» деген түсінік беретін болсақ, онда бөтеннің мүлкін заңсыз иемдену заңға қайшы әрекет болғанымен, алаяқтық қылмысының субъективтік жағын, яғни «жасырын жымқыру» Ұрлықтың, «ашық жымқыру» Тонаудың, ал «жымқыру» Алаяқтың субъективтік жағын қалай құрайды деген заңды сұрақ туындайды.

Жоғарыда аталған келеңсіздіктерді жою мақсатында, ҚР ҚК-нің 190-бабының 1-бөлігінде алаяқтық диспозициясын келесі редакцияда ұсынамыз:

«Алаяқтық, яғни алдау немесе сенімді теріс пайдалану жолымен бөтеннің мүлкіне құқықты иемдену арқылы жымқыру».

Сонымен қатар, ҚР ҚК-нің 3-бабында алдау және сенімді теріс пайдалану ұғымдарына түсініктеме берілмеген. Бұл өз кезегінде аталған қылмысты саралау барысында, алдау мен сенімді теріс пайдалану әрекеттерін заңнамалық тұрғыдан саралау мен бағалауға кері әсерін тигізуде. Сондықтан біздің пікірімізше ҚР ҚК-нің 3-бабына алдау мен сенімді теріс пайдалану ұғымдарына түсініктеме беретін ереже енгізілуі қажет.

Осыған байланысты ҚР ҚК-нің 3-бабына мынадай нысандағы өзгертулер мен толықтырулар енгізуді ұсынамыз:

- алдау – қулық сұмдық, айла тәсіл. Өтірік айту арқылы айламен қулықпен жаңылыстыру;
- сенімді теріс пайдалану – біреудің күткен үміті, ықыласы, иланушылығына нұқсан келтіру [5].

Бұл өзгертулер мен толықтырулардың енгізілуі өз кезегінде қылмыстық заңнаманы пайдаланушылар мен студенттердің кінәлілердің әрекеттерін дұрыс саралау мен бағалау барысында өзінің септігін тигізеді деген ойдамыз.

Әдебиеттер тізімі:

1. Ағыбаев А.Н. Қылмыстық құқық. Ерекше бөлім – Алматы: Жеті жарғы, 2000 – 520 бет.
2. Қазақстан Республикасының 2014 жылғы 3 шілдедегі № 226-V Қылмыстық кодексі (02.03.2022 жылғы жағдай бойынша өзгерістер мен толықтырулармен)
3. Степанов М.В. Вопросы квалификации ненасильственных форм хищения // Вестник Волжского университета им. В.Н. Татищева. – 2016. – Т. 1. – № 2. – С. 241-250.
4. Комментарий к Уголовному кодексу Республики Казахстан. – Алматы. Баспа. 1999 – 808с.
5. Заң терминдерінің түсіндірме сөздігі, «Сөздік-Словарь», Алматы 2000 ж.

УДК: 343.43

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ЗАҢНАМАСЫ БОЙЫНША АДАМ САУДАСЫ БІЛІКТІЛІГІНІҢ КЕЙБІР МӘСЕЛЕЛЕРІ

**Р.Ш.Бектұрғанова-заң ғылымдарының магистрі, аға оқытушы; Аргынбай А.Ш.-
заң ғылымдарының магистрі, оқытушы; Датеева А.М.-заң ғылымдарының магистрі,
оқытушы.**

**Халықаралық Тараз инновациялық институты «Азаматтық және қылмыстық
құқық» кафедрасы**

Түйіндеме: Адамдар трафигі проблемасы әлемдік қоғамдастық алдында ғана емес, Қазақстан Республикасы алдында да өткір тұр. Жұмыстың басты мақсаты ҚР Қылмыстық кодексінің 128-бабында жазылған адам саудасының біліктілігі мәселесін анықтау болып табылады. Зерттеу әдісі ретінде қарастырылып отырған заңсыз әрекеттің құрамының белгілерін заңды талдау таңдалды.

Түйінді сөздер: адам саудасы, трафик, заңсыз кәсіпкерлік, "тірі тауар", біліктілік.

Аннотация Проблема трафика людей остро стоит не только перед мировым сообществом, но и перед Республикой Казахстан. Главной целью работы является определение проблематики квалификации торговли людьми, которая прописана в ст. 128 УК РК. В качестве исследовательского метода был выбран юридический анализ признаков состава рассматриваемого противоправного деяния.

Ключевые слова: торговля людьми, трафик, незаконное предпринимательство, «живой товар», квалификация.

Resume: The problem of human traffic is acute not only for the world community, but also for the Republic of Kazakhstan. The main purpose of the work is to determine the problems of human trafficking qualification, which is prescribed in Article 128 of the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan. As a research method, a legal analysis of the signs of the composition of the illegal act in question was chosen.

Keywords: human trafficking, traffic, illegal entrepreneurship, "live goods", qualification.

Қазақстан ұзақ уақыттан бері адамдарды кейіннен сауда жасау үшін әкету және әкелу белсенді жүріп жатқан елдерге жатады. Ел аумағы арқылы тасымалдау да өзекті мәселелер санатына жатады. ҚР-да адамдар трафигіне байланысты қылмыстық жазаланатын актілер: жеке адамның ағзалары мен биологиялық тіндерін ауыстырып қондыру үшін алып тастауға айдап әкету немесе заңсыз алып тастау (ҚК 116-бабы), адамды ұрлау (ҚК 125-бабы), бас бостандығынан заңсыз айыру (ҚК 126-бабы), адам саудасы (ҚК 128-бабы), кәмелетке толмағандармен сауда жасау (ҚК 135-бабы), ҚР Мемлекеттік шекарасын әдейі заңсыз кесіп өту (ҚК 392-б.), жалған құжаттарды, мөртабандарды және өзге де заңмен қорғалатын құндылықтарды қолдан жасау, дайындау немесе сату (ҚК 385-Б.).[1]

Әдетте қылмыстың бұл түрі жасырын сипатқа ие, ал оның құрамын анықтау үшін мемлекеттік органдар немесе үкіметтік емес құрылымдар кешенді тәсілді қолдануды талап етеді. Шетелдік мамандардың бағалауына сәйкес, Қазақстан көбінесе саудаға арналған тұлғалардың шыққан, аумақ бойынша орын ауыстырған және соңғы межелі пункті ретінде танылады. Бұл үшін ТМД елдерімен шекараларды тиісті бақылаудың болмауы, ішкі және сыртқы көші-қон процестерінің ұлғаюы, жалақының жоғары деңгейімен қатар салыстырмалы түрде тұрақты экономикалық жағдай сияқты бірқатар объективті себептер бар.[2]

Құқық қорғау құрылымдары үкіметтік емес типтегі ұйымдармен, қоғамдық бірлестіктермен бірлесіп трафик фактілерін анықтау және алдын алу бойынша белсенді жұмыс істеуде. Бұл ретте, белгіленгендей, мигранттардың белгілі бір бөлігі бұрын келісілген

ақыға жұмыс істейтін нақты орынға жіберіледі. Мигранттардың бір бөлігі ешқандай төлемсіз немесе аз материалдық немесе қаржылық сыйақысыз жұмыс істейді, жұмысқа орналасқаннан кейін пайда болған қарыздарды төлейді.

Заңсыз қызметтің негізгі бағыты - "тірі тауарлар (адамдар)"саудасы. Бұл бизнес тармақталған инфрақұрылымды жедел құрып, сол арқылы жоғары табыстылықты қамтамасыз етеді. Адамның бостандығына қол сұғатын заңсыз әрекеттердің ең қауіпті түрлерінің бірі адам саудасы болды. Көптеген адамдар сипатталған қылмысты өткеннің жойылған қалдықтары деп санайды, бірақ ол бүгін жоғалып кетпеді және қазіргі жағдайда қылмыстық табыс алу нұсқасы ретінде жаңа күшпен дамуда

Іс жүзінде ғаламшардағы бірде-бір мемлекет өзін "тірі тауарлармен" жасалған мәмілелерден қорғай алмады және трафиктегі өз рөліне сүйене отырып, шыққан елінің, қоныс аудару аумағының немесе түпкілікті тағайындалған жердің біліктілігіне ие болды. Феноменнің өзі жаһандану процесінде қайта жанданды және бүкіл планетаны бірден қамтыды. Адам саудасы қылмыстық топтармен өзара байланысты, олардың әсері көбінесе бір елдің шеңберінен шығады.[3]

Саудагерлер мынадай сатылармен ерекшеленетін тиімді тетікті орнатты:

1 азғырып тарту;

2 тасымалдау үшін қажетті құжаттаманы ресімдеу;

3 шекарадан өту және межелі пунктке дейін жүру;

4 жұмысқа тартылған адамдарды: а) қаржылық тәуелділікпен сүйемелденетін пайдалану; б) паспортты және жеке басын куәландыратын құжаттарды алып тастау; в) жәбірленушінің бас бостандығын шектеу, г) заңды медициналық көмек көрсетпеу; д) туыстарына бопсалау немесе қорқыту жағдайлары; е) кез келген нысандағы зорлық-зомбылық; ж) алкогольдік ішімдіктер мен есірткі заттарын қолдану;

5 Қазақстан Республикасының заңнамасында белгіленген тәртіппен қайтару туған ел немесе басқа иесіне сату.

Әлемдік қауымдастық мәселенің маңыздылығын түсініп, "тірі тауар"саудасын жоюға бар күшін салды. Қарсыласудың пәрменді шараларының тізбесі бірнеше халықаралық декларацияларда баяндалған. БҰҰ-ның әйелдер өкілдерін кемсіту мен қысымшылықтың барлық түрлеріне қарсы тұру туралы конвенциясы және басқа да халықаралық құжаттар ең әмбебап болып саналады.[4]

Адам саудасының басты ерекшелігі жеке тұлғаларды тауармен сәйкестендіру болып саналады, яғни құрбандар сатып алу және сатып алу, сыйға тарту, беру объектілері түрінде әрекет ете алатын жансыз заттар ретінде пайдаланылады. Жеке тұлғалардың осы санатына меншік құқығының барлық немесе бір бөлігі қолданылады.

Мұндай бағыт адам құқықтарының жалпыға бірдей декларациясының тезистеріне және көптеген елдердің заңнамалық базасының ұқсас құжаттарына қайшы келеді, сонымен қатар құлдыққа өте ұқсас құлдықты немесе әдет-ғұрыптарды жандандырады.

Адам саудасының айрықша белгілері-бұл адамдар сауданың құрбаны болып, жағдайларға байланысты көбінесе саудагерлер жасаған немесе арандатқан қылмыстық әрекеттерге қатысады. "Адам саудасы" деп аталатын заңсыз әрекеттерді жүзеге асыру үшін ұйымдасқан қылмыстық топ жүзеге асыратын дәйекті, келісілген және алдын-ала жоспарланған әрекеттер қажет. Ең жиі кездесетін құрылым, онда кем дегенде әрекет етеді:

а) жалдаушы;

б) мемлекеттік шекарадан шығуды және/немесе өтуді қамтамасыз ететін адам;

в) құрбандарды түпкілікті тағайындалған пунктте қабылдайтын және адамдарды сатуды жүзеге асыратын адам;

г) жәбірленушіні сатып алатын және оны пайдаланатын адам.

Адам саудасы адамның негізгі құқықтарын бұзатын заңсыз әрекеттер болып саналады. Қазіргі қоғамның басты жетістігі гуманизм мен демократия қағидаттарын нақты ұстану болып табылады, оның негізгі орны 1948 жылғы Адам құқықтарының жалпыға бірдей

декларациясында және басқа да ұқсас құжаттарда жазылған адам бостандығын жан-жақты қорғауға жатады.

ҚР құқықтық актілерінде адамның өмірімен, денсаулық жағдайымен және т.б. қатар мемлекет қорғайтыны нақты айқындалған, өйткені адам өзінің құқықтары мен бостандықтарымен бірге жоғары құндылыққа жатқызылады (бұл туралы ҚР Конституциясының 1-бабында жазылған).

Адам саудасының алдын алу құқық қорғау жүйесі жұмысының басым бағыты болып табылады, мұны қылмыстардың алдын алу жөніндегі іс-шараларды тұрақты жүргізу дәлелдейді. Тәуекел тобына кіретін тұлғаларды нақты айқындау мұндай компаниялардың табысты болуының негізгі шарты болады. Ол үшін құрбан болған әйелдің ықтимал портретін жасау ұсынылады, өйткені бұл көбінесе адам саудасынан зардап шеккен адамдар санатына жататын әлсіз жыныстың өкілдері.[5]

Қаралып отырған қылмыс бірнеше себептерге байланысты туындайтын ұйымдасқан заңсыз әрекеттің күрделі, тез дамып келе жатқан түріне жатады. Көбінесе қоғамда "тірі тауарлар" саудасының даму жылдамдығын арттыратын жағдайлар бар. Құбылыспен күресудің тиімді стратегиясын құру үшін проблеманың пайда болуына, көші-қон процестеріне, секс-индустрияның қалыптасуына, жеткізуші елдердегі өмір сүру деңгейінің төмендеуіне, Халықаралық қылмыстық консорциумдардың белсенділігіне, шыққан мемлекеттердегі әлеуметтік және мәдени деградацияға ықпал ететін детерминантты анықтау керек., сондай-ақ түпкілікті мақсаттағы елдер.

Адам саудасы сияқты қылмыстың құрбандары моральдық және психологиялық зақымданудан зардап шегеді. Көбінесе оларға денсаулық проблемалары немесе өмір бойы физикалық жарақаттар диагнозы қойылады. Үйге келгеннен кейін де, құрбандар әдеттегі өмір ырғағына және әлеуметтенуіне үлкен қиындықпен бейімделеді. Заңсыз әрекеттердің құрбандарының жақын ортасы (туыстары, достары) психологиялық стресстерге ұшырайды және шабуылдаушылар тарапынан құрбан болу объектісіне айналады.

Нәтижесінде, адам саудасы жағдайын анықтау кезінде бірқатар шараларды қабылдау ұсынылады:

- 1) зардап шеккендерді қылмыстық процестің барлық сатыларында да (қылмыскерді соттау және оның жазасын өтеу сатысын қоса алғанда), сондай-ақ қылмыстық іс қандай да бір себептермен қозғалмаған, не сотқа дейінгі сатыда тоқтатылған жағдайларда да қайта виктимизациядан қорғауға құқығы бар;
- 2) жәбірленушінің жақын ортасынан адамдарды олардың қылмыстық процеске қатысуына (қылмыскерді соттау және оның жазасын өтеу сатысын қоса алғанда) байланысты да, қылмыстық іс қандай да бір себептермен қозғалмаған не сотқа дейінгі сатыда тоқтатылған жағдайларда да виктимизациялаудан қорғауды қамтамасыз ету болып табылады;
- 3) жәбірленушіге қажетті көлемде жедел медициналық көмек көрсету, сондай-ақ одан әрі медициналық тексеру және қажет болған жағдайда емдеу;
- 4) зардап шегушіге жедел психологиялық жарақат жағдайын жеңілдету үшін шұғыл психологиялық көмек көрсету, сондай-ақ зардап шегушіні кезең-кезеңмен психологиялық оңалтуды қамтамасыз ету;
- 5) жәбірленушінің жақын ортасынан шыққан адамдарға психологиялық көмек көрсету;
- 6) зардап шеккен адамды әлеуметтік оңалтуды қамтамасыз ету.

Мәселені егжей-тегжейлі зерттеу сипатталған қылмыс түрімен сәтті күресудің негізгі шартын анықтауға мүмкіндік берді. Бұл кешенді тәсіл, оны іске асыру үшін заңнамалық базаны жаңа нормативтік-құқықтық актілермен толықтыру қажет, бұл "тірі тауар"саудагерлеріне Белсенді қарсы тұруға көмектеседі. Қарсы іс-қимыл стратегиясын әзірлеу ҚР ҚК-нің 128-бабында көзделген қылмыспен күрестің басты тактикалық ерекшеліктерін айқындау кезінде маңызды рөлімен сипатталатын бірқатар факторларды

ескере отырып жүргізілуге тиіс. Аталған факторлардың тізіміне мыналар кіреді: (1) Жүйелі тәсіл, оған сәйкес кешенді сипаттағы арнайы заң әзірлеу қажет; (2) мәселені бақылау нәтижелері негізінде құрылған адам саудагерлеріне қарсы белсенді күрес жүйесі; (3) "циклдік әсерді" алып тастауды көздейтін қабылданатын шаралардың үздіксіз сипаты; (4) "АҚК" ережесін ұстану - алдын алу, қудалау және көмек; (5) елдер арасындағы ынтымақтастық және саясатты белсенді жүргізу, оның ішінде заңсыз көші-қонға қарсы.

ҚР ҚК 128 – бабының қазіргі редакциясы адам саудасы терминіне қатысты-"сатып алу-сатып алу немесе тұлғаға қатысты басқа да мәмілелер жасау, сондай-ақ оны пайдалану, азғырып көндіру, тасымалдау, жасыру, алу, одан әрі пайдалану үшін басқа да құқыққа қарсы актілер жасау" деген дефиниция береді. Қарапайым сөзбен айтқанда, аталған термин тірі адаммен сатуға, сатып алуға, айырбастауға, сыйға тартуға, кепілге, жалға алуға және т. б. жарамды зат ретінде заңсыз қарым-қатынас деп түсініледі. Қылмыстық практикада заңсыз әрекеттерді жасау мақсаттары артта қалады, өйткені жеке адаммен қарым-қатынас, зат ретінде, тіпті мәміленің бұл түрі жеке адамды пайдалану ниетінсіз жүзеге асырылса да, қылмыстық заңға бағынады. "Тірі тауарлар" саудасымен байланысты әрекеттер, соның ішінде жалдау, тасымалдау және т.б., жеке адамды пайдалануды мақсат еткен кезде ғана қылмыстық болып саналады.

ҚР ҚК 128-бабында жазылған құқыққа қарсы актілердің біліктілігі тақырыбын қозғай отырып, оның тура түсіндірмесінен айыпталушыны жауапкершілікке тарту үшін кемінде екі жәбірленушінің саудасын жүзеге асыру қажет екенін атап өткен жөн. Алайда, мақаланың диспозициясы бір адамды сатып алу-сатып алу туралы айтады. Заң шығарушының көзқарасын түсіну үшін заңды түсіндірудің бұл түрін шектеу ретінде қолдану қажет. 128, біз "тірі тауарларды" сатуға бағытталған әрекеттердің теңсіздігін көреміз. Сонымен, жалдау-бұл дайындық, тасымалдау, беру, жасыру және алу оны жасауға ықпал етеді, ал сатып алу-сатып алу-бұл адам саудасы. Құқық қолдану практикасының біркелкілігі үшін ҚК-нің 128-бабын "адамды сатып алу-сату" және "адам саудасына ықпал ететін өзге де әрекеттер" деп бөлу қажет".

Қылмыстық істерді талдау арқылы олардың көпшілігінде айыпталушылардың әрекеттері дұрыс емес біліктілікке ие екендігі анықталды. Бұл заңсыз актілердің ұқсас құрамымен "тірі тауарлар" саудасын ажырату факторларының нашар зерттелгенін көрсетеді. Сонымен қатар, сот-тергеу жүйесінің қызметкерлерімен қарым-қатынас жанама түрде ойлаудың дұрыс сипатын көрсетеді. Әңгіме барысында олар "тірі тауарларды" сатуды мақсат ететін қылмыстарды саралаудағы бірқатар қиындықтарды атап өтті. Бұл жағдай даулы жағдайларды сәйкестендіру бойынша нақты ұсынымдардың болмауына және қазіргі сот жүйесіндегі әртүрлі тәсілдерге байланысты. Заңдарды түсіндіруде қиындықтар болған жағдайда, сот-тергеу тәжірибесінде ҚР ҚК түсініктемелерін пайдаланады. Дегенмен, бұл әрдайым туындаған даулы жағдайларды шешуге немесе оларды ішінара шешуге мүмкіндік бермейді. Нормаларды түсіндірудің нақты көздері болмаған жағдайда, сот-тергеу органдарының кейбір қызметкерлері қарастырылып отырған қылмысты саралаудың даулы жағдайларын шешуде құрамның белгілерін кеңірек түсіндіруді жөн көреді. Мамандар ҚР ҚК-нің 128-бабын қолдану процесінде бірқатар қарама-қайшылықтарды, оны жүктеу негіздеріне әртүрлі тәсілдерді және ерекше бөліктің басқа нормаларымен бірге дұрыс емес біліктілікті анықтайды.

И. Г. Рогова ҚР ҚК 128-бабына ұқсас РФ ҚК бойынша бап Халықаралық құқық нормаларын Ресей заңнамасына сәтсіз имплементациялаудың мысалы болып табылады, өйткені заң шығарушы адам саудасына ықпал ететін іс-әрекеттерді тікелей адам саудасы болып табылатын іс-әрекеттермен араластырған. Бұған келіспеу қиын, өйткені бұл қисынды. ҚР ҚК 128-бабының редакциясы да халықаралық құқық нормаларын имплементациялаудың сәтсіз мысалы болып табылады.

Қажетті мақаланың барлық кемшіліктері заңсыз әрекеттердің ұқсас құрамы бар адам саудасын ажырату мәселесінде, ең алдымен жезөкшелікке итермелеуде өткір

проблемалардың туындауына әкелді. Демек, жеке адамды жезөкшелікпен айналысуға тарту ҚР ҚК-нің 128-бабы мен 308-бабы арасында бәсекелестік туғызады.

Адам саудасы көбінесе құлдыққа ұқсас, өйткені заңсыз әрекет сатып алу немесе сату фактісі үшін жүзеге асырылмайды, бірақ көбінесе жеке тұлғаны пайдалану мақсатын көздейді, оның құрамдас бөлігі өтеусіз жұмыс болып табылады.

Қорытынды: жүргізілген талдаудың арқасында "адам саудасы" қылмысының құрамын анықтайтын кейбір проблемалар анықталды. Жоғарыда айтылғандардың бәрін ескере отырып, проблеманы шешудің басты шарты ұсынылған құбылысты егжей-тегжейлі әлеуметтік-криминологиялық зерттеуді қолдану, қылмыстық-құқықтық нормативтік базаға және ТМД-да "тірі тауар" саудасына қарсы күрес жөніндегі бекітілген заң жобаларына талдау жүргізу, шет мемлекеттердің заңнамалық тәжірибесін жүйелеу, құрбандардың мемлекеттік шекарадан тыс жерлерге әкетілуіне жол бермейтін шаралар кешенін әзірлеу болады. сондай-ақ проблемаға сәйкес келетін кейбір тақырыптарды қосымша зерттеу. Нәтижесінде "тірі тауар" саудасының мәнін түсінуге және құқықтар мен бостандықтарды сақтаудың тиімділігін едәуір арттыруға мүмкіндік туады.

Қолданылған әдебиеттер тізімі:

1. Сәкен Есіркеп . Адама саудасы әлемнің басты проблемаларының бірі. Мақала. 2020ж 18 тамыз
2. Буряк, М.Ю. Правовая борьба с торговлей людьми // Транснациональная организованная преступность: дефиниции и реальность. Монография. -Владивосток: Изд-во Дальневост. ун-та, 2011. — С. 209-222.
3. Полянская Е.М. Проблемы использования рабского труда и торговли людьми. Автореферат кандидатской диссертации – Москва, 2014 г.
4. Бекмагамбетов А.Б. Торговля людьми: доктринальный и законодательный подход к проблеме противодействия (на материалах Казахстана и России) - Костанай, 2015 г., 247 с
5. Международный журнал прикладных и фундаментальных исследований. – 2018. – № 1. – С. 220-224;

УДК: 347.6(574)

АКТУАЛЬНОСТЬ ПРОБЛЕМЫ БЫТОВОГО НАСИЛИЯ В КАЗАХСТАНЕ

**Акимбаева Айнур Алимхановна - старший преподаватель кафедры "Гражданское и уголовное право", магистр юридических наук
Курманалиева Нургуль Сайлаубековна – преподаватель кафедры «Государственно-правовых дисциплин», магистр юридических наук
Международный Таразский инновационный институт**

Аңдатпа: Әрбір әйел, ақ боз атты міңген ханзаданы күтіп армандайды. Жалғыз, сүйкімді, сүйікті, мейірімді, ілтипатты, сыпайы адамды кездестіріп, бар ынтасымен шоңып, батып кетеді. «Қызғылт көзілдіріктерде», бақыттан әйелдер кейде дәл сол «ханзаданың» мінез-құлқындағы айқын нәрселерді байқамайды.

Түйінді сөздер: Отбасы, балалар, тәрбие, махаббат, дағдарыс, қатыгездік, агрессия, психология, шешім, даму.

Аннотация: Каждая женщина, мечтает о «принце на белом коне». Встретив того самого, единственного, милого, любимого, доброго, внимательного, обходительного

бросается в омут с головой. В «розовых очках», от счастья, женщины порой не замечают очевидных вещей в поведении того самого «принца».

Ключевые слова: Семья, дети, воспитание, любовь, кризис, жестокость, агрессия, психология, решение, развитие.

Annotation: Every woman dreams of a "prince on a white horse." Having met the very one, the only, sweet, beloved, kind, attentive, courteous, he rushes into the pool with his head. In "pink glasses", from happiness, women sometimes do not notice obvious things in the behavior of that very "prince".

Key words: Family, children, upbringing, love, crisis, cruelty, aggression, psychology, decision, development.

Многие женщины жалуется на плохих мужей, а некоторые молча терпят насилие над собой, наивно полагая, что "Бьет - значит любит". Невнимательность, эгоизм, и вообще – постоянные издевательства над собой жены чаще всего терпят ради сохранения своей семьи и надеются на лучшее. Все, что она делает, рассматривается под микроскопом с целью нахождения недостатков. Ну, а когда они находятся, начинается настоящее шоу, доводящее жену до истерики. Причем в подавляющем большинстве случаев эти «мужья-садисты» в «конфетно-букетный» период, т.е до свадьбы были совсем иными. Они были добрыми, внимательными, заботливыми, ну просто истинный «джентельмен». Но самое интересное, это тот факт, что они меняются сразу после свадьбы, а в некоторых случаях - по прошествии нескольких лет. Сначала они проявляют негативные стороны своего характера а затем начинают грубить, стараться унижить или оскорбить, позволяют себе отпускать сарказм в сторону жены. Словом, начинают психологически подовлять «жертву». Затем переходят в следующий этап – рукоприкладство.

Конечно, это можно рассматривать так, что у него были проблемы в детстве или по сей день он страдает от жутких комплексов неполноценности. Можно сказать, что жена довела. Можно говорить все что угодно и пытаться оправдать или же пытаться дать шанс на оправдание. Но факт остается фактом: он начал над вами откровенно издеваться, поэтому с каждым днем семейная жизнь становится похожа на настоящий ад. Такая ситуация, к сожалению, типична для огромного количества семей. И вот наступает тот самый важный момент. Как поступают женщины, когда над ними издеваются мужья, что же они предпринимают? Конечно же, они молча держат все негативные эмоции в себе. Ведь если кому нибудь рассказать, засмеют, или же скажут «бьет – значит любит», или же вообще просто осудят. Редко, кто идет и жалуется кому либо. Чаще всего, «жены-потерпевшие» пытаются сохранить семью ради детей. Некоторые, ради финансового благополучия. Ведь, как правило, какраз обеспечивает семью тот самый муж-тиран. И только единицы решаются на развод. Порой это может быть единственный логический выход, решение в данной проблеме.

Вступая в брак, женщина нередко, наряду с радостями семейной жизни, получает в лице мужа, его родственников и друзей, которые чаще всего являются источником постоянных ссор, беспокойства, эмоционального напряжения и конфликтов. Физическому насилию в браке всегда предшествует полоса взаимной неудовлетворенности, психологического давления, словесных баталий, отчуждения, вражды и т.п.

В чем причина эмоционального диссонанса в семьях? Одной из причин я бы хотела назвать борьбу за лидерство. Так сказать, вопрос – «кто в доме хозяин?». Или же еще одна причина: - это специфика национальной традиции. Свекровь – вот и еще одна причина. То, есть, я хочу сказать, что молодым семьям всегда и везде найдется причина, чтобы просто поссориться. Но ведь это не дает повода бить, унижать и оскорблять свою половинку. Мужчина ведь должен защитить свою семью, жену и не позволять разрушение семьи из вне.

Но мужчины стали слабыми. Как будто потерялись и посерели. Кажется, что мужчины отдали свое лидерство женщинам и спрятались в их тени. А все свое мужество, гонор и нрав

проявлять дома, самовыражаясь за счет домашних, жены, детей и даже за счет своих пожилых родителей. Да, да, некоторые мужчины дома издеваются над престарелыми родителями. И это факт.

В семье должен быть паритетный баланс отца и матери. Должны быть четко обозначены источники эмоционального главенства в семье, чтобы все были более или менее равны в принятии решений и удовлетворении своих желаний[1]. В нашем обществе нарушение прав личности на безопасность, физическую неприкосновенность и моральное достоинство в отношении женщин имеет традиционный характер. Однако, насилие, совершенное в семье, не может быть ничем оправдано, тем более что любая критика пострадавшей женщины в адрес мужчины-насильника перед посторонним человеком, вызывает еще большее насилие с его стороны. Как показывает опыт борьбы с домашним насилием наилучшей ответной мерой является административное задержание виновного. Это наиболее эффективное средство, позволяющее сократить вероятность повторения насилия. Необходимо ввести в Законодательство РК такие понятия как "домашнее насилие" и "супружеское изнасилование". Среди лиц, совершающих преступления в Казахстане, мужчины составляют около 87%. В стране каждые 5-6 часов совершается убийство или изнасилование, каждые 3 часа наносится тяжкое телесное повреждение. Среди потерпевших от этих преступлений немало женщин. В общественных местах регистрируются более 75% случаев всех хулиганских происшествий. Обычно эти преступления совершаются на почве мести, ссор, сведения счетов или из хулиганских побуждений[2]. Однако, как справедливо отмечается в Концепции государственной политики улучшения положения женщин в РК. Официальная статистика не отражает реальной картины преступлений в отношении женщин. В криминальной статистике правоохранительных органов необходимо отражать число женщин и детей, ставших жертвами преступлений, для разработки мер предупредительного характера.

Почему же муж издевается? Чтобы ответить на этот каверзный вопрос необходимо, для начала обратить внимание на то, что часто такие унижения и оскорбления бывают спровоцированы самой женой. Как бы удивительно это не звучало, но в семейных проблемах виноваты оба. Если мужчина поступает определенным образом, то вполне вероятно, что жена приняла в этом активное участие или даже неосознанно спровоцировала его. Конечно, данный факт ни в коем случае не оправдывает мужчину, который решил самоутвердиться за счет жены, но и она должна понимать, что для того чтоб что-то в отношениях с мужем изменилось, нужно действовать, а не думать. Также вполне вероятно, что издевательства над женой - элемент модели семьи, в которой воспитывался ваш муж. Дети очень часто перенимают у своих родителей какие-то определенные принципы и правила общения в семье. Вполне вероятно, что он даже не понимает, что повторяет судьбу своего отца, который почти всю свою жизнь унижал мать. Часто нами движет подсознание, которое контролировать не так-то и просто как кажется.

А может быть и так, что у вашего любимого человека огромные проблемы в жизни, поэтому он просто срывает на вас злость. Ни один из вариантов не оправдывает человека, который морально унижает своего партнера, поэтому стоит подумать над решением данной проблемы. Самым отрицательным вариантом может быть то, что муж специально выбрал вас для того, чтоб реализовываться за ваш счет. Это очень неправильно, но в первую очередь виновата сама женщина, ведь это она выбрала данного представителя сильного пола и решила выйти за него замуж, не зная отрицательных качеств его характера.

Необходимы специальные исследования и просвещение гендерного характера причин насилия над женщинами в семье и обществе. Агрессивность связано не столько с природными гормональными особенностями мужчин, сколько с безнаказанностью со стороны правоохранительных органов и с молчаливого согласия со стороны общества на акты насилия против женщин. Конституция Республики Казахстан утверждает: "Никто не

должен подвергаться пыткам, насилию, другому жестокому или унижающему человеческое достоинство обращению или наказанию" [4].

Если мужчина не может справиться с определенными семейными трудностями, возникшие в процессе проживания, то значит он садист или психопат. Такое тоже бывает. Этим могут страдать не только мужчины, но и женщины тоже.

Садизм бывает психологическим, то есть моральный садист. Он представляет собой такого человека, к которому хочется проявить жалость. Но ему нравится своими действиями, вызывать психологические и морально-нравственные страдания жертвы. Это могут быть надругательства над достоинством, унижения, оскорбления, сарказм и угрозы. Это дает ему ощущение власти над другим человеком. Садист хочет видеть вас униженным и оскорбленным. Некоторые садисты могут довести свою жертву даже до самоубийства. При этом сам тихо наслаждается своим превосходством и властью над своей жертвой.

Первые признаки такого рода психического расстройства проявляется в подростковом возрасте. Когда подросток применяет физическое насилие в целях лидирования над другими сверстниками. Их родители, обычно, считают это просто подростковой шалостью. Но на самом деле, нужно уже на этой стадии обратиться к психологам.

В нашей стране есть такая проблема – нет или очень, очень мало хороших специалистов-психологов. За рубежом процесс обращения к психологам – это обычная, простая процедура. А у нас это вызывает осуждение и насмешки со стороны. Это большая ошибка. Хороший психолог может помочь посмотреть на ваши проблемы с другой стороны, предотвратить депрессию и обрести душевный покой. Согласитесь, ведь иногда хочется просто поговорить с незнакомым человеком и рассказать о том, что ноет в душе. Поделиться своей проблемой, как говориться «поплакать в жилетку». Но, сегодня, найти хорошего, своего психолога очень тяжело, не говоря уже о том, что их просто катастрофически мало [5].

И это одна из причин разрушения семей. Ведь если в самом начале, при первом же конфликте молодая семейная пара обратилась к грамотному психологу, получила бы психологическую поддержку, то можно было бы хоть избежать и разводов, конфликтов и возбуждение садизма. Да, конечно же, нас потрясают личные драмы таких женщин, которые были подвергнуты домашним насилиям, забитых ревнивыми мужьями до смерти. Однако постоянным жертвам семейного насилия, очевидно, не до шуток. И в решении этой проблемы должны принимать участия не только государство, политики и т.д., но и сами женщины должны воспрянуть духом и приложить все усилия для счастливого детства своих детей.

Список литературы

1. Варга А.Я. Системная семейная терапия. Краткий лекционный курс. - СПб.: Речь, 2001.
2. Хоментаскас Т. Семья глазами ребенка. - М.: Педагогика, 1989.
3. Смаилова И.Е. Семейное право Республики Казахстан Усть-Каменогорск: Издательство ВКГУ, 2013. – 81 с. ISBN 978-601-7303-72-3
4. Бондаренко В. Е., Францифоров А. Ю., Францифоров Ю. В. Гражданский процесс. Учебное пособие для вузов. М.: Юрайт, 2019. 250 с.
5. Анисимов А. П., Козлова М. Ю., Рыженков А. Я. Гражданское право. Особенная часть. Учебник для СПО. В 2-х томах. Том 1. М.: Юрайт, 2019. 352 с.

ӘОЖ:373

ИСТОРИЯ И РАЗВИТИЯ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

**И.С.Ильясова-заң магистірі, аға оқытушы, А.Жырғалбекқызы-заң магистірі.
Халықаралық Тараз инновациялық институты «Азаматтық және қылмыстық
құқық» кафедрасы**

Түйіндеме: Мақалада Қазақстан Республикасыныңдағы кәсіпкерліктің даму тарихы және Қазақстандағы кәсіпкерліктің қазіргі және даму ерекшеліктері туралы айтылған. Егер кәсіпкерлікті дамытудың негізгі тарихы туралы айтатын болсақ, онда басты себеп сауданың дамуы мен өркендеуі болып табылады. Алғаш рет Кәсіпкерлік қоғамдық қатынастар негізінде бартерлік мәмілелер түрінде пайда болды. Отандық кәсіпкерлікті құру бойынша жұмыс тәуелсіздігіміздің алғашқы жылдарында басталды. Мемлекет тарапынан Мемлекет басшысы өткізетін барлық қажетті жағдайлар жасалды. Сол кезеңдерде ел экономикасында мемлекеттік меншік басым болды, ал қолданыстағы заңдар жеке меншік пен кәсіпкерлік қызмет үшін теріс болды. Нарықтық қатынастарды дамыту үшін кәсіпкерлікпен байланысты заңды база болған жоқ деп айтуға болады.

Аннотация: В статье рассказывается об истории развития предпринимательства в Республике Казахстан и современных особенностях развития предпринимательства в Казахстане. Если говорить об основной истории развития предпринимательства, то основной причиной является развитие и процветание торговли. Впервые предпринимательство возникло в виде бартерных сделок на основе общественных отношений. Работа по созданию отечественного предпринимательства началась в первые годы нашей независимости. Со стороны государства созданы все необходимые условия для проведения главой государства. В те периоды в экономике страны господствовала государственная собственность, а действующие законы были отрицательными для частной собственности и предпринимательской деятельности. Можно сказать, что для развития рыночных отношений не существовало юридической базы, связанной с предпринимательством.

Annotation: The article describes the history of entrepreneurship development in the Republic of Kazakhstan and the current and features of entrepreneurship development in Kazakhstan. If we talk about the main history of the development of entrepreneurship, then the main reason is the development and prosperity of trade. For the first time, Entrepreneurship appeared in the form of barter transactions on the basis of Public Relations. Work on the creation of domestic entrepreneurship began in the first years of our independence. The state has created all the necessary conditions for the implementation of the president. In those periods, the country's economy was dominated by state property, and the current laws were negative for private property and business activities. We can say that there was no legal basis for the development of market relations associated with entrepreneurship.

Понятие "предпринимательство" появилось в XVIII веке. Предпринимательско-инициативная хозяйственная деятельность услуги по получению прибыли на основе собственных, долговых и других инструментов и имущества, совершаемых с риском. Предпринимательство-явление с присущими ему особенностями, которое возникает не только при возникновении рыночных отношений, но и на всех этапах развития общества. Предпринимательство заключается в создании систем изъёмного рынка в среде экономической деятельности, а также развитии конкуренции и предпринимательской деятельности.

В Гражданском кодексе РК дается следующее определение предпринимательству: "предпринимательство – инициативная деятельность независимо от форм собственности,

направленная на получение чистого дохода гражданами и юридическими лицами путем удовлетворения спроса на товары (работы, услуги), основанная на частной собственности либо праве хозяйственного управления государственным предприятием (Государственное предпринимательство). Предпринимательская деятельность осуществляется от имени, за риск и под имущественную ответственность предпринимателя" [1]

Анализ предпринимательской деятельности показывает, что она имеет долгую историю и корни, как и ее экономическая структура. Термин "предпринимательство «в переводе с французского означает» посредничество". Известный английский экономист Ричард Кантилон назвал предпринимателем " человека, который действовал в рыночных условиях. В западной экономической теории предпринимательство вообще начало широко изучаться в XVIII в. Одним из первых, кто принял участие в его исследовании, можно назвать имена Р. Кантиллона, А. Тюрго, Ф. Кене, А. Смита, Ж. Сэйда.

Если говорить об основных историях развития предпринимательства, то основной причиной является развитие и процветание торговли. Впервые предпринимательство возникло в форме бартерных сделок на основе общественных отношений.

Появление первых купцов, судагеров, ремесленников, миссионеров является первым строением предпринимательства. Объединение этих купцов способствовало возникновению международной торговли. В результате этого появились английские и голландские компании, заключившие торговые отношения с Ост-Индией, Гудзон-шыган [2].

Оглядываясь назад на историю развития предпринимательства в Казахстане, мы видим, что его история зародилась в самые ранние времена. В древнетюркскую эпоху регион Жетысу был не только местом остановки международной торговли, но и центром торговли, ремесел. В XIII и первой четверти XV века через территорию Южного Казахстана проходил международный торговый путь Запад-Восток, сыгравший важную роль в развитии торговой деятельности. В XVIII веке казахи торговали в царствах Средней Азии, России, Китая, Ирана — скотом, лошадьми, шкурами, шерстью и охотничьими изделиями. Через территорию Казахстана в Россию были отправлены караваны из Средней Азии. Очень важно было торговать через Оренбург, Тобол, Семипалатинск. В первой половине XIX века начали развиваться занятия добычей соли, горное дело. Кроме того, начались раскопки меди, олова, серебра, каменного угля, открылись плавильные и кожевенные заводы.

Во второй половине XIX века разделение натурального крестьянства сопровождалось продолжением торговых отношений Казахстана с Россией, Средней Азией, Китаем.

Наибольшую пользу развитию промышленности в Казахстане в начале XX века принес приток российского и иностранного капитала. Очень широко развивался был банковский капитал. В свете новой экономической политики мы наблюдаем некоторые сдвиги в предпринимательской деятельности. Что касается сущности и роли предпринимательства, то рыночная экономика-это экономика свободного предпринимательства. Чтобы стать квалифицированным предпринимателем, лучше всего хорошо владеть основами этой работы, а именно историей ее возникновения, становления, сущности и содержания, понятиями познания и др.

Дающий определение предпринимательскому процессу следующий поток — предпринимательство, наряду с риском той, относит прибыль от него и возникающую ответственность. Например, в 1797 году Бодо был предпринимателем — предателем деловой деятельности, контролировал деятельность предприятия, планировал, организовывал и распоряжался ею.

Предпринимательство как экономическое явление известно с незапамятных времен, хотя как понятие (экономическая категория) оно обособлено лишь в XVIII веке, когда мировая экономика вступила в индустриальную эпоху.

В настоящее время начинается бурное развитие предпринимательства, которое привлекает внимание видных представителей экономической мысли, внесших вклад в анализ и определение функции постоянно развивающегося явления. Содержание любого явления, в

том числе предпринимательства, определяется его признаками. «Анализируя взгляды классиков экономической науки по данному вопросу, российский ученый А. И. Агеев отмечает, что к числу ведущих признаков предпринимательства относятся:

- владение капиталом;
- объединение и объединение факторов производства;
- ориентация на получение прибыли;
- капитализация доходов;
- "присоединение" к рыночным отношениям ;
- экономическая свобода и самостоятельность;
- готовность к риску, инициативность и креативность, способность преодолевать сопротивление среды
- специальное управление производством» [3].

В современной литературе часто упоминается готовность к конкуренции и ответственность (экономическая, правовая, моральная). Представляется, что А. И. Агеев не исчерпал полностью совокупность двух наиболее необходимых (основных, базовых) признаков предпринимательства: экономической свободы (как известно, основанной на частной собственности) и инновации (организационно-экономической новизны). Обратив внимание на инновационную функцию антепренеризма (предпринимательства). Джозеф Шумпетер охарактеризовал его как "основное явление экономического развития".

Это творческо-поисковый, инновационный, продуктивный характер предпринимательства, его направленность на достижение принципиально новых результатов отличает данный вид экономической дисциплины от повторяющихся (повседневных, шаблонных) видов экономической деятельности (в том числе "бизнеса").

Таким образом, научное понимание предпринимательства очень далеко от распространенных грубых трактовок, которые сводят его суть к одной функции (извлечение прибыли), позволяющей "зарабатывать" любыми способами (спекулятивно-коммерческими, преступными, подкупающими и т.д.) называется предпринимательством. Истинное предпринимательство-понятие полисиллабическое (полисемантическое). явление многофункциональное, не только экономическое, но и социальное, т. е. направленное на достижение обществом иных целей. Это, в конечном счете, явление психологической дисциплины.

В американской экономической литературе последних десятилетий предпринимательство характеризуется как стремление изобретать и создавать что - то новое, а также как готовность добровольно принять на себя риск, связанный с реализацией новых идей, более века назад великий русский В. И. Даль объяснил свою мысль о предпринимательстве тем, что готов «начать любое новое дело, принять решение выполнить, начать делать что-то важное» [4]. Более ста лет спустя мы должны сожалеть, что попали в простое объяснение предпринимательства только как склонность к получению прибыли и мошенничеству. Повторение стереотипных отношений часто встречается даже в громких и громких публикациях, когда предприниматель напрямую связан с образом продавца-хапуги. О предпринимательстве в настоящее время в экономической литературе активно развивается научное представление о сложном социально-экономическом явлении, которое трактуется следующим образом:

1) экономическая категория; 2) метод хозяйствования; 3) тип (модель) экономического мышления и поведения; 4) образ жизни; 5) про-фессия; 6) признание. 7) фактор (условие) производства; 8) явление культуры; 9) средство социальных преобразований; 10) система правоэтических ценностей и др.

Несмотря на предпринимательские отношения, которые сегодня испытывает Казахстан, мы видим, что экономика развивается. Рост нельзя назвать столь высоким, но можно сказать, что сегодня Казахстан занимает достойное место в экономике.

В своем послании первый Президент Республики Казахстан поставил амбициозную цель-превратить Казахстан в одно из самых динамично развивающихся государств мира с высокими стандартами жизни. Эта цель может быть достигнута только путем повышения активности человеческого потенциала, предприимчивости граждан».

Работа по созданию отечественного предпринимательства началась в первые годы нашей независимости. Со стороны государства были созданы все необходимые условия, проводимые главой государства. В те периоды в экономике страны господствовала государственная собственность, и действующие законы носили негативный характер для частной собственности и предпринимательской деятельности. Можно сказать, что для развития рыночных отношений не было юридической базы, связанной с предпринимательством.

В эти годы в связи со структурными преобразованиями государства в экономике были приняты первые законы и отменены правовые нормы, противоречащие рыночным отношениям. Одним из крупных шагов при создании предпринимательства стал переход государственной собственности на частную. На сегодняшний день 85% объема производства приходится на частные сектора. В частном секторе трудились более 60 человек занятого населения. Уменьшились бюрократические барьеры в развитии предпринимательства.

Процедуры в создании предпринимательства также были упрощены. Например, можно сказать, что причина-переход на региональный уровень выдачи лицензий. В настоящее время движение вперед в развитии предпринимательства приобретает четкую картину. Основными вопросами государства в стране являются поддержка частного бизнеса, прежде всего малого и среднего. В частности, в ключевых документах, таких как Стратегия” Казахстан-2030“,” Стратегический план-2010“, стратегия индустриально-инновационного развития Казахстана до 2015 года, были озвучены основные меры развития предпринимательства. Также можно назвать институты развития, созданные для поддержки предпринимательства в Республике Казахстан. Это инвестиционный фонд Казахстана, Банк Развития Казахстана, инновационный фонд, корпорация по страхованию экспорта. В результате данных мер в Казахстане в настоящее время финансируется порядка 90 проектов на сумму более 60 миллиардов тенге.

Одной из актуальных проблем активизации предпринимательства в Республике Казахстан является их государственная поддержка. Виды поддержки и регулирования предпринимательства в Республике Казахстан:

- Государственная поддержка и регулирование предпринимательской деятельности со стороны государства;
- Работа по инновационной поддержке и стимулированию предпринимательства;
- Инвестиционная поддержка сферы предпринимательства и развитие сферы предпринимательства;
- Правовая поддержка в развитии предпринимательства и принятие законов, связанных со сферой предпринимательства;
- Финансовая поддержка предпринимательства со стороны государства и стимулирование предпринимательства через кредиты;
- Мероприятия по развитию важнейших отраслей предпринимательства в результате налоговых льгот со стороны государства в сфере предпринимательства.

Данные мероприятия являются основной стратегией развития предпринимательства и пакетом мероприятий, предлагаемых государством. В ходе государственной поддержки предпринимательства в стране ежегодно выделяются государственные займы, денежные гранты за счет средств республиканского бюджета.

Список использованной литературы:

- 1.Гражданский кодекс РК 27.12.1997г.

2. Горфинкель В.Я., Курс предпринимательства: Учебник для вузов.- М., ФИНАНСЫ, 2003. — 5-11 стр.
3. Агеев А.И. Предпринимательство: проблемы собственности и культуры. М., 1991.
4. Даль, В. И. Дополнительный иллюстрированный том толкового словаря живого великорусского языка : [с прил.] / В. И. Даль; под ред. В. Бутромеева. – Москва: Белый Город, 2004.

ӘӘЖ 373.

КОНСТИТУЦИЯЛЫҚ ҚҰҚЫҚТЫҚ РЕТТЕУ ОБЪЕКТІСІ РЕТІНДЕГІ КӘСІПКЕРЛІК ҚЫЗМЕТТІҢ СИПАТЫ МЕН ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

**И.С Ильясова-құқық магистірі, аға оқытушы., А.Асқарбекқызы-құқық
магистірі, аға оқытушы.**

**Халықаралық Тараз инновациялық институты «Азаматтық және қылмыстық
құқық» кафедрасы**

Түйіндеме: Мақалада Қазақстан Республикасының даму тарихы және Қазақстандағы кәсіпкерліктің қазіргі және даму ерекшеліктері туралы айтылған. Егер кәсіпкерлікті дамытудың негізгі тарихы туралы айтатын болсақ, онда басты себеп сауданың дамуы мен өркендеуі болып табылады. Алғаш рет Кәсіпкерлік қоғамдық қатынастар негізінде бартерлік мәмілелер түрінде пайда болды. Отандық кәсіпкерлікті құру бойынша жұмыс тәуелсіздігіміздің алғашқы жылдарында басталды. Мемлекет тарапынан Мемлекет басшысы өткізетін барлық қажетті жағдайлар жасалды. Сол кезеңдерде ел экономикасында мемлекеттік меншік басым болды, ал қолданыстағы заңдар жеке меншік пен кәсіпкерлік қызмет үшін теріс болды. Нарықтық қатынастарды дамыту үшін кәсіпкерлікпен байланысты заңды база болған жоқ деп айтуға болады.

Аннотация: В статье рассказывается об истории развития предпринимательства в Республике Казахстан и современных особенностях развития предпринимательства в Казахстане. Если говорить об основной истории развития предпринимательства, то основной причиной является развитие и процветание торговли. Впервые предпринимательство возникло в виде бартерных сделок на основе общественных отношений. Работа по созданию отечественного предпринимательства началась в первые годы нашей независимости. Со стороны государства созданы все необходимые условия для проведения главой государства. В те периоды в экономике страны господствовала государственная собственность, а действующие законы были отрицательными для частной собственности и предпринимательской деятельности. Можно сказать, что для развития рыночных отношений не существовало юридической базы, связанной с предпринимательством.

Annotation: The article describes the history of entrepreneurship development in the Republic of Kazakhstan and the current and features of entrepreneurship development in Kazakhstan. If we talk about the main history of the development of entrepreneurship, then the main reason is the development and prosperity of trade. For the first time, Entrepreneurship appeared in the form of barter transactions on the basis of Public Relations. Work on the creation of domestic entrepreneurship began in the first years of our independence. The state has created all the necessary conditions for the implementation of the president. In those periods, the country's economy was dominated by state property, and the current laws were negative for private property

and business activities. We can say that there was no legal basis for the development of market relations associated with entrepreneurship.

Кәсіпкерлік ұғымы жоғарыда көрсетілген сипаттамалардан көрініп тұрғандай өте күрделі ұғым. Сондықтан әлемдік экономистер, ғалымдар да, заңгерлер де, саясаттанушылар да бұған негізгі анықтама беруге тырысты. Отандық ғалым-заңгер «Қазақстан Республикасында кәсіпкерлік қызметті дамытудың құқықтық негіздері мен жолдары» атты зерттеудегі кәсіпкерлік қызмет ұғымын баяндауға байланысты кәсіпкерлік қызмет ұғымын әзірлеу бірнеше кезеңнен өтеді, ақыр соңында, жаңадан қабылданған ҚР Азаматтық кодексінде көрініс табады. Бұл мақалада кәсіпкерлік ұғымы (оның ішінде шағын және орта) экономикалық қызмет ұғымы арқылы, сондай-ақ кәсіпкерлікке тән келесі ерекшеліктер арқылы ашылады: ерікті талаптар, пайда табуға ұмтылу, осы мақсатта қызмет ету, тәуелсіздік және тәуелділік және т.б. тән. Ал тәуелсіздік мүлдіктік ерекшеліктерге байланысты, яғни. жеке меншіктің немесе жеке мүлдіктік жауапкершіліктің арқасында, өз атынан және өзін-өзі реттеу. Кәсіпкерлік қызмет саласына тәуелділіктің пайда болуы субъективті және объективті факторларға байланысты [1, б.122]. Кәсіпкерлік қызмет ұғымының тұсаукесеріне байланысты ресейлік ғалымдардың көптеген зерттеулері бар. В.С. Белых кәсіпкерлік қызметті келесідей анықтайды: «кәсіпкерлік қызмет - бұл жеке және басқалардың материалдық (қаржылық) және рухани қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін осы тауарларды иелену, пайдалану және иелік ету болып табылатын тауар-ақша алмасу аясында материалдық тауарларды өндіру, бөлу, қайта бөлу және тұтыну бойынша жеке тұлғалардың, олардың бірлестіктерінің экономикалық белсенділігінің бір түрі».

Алайда, кәсіпкерлік қызмет экономикалық қызметтің басқа түрлерінен тек өзіне тән белгілермен ерекшеленеді. Оларды бөліп көрсету талданатын терминнің семантикасын ашуды, кәсіпкерлік қызметке қатысты бар теориялық көзқарастарды, оның нормативтік моделін талдауды қамтиды. Бұл ретте кәсіпкерлік қызмет санаты (кәсіпкерлік) әртүрлі аспектілерде: ұйымдастырушылық, экономикалық, заңдық, психологиялық және т.б. қарастырылатындығын ескеру қажет [2, б. 129-132]. Мұның өзі кәсіпкерлік қызметті әртүрлі аспектілерде қарастыруға болатындығын көрсетеді. Сонымен қатар, белгілі бір және белсенді қызметте кәсіпкерлік қызметті бағалау бар. Бұл мынаны береді: «кәсіпкерлік қызмет іс-әрекеттердің қарапайым жиынтығына кірмейді, бірақ бір мақсатқа бағытталған іс-әрекеттермен байланысты және дәйекті кәсіпкерлік іс-шаралардан (іс-әрекеттерден) тұрады. Кәсіпкерлік қызметтің (белсенділіктің) негізгі мақсаты – сұраныс бар және пайда әкелетін осындай тауарларды өндіру және нарыққа ұсыну» [3, б. 18]. Американдық ғалым, профессор Роберт Хизрич кәсіпкерлікті былайша түсінеді: «кәсіпкерлік құны бар жаңа нәрсені жасау процесі ретінде, ал кәсіпкер оған барлық уақыт пен күш жұмсайтын адам ретінде барлық қаржылық, психологиялық және әлеуметтік тәуекелдерді өз мойнына алады, сыйақы ретінде ақша алады және қол жеткізілгендердің қанағаттануы» [4, б.20]. Алан Хоскинг, негізінен жеке кәсіпкерді түсінуге назар аудара отырып, оны келесідей анықтауға тырысады: «жеке кәсіпкер-бұл бизнесті өз есебінен жүргізетін, бизнесті басқарумен айналысатын және қажетті қаражатпен қамтамасыз етуге жеке жауап беретін адам, өз бетінше шешім қабылдайды. Оның сыйақысы-бұл кәсіпкерлік қызмет нәтижесінде алынған пайда және еркін кәсіпкерлікпен айналысудан туындайтын қанағаттану сезімі. Бірақ сонымен бірге ол өзінің кәсіпорны банкроттыққа ұшыраған жағдайда шығындардың барлық тәуекелін өз мойнына алуы тиіс» деп түсіндіреді [5, с.28]. Осы мәселемен айналысатын орыс ғалымы Т.В. Кашанина кәсіпкерлікті кәсіпкерлік субъектілерінің жеке мотивациясына, жауапкершілігіне, тәуекеліне және инновациясына негізделген белсенді қызмет ретінде анықтайды. Экономист А.В.Бусыгин кәсіпкерлік туралы былайша түсінктеме береді: «кәсіпкерлік - бұл экономикалық белсенділіктің ерекше түрі, яғни кәсіпкерлік - бұл жаңашылдық, жауапкершілік, жеке белсенділік идеяларына негізделген мақсатты қызмет». Экономист ғалымдар арасында әртүрлі көзқарастар қалыптасқандай. Екінші жағынан, кәсіпкерлікті

толыққанды анықтауға ұмтылу. Бұл жерде біз тағы бір ғылыми әдебиетте баяндалған кәсіпкерлікпен байланысты анықтамаларға тоқталғымыз келеді. М. Г. Лапуста «кәсіпкерлік дегеніміз-нақты тұтынушылар мен қоғамның Тауарларға (жұмыстарға, қызметтерге) қажеттіліктерін қанағаттандыру және өз ісін (кәсіпорнын) өзін-өзі дамыту үшін қажетті пайда (кіріс) алу және нарықтық қатынастар субъектілері жүзеге асыратын қызметтің әртүрлі салаларындағы (заң актілерінде тыйым салынғандардан басқа) еркін экономикалық шаруашылық жүргізу; және басқа да шаруашылық жүргізуші субъектілермен» [6,б.26], - атап айтқанда, ол кәсіпкерлікті практикада дамыту басым бағыттардың бірі болып табылатынын атап өтті. Ал В.Ч. Горфинкель, Г. Б. Поляский және В.А.Швандар «кәсіпкерліктің қызмет көрсетумен, жеке тұлғаларды, кәсіпорындар мен мекемелерді сату-сатып алумен байланысты өзара тиімділікке негізделгенін түсінеді». Кәсіпкерліктің азаматтық-құқықтық сипатымен айналысатын В.Ровный: «жеткілікті заңнамалық сипаттаманы мойындай отырып, кәсіпкерліктің негізгі белгілерін анықтау қажет» деп санайды [7,б.215]. Егер біз экономикалық, құқықтық және психологиялық сипаттағы кәсіпкерлікті анықтауға байланысты көзқарастарды талдайтын болсақ, онда анықтамалардың көпшілігі тұтастай алғанда бір бағытты қамтитынын түсіну қиын емес.

Кәсіпкерлік қызмет әрқашан жеке-жеке жүзеге асырылатын тәуелсіз қызмет болып табылады. Бұл дегеніміз, кәсіпкер мемлекеттік органдарға тәуелсіз басқа субъектілерден шартты түрде жұмыс істейді. Себебі кәсіпкер кәсіпкерлік қызметтің бағытын анықтауда және оны жүзеге асырудың қандай тәсілімен байланысты болмайды. Өз атынан дербес шешімдер қабылдайды. Кәсіпкерліктің тағы бір айқын белгісі жеке тәуекеліне байланысты. В.А.Ойгензихт оны тәуекелдің психологиялық аспектісіне назар аудара отырып, былай түсіндіреді: «субъектілердің өз әрекеттерінің нәтижелеріне немесе басқалардың мінез-құлқына психикалық қатынасы, сондай-ақ теріс, оның ішінде қайтарылмайтын, мүлктік салдарларды саналы түрде қабылдау арқылы көрінетін объективті жағдай мен кездейсоқ мүмкін емес әрекеттердің нәтижесі және іс-әрекеттің детерминистік таңдауы ретінде, қажетті нәтижеге қол жеткізуді жоққа шығармайтын және кездейсоқ нәтижені саналы түрде қабылдау кезінде жүзеге асырылатын және онымен байланысты теріс салдардың пайда болу мүмкіндігі» [8,67-бет]. Сонымен қатар, тәуекелді мұндай түсіну кінә мен тәуекел арасындағы айырмашылыққа тең.

Кәсіпкерлік қызметтің тағы бір тұрақты белгісі-табыс алу. Табыс мәселесі өте күрделі Дж.Ричард Хикс «құндылық және капитал» еңбегіндегі сәттіліктің бірнеше түсініктерін анықтайды. Ол өз еңбектерінде былай деп түсіндіреді: «осылайша, егер сіз табыстың алғашқы анықтамасын берсеңіз, онда кіріс-бұл келісім-шарт негізінде белгілі бір уақыт аралығында жұмсауға болатын қаражаттың максималды мөлшері, онда болашақ түсімдердің жалпы құны (ақшалай түрде) бар үміттерге сәйкес сақталады». Екіншіден, «сәттілік» дегеніміз-осы апта ішінде жеке жұмсауға болатын және әр келесі аптада жұмсалатындығын күтуге болатын қаражаттың максималды мөлшері» [9, 258 Б.]. Сонымен қатар, ол кәсіпкерлік пайда туралы да былай өз еңбектерінде мынандай түсіндірулер айтады: «Кәсіпкерлік пайда-бұл барлық шығындарды жапқаннан кейін бос қалатын қаражаттың бөлігі. Бұрынғы саяси экономистер кәсіпкерлік пайда кәсіпорынның кірістері мен шығындарының айырмашылығы екенін дәлелдеді. Бұл анықтама, әрине, үстірт жасалады, бірақ одан бастауға болады. Шығындар дегеніміз кәсіпкердің өндіріспен байланысты барлық тікелей немесе жанама шығындарын білдіреді. Бұған кәсіпкердің жұмысы үшін тиісті ақы, оның иелігіндегі жер учаскесін жалдау және тәуекел үшін сыйлық кіреді. Мен бұл шығындар инвестициядан алынып тасталуын талап етпеймін. Ал іс жүзінде пайыз шығындарға да, егер капитал кәсіпкердің меншігінде жалақы немесе рента ретінде болса да жатады. Көптеген теоретиктер пайыздық мөлшерлеме мен кірістілікті белгілейді». Кәсіпкерлік қызметтен пайда табудың мәні туралы отандық заңгер В. Әмірханова: «кәсіпкердің өз қызметінен таза табыс алуы, біріншіден, тұтынушылардың мүдделерін қанағаттандыру қажеттілігімен (тауарларға, жұмыстарға, көрсетілетін қызметтерге сұранысты қанағаттандыру жөніндегі міндеттемелерді

орындау арқылы), екіншіден, фискалдык тәсілдер алуда мемлекеттің мүдделерін қанағаттандыру қажеттілігімен (кәсіпкердің міндетті төлемдерді төлеуі арқылы) ұштасқан. Кәсіпкердің тауар-ақша қатынастарына өндірістік және тұтынушылық қатысуының әртүрлі құқықтық режимін енгізу қажеттілігі анықталды. Бұл ретте кәсіпкерлер мен тұтынушылардың тұтынушылық мүдделерін құқықтық қамтамасыз етудегі айырмашылықты сақтау қажет» [10,331-бет.] деп айтады. Кәсіпкерлік белгілерін талдау кезінде біз келесі тұжырымдарға келеміз:

Біріншіден, кәсіпкерлік қызмет-бұл өздігінен жүзеге асырылатын қызмет түрі.

Екіншіден, кәсіпкерлік қызмет мақсатты, жүйелі түрде жүзеге асырылады.

Үшіншіден, кәсіпкерлік қызмет кәсіпкердің жеке тәуекеліне негізделеді.

Төртіншіден, кәсіпкерлік жүйелі кіріс алуға бағытталған.

Бесіншіден, кәсіпкерлік қызмет әрқашан қоғам алдында әлеуметтік жауапкершілікте болады. Тек осы жағдайда кәсіпкерлік қоғамның қалыпты, тұрақты жұмыс істеуінің негізгі факторына айналады.

Кез-келген экономикалық қызмет репродуктивті циклдің типтік кезеңдерімен (өндіріс, алмасу, бөлу, тұтыну) байланысты болғандықтан, кәсіпкерлік қызметтің үш түрі бөліп атамыз. Ол: өндірістік, коммерциялық және қаржылық.

Өндірістік кәсіпкерлік-бұл кәсіпкер өнім, тауар, жұмыс, және ақпарат өндіруді тікелей жүзеге асыратын қызмет. Бұл ретте өндірістік функция кәсіпкер үшін негізгі болып табылады.

Жалпы, біз өндірістік кәсіпкерліктің мазмұны мен әдістерін қарастырамыз, кәсіпкер алдымен өндірістік қызмет түрін таңдайды, басқаша айтқанда, ол қандай тауарлар, жұмыстар, қызметтерді өндіргісі келетінін анықтайды. Содан кейін ол әлеуетті тұтынушымен байланысқа түседі. Басқаша айтқанда, өнімді сатып алушы кәсіпкерлік маркетингтік қызметті қамтиды. Мәміленің бұл бірінші кезеңі кәсіпкер мен өнімді болашақ сатып алушы арасындағыара қатынасы.

Өндірісті жүзеге асыру үшін кәсіпкер өндіріс факторларын пайдаланады: жұмыс күші, қорлар, материалдар, ақпарат. Өндірістің ішінара шектелген факторлары оның міндеттемелері бойынша жауап бермейді. Олар өздері салған салымдардың құны шегінде ғана жауап береді. Олардан айырмашылығы, қоғамның қатысушылары қоғамның барлық мүлкі үшін қосымша жауапкершілікпен жауап береді, Бағалы қағаздар - акциялар шығару арқылы қажетті қаражатты тартады, акционерлік қоғамның қатысушылары деп аталатындар оның қызметінің нәтижелері үшін оларға тиесілі акциялардың құны шегінде жауап береді.

Кооперативтер-бұл мүліктік жарналар негізінде бірлескен өндірістік немесе басқа экономикалық қызмет үшін адамдар тобы құрған кәсіпорындар.

Өз кезегінде, кәсіпкерліктің жоғарыда аталған нысандарын шағын, орта және кең ауқымды деп жіктеуге болады.

Жеке, отбасылық және шағын кәсіпкерлік бастамалар шағын бизнес негізінде құрылады, өйткені бұл үлкен бастапқы капиталды қажет етпейді. Осыған байланысты шағын бизнестің артықшылықтары бар: нарықтық сұранысқа жауап берудің икемділігі мен жеделдігі; жаңа техниканы, өнертабыстарды енгізумен байланысты жұмыстарды орындау кезіндегі ұтқырлық; ресурстарды үнемді пайдалану; басқару құрылымдарын ұстауға байланысты шығындарды азайту; капитал айналымының жоғары жылдамдығы.

Шағын бизнес: тауар нарығын тұтынушыларға қажетті өнімдермен толықтыруды жеделдетуге; күрделі емес ғылыми-техникалық жетістіктерді енгізуді жеделдетуге; ел экономикасы мен халықтың өнеркәсіптік, құрылыс және басқа да қызметтерге қажеттіліктерін толық көлемде қанағаттандыруға, қызметтердің номенклатурасы мен сапасын кеңейтуге; өнімді шағын сериялармен шығаруды жолға қоюға мүмкіндік береді.

Өндірістің сериялық құлдырауына және өндірілетін өнім номенклатурасының кеңеюіне байланысты жаңа күрделі емес өндірістерді дамыту, қайталама өндірістік

операциялар, әртүрлі қызмет ірі корпорацияларға мамандандырылған шағын және орта фирмаларға берілді.

Кәсіпкерлікті дамыту Қазақстан Республикасына 2008 жылы қосымша 223415 жұмыс орнын алуға мүмкіндік берді, оның ішінде жеке - 79681 жалпы 2008 жылы кәсіпкерлер кәсіпорындарының негізгі және негізгі емес қызметінен түсетін кірістер 2007 жылмен салыстырғанда 40% - ға ұлғайды. ал олардың жалақысы 41,5%-ға өсті. Бұл кәсіпорындардың өнеркәсіптегі жалпы өндіріс көлемі 81% - ға ұлғайып, 17 696 603 мың теңгені құрады.

Ірі кәсіпорындар шағын бизнеске қарағанда кәсіпкерлік табыс үшін көбірек мүмкіндіктерге ие, өйткені олардың бірқатар артықшылықтары бар. Оларға мыналар жатады: капиталдың үлкен шоғырлануы; жаңа қымбат жоғары өнімді жабдықты пайдалану мүмкіндігі; кең ауқымды маркетингтік зерттеулер жүргізу; қызметкерлердің біліктілік деңгейін арттыру; жабдықтардың жүктемесін арттыру; ішкі мамандандыру мен ынтымақтастықты пайдалану. Мұнда кәсіпкерлік ғылыми негізге қойылды, бұл бағытта кең ауқымды жұмыс жүргізілді.

Қазақстанда жүргізіліп жатқан экономикалық реформа кәсіпкерлікті дамыту үшін жаңа перспективалар ашты. 2008 жылы республикада 97928 кәсіпкерлік заңды тұлға тіркелген, оның ішінде 78414 жеке тұлға, оның ішінде шаруашылық жүргізуші субъектілердің көлемі бойынша: шағын - 91%, орта - 6%, ірі - 3%. Меншік сипаты бойынша кәсіпкерлер дамыды: жеке-95%, Бірлескен-3%. мемлекеттің қатысуымен-1%, шетелдік қатысуымен-1%.

Әрине, экономика шағын бастамаларға ғана негізделе алмайды. Қазіргі заманғы өндірістің кең ауқымы, ең алдымен, өркендеу мен шағын бизнеске ықпал ететін көптеген кәсіпорындардың болуына байланысты.

Қорытындылай келе, кәсіпкерлік қызмет бостандығы Қазақстан Республикасындағы маңызды экономикалық құқықтар жүйесіне жатады. Кәсіпкерлік қызмет-бұл экономикалық, әлеуметтік және құқықтық құбылыстың көрінісінен тұратын әмбебап Тұжырымдаманың жиынтығы. Кәсіпкерлік қызмет бостандығы-бұл әлеуметтік жауапкершілікке негізделген, экономикалық мүдделерді қанағаттандыруға негізделген қоғам алдындағы белгілі бір әлеуметтік міндеттерді шешуге бағытталған, пайда табуға негізделген жеке және заңды тұлғаның экономикалық қызмет саласындағы мүмкіндіктерін қамтамасыз етуге бағытталған конституциялық мүмкіндіктің өлшемі. Кәсіпкерлік қызмет бостандығы сонымен қатар жеке тұлғаның шығармашылық мүмкіндіктерін қанағаттандыруға бағытталған құқықтар мен бостандықтардың көрінісі болып табылады, онда экономикалық тұрғыдан бәсекелестікке негізделген жеке тұлғаның шығармашылық мүмкіндіктері және шығармашылық саладағы еркіндік жүзеге асырылады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Белых В.С. Предпринимательское право в системе права России // Правоведение. 2001. - №1. -С.129-132.
2. Кветной М.С. Человеческая деятельность: сущность, структура, типы (социологический аспект). - Саратов, 1974. – 358 с.
3. Бусыгин А.В. Предпринимательство. Основной курс: Учебник для вузов. - М.: ИНФРА-М, 1997. - 418 с.
4. Хизрич Р., Питере М. Предпринимательство. - М., 1991. -Вып. - 1. - 372 с.
5. Хоскинг А. Курс предпринимательства. - М., 1993. –364 с.
6. Предпринимательство: Учебник/ Под ред. М.Г. Лапусты. - М.: ИНФРА-М, 2001. – 326 с.
- 7.Ровный В.В. Гражданско-правовая природа предпринимательства. - Иркутск: Изд-во Иркут. ун-та, - 1996. -367 с.
8. Ойгензихт В.А. Категория риска в советском гражданском праве // Правоведение. - 1971. - №5. - С. 62-69.

9. ХиксДж.Р. Стоимость и капитал / Экономика. Алматы: Таймас, 2005.

10. Амирханова И.В. Гражданско-правовое обеспечение интересов предпринимателей: дисс.. д-ра юр.наук: - 12.00.03/12.00.06. – Алматы, 2005. – 370 с.

ӘОЖ 342.51

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ЖӘНЕ ОНЫҢ ПРЕЗИДЕНТІНІҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ МӘРТЕБЕСІ ЖАЙЫНДА

Терликбаева Гулнур Рахимжановна

Халықаралық Тараз инновациялық институты, заң ғылымдарының магистрі,
«Мемлекеттік құқықтық пәндер» кафедрасының аға оқытушысы

Тоқтағұл Дильназ Нурболқызы

Заң факультеті, Құқықтану мамандығы 1 курс студенті

Аңдатпа

Қазақстан Республикасының Президенті — Президент ең алдымен мемлекеттік басшысы сонымен қатар ұлы тұлға, мемлекеттік биліктің нышаны және адам және адамзат құқықтарымен бостандықтарын кепілі болып табылады, республиканың атқарушы өкімет билігінің біртұтас жүйесін басқарады, мемлекеттің ішкі және сыртқы саясатының негізгі бағыттарын айқындайды, ел ішінде және халықаралық қатынастарда Қазақстан атынан өкілдік ететін ең жоғары лауазымды тұлға; Конституциясының заңдарының сақталуымен орындалуына кепіл бола алады; ҚР Қарулы Күштердің Жоғарғы және лауазымды Бас Қолбасшысы болып табылады.[1]

Кілт сөздер: Қазақстан, өкімет, тұлға, құқық, мемлекет.

Аннотация

Президент Республики Казахстан – это, прежде всего, глава государства, великий человек, символ государственной власти и гарант прав и свобод человека и человека, представляющий высшее должностное лицо; Может гарантировать соблюдение законов Конституции; Он является Верховным и Официальным Главнокомандующим Вооруженными Силами Республики Казахстан.[1]

Ключевые слова: Казахстан, правительство, лицо, права, страна.

Annotation

The President of the Republic of Kazakhstan - the head of state of the Republic of Kazakhstan, as well as a great man, manages a single system of executive power of the republic, determines the main directions of domestic and foreign policy, the highest official representing Kazakhstan in the country and international relations; In addition, the rights and freedoms and security of the citizens of the Republic may be guaranteed in accordance with the laws of the Constitution; He is the Supreme and Official Commander-in-Chief of the Armed Forces of the Republic of Kazakhstan.

Keywords: Kazakhstan, authority, face, law, State

Қазақстан Республикасының Президенті және ол мемлекеттің басшысы, оның ішкі және сыртқы саясатының негізгі бағыттарын айқындайды, сонымен қатар, ел ішінде және халықаралық қатынастарда Қазақстанның атынан өкілдік ететін мемлекеттің ең жоғары лауазымды тұлғасы. Президент – халық пен мемлекеттік билік бірлігінің, Конституцияның мызғымастығының, адам және азаматтың құқықтары мен бостандықтарының нышаны және негізі болып табылады.[2]

Конституцияда көзделген осы және басқа да мәртебелі міндеттерін іске асыру жолында Президент әрбір іс-әрекетін және шешімін Конституция талаптарына сай мүлтіксіз іске асырады. Сонымен қатар Мемлекет басшысы ретінде өзіне тікелей бағыныстағы және жауапты мемлекеттік құрылымдардан да осыны талап етеді. [3] Нәтижесінде, үйлесімді қарым-қатынас орнап, мемлекеттік басқару жүйесі біркелкі қызмет атқарып, азаматтардың құқықтары мен бостандықтарының сақталуына, жеке өмірлеріне қарсы заңсыз әрекеттер жасалуына жол бермеуге, әркімнің ар-намысы мен қадір-қасиетінің қорғалуын талап етуге, заң мен сот алдында тең болу құқығы және басқа Конституцияда қаралған кепілдіктердің шынайы орындалуына мүмкіндік туындайды. [4]

Қарқынды дамып жатқан қоғам мен мемлекет өміріндегі әрқилы аса маңызды қоғамдық қатынастар ұлттық заңнаманың да жағдайына тікелей әсер етеді. Өзінің тарихи міндетін атқарғанымен, жаңа талаптарға бейімсіз болған жағдайда, қандай салаға қатысты болсын, қолданыстағы заңдардың өзгеріске ұшырап отыруы қажетті құбылыс. Заң қатып қалған құжат болмауы керек. Халықтың мүддесін шешу қажет болған уақытта ол өзгеріске ұшырайды. Дәл осындай жағдай Конституцияға да қатысты. Сондықтан да елдегі қарқынды өзгерістердің ықпалымен ел Конституциясына төрт рет өзгерістер мен толықтырулар енгізілді. [5]

Азаматтық құқық қатынас азаматтық құқық нормаларымен реттелетін қоғамдық қатынастар болып келеді. Заңды тұлға азаматтық құқықтың негізгі субъектілерінің бірі. Қазақстан Республикасында заңды тұлға яғни субъектілері туралы ережелер Қазақстан Республикасының Азаматтық Кодексінің нормаларымен реттелген. Азаматтық-құқықтық жауапкершілік дегенімізге тоқталып әрі нақты айтатын болсақ бұл шартта немесе заңда көрсетілген ретте жүктелген міндеттемені бұзған субъектіге қолданылатын мүлікті өндіру немесе мүліктік салмақ салу нысанында болып келетін жауапкершіліктің түрі. Азаматтық-құқықтық қатынастың көпшілік бөлігі міндеттеменің бұзылуынан олардың дұрыс орындалмауынан пайда болады. Азаматтық-құқықтық жауапкершілік мынандай негізгі қызметтерді атқарады: жазалау, қалпына келтіру, тәрбиелік. Яғни темірдей тәртіпке алып келеді [6]

Пайдаланылған әдебиеттер

1. ҚР-нің Президенті жайлы заңы[1]
2. Президентінің заң күші бар жарлығы[2]
3. Азаматтық кодекс [3]
4. ҚР Конституциясы[4]
5. Азаматтық құқық[5]
6. Еңбек құқығы[6]

ӘОЖ 343.54

ОТБАСЫНДАҒЫ ЗОРЛЫҚ-ЗОМБЫЛЫҚ. ӘЙЕЛ ҚАСІРЕТІ.

**Курманалиева Нургуль Сайлаубековна - «Мемлекеттік-құқықтық пәндер»
кафедрасының оқытушы**

**Акимбаева Айнұра Алимхановна - «Азаматтық және құқықтық» кафедрасының аға
оқытушы**

Аңдатпа. Бұл мақалада отбасыдағы зорлық-зомбылықпен күресу және алдын алу шаралары баяндалады. Адамның және адамзаттың құқықтары мен бас бостандықтарын

қамтамасыз ету және қорғау – конституциялық заңдылықтың басты талабы. Бақытты балалық шақ, Зорлық-зомбылық және балалар, Зорлық-зомбылықсыз әлем.

Кілтті сөздер. Зорлық, зомбылық, отбасы, тұлға, ұрып – соғу, қоғам.

Аннотация. В данной статье описаны меры по борьбе с насилием в отношении женщин в семье. Обеспечение и защита прав и свобод человека и человечества – главное требование конституционной законности. Счастливое детство. Детство без жестокости и насилия. Планета без насилия.

Ключевые слова. Насилие, семья, личность, общество, побои.

Abstract. This article describes measures to combat violence against women in the family. Ensuring and protecting the rights and freedoms of man and mankind is the main requirement of constitutional legality. Happy childhood . Childhood without cruelty and violence. A planet without violence.

Key words. Violence, family, personality, society, beatings .

Қоғам үшін ең бастысы – тәуелсіздік, адам үшін бас бостандығы және уайым қайғысыз өмір. Оның кепілі – заңдылық. Тәуелсіздік төрімізден орын алған қоғамымыздағы ең басты құндылық – адам бостандығы. Тұрмыстық зорлық-зомбылық – бұл бір адамның оған қатысы бар басқа адамдарға қатысты туындаған қатер немесе қайталанатын зорлық-зомбылық әрекеттері. Бұл проблема бүгінгі күні өте кең таралған және өткір әлеуметтік құбылыс болып саналады. Отбасындағы зорлық-зомбылық түрлері әртүрлі болуы мүмкін. Бұларға экономикалық, физикалық, психологиялық, жыныстық бағдарлардың әсері кіреді. Отбасындағы зорлық-зомбылық қоғамның барлық әлеуметтік-этникалық топтарында болуы мүмкін. Отбасындағы зорлық-зомбылық нәсілдік және мәдени аспектілерге, әлеуметтік мәртебеге, қоғамда кездесетін моральдық-этикалық нормаларға, дінге, материалдық қауіпсіздігіне байланысты емес. Сондай-ақ, зорлық-зомбылық сипаты гетеросексуальдық қарым-қатынастарда және гомосексуальдық жұптарға тең болады.[1,2]

Тұрмыстық зорлық - зомбылық ерлі - зайыптылардың бірін - бірі түсінбеуінен орын алуы мүмкін Түсініспеушілік салдарынан ортадағы баланын психологиясы бұзылады. Ал ішімдіктің кесірінен ұрып - соғу, отбасы мүшелерінің намысын аяққа таптау сияқты құқық бұзушылықтар орын алады. Бірақ бәріне ішімдік кінәлі деуге болмайды . Бұған қоғамның да тікелей қатысы бар. Заңға қайшы әрекет орын алған жағдайда құқық қорғау құрылымдарына шағым түсіруге құлқы соқпай, қорқатындар да жетерлік. Бұл жауапкершіліктен қашу. Яғни көріп тұрып, айтпау - дұрыс шешім емес.

Статистикалық мәліметке қарағанда елде жыл сайын 500- дей әйел мен бала тұрмыстағы зорлық- зомбылық құрбаны болады екен. Отбасылардың қиюы қашуының басты бір себебі- жанұядағы зорлық- зомбылық.[3]

Қазақ халқының дана сөзі бар: «Әйел адамға рухы әлсіз ер адам ғана қол көтереді». Бұны халық жазылмаған заң деп санап осы уақытқа дейін сақтап келеді, алайда өкінішке орай кейбір ер адамдар ұмытып кеткен сыңайлы. «Ата көрген оқ жонар, шеше көрген тон пішер» - демекші балаға отбасы тәрбиесінің әсері мол. Тәрбиеге әсер беретін өскен орта, ата-ананың тәрбиесі дұрыс болмаса, жаман әсерлер адамды азғырып, түрлі жаман мінезді жұқтырады. «Ана – сая болар бағың болса, Әке – асқар тауың» дейді қазақта. Бір күн бар жылатар күн, жұбатар күн. Бір күн бар қуантар күн мұнайтар күн. «Жақсыдан жаман туады, бір аяқ асқа алғысыз, Жаманнан жақсы туады, адам айтса нанғысыз» дейді халқымыз. Негізінен ислам дінінде ең ізгі қарым-қатынас ретінде отбасылық құндылық көрсетіледі. Мұхаммед пайғамбардың: «Әйелдеріңмен жақсы мәміледе болыңдар.[4] Сендердің ең жақсыларың – әйелдеріңмен жақсы мәміледе болғандарың» деген хадисі әйелдің құрмет пен қолдауға лайық екенін аңғартады. Сонымен қатар тағы бір хадисінде «Әркім сырттағыдан гөрі өз отбасындағыларға көбірек мейірімді болуы тиіс. Мен де сіздерге қарағанда отбасымдағыларға мейірімдірекпін» дейді. Бұл ұстанымдар қазақ халқының бітім-болмысына исламмен бірге енген-ді. Бүгінде осы тұрғыдан әлсіздік танытудамыз. Асылында,

анаға, қызға, әйелге деген құрмет көрсетудің озық үлгісі осы асыл дінімізде. Оған мына хадис айқын дәлел болады. «Бір күні бір адам пайғамбардан «Әйелдердің қандай құқықтарын сақтауымыз қажет?» деп сұрайды. Сонда ол «Өзің тамақтандың ба, оны да тамақтандыр. Өзіңе киім сатып алдың ба, оған да сатып ал. Оның бетінен ұрма, ұрысып болған соң мазақ қылма, үйде жалғыз қалдырма» деген екен.[5]

Ең алдымен, адам өзі зұлымдықтан құтылу керек. Сіз өзіңізді жәбірленуші болғыңыз келмейтіндей шешім қабылдағанда, ештеңе өзгермейді және ешкім сізге көмектесе алмайды. Отбасыңызбен және достарыңызбен қарым-қатынаста болыңыз. Тіпті көмектеспесе де, психологиялық қолдау, түсіну және сөйлеу мүмкіндігін алуға болады. Отбасында зұлымдықтың құрбандарына көмек көрсетуге бағытталған мамандандырылған ұйымдар бар. Бұл дағдарыс орталықтары, медициналық және әлеуметтік оңалту институттары, әлеуметтік қызметтер және т.б. жатады.[6]

Тұрмыстық зорлық-зомбылықтың профилактикалық шаралары тұрмыстық зорлық-зомбылық жасаған адамның құқықтық санасына және мінез-құлқына жүйелі түрде мақсатты ықпал ету үшін, оның тарапынан жаңа құқық бұзушылықтар жасалуының алдын алу және жәбірленушінің қауіпсіздігін қамтамасыз ету мақсатында профилактикалық әңгімелесу, әкімшілік құқық бұзушылық туралы хаттаманы жасау, қорғау нұсқамасын шығару, тұрмыстық зорлық-зомбылық жасаған адамды полиция бөліміне жеткізу, әкімшілік жаза қолдану профилактикалық шаралары жүргізіледі.

Зорлық-зомбылық ерлеріне бақылаушы мінез-құлқының жоғары дәрежесі тән отбасыларында жиі кездеседі, ол әйелдер мен балалардың қорғансыздығы немесе осалдығы негізінде көрінеді. Бұл қоғам мен мемлекеттің араласуының қажеттілігін талап ететін жағдай жасайды.[7]

Орталыққа әйелдер түрлі проблемамен хабарласады. Оның ішінде отбасындағы зорлық-зомбылық, күйеуінің ішімдікке салынып әйеліне қол жұмсауы, жүріс жүруі секілді мәселелер өте жиі кездеседі. Ата-енесінің, қайын апа, сіңлілерінің зорлық-зомбылығына шыдамай, мұңын шағып хабарласатындар да көп. Көпшілігі психологиялық тұрғыдан депрессияға ұшыраған. Өз-өзіне қол жұмсағысы келеді. Тіпті бұндай жағдайлар орын алған оқиғалар да кездесті. Сондықтан орталыққа хабарласқан әр әйелмен психолог мамандар жүйелі түрде және айлап жұмыс жасайды. Дағдарыстан шығудың жолын көрсетеді. Биыл орталық мамандары екі жүзден аса әйелге қолдау көрсетті. Жедел қонырау, фронт-офис арқылы көмек алған әйелдердің саны жетпіске жуық. Олардың әрқайсысымен психолог, медиатор, заңгер мамандары апталап жұмыс жасады. Жалпы, зорлыққа тап болған әйелдердің жасы он сегіз бен жетпіс жас аралығында.[8]

Өзгеге зорлық-зомбылық көрсету – жақсы тәрбие көрмегендіктен болады. Әл-Фарабидің «Тәрбиесіз берілген білім адамзаттың қас жауы» деген нақылы бар. Бала жасынан қандай тәрбие алса, ержеткенде де сол әдеті қалмайды. Сондай-ақ бала естігенін емес, көргенін жасайды. Сол себепті қанымызда бар адалдық арамдыққа, мейірімділік қатыгездікке, ізеттілік дәрежелікке ауыспаса екен дейміз.

«Ата көрген оқ жонар, шеше көрген тон пішер», – демекші бала үшін отбасы тәрбиесінің орын бөлек. Себебі бала өзіне керекті рухани дүниенің барлығын қоршаған ортадан алады. Отбасындағы ата-ананың мінез-құлқы – баланың көз алдында үлгі, өнеге алатын, оған қарап өсетін нысаны. Ата-ананың тәрбиесі дұрыс болмаса, бала бойына жағымсыз мінез жұқтырады. «Балапан ұяда не көрсе, ұшқанда соны алады» дегендей, кикілжіңі көп болатын отбасында есейген бала өскен соң, не әкесінің, не шешесінің отбасында өзін ұстау үлгісін қайталайды. Әкесінің анасына жасаған қорлығын көріп өскен қыз бала ер адамның барлығы осылай деген оймен өсіп, болашақта оны қалыпты жағдай деп қабылдап, ол да зорлықтың құрбаны болуы мүмкін. Немесе ер адамға деген жеккөрініс сезімі басым болып, тұрмыс құрғысы келмейтіні де бар. Ал мұндай қарым-қатынасты көріп өскен ер баланың бір тобы жасқаншақ болып өссе, екінші бір тобы әке әрекетін міндетті түрде қайталайтын көрінеді. Бала тәрбиесіне келгенде рухани-моральдық құндылықтар

бірінші орында екені дінімізде де айтылған. Оған «Ата-ана өз баласына жақсы мінез-құлықтан артық тәрбие бере алмайды» деген хадис айқын дәлел.[9]

Біз үкіметті зорлық-зомбылықты бастан кешірген адамдарға бағытталған және гендерлік зорлық-зомбылықтың алдын алуға және оған ден қоюға бағытталған көп салалы тәсілін нығайтуға шақырамыз және зорлық-зомбылықтың алдын – алу және оған кез-келген тәсілмен ден қою арқылы Қазақстан азаматтарын - ерлерді де, әйелдерді де, әлемдік қоғамдастықты да әйелдерге қатысты зорлық-зомбылықты тоқтату үшін әрекет етуге шақырамыз![10]

Түйіндей кетсем ойымды: Әр қыз баласын бағалайық! Ол қыз біреудің аялап өсірген қызы, балаларынның анасы, т.б. Ең бірінші осындай қыздарымызды ер адамдар қорғамаса, елімізде қыз баласына деген құрмет қалмай кетеді. Әр қызымызды сыйлайық, құрметтейік!

Пайдаланылған әдебиеттер

1. ҚР Азаматтық іс жүргізу кодексі 31.10.2015 ж.
2. ҚР Әкімшілік құқықбұзушылықтар туралы кодексі 05.07.2014 ж.
3. ҚР Заңы Ішкі істер органдары туралы» 23.04.2014 ж
4. «Прокуратура туралы» ҚР заңы 30.06.2017 ж
5. Международное право. Колл. авт. Сабикенов С.Н., Сабитова А.А., Сабитова Ш.А., Жабелова Т.Е., Ордабаева А.Б. и др. в трех томах. Т 1– Алматы, 2012
6. Sabitova A.A. International Law. Textbook – Almaty, 2012 - 180 p.
7. Ынтымақов, С.А. Отбасы құқығы. Практикум. [Мәтін]: Оқу құралы / С.А. Ынтымақов.- Алматы: Жетіжарғы, 2015.- 168 б.
8. Оңғарбай Қазиев. Азаматтық және отбасылық құқықтық қатынастардың реттелуі. Оқу құралы.- Алматы «АҚНҰР» баспасы», 2018-491 бет
9. Абилшеева Р.К., Шаяхметова Ж.Б., Өтебалиева Қ.Б. Отбасы құқығы. Оқу құралы.- Алматы: ЖК «LP-Zhasulan», 2019-100 б.
10. Кузнецов А.Н. Особенности реализации норм семейного права за рубежом [Электронный ресурс]: избранные лекции по Частному праву/ Кузнецов А.Н.— Электрон. текстовые данные.— Саратов: Вузовское образование, 2013.— 138 с.— Режим доступа:

МАЗМҰНЫ/СОДЕРЖАНИЕ/CONTENTS

3-СЕКЦИЯ

*Жаңа Қазақстанды қалыптастырудағы қазіргі заманғы экономикалық ғылымның дамуы
Развитие современной экономической науки в формировании нового Казахстана
Development of modern economic science in the formation of a new Kazakhstan*

Байтиленова Е.С., Канатова Д.К. Ключевые факторы конкурентоспособности сельскохозяйственной продукции	3
Наренова А.Н., Жағдаев Е.Б. Методология продвижения и выстраивания Казахстанских брендов	8
Аймен А.Т., Калдыгозова М.А. Шағын кәсіпкерлікті мемлекеттік қолдау бағыттары	14
Калдыгозова М.А. Жаңа форматтағы «цифрлы қазақстан», заманауи технологиялар және жастар	19
Калдыгозова М.А., Балтабай А.О. Қазақстандағы цифрлық маркетинг: қазіргі кезеңдегі жағдайы, артықшылықтары мен мәселелері	22
Тенизбаева Д.С., Баймырзаева Г.Ж. Проблемы развития экономики Жамбылской области	27
Ашимов Ж., Шалдарбеков К.Б. Аймақтағы шағын кәсіпкерліктің қазіргі жағдайы	31
Қалымбетова С.Д. Қазақстан экономикасындағы инновациялық саясат жүйесінің дамуы	34
Қалымбетова С.Д. Инновациялық жобаларды бизнес-жоспарлау жүйесін қалыптастыру	38
Г.К. Chingentbaeva The investment appeal of Kazakhstan's regions and the country as a whole	41
Чимгентбаева Г.К. Проблемы и механизмы реформирования системы образования в республике Казахстан	46
Тойшибекова Назира Мырзаймовна Инновациялық экономикада халықаралық есеп пен аудитті жетілдіру жолдары	48
Тойшибекова Назира Мырзаймовна Кәсіпорындардың экономикалық тиімділігін арттыруда маркетинг стратегияларының маңызы	53
Исаков Г.Ж., Жолдыгулов К.Б. Особенности методики преподавания экономических дисциплин	56
Исаков Гали Жумабайұлы Пути совершенствования организации производства на предприятии	59
Ержегитова А.Е., Иманбекова А.К., Онласинова А.А. Несиелеу - шағын бизнесті дамытудың құралы	62
Иманбекова А.К., Махашева Ж.А., Ержегитова А.Е. Жаңа Қазақстан жағдайында бизнесті қолдау шаралары	68
Қуатбеков Ж.А., Тастанбекова Қ.Н. Кәсіпорындағы персоналды басқарудың әдістемесі және кадрлық саясат	72
Маханова А.Ж., Умирзакова Н.Т. Экономикалық ғылымның жаңа Қазақстанды қалыптастырудағы рөлі	77
Әшірәлиева Д.М., Сейтов А.Д. Цифрландыру жағдайында Қазақстан республикасындағы қаржы саласының қызметі	80
Жақашев Б.Р., Әшірәлиева Д.М. Новая концепция аналитики в организации	83
Жантаева Г. М., Айнабекова И.Т. Цифрландыру жағдайындағы мемлекеттік аудитті жетілдіру	88
Жантаева Г.М., Айтбаева Д.Т. Развитие малого и среднего бизнеса в республике Казахстан	93
Ким Т.А., Асемова Р.Д.,	

Банковский маркетинг и система партнерских отношений в сфере банковских услуг Әбілдаев С.Т., Есперов Е.И.	97
Шағын және орта бизнес мәселелері мен оны шешу жолдары Уристенбекова Б., Жумадильдаев М.	101
Жаңа Қазақстанның экономикасының дамуындағы сандық қаржының маңызы	106

4-СЕКЦИЯ

*Жаңа кезеңдегі білім беру жүйесін жаңғыртудың құқықтық аспектілері
Правовые аспекты модернизации системы образования на новом этапе
Legal aspects of modernization of the education system at a new stage*

Адыльбаева А. С., Нургалиева Н. К. Мүгедек қызметкерлермен еңбек қатынастарын реттеу ерекшеліктері Кадырқұлов Аскар	110
Понятие коррупционных преступлений в теории Казахстанского права и права других стран Кадырқұлов Аскар	113
Коррупционные правонарушения - основная преграда для построения правового государства А.Ж.Қадырқұлов, Ғ.Қ. Аусағатова	116
Қазақстан Республикасындағы мемлекеттік қызмет көрсетуді жетілдірудің теориялық негіздері Аусағатова Галия	119
Некоторые аспекты, касающиеся конфликта интересов на государственной службе Мусин Н.Н., Сатылғанов Е.Т.	124
Өтелмелі қызмет көрсету қатынастарын азаматтық-құқықтық реттеу аспектілері Иманбаев Қ.С., Иманбаева С.С.	128
Сыбайлас жемқорлыққа қарсы барлық салалардың бірлескен түрде қызмет етудің өзектілігі Демеубай Е.Б., Сатылғанов Е.Т.	131
Меншік құқығын қорғау институтын дамыту бағыттары Сатылғанов Е.Т., Сүгірбеков С.І.	134
Алаяқтық қылмыстық құқық бұзушылығының теориялық мәселелері Бектұрғанова Р.Ш., Аргынбай А.Ш., Датева А.М.	138
Қазақстан Республикасының заңнамасы бойынша адам саудасы біліктілігінің кейбір мәселелері Акимбаева А.А., Курманалиева Н.С.	141
Актуальность проблемы бытового насилия в Казахстане Ильясова И.С., Жырғалбекқызы А.	145
История и развития предпринимательства в Республике Казахстан Ильясова И.С., Асқарбекқызы А.	149
Конституциялық құқықтық реттеу объектісі ретіндегі кәсіпкерлік қызметтің сипаты мен ерекшеліктері Терликбаева Г. Р., Тоқтағұл Д. Н.	153
Қазақстан Республикасы және оның президентінің құқықтық мәртебесі жайында Курманалиева Н. С., Акимбаева А.А.	158
Отбасындағы зорлық-зомбылық. әйел қасіреті	159

«ЖОҒАРЫ БІЛІМ САПАСЫН АРТТЫРУ МӘСЕЛЕЛЕРІ МЕН ТЕНДЕНЦИЯЛАРЫ»

Халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференциясының

ЕҢБЕКТЕР ЖИНАҒЫ

Қазақстан, Тараз, 21-22 сәуір, 2022 ж.

СБОРНИК ТРУДОВ

Международной научно-практической конференции

«ПРОБЛЕМЫ И ТЕНДЕНЦИИ ПОВЫШЕНИЯ КАЧЕСТВА ВЫСШЕГО

ОБРАЗОВАНИЯ»

Казахстан, Тараз, 21-22 апреля, 2022 г.

Works of the International scientific- practical conference

«PROBLEMS AND TRENDS IN IMPROVING THE QUALITY OF HIGHER

EDUCATION»

Kazakhstan, Taraz, 11-12 April, 2022

II-ТОМ

Есепті 11 б.т. Шартты б.т. 10

Қағазы офсеттік

Офсеттік басылым. Таралымы 100 дана

Тапсырыс № 20

ХТІИ баспаханасы,

080000, Тараз қ., Жамбыл даңғылы, 73А